

ALISHER NAVOIY

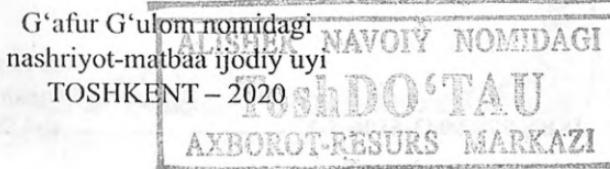

*Sab'ai
Sayyor*

Alisher Navoiy

SAB'AI SAYYOR

28529

UO'K 821.512.133

KBK 84 (50')1

N 14

Nashrga tayyorlovchi va mas'ul muharrir:
Vohob Rahmonov

Navoiy, Alisher

Sab'ai sayyor: doston. /A.Navoiy. – Toshkent: G'afur
G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 404 bet.

Alisher Navoiyning bu sarguzasht dostonida ham shoirning
adolatli shoh haqidagi qarashlari, haqiqiy muhabbat va insoniylik
g'oyalari tarannum etilgan.

UO'K 821.512.133

KBK 84 (50')1

ISBN 978-9943-6106-5-1

© G'afur G'ulom nomidagi
nashriyot-matbaa ijodiy
uyi, 2020

the tiger snarls
Kukku gavah and

the bumblebee
D'yaqum maya.

Art from
my art
in art
but

SAB'Aİ SAYYOR

He was well known for his
eloquence, wit, and wit.

The wise they call the prophet
wise, kind and estimable friend,

He is a good man and a
good teacher of the people.

He is a good man and a
good teacher of the people.

He is a good man and a
good teacher of the people.

He is a good man and a
good teacher of the people.

I

Ey siposing demakda el tili lol,
Elga til sendin o'ldi, tilga maqol.

Sendin insong'a tor-u pudi jasad,
Jasad ichra ko'ngul, ko'ngulda – xirad.

Sen qilib farq uyida pinhoniy,
Korgohi dimog'i insoniy.

Ko'k topib sayr-u yer sukun sendin,
Biri sarkash, biri nighun sendin.

Tund sendin sipehr Bahromi,
Changzan Zuhranining Diloromi.

Chekting etganda dahr bunyodin,
Yetti gunbad sipehri minodin.

Sun'ung etti bu yetti koxi rafi',
Najm gavharlari bila tarsi',

Yetti kox ichra yetti farzona,
Degali hikmatingdin afsona.

Yetti afsona borchasi dilband,
Ikkisi bir-biriga yo'q monand.

Yetti gunbad agarchi minorang,
Yetti afsona lek rango-rang.

Sen chekib murtafi' yetti aflok,
Munhat aylab bu tiyra markazi xok.

Yetti gardun demayki, yetti lagan,
Har biri ichra sham' nurafgan.

Har lagan durji kavkabafruzi,
Kavkabi gavhari shabafrozi.

Har birisinda o'zga xosiyat,
O'zgacha rang-u o'zga mohiyat.

Arz jirmin qilib yeti taqsim,
Aylading har birini bir iqlim.

Ul yeti kavkabi jahonpaymo,
Ne jahon, balki osmonpaymo-

Kim, yeti ko'kta keldilar soyir,
Suda andoqki, siymgun toyir.

Har biri solibon qilurda zuhur,
Yetti iqlimdin biri uza nur.

Rahmatingdin ziyo tutub har sham',
Bir shabistonni yorutub har sham'.

Sham' yo'q, yetti lu'batি raqqos,
Haftaning har kuni birisiga xos.

Borcha kunduz guli nuhufta kibi,
Kecha lekin mahi du hafta kibi.

Hafta-vu oy-u yilni tez etting,
Umr ila ishlarin sitez etting.

Bog' ochilmoq alar mururidin,
Gul sochilmoq alar yururidin.

Tun-u kun adhami-yu ashhabini,
Charxi tavsanning ikki markabini,

Kecha kunduz shitob aro solding,
Tun-u kun iztirob aro solding-

Kim, qilib bo'yla po'ya-u novard,
Yetkurub ko'kka dahr elidin gard.

Ko'kka tufrog'ini yeturgaylar,
Tufrog' ichra tanin iturgaylar.

Yo'q edi, odamiki, bor etting,
Kishilik birla e'tibor etting.

Yo'q ham etsang ani-o'q etgungdur,
Bor qilgungdur-u yo'q etgungdur.

Adam erkanda aylamak mavjud,
Bo'lsa mavjud, qilmog'ing nobud.

Ne uchun erkanin kishi bilmas,
Kishi har neki, Haq ishi bilmas.

Aqlga garchi besabab ko'runub,
Yasabon buzmog'i ajab ko'runub.

Lek chun aql rostkesh ermas,
Ish anga bir dalil, besh ermas.

Bu ish o'lmoq qabul yo rad anga,
Aqli bo'lg'on bilurki, yo'q had anga.

Aqlning bor ishi tabohi o'lub,
Andakim, hikmati Ilohi o'lub.

Chun ko'rub aql royi muxtalifi,
Ko'zini ko'r etib qazo "alif'i."

Ko'r bilmas yorug' ekanni quyosh,
Kunduz uchmog' g'arib erur xuffosh.

Makmanidinki, kunduz uchqoy bum,
Uchushidin amo erur ma'lum.

Bumi zulmoni o'ldi pinhoni,
Ko'r etar oni mehri nuroni.

Sensen ul mehri beadil-u badal-
Kim, sanga matla' o'ldi subhi azal.

Chunki, ul subh nurung etti zuhur,
Uylakim, tiyrashom jabhayi xur.

Harne katmi adamda erdi nihon,
Xoh ahli jahon-u, xoh jahon.

Borisi kiydilar libosi vujud,
Bud xaylig'a kirdi har nobud.

Zohir etti adam shabistoni,
Yuz ming ozod sarvi bo'stoni.

Topti rangi vujud lola-vu gul,
Ham o'shul rang turrayi sunbul.

Nargis ul nur birla ochti basar,
Adam uyqusidin ko'zinda asar.

Bog' ruxsori topti sabzayi xat,
Dona birla ul xat ichra nuqat.

Sabza atrofida nasimi bahor,
Suman-u sunbul ochti layl-u nahor.

Harakat birla ul xujasta nasim,
Sochti gul boshig'a sumandin siym.

Turrasig'a to'kub binafsha abir,
Atri etti dimog'ig'a ta'sir.

Jola jismin urub nigun qildi-
Kim, tanin zarbi nilgun qildi.

Su yoqosig'akim, yog'ib muldur,
Bu yoqo tugmasi bo'lub, ul – dur.

Qilg'ali jilva gulruxi bo'ston,
Sun' mashshotasi yasab doston.

Yasadi beqiyos-u andoza,
Sabzadin vusma, loladin g' oza.

Ravshan aylab zuloldin ko'zgu,
Tutti gul chehrasin anga o'tru.

Gulga chun berdi tob husn-u jamol,
Anga bulbulni qildi sheftahol.

Anga har necha ob-u tob ortib,
Munga ishqida iztirob ortib.

Bu fig'ondin solib chu rustoxez,
Aylabon ul jamoli o'tin tez.

Ul qilib jilva, bu bo'lub shaydo,
Ishq bo'ldi jahon aro paydo.

Bo'ldi oshiq biri, biri ma'shuq,
Yo'qki, ul otashin-u, bu - mahruq.

Ham anga o'rtamak buyurg'on ishq,
Ham munung jonig'a o't urg'on ishq.

Bulbul-u gul bahonadur borisi,
Balki, sendin fasonadur borisi.

Keldi bu ikki sarbasar nobud,
Senki mavjud, balki ayni vujud.

Ishq sensen dog'i-yu oshiqsen,
Yana ma'shuqluqqa loyiqsen.

Ayni ma'shuqluqda jilvayi zot,
O'zini ko'rgali tilab mir'ot.

Husnunga har dam o'zga surat o'lub,
Ko'zgu takrori ham zarurat o'lub.

Necha husn ichra jilva zohir anga,
Ko'zguluk aylabon mazohir anga.

Husnung aylab o'kush sifot ichra,
Har zamon jilva koinot ichra.

Balki mazhar libosida yoshunub,
O'z jamoli zuhurig'a ovunub.

O'zunga o'zni dardnok aylab,
O'zni o'z husnunga-o'q halok aylab.

Barqi husnung chu har nafas choqilib,
G'ayr o'shul barq o'tig'a yoqilib.

Kulin aylab fano yeli ma'dum-
Kim, asar andin o'lmayin ma'lum.

Sensen-u sendin o'zga xud nima yo'q,
Gar ko'runsa sen o'lg'ung ul nima-o'q.

Hech nima yo'q sen eding mavjud,
Ham sen o'lg'ung bori bo'lub nobud.

Vasfi zotingda sabt harfi qidam,
Yo'q vujudung yuziga gardi adam.

II

*Munojoti boriy ul bobdakim, o'zi ayni vujuddurur va andin
o'zga borcha nobud, balki nomavjud va hojot izhori ul ma'nidakim,
nobudlar gunohig'a aning bahri rahmati qoshida ne vujud
bo'lg'ay va bevujudlar xatosi aning daryoyi vujudi ollida ne
mavjud*

Ey Xudovandlar Xudovandi,
Yo'q Xudoliqda kimsa monandi.

Azamat bobida gumondin uluq,
Nekim, andin uluq yo'q, ondin uluq.

Jabarutung havosida xurshid,
Zarradek bo'lmayin nazarda padid.

Ofarinishqa tortqonda alam,
Mahchasi Lavh o'lub sutuni Qalam.

Qalamingga kecha sipehr aro,
Lojuvardiy davot ichinda qaro.

Lavhunga bo'lmayin raqam ma'lum,
Har ne ma'lum emas, anga marqum.

Qudrating ollida falakka hisob,
Sarsar esganda olti-yetti hubob.

Neki, maxluq ichiga qotilg'on,
Sen yorotqon, alar yorotilg'on.

Dahr xalqig'a sen kelib Xalloq,
Xalq aro Xoliqi alal-itloq.

Kimnikim, but qoshida past aylab,
Sajda qilmoqqa butparast aylab.

Berib o'z husnunga but ichra zuhur,
Aylab ul husn ila ani mag'rur.

Har kishikim, quyoshqa obid o'lub,
Anga har subh-u shom sojid o'lub.

Ham sening tal'ating ziyosinda,
Zarradek charx urub havosinda.

Shu'lalarg'a solib yuzung chu ukus,
Kuydurub o'zni o't qoshinda majus.

Mazhari husn chun qilib gulni,
O'rtabon shu'lasig'a bulbulni.

Sham' o'tig'a kuyarda parvona,
Ham sening ishqing ichra devona.

Ham ibodat eliga sen ma'bud,
Ham taashshuq eliga sen maqsud-

Kim, parastish qilur Xudosen anga-
Kim, taalluq sotar balosen anga.

Har suvar ichra jilvagar ham sen,
Jilvagar demayin, suvar ham sen.

To ne yetgay angaki, o'zga Iloh,
El degay: Lo iloha illalloh.

Jallat olouhu ne hayyi qadim,
Ammat nu'amouhu ne fardi azim.

Qodiro, ul zaifi osiymen-
Ki, boshimdin-ayoq maosiymen.

Ulki, sendek boshimda Xoliqdur,
Men demaklik, ne behayoliqdur.

Oyog' ostida past tufrog'i,
Lek garduncha ushtulum chog'i.

Toat aylarda mo'ri xastabarin,
Lek isyon mahali sheri arin.

Nimjon pashsha ko'nglum ayla gumon,
Zo'ri nafsim, nechukki, pili damon.

Men bo'lub bo'yla pil ayog'ig'a past,
Poymol aylab ul meni payvast.

Mo'ri majruhg'a ne ish yetgay-
Kim, ani pil poymol etgay.

Meni gar ojiz etti fe'li tabah,
Xosting bu edi, manga ne gunah?!

Nafsi ammorag'a gar o'ldum asir,
Men netay gar budur sanga taqdir.

Mening egriligid esa sanga xost,
Men ne yanglig' o'zumni aylay rost?!

Ne guzar yaxshiliqqa bor manga,
Ne yomonliqda ixtiyor manga.

Sen yomon aylasang meni ne had,
Aylamak sendin o'lg'on amrni rad.

Yaxshiliq qilki, notavoning men,
Yomon o'lsam, sening yomoning men.

Bu yomoningg'a ko'rguzub ehson,
Yaxshi qilmoq erur sanga oson.

Manga ne had, demak, sangaki, ne qil,
Neki, bo'lg'ay sanga rizo ani qil.

Lekin ehsoningga chu g'oyat yo'q,
Lutfu in'omingga nihoyat yo'q,

Karaming ganji yuz jahon chog'liq.
Bahri fazling ming osmon chog'liq.

Yetishib men gadoyi mazlume,
Har ne matlubi bo'lsa mahrume.

Lek mu'tiy atosi bepoyon,
Yo'q berurdin xazoyinig'a ziyon.

Tilamak xud gado shioridur,
Lek bu yerda iztiroredur.

Ne talab qilsam ixtiyorim yo'q,
Chun demas oni kirdigorim-o'q.

Yo Rab, oshuftamen fig'onima yet,
Karam aylab xatolarim afv et.

Garchi bordur jahon-jahon gunahim,
Ham sen-o'qsen nihon-nihon panahim.

Yuz jahon jurmum o'lsa ham, ne bok,
Bahri afvung qoshindadur xoshok.

To bu olamg‘adur asir tanim,
Ruh to‘tisig‘a qafas badanim.

Ul sori moyil et xayolimni-
Kim, senga teguray maolimni.

Nega moyilki, bu gadong o‘lg‘oy,
Anga tutkim, sening rizong o‘lg‘oy.

Xasta ko‘nglum ishiga somon et,
Talabing dardin anga darmon et.

Nafasim moyayi hayot ayla,
Raqamimni xati najot ayla.

Ushbu jannatki, ayladim ma’mur,
Ham qusur anda, ham qusur aro hur.

Yetti qasr anda borchasi dilkash,
Yetti hur ul qusur aro mahvash.

Qasrlarni nazarda marg‘ub et,
Hurlarni ko‘ngulga mahbub et.

Shuhratin olam ichra paydo qil,
Olam ahlin alarg‘a shaydo qil.

O‘qur el ko‘ngliga safo yetkur,
O‘qug‘ondin manga duo yetkur,

Jon qushi jismdin havo qilsa,
Sidra soqi uza navo qilsa,

Unsur ajzosi bo‘lsa xoknishin,
Tufrog‘-u o‘t-u su-u yelga qarin.

Arolarida hajr o‘lub voqe’,
Har biri bo‘lsa aslig‘a roje’,

Ul zamon luft birla qo‘lda qo‘lum,
Dog‘i o‘z jonibingg‘a yo‘lda yo‘lum.

Har ne jurmumki, bo'lsa ham mavjud,
Qil habibing tufaylidin nobud.

III

Ul shohi risolatpanoh na'tikim, «lavloka» livoyi bila «ana afsahu» "alif'i aning sipohi davlatig'a livo keldi, «va mo tag'o» "to" va "g'ayn'i bila «asro» "ro"si aning misoli subutig'a tug'ro va ul misolda ikki olam sultanati mubayyan va ul misol yuzi mehri nubuvvat bila muzayyan.

Yo Rasululloh, alfa-alfa salom,
Bika min zi-l-jaloli va-l-ikrom.

Qurayshiyasl, abtahiymahmil,
Hoshimiykesh, yasribiymanzil.

Ul quyoshkim, arabqa berding zayn,
Ul sifatkim, arab boshi uza "ayn".

Lek, chunkim, quyoshing etti zuhur,
Qilding ikki jahonni g'arqayi nur.

Bu jahondin ketarda chun zulumot,
Ul jahon ahlig'a yeturdi hayot.

Alloh, Alloh, ne nuri volo bu,
Yo'q edi ofarinish, illo bu.

Asru katmi adam qaronqu edi,
Ravshan etgan charog' ani bu edi.

Ne ajab, mehri osmonpoya-
Kim, jahondin yo'q aylasa soya.

Chun seni Tengri bebadal qildi,
Har latofat aro masal qildi.

Soyani andin etti qadding rad-
Kim, gahi bo'lmag'ay sanga hamqad.

Soyadin chun qadingg'a or o'ldi,
Soya yer uzra xoksor o'ldi.

Ko'lakang topsa erdi jirmi turob,
Anga gardundin o'tgay erdi janob.

Ham janobing rafe' Kayvondin,
Ham matofing bu to'quz ayvondin.

Ul kechakim, sanga valodat o'lub,
Matla'i axtari saodat o'lub,

Tun yopib chun jahong'a tiyra niqob.
Tug'ubon oftobi olamtob.

Makka yorub bu nuri a'lodin,
Tur, ul nav'kim, tajallodin.

Ko'runub yetti ko'k ravoqi ham,
Bal Madoyin manor-u toqi ham.

O'ylakim, tug'sa mehri raxshanda,
Toq lavhi bo'lur duraxshanda.

Lot-u Uzzog'a purshikast bo'lub-
Kim, bori tiyra yerga past bo'lub.

Sarnigunluq alarg'a zotingdin,
Bosh quyiliq yetib uyotingdin.

Chun ulug'roq bo'lub shubonlig' etib,
Qo'y guruhiq'a mehribonlig' etib.

Qo'zig'a mehr ko'rguzub jondin-
Kim, nabiyg'a guzir emas ondin.

Ko'rguzub anda chun yadi bayzo,
Qo'yubon pushti dast yuz Muso.

Bu tanazzul sharaf qilib sanga fosh,
Hamal ayvonida, nechukki, quyosh.

Har ne jurmumki, bo'lsa ham mavjud,
Qil habibing tufaylidin nobud.

III

Ul shohi risolatpanoh na'tikim, «lavloka» livoyi bila «ana afsahu» "alif'i aning sipohi davlatig'a livo keldi, «va mo tag'o» "to" va "g'ayn'i bila «asro» "ro"si aning misoli subutig'a tug'ro va ul misolda ikki olam sultanati mubayyan va ul misol yuzi mehri nubuvvat bila muzayyan.

Yo Rasululloh, alfa-alfa salom,
Bika min zi-l-jaloli va-l-ikrom.

Qurayshiyasl, abtahiymahmil,
Hoshimiykesh, yasribiymanzil.

Ul quyoshkim, arabqa berding zayn,
Ul sifatkim, arab boshi uza "ayn".

Lek, chunkim, quyoshing etti zuhur,
Qilding ikki jahonni g'arqayi nur.

Bu jahondin ketarda chun zulumot,
Ul jahon ahlig'a yeturdi hayot.

Alloh, Allah, ne nuri volo bu,
Yo'q edi ofarinish, illo bu.

Asru katmi adam qaronqu edi,
Ravshan etgan charog' ani bu edi.

Ne ajab, mehri osmonpoya-
Kim, jahondin yo'q aylasa soya.

Chun seni Tengri bebadal qildi,
Har latofat aro masal qildi.

Soyani andin etti qadding rad-
Kim, gahi bo'limg'ay sanga hamqad.

Soyadin chun qadingg'a or o'ldi,
Soya yer uzra xoksor o'ldi.

Ko'lakang topsa erdi jirmi turob,
Anga gardundin o'tgay erdi janob.

Ham janobing rafe' Kayvondin,
Ham matofing bu to'quz ayvondin.

Ul kechakim, sanga valodat o'lub,
Matla'i axtari saodat o'lub,

Tun yopib chun jahong'a tiyra niqob.
Tug'ubon oftobi olamtob.

Makka yorub bu nuri a'lodin,
Tur, ul nav'kim, tajallodin.

Ko'runub yetti ko'k ravoqi ham,
Bal Madoyin manor-u toqi ham.

O'ylakim, tug'sa mehri raxshanda,
Toq lavhi bo'lur duraxshanda.

Lot-u Uzzog'a purshikast bo'lub-
Kim, bori tiyra yerga past bo'lub.

Sarnigunluq alarg'a zotingdin,
Bosh quyiliq yetib uyotingdin.

Chun ulug'roq bo'lub shubonlig' etib,
Qo'y guruhig'a mehribonlig' etib.

Qo'zig'a mehr ko'rguzub jondin-
Kim, nabiyg'a guzir emas ondin.

Ko'rguzub anda chun yadi bayzo,
Qo'yubon pushti dast yuz Muso.

Bu tanazzul sharaf qilib sanga fosh,
Hamal ayvonida, nechukki, quyosh.

Chun shubonlig‘ aro bo‘lub soiy,
Bo‘lubon olam ahlig‘a roiy.

Olam ahli raiyating bo‘lubon,
Borig‘a din vasiyating bo‘lubon.

Bu raiyatqa rahmat aylab Iloh-
Kim, berib boshlarig‘a sen kibi shoh.

Xayi jabhang alarg‘a moi main,
Tori zulfung alarg‘a habli matin.

Xay demay, qatrayi zuloli hayot,
Tor yo‘q, rishtayi kamandi najot.

Dema gisuki, topting ikki kamand,
Qilg‘ali ikki dahr saydini band.

Ochib ul chehri dilkushoy ichra,
Laylat ul-qadr iki bir oy ichra.

Yo iki af‘iyi muanbar de,
Ganji zotingg‘a ikki ajdar de.

Yo Muhammad hurufi chun ochilib,
Ikki “mim”i etaklari osilib,

Kufr elining savodi motami ul,
Din elining savodi a’zami ul.

Gar savoding yo‘q ersa ne g‘amdur,
Bu savoding chu andin a’zamdu.

Gar qalam tutmading qo‘lungg‘a ne g‘am,
Azbar etting chu sirri Lavh-u Qalam.

Bu azodin qalam bo‘lub g‘amnok,
Yuzin aylab qaro, yoqosini chok.

Xoma tutmay vale surarda maqol,
Nukta elin qilib qalam kibi lol.

«Ana afsah» chu aylabon da'vo,
Fusaho o'zda topmayin ma'no.

Bu xabardin bo'lub nishoni deh,
Sirri fa't-u busuratin misleh.

Chunki, la'ling bu nav' bo'lub durfosh,
Toshdin, bas, nedur durungg'a xarosh.

Durr-u la'lingg'a chun shikast qilib,
La'li mahlul oqib durar sochilib.

Ya'ni og'zingg'a-o'q musallamdu,
Buki, ham la'l sochqoy-u ham dur.

Durri zotingg'a yetti bahr sadaf,
Bir o'g'uldin yetti atog'a sharaf.

Qaysi yetti atoki, yetmish ato,
Seni bori o'ziga etmish ato.

Balki, Odam o'g'ullug'ingdin shod,
Valadingg'a jahon eli avlod.

Anga zohir taqaddumi oti,
Sanga lekin taqaddumi zoti.

Sen muqaddam demayki, Odamdin,
Qaysi Odamki, borcha olamdin.

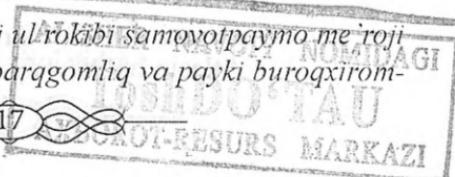
Anbiyo xaylikim, kelib mursal,
Ham sen oxir alarg'a, ham avval.

Barchaning farqi uzra bo'lmoq toj,
Sanga fosh etti laylat ul-me'roj.

IV

28528

Ul musofiri bavodipaymo, balki ul rokibi şamovotpaymo me roji
kechasining ta'rifikim, buroqi barqgomliq va payki buroqxirom-

*liq qildi va ul raxsh bila payk xayol yetmas yergacha chopti va
ul chopmoq bila hakimi xirad fahmi bovar etmas nimalar topti*

Ul kechakim, edi abirsirisht,
Qadr aro g'ayrati savodi bihisht,

Hur gisularin jahong'a ochib,
Anbar-u mushkin osmong'a sochib,

Gisuyi mushkbo' jahonni tutub,
Mushkining atri osmonni tutub.

Halqayi zulfdin ruxi anvar,
Har yon ul tunda ko'rguzub axtar.

Yo'qli, huro yoyib jahon uza dom,
Yuz sori halqamo'yi mushkinfom.

Sudek ul dom ichinda chehra ochib,
Qatra xaylardin anda dona sochib-

Kim, chu davlat qushi bu yon yetgay,
Bu su-u dona birla sayd etgay.

Yo tuman ming charog'i bayzogun,
Hay'at-u tab' ichinda gunogun.

Shom zebolari qilib zohir,
Tun shabistonida bo'lib soyir.

Ochibon har charog'i kofuriy,
Dud ila bir niqobi zanburiy.

Dud yo'q, ud-u mushk bila buxur,
Tun dimog'i isi bila masrur.

Charx mijmar yoyib bu dud uzra,
Atri mushku buxur ud uzra.

Charxi atlaski, bu riyoh topib,
Atlasin bo'yla mijmar uzra yopib.

Yer yuziga malak bo'lub nozil,
Charx abvobi fath o'lub hosil.

Yuz tuman sabzpo'shi ruhoni,
Zohir aylab falak shabistoni.

Bo'yla tun ul mahi muniri jahon,
Ummahoni yuida erdi nihon.

Dahr sho'r-u sharidin osuda,
Ko'ngli uyg'og'-u ko'zi uyquda-

Kim, yetib qosidi jahonpaymo,
Ilgida raxshi osmonpaymo.

Chun alar yetti, xoja ochti ko'z,
Yer o'pub qosid, ayta boshladi so'z.

Haq salomin chu topti mahbubi,
Bo'ldi oshiq visoli matlubi.

Qosid otlandurub ani qo'ldab,
Yondi kelgan yo'li sori yo'ldab.

Surdi chun rokibi humoyunfol,
Ostida markabi humoyunbol.

Tufrog'-u su yuzidin aylab xez,
O'tti o't, yeldin o't-u yeldek tez.

Markabi urdi oy yuziga tuvog',
O'ylakim, qoldi jabhasi uza dog'.

Chun Atorudqa barqdek surdi.
Xorayi sum xomasin sindurdi.

Qildi chun Zuhra sori ohangin,
Zuhra yoshurdi vahmidin changin.

Mehr xud kavkabi jalolatidin,
Yerga kirmish edi xijolatidin.

Savlatig'a chu soldi ko'z Bahrom,
Tig'ig'a berdi qin aro orom.

Mushtariy tushti minbaridin tez,
Yuzni gardidin etti nuromez.

Zuhal asbobin ayladi bir-bir,
Hinduyedekki, bo'lsa ma'rakagir.

Qaysi bir kishvar ichrakim, yetti,
Savlati birla ehtisob etti.

Sekkizinch falakka surdi chu raxsh,
Nuridin sobitot oldi duraxsh.

Gavharig'a falak chu bo'lmadi durj,
Qoldi har go'shasi aro bir burj.

Hamal-u Savr qoldi nola qilib,
To'shaliqqa o'zin havola qilib.

Bo'ldi Javzog'a to'rt ko'z hayron,
Besh ayog' birla raxsh etib Saraton.

Asad o'zni sagi shikori etib,
Sunbula donasin nisori etib.

Adlidin rostliq topib Mizon,
No'sh Aqrab samumidin rezon.

Qavs bo'ldi yo'lida chillanishin,
Jady nazzorasida quillaguzin.

Dalv yo'lida su urub gohi,
Hut onsiz sudin yiroq mohi.

Charxi a'zam xamig'a surgach ot,
Yodin o'q yanglig' andin o'tti bot.

Qoldi Kursiy-u Arsh-u Lavh-u Qalam,
Borining avji uzra urdi alam.

Raxshin andoq chu tezpay qildi,
Vodiyi lomakonni tay qildi.

O'tti Rafraf maqomidin chun tez,
Tez hamrohi bo'ldi uzrangez.

Hamrahi dog'i o'zidin bordi,
Rahravi dog'i po'yadin hordi.

Qoldilar chun yo'l uzra payk ila ot,
Yolg'uz ul yo'lg'a qo'ydi yuz hayhot.

O'zidin o'zlugi dog'i itti,
O'zdin o'zluk xayolin oritti.

Topmayin o'zda xojayı safari,
O't-u tufrog'-u yel-u su asari.

O'zlugidin dog'i asar topmay,
Balki o'zdin dog'i xabar topmay.

Ne havosida bir ne xomis ham,
Ne jihotida bir ne sodis ham.

Qolmayin to'rt javhar, olti araz,
Olti-yu to'rtdin bir anga g'araz.

Qo'pti hadsiz hijobi pinhoniy,
Ko'pi zulmoniy, ozi nuroniy.

Chun bori bo'ldi murtafi', filhol –
Jilva qildi ayon harimi visol.

Ul harim ichra dog'i urdi qadam,
Haram-u parda borcha bo'ldi adam.

Toptilar vasl oshiq-u ma'shuq,
Borcha Xoliq, aroda yo'q maxluq.

Yor mavjud-u anda yo'q ag'yor,
Yordin o'zga, balki yo'q dayyor.

Chun karam bahri mavjzan yetti,
Mehmon arzi iltimos etti.

Hech hojatda nukta topmay tul,
Istamasdin burun bo'lub maqbul.

Hojat avval anga ijobat o'lub,
So'ngra izhori arzi hojat o'lub.

Istabon ummati gunohlarin,
Oq tilab nomayi siyohlarin.

Bo'lmay ul hojatida sharmanda,
Karam aylab borini baxshanda.

Chun ne istab borin topib bir-bir,
Yonmog'in oshkor etib taqdir.

Xojayi komyobi Arshjanob,
Bo'lubon bahri vasldin serob.

Qaytibon ming bu lahza borg'oncha,
Demayin mingki, yuz tuman oncha.

Markabi birla hamrahig'a yetib,
Yuzidan ikkisin musharraf etib.

Ikki horg'on malak yo'lida qo'pub,
Biri ilgin, biri ayog'in o'pub.

Tonyi olmay hamul kishi ekanin,
Bo'yla sur'at aning ishi ekanin.

Ul yana markabig'a sekrib tez,
Chiqqanidek qilib inarga sitez.

Markabi orqasini aylab xam-
Kim, anga yuklanib iki olam.

Bahr sori bulut borib xoli,
To'lub ammo guhar bila holi.

Borurida, nechukki, sarvi ravon,
Lek yong'onda To'biyi rizvon.

Har falak tushmagiga bir poya,
Yuzidin ul falakka piroya.

Malakut ahli ichra jo'sh tushub,
Tahniyat aylay-u xuro'sh tushub.

Yuz tuman ming malak, nechukkim, hur,
Qo'llarida tabaq, vale to'la nur.

Borchha xurramlik oshkor aylab,
Dam-badam boshig'a nisor aylab.

Charx javfin tutub sarosar saf,
Yuz tuman ming malak kelib har saf.

Girdida har taraf sipoh kibi,
Ul munungdek sipahda shoh kibi.

Har saf ul yergacha bo'lub hamroh-
Ki quyi amr qilmay andin Iloh.

Borchha ul yuzdin o'zni shod aylab,
Xam qilib qadni xayrbod aylab.

Chunki, har saf tutub yo'lida taraf,
Anga qoyim maqom o'lub yona saf.

Qilibon bo'yla sayri shohona,
Tushti yer qiblagohig'a yona.

Qaydakim, bo'ldi sayri afloki,
Hamrah erdi anga tani xoki-

Kim, anga jism agarchi xok erdi,
Lekin ul xok nuri pok erdi.

Angakim, jismi xoki o/lg'ay nur,
Ruhini yo'q manga demak maqdur.

Jismi bila borib, yonib keldi,
Do'st vaslini qozg'onib keldi.

Bormog'-u kelmagi bo'lub iki dam,
Qaysi dam burna erkani mubham.

Ey qarog'ingg'a surmayi «mozog'»,
«Motag'o» markabingg'a qo'y may dog'.

Anbiyog'a itoating jovid,
Borcha bog'lab shafoatingg'a umid.

Anbiyo demayinki, jinsi bashar,
Ishlari xoh xayr-u, xohi shar.

Iltifotingg'a sarbasar muhtoj,
Sendin olmay nazarni har muhtoj.

Har kishikim, jahon aro mavjud,
Borchaning baxshishi sanga mav'ud.

Se bularg'a o'kush tafaqqud etib,
Har ne isyonlarin taahhud etib.

Bo'lsa jinsi basharg'a bo'yla karam,
Shak emas andadur Navoiy ham.

V

So'z ta'rifida bir necha so'z surmak va so'z ahlig'a andin necha so'z tegurmak va koinotqa taqaddumining sifoti va mumkinotqa taax-xurining isboti va oning pardasidin boshqa maoniy bikri jilvadin oriy va ko'ngul kunjida mutavoriy erkonining izhori

Andakim, ne jahong'a erdi vujud,
Ne jahon ahli erdilar mavjud.

Istadi ustodi naqshtiroz,
Muncha naqshi g'arib qilmoq soz.

Tortmoq yetti ko'kni bo'yla baland,
Birin ul birga aylamak payvand.

Aylamak past jirmi g'a bronni,
Undur etmak sipehri xazroni.

Chunki, mavjud bo'ldi nuktayi «kun»¹
Bo'ldi mavjud toza, yo'qsa kuhun.

Sun' Kilki varaqnigor o'ldi,
Yuz ajab naqsh oshkor o'ldi.

Bu sifat nukta, neki, bo'ldi ayon,
So'z demak xud bo'lur, kim etsa bayon.

So'zga bas vasf bu durur mujmal-
Kim, nekim avval, ul anga avval.

So'z kelib avval-u jahon so'ngra,
Ne jahon, kavn ila makon so'ngra.

Elga topib taqaddumi zoti,
Emdi aylay taaxxur isboti.

Har kishi dahr aro hayot topib,
So'ngg'i dam so'z bila najot topib.

Angla ul so'zni nuktayi tavhid,
Vahdat ahlida yo'q munga tardid.

Bas seni avval ul qilib zohir,
Sanga ham avval o'ldi, ham oxir.

Avval-u oxiringg'a solg'il ko'z,
Bil: ham avval so'z-u ham oxir so'z.

Topmadi koxi olivandoza,
Bir aningdek harifi ro'toza,

Shohidi boshidin-ayoq dilkash,
Husn bozori ichra Yusufvash.

Ochilib chun niqobi debosi,
Bo'lubon xalq hushi yag'mosi.

Demagil, o'z-u yot aro g'avg'o-
Kim, solib koinot aro g'avg'o.

Ham nubuvvat uyida sho'r andin,
Ham nabiyg'a daler mo'r andin.

Haqki, insonni qildi mahrami roz,
Hayvondin ul ayladi mumtoz.

Shahd erur ul, valek bas shirin,
La'l erur ul, valek bas rangin.

Ne latofatdururki, gohi bayon,
Ko'zga pinhondurur, qulogqa ayon.

Muncha husn-u jamol-u zeb bila,
Muncha dulkashlig-u fireb bila,

Naqshi zarkash libos, de oni,
Bu libos ichra shohidi ma'ni.

Ma'ni ul sho'xi siymbar bo'ldi-
Kim bu kisvatda jilvagar bo'ldi.

Shohidi ma'ni onsizin uryon,
Jilvagar bo'la olmayin har yon.

Hujrayi qalb ichinda bosh sig'urub,
O'zni ul hujra kunjida yashurub.

Chunki andin bilinmayin asare,
Elga ma'nidin o'lmayin xabare.

Bilik ahlig'a sirri noma'lum,
Fayzidin ahli dark o'lub mahrum.

Komile, chunki, muddao qilsa-
Ki, duri ma'nini ado qilsa,

So‘z libosidin etmayin oro,
Xo‘blar, o‘ylakim, xaz-u xoro.

Chiqa olmay og‘iz darichasidin,
Naf’ topmay birov natijasidin.

Chun kiyib so‘z harir-u debosin,
Dilkash aylab jamoli zebosin.

Bodadin yuzni la’lfom aylab,
Ko‘ngul ayvonida xirom aylab,

Chiqsa toshqori tan saroyidin,
Balki halqum tangnoyidin.

Solur andog‘ jahonda g‘avg‘oye,
Koinot ichra bir aloloye-

Kim, xaloyiqni darki lol aylar,
Lol yo‘q, balki xushmaqol aylar.

Bu biri so‘zda ko‘rguzur mu’jiz-
Kim, qilur elni nuktasi ojiz.

Berur ul bir o‘lukka jon so‘zidin,
Tan aro kirguzur ravon so‘zidin.

Muni derlar: «Muhammadi arabiyy»,
Ul birining «Masih» erur laqabi.

Alloh, Alloh, ne so‘zdurur bu so‘z,
Mundin ortuq yana bo‘lurmu so‘z?!

Jism bo‘stonig‘a shajar so‘zdur,
Ruh ashjorig‘a samar so‘zdr.

Gulshane keldi jismi insoniy,
Nutq oning bulbuli xushalhoniy.

Bo‘yla bulbul navosi so‘zdur-u bas,
Nag‘mayi jonfizosi so‘zdur-u bas.

Bo'lmasa so'z ajab balo bo'lg'ay,
Bulbuli nutq benavo bo'lg'ay.

Yo Rab, ushbu hadiqayi purgul-
Kim, anga nutq aylading bulbul.

Bo'yla bulbulni benavo tutma,
Benavolig' anga ravo tutma!

Xossa so'z bulbuli Navoiy zor-
Kim, anga nukta bog'idur gulzor.

Bog'ig'a barg, anga navo bergil,
Barg ila bog'ini tuto bergil!

Ayla gulzori gullarin toza,
Bulbulin qil baland ovoza.

Gulining sham'ini munavvar qil,
Atridin dahrni muattar qil.

Bulbulig'a baland ayla xuro'sh,
Sol xuro'shi bila ulus aro jo'sh.

Bog'i atrini sudmand ayla,
Qushi lahnini dilpisand ayla.

Lahnin el ko'ngli ichra maqbul et,
Har ne maqbul ish oni mashg'ul et!

VI

*So 'z nasridin nazmi xushroq va parokandasidin jam 'i dilkashroq
erkanin da'vo qilmoq va bu jam'iyatni «besh ganj» jomi 'i
Nizomiy va hind shakarrezi, balki shirin kalomiga musallam tut-
moq va ul bahrayng 'a qatranishon va ul nayyirayng 'a zarrason
o 'zin yetkurmak*

So'zki, jon gulshanida keldi nasim,
Bal ko'ngul bahri ichra durri yatim.

Ulki, so'z naqdig'a mubassirdur,
Vasfi ichra tili muqassirdur.

Bo'yla so'z fannida chiqorg'on ism,
Qildi uslubini aning iki qism.

Har kishi qilmoq istasa ma'lum,
Biri mansur erur, biri manzum.

Nasr-u nazmi, angaki, mudrakdur,
Nazmining poyasi biyikrakdur.

Negakim, yaxshi so'zki, zohir erur,
Lafz te'dodidin javohir erur.

Xud javohir, nechaki, dilkashroq,
Nazm silkiga cheksalar xushroq.

Ikki sori duri samin yaxshi,
Orada la'li otashin yaxshi.

Ko'runur yaxshi durri ummoni.
Bo'lsa feruza yonida koni.

Javhariy bu sifat berib tartib
Aylasa, rishtani anga tarkib.

Javhariy his, angaki, qoyimdu,
Muni anglarki, bas, muloyimdu-

Kim, javohirni olig'a to'ksa,
Talli g'aflat kibi ani o'ksa

Ham yomon xud ko'runmagay, lekin
Lutfi avvalg'icha emas mumkin.

Bas munung oncha ziynati yo'qdur,
Bir-birisiga nisbati yo'qdur.

Nazm-u nasr ichra ham bu nisbat bil,
Ikkisin bu ikiga nisbat qil.

Nasr aro elga xud maqolat bor,
Lek nazm ichra o'zga holat bor.

Nazmkim, topti bu sifat tarjih-
Kim, emas anda hojati tavzih.

Bo'yla nazm ichra ham erur necha shiq,
Fahm etar ul, kishiki, bo'lsa mudiq.

Lekin ul barchadin dag'i xubi,
Bordurur masnaviyining uslubi.

O'zgalarni gar etmadim mazkur,
Bok emas, chun bori erur mashhur.

Masnaviykim, burun dedim oni,
So'zda keldi vase' maydoni.

Vus'atida yuz o'lsa ma'rakagir,
Ko'rguzur san'atin bori bir-bir.

Buyla maydonda chust-u choloki,
Raxsh javlon berurda beboki.

Shahsuvoriki, raxshi aylasa xez,
Aylagay ko'k samandi birla sitez.

Qilibon tez ekanda javloni,
Oy uzorini dog' chavgoni.

Qoyili xush kalomi zebogo'y-
Kim, bu maydon elidin eltti go'y!

Ganja ahlig'a bazlasanj erdi,
Dahr vayronasida ganj erdi.

Kilk'i no'gini naqsh etarda varaq,
Nukta aylab chuchukligidin shaq.

Shaqidin nukta yo'q, shakar to'kulub,
Qaro o'rnig'a mushki tar to'kulub.

Safhani mushk ila shakar to'kari,
Goh mushkin qilib, gahi shakari.

Shakardin ko'ngulg'a shirin kom,
Jong'a osuda mushki birla mashom.

Bo'yla mushk-u shakarga hamdaston,
Ne topib mulki Chin, ne Hinduston.

Kilki no'gidagi ravon duda,
Shakarolud-u mushkanduda.

Nuktasi diqqat ichra rishtayi jon,
Rishtag'a choshni sirishtayi jon.

Nazmi avroqi pardayi jondin,
Ham siyohisi obi hayvondin.

Obi hayvong'a hamnishonlig'ini,
Fahm etib ko'rgan el ravonlig'ini.

Qilibon xomasi, nechukki, jahon,
Obi hayvon siyohi ichra nihon.

Elga jon bergali davoti oning,
Kelibon chashmayi hayoti oning.

Kilki Xizrin atash qilib betob,
Har dam ul chashmadin bo'lub serob.

Ahli nazm afsah ul-kalomi ul,
«Xamsa»ning nozimi Nizomiy ul².

Xamsa yo'q, panj ganji Qoruniy³,
Yoyibon elga Ganja madfuni.

Lek har kim bo'lub javohirsanj,
Topib ul ganjlarda yuz ming ganj.

Har samin durri mamlakatga xiroj,
Anga loyiqli, bo'lg'ay ustida toj.

So'z yo'lin o'yla qat' etib cholok-Kim, ipakda yugursa gavhari pok.

Bu yugurmakda bo'lmayin payrav, Anga har rahravi magar Xusrav⁴.

Dema Xusravki, hinduyi jodu, Aylabon elni nazmig'a hindu.

Dema, hindu, qaro balo de oni, Ne balo, ofati Xudo de oni.

Har qachon xoma ilkiga olibon, Nazmidin olam ichra o't solibon.

O'tki, olamni o'rtabon asari, Kelibon ko'ngli o'tining sharari.

Ishq otashgahining axgari ul, Balki, ul shu'lanning samandari ul.

Nazmi rif'at aro sipehri barin, Nuktalar anjumi sipehrnishin.

Har varaq nazmi dilkushosinda, Bir jahone sipehr arosinda.

Ne jahonkim, jahoni ma'no ul, Lafz jismida joni ma'no ul.

Ham binosi falak nihodi kibi, Ham savodi jahon savodi kibi.

Ne savod ul, visolning shomi, Balki, dildor zulfining domi.

Chun savodi bu nav' qayd o'lg'oy, Anda ma'no tuyuri sayd o'lg'oy.

Ne bino salsa burnog'i me'mor, Ul qilib zeb-u ziynatin zarkor.

Ul ochib yuz guli riyazi Eram,
Gullar uzra bu yog'durub shabnam.

Kelturub ul nigori ro'toza,
Anga surtub bu vusma-u g'ozza.

Yo'qki, har sarvnozkim, ul ekib,
Yana bir zod sarv ham bu chekib.

Ul ne gulruxki, jilvagar aylab,
Yana birni bu pardadar aylab.

Muni ko'rgan kishi hamon sog'inib,
Ikkisin, balki, tav'amon sog'inib.

O'zga har roqimi hunarpesha,
Nozukandesh-u chobukandesh,

Ko'p urub so'z demakda tob ila pech,
Sig'a olmay bular arosig'a hech.

Garchi bir nuktago'y Ashraf o'lub,
O'zi maqdurig'a musharraf o'lub.

Yaxshi yoxud yomon dedi, g'am emas,
Yaxshi gar bo'lmasa, yomon ham emas.

Meni devonasori bechora,
O'zum o'z jonima sitamkora.

Qatra ichguncha dastras manga yo'q,
G'ayri daryo chekar havas manga yo'q.

Yo'q iligimda bir ovuch tufroq,
Yasamoq kom gunbazi nuh toq.

Xoma nolicha tob-u ranj manga,
Ajdahodek xayoli ganj manga-

Kim, ul ikki arosig'a tushubon,
Yuz ming el mojarosig'a tushubon.

So‘zni aylab alar so‘ziga adil,
Balki, tag‘yir etib, berib tabdil.

Tab’i beboki noharosondin,
Tortib andoq sipah Xurosordin-

Ki, qilib zohir ul sipah bila zo‘r,
Rum-u Hindustong‘a solib sho‘r.

Tutubon Rum-u Hind kishvarini,
Hind royi-yu Rum qaysarini.

Yo‘q-yo‘q, ushbu g‘arib lofdurur,
Lof yo‘q, sarbasar gazofdurur.

Cheksha, shatranj iki saf oq-u qaro,
Xas ne qilg‘ay, chu tushsa arsa aro.

O‘zni topqay bisot aro payvast,
Ot ila pil ayog‘i ostida past⁶.

Rum elining samandi oshubi,
Hind eli pilining lagadko‘bi,

Ham magar mo‘ri ranjpararde,
Topib andoq sipohdin garde,

Ko‘rubon o‘z haqir-u pastlig‘in,
Qaro tufroqqa hamnishastlig‘in.

Pastlikdin balandliq topqay,
Zo‘rdin bahramandliq topqay.

Solg‘ay oshub sheri g‘urrong‘a,
Noyib etgay o‘zin Sulaymong‘a.

Ne ajab, gar Navoiyi bedil,
Qilsa bu nav’ komi dil hosil-

Kim, tutubtur aning sari himmat,
Qutbtamkin-u osmonrif’at.

Janobi sipehrlmakon xidmatkorlig'i va sahobi gavharafshon havodorlig'i, ya'ni hazrati shayx ul-islomiy mavlono Nuriddin Abdurrahmon Jomiy madda zillahu-l-oliy madhida xoma nayining shakarborlig'i va ko'ngul sadafining gavharnisorlig'i

Fazl koni-yu ilm daryosi,
Bahr-u kon sirrining shinosisi.

Ilmi daryosig'a hubob sipehr,
Yo'qki, ul bahr ichinda gavhar-mehr.

Kashfi hikmat ishi kamohiy anga,
Ham tabiiy-u, ham ilohiy anga.

Xud riyozida fikri gardunrav,
Ayirib charx mazraini jav-jav.

Arabiyatda dars aning virdi,
Ibni Hojib¹ kamina shogirdi.

Ibni Hojib, demayki, Jorulloh²,
Oncha tafsir³ ishinda yo'q ogoh.

Tili zikri Kalomi Rabboniy,
Harf bar harf zabit etib oni.

Nuqtayi bo «bism» uchun tafsir,
Yuz mujallad qila olib tahrir.

Ham hadis ichra sarbaland shajara-Kim,
yetishmay anga yuz Ibn Hajar⁴.

«Arbain»iki⁵, aylabon tartib,
Arabiyl birla forsiy tarkib.

Arbain ahli darkidin ojiz,
Ko'rmayin bo'yla «Arbain» hargiz.

Faqr ichinda imomi olam ul,
Qaysi olam, imomi A'zam ul⁶.

So'zidan fiqh eliga zeb-u baho,
Mas'ala desa hayrat ul-fuqaho.

Far' edikim, deyildi – bu necha fasl,
Ilmi faqr-u fano bo'lub anga asl.

Oncha aylab fanoda nafyi vujud-
Ki, bo'lub mujibi baqo-u shuhud.

O'z vujudin shuhud aro yopibon,
Haq vujudi aro baqo topibon.

O'yla Haq zoti ichra mustag'raq-
Ki, asar dolmayin anga Haq.

Chun tasavvuf kelib sifot anga,
Bu fan ichra musannafot anga-

Kim, qayu birga, kimki, topsa vuquf,
Barcha maqsud anga bo'lub makshuf.

Soldi sharhi «Ruboiyot» andin,
Rub'i maskun aro hayot andin.

Kilkidin chun «Lavome»⁷ etti zuhur,
Soldi ofoq ichinda lam'ayi nur.

Tab'idin chun «Lavoyih»⁸ o'ldi padid,
Jilva qildi lavoyihi tavid.

Zohir etgach «Ashi'at ul-lamaot»⁹,
Lam'a qildi ayon ashi'ayi zot.

«To-vu Mimiya»g'aki¹⁰, chekti raqam.
Ibni Foriz ravoni dediki: «Tam!»

Chun «Shavohid»g'a¹¹ bo'ldi nuktatiroz,
Qildi yuz shohid anda jilvayi noz.

«Nafahot»¹² ichrakim, futuh andin,
Nashayi uns topti ruh andin.

Chun raqam qildi «Tuhfat ul-ahror»¹³,
Sochti olamg'a maxzan ul-asror.

«Subha»¹⁴ iqdig'a berdi chun tavzih,
Soldi xayli malak aro tasbih.

Chunki, tahrik topti «Silsila»si¹⁵,
Telbalik bo'ldi aql mas'alasi.

Chun raqam qildi «Oshiq-u ma'shuq»¹⁶,
Bo'ldi ishq ahli o'tidin mahruq.

Chun «Qasoyid»g'a¹⁷ qasd etib royi,
Dur sochib tab'i gavharoroyi.

«G'azaliyot»i¹⁸ o't jahong'a solib,
Shu'lasi yuz sharora jong'a solib.

O'zga har fandakim, rasoyil anga¹⁹,
Borchha Haq vaslig'a vasoyil anga.

Gar borin bir-bir aylasam tafsil,
Zohir aylar kalom aro tatvil.

Ham taaddudda naf' chandon yo'q-
Kim, demakdin tunganmak imkon yo'q.

Gar tugansun dag'i kutuboti,
Andin ortuq aning kamoloti-

Ki, agar muncha yuz kalom o'lg'ay,
Vasfi zoti aning tamom o'lg'ay.

Poyasin har kishi desa aflok,
Bo'lg'ay aflokni demak xoshok.

Roi pokin, demakki, mehri munir,
Demak o'lg'ay quyoshni qursi qir.

Ilmin oning tengizga qilsa xitob,
Mutlaq o'lg'ay demak tengizni sarob.

Ne kamolot aro nihoyat anga,
Ne marotibda hadd-u g'oyat anga.

To kamol ahlidin maqol o'lg'ay,
Odami ziynati kamol o'lg'ay,

Ham malak donachini domi aning,
Ham xirad jur'axo'ri jomi aning.

Bahravar andin Odam avlodni,
Olam ahlig'a zilli irshodi.

Mayi hush ahli jonfizoyi ham,
Jomidin bahravar Navoyi ham.

VIII

*Bu yetti gulshani jannatoso va yetti qasri sipehrfarsa tarroh-lig'ining jihatni va me'morlig'ining kayfiyati va bisotin tarhini tag'yirlar bila xushroq va qusur binosin tabdillar bila dilkashroq qilmoq va gustoxliklar uzrin demak va bebokliklar ma'ziratin
aytmoq*

Bu kechakim, sipehri shu'badaboz,
Olam ahlig'a bo'lidi shu'badasoz.

Nilgun arsag'a fazo berdi,
Bul'ajab muhra anda ko'p terdi.

Muhralar xosiyatda gunogun,
Ham talavvun ichinda buqalamun.

Har biri tab'i ichra yuz nayrang,
Bul'ajabliqqa aylabon ohang.

Muni paydo, ani nihon aylab,
Har birin fitnayi jahon aylab.

Biriga nahnliqni odat etib,
Birisin mash'ali saodat etib,

Qaysi birning ne bo'lsa taqdiri,
Yoyilib olam ichra ta'siri.

Demayin muhrabobi shu'badafan,
Balki, lu'batnamoyi la'bfikan.

Yuz tuman, lu'bati siyminpaykar,
Yo'qli, siymin niqob-u siyminbar.

Barcha yuz noz birla jilvanamoy,
Jilvayi husn birla hushraboy.

Pardada qay biri bo'lub mastur,
Parda yuzinda yona birga zuhur.

Bu taajjub xiradni lol aylab,
Har nafas o'zga bir xayol aylab.

Manga gah vahm-u goh fikrat o'lub,
Dam-badam hayrat uzra hayrat o'lub.

Ko'nglum uyinda yo'q xiradg'a subut,
Ham xirad, ham ko'ngul bo'lub mabhut.

Fahm qilmay bular haqiqatini,
Topmayin fikr ila vasiyatini.

G'olib o'lg'och ko'ngul aro qayg'u,
Ko'z uyin tiyra ayladi uyqu.

Zohir etti xayoli suratgar,
Fikrat uyida guna-guna suvar.

Ko'rдум o'zni ajab maqom ichra,
Bir fazo tavfida xirom ichra.

Ul fazo har taraf nazarg'a vase',
Yetti gunbad bori matin-u rafe'.

Topibon har biri ichida maqom,
Lek bir dam biriga yo'q orom.

Borchha ko'k gunbadi kibi doyir,
Bir-biri davrig'a bo'lub soyir.

Lavn aro o'zga nav' har gunbad.
O'zga nav' elga har biri ma'bad.

Yetti gunbaddakim, xirom aylab,
Yetti nodirsifat maqom aylab.

Har biriga bir ish sari ohang,
To'ni o'z gunbadi bila hamrang.

Rangi avvalg'ining qaro erdi,
Yuzi ham bo'yla rang aro erdi.

Yana bir xil'ate kiyib zarkash,
Zardvash uy ichra rohi asfarkash.

Yana birning maqomi xazrorang,
To'ni axzar, uzori sabzorang.

Yana birga libos o'lub gulfom,
Ham bu rang uy aro anga orom.

Biri azraq libos-u ahli xirad,
Bo'lub oromgohi ko'k gunbad.

Birining to'ni sandalioyin,
Sandaliy uy aro topib tamkin.

Yana birning libosi kofuriy,
Ham bu rang ichra bayti ma'muri.

Haftaning har kuni birisiga xos,
Bo'lub ul kun qadahkash-u raqqos.

Har biri hukmi ichra bir iqlim,
Xoh ummed anda, xohi bim.

Men chu bu xayl aro guzar qildim,
Borig'a yetti kun safar qildim.

Har bir uyning muqimi farzona,
Manga qildi bayon bir afsona-

Kim, o'z iqlimi ichra voqe' edi,
O'zi ko'rgan ajab mavoqe' edi.

Har bir afsonada g'aroyib ko'p,
Har g'arib ish aro ajoyib ko'p.

Men bu afsonalarni tuttum yod,
Ayladim jon sahifasida savod.

Chunki, qildim bu nav' tahriri,
Keldi ollimg'a Xizrvash pire.

Dedi: «Ey, soyiri falakpaymoy!
Charx gunbadlarida jilvanamoy!

Yetti uyda, sangaki, mayl erdi,
Angladiningmu bular ne xayl erdi?

Yetti gunbadda nomukarrar lavn,
Lutf aro o'zga nav' o'lub har lavn.

Anda yetti yagonaga maskan,
Har birikim, qilib bir uyda vatan.

Lahzae bo'lmayin biriga darang,
To'nları birla uylari hamrang.

Yetti afsonakim, sango dedilar,
Yod tuttung borini to dedilar.

Senki, mundoq ajab safar qilding,
Bu g'aroyib sari nazar qilding.

Kayfiyatini aylading mafhum,
Bo'ldimu bu ish haqiqati ma'lum?»

So'rg'uchiga dedim niyoz bila,
Savlatidin yuz ehtiroy bila:

«K-ey humoyunrux-u xujastajamol,
Aqli Kull shaxsidin yuzung timsol.

Men bu g'urbat aroki, soyirmen,
Emdi yetgan hazin musofirmen.

Bilmadim, har ne bo'ldi jilvanamo-
Ki, demishlar «g'aribun ka-l-a'mo»!.

Sanga ma'lum esa ayon ayla,
Sirrin shammae bayon ayla».

Dedi farruxsurushi ruhoni:
«K-ey nasibing bu sirri pinhoniy!

Mujdakim, charxi lojuvardandud,
Axtari baxting ayladi mas'ud.

Ganja ganjurikim², chekib ko'p ranj,
Qo'ymish erdi jahon aro besh ganj³.

Kim, qilib Hind sohiri⁴ kina,
Ul dag'i qo'ydi oncha ganjina⁵.

Ki, erur oncha, garchi oncha emas,
Yaxshidur, lek ul degoncha emas-

Kim, chekib sen dag'i iki yil ranj,
Hosil aylab eding iki-uch ganj⁶.

Vaqt bo'ldiki, tortibon xoma,
Emdi to'rtunchi⁷, yozg'asen noma.

To'rt gavharga bergasen tartib,
To'rt unsurni qilg'asen tarkib.

Bo'lubon baxt-u davlat iqbol,
Rub'i maskung'a bo'lg'asen voli.

«Haft paykar»ki⁸, keldi mushksirisht,
Yana oning yonida «Hasht bihisht»⁹.

Sen dag‘i topibon fazoyi vase’,
O‘truda solg‘asen binoyi rafe’.

Neki, ko‘rguzdilar sanga bir-bir,
Aylay oni birin-birin ta’bir:

Har biridin sanga bashoratdur,
Ushbu so‘z shug‘lig‘a ishoratdur.

Yetti gunbadki, anglading oliv,
Yetti ayvon aro yeti voliy.

Bu yeti gunbadi sipehr erdi,
Ichida yetti mehrchehr erdi.

Sanga budur bu qissa isnodi-
Ki, olib yetti qasr bunyodi.

Chun tugatgaysen ul rafe’ qusur,
Solg‘aysen yetti qasr aro yeti hur.

Ul sifatkim, alar kelib hamrang,
Topqay ul nav’ ila bular ham rang.

Yetti afsona ko‘rganin yona,
Degasen yetti turfa afsona-

Kim, latofatdin elga jon bergay,
Tan aro ruhdin nishon bergay.

Aql og‘zig‘a kelturub kulgu,
Ko‘ziga ruhning solib uyqu.

Har biri zoti yuz g‘aroyib ila,
Jilva qilg‘ay o‘kush ajoyib ila.

Sen bu da’voda xurram o‘lg‘aysen,
Nukta derda musallam o‘lg‘aysen!»

So'z tugagach, qoshida yer o'ptum,
Bo'lubon shod, seskanib qo'ptum.

Borchani xotirimda tutmish edim,
Pir-u ta'birini unutmish edim.

Tushuma, chunki, yo'q edi ta'bir,
Yuzlanib xotirimg'a ko'p tag'yir.

Talab etgum muabbiri komil¹⁰,
Bori ta'bir ishi anga shomil.

Toptim ul nav' komili ofoq,
Sharh qildim tushumni boshtin-oyoq.

Neki, xotirda erdi – topti bayon,
G'ayri ulkim, topib edi nisyon.

Nuktapardoz eshitti chun rozim,
Bo'ldi filhol nuktapardozim.

Borini, o'yla, ayladi ta'bir-
Kim, tun oqshom tushumga kirgan pir.

Rozi bois bo'lub kushodimg'a,
Tushdag'i pir kirdi yodimg'a.

So'zi hamkim, bo'lub edi masmu',
Jilva qildi xayolima majmu'.

Ikkisi nuktasi muvofiq edi,
Bu ham andoq so'zida sodiq edi.

Nuktakim, Surush qildi xurush,
Bu ham etti xurush misli Surush,

Menki, toptim bu nav' iki dalil,
So'z demak sori ayladim ta'jil.

Jazm qildimki, Xoliqi azaliy-
Kim, aning hukmi keldi lamyazaliy.

Manga bu mulkni nasib etmis,
Fath qilmoqni ham qarib etmis.

Ulki, Haqdin birovga ro'zidur,
Dahrning sozi, yo'qsa so'zidur.

Necha uzr o'lsa oshkora anga,
Juz shuru' aylamak ne chora anga.

Tab' ham garchi asru rog'ib edi,
Lek ko'p ehtiyot vojib edi-

Kim, alarkim, burun chekib xoma,
Say' ila naqsh qildilar noma.

Nuktalar borchha sar-basar rangin
Har biri bir nigorxonayi Chin¹¹.

Dahr elig'a qabul erur, rad yo'q,
VASF qilmoqlari manga had yo'q.

Durji ma'nini chun ochibdurlar,
Olam ahlig'a dur sochibdurlar.

Durjin kim desunki, bahr ila kon,
Naqdini sochib, onchakim, imkon.

Lek gavhar socharda ahli karam,
Bir sori ko'p tushar, yana sori kam.

Har taraf dur sochilmog'i yakson,
Ehtiyot aylamay emas oson.

Ko'p kishi yerga obposh o'ldi,
Ko'pdin ozi gulobposh o'ldi.

Durni soft aylamak aro hakkok,
Ko'p qilur sahv – bor esa bebok.

Ko'prak ustodi chobukandesha,
Qildi beboklik fanin pesha-

Kim, mahorat ani qilib mag‘rur,
Voqif o‘lmay tushar ishiga qusur.

Lek shogird erur ishida vahim,
Ko‘nglida sahv aylamakdin bim.

Tun-u kun ehtiyot qilmoq ishi,
Sahv ozroq topar ishida kishi.

Ul ikov ustodi mohir edi-
Kim, mahorat alarda zohir edi.

Chun tuzub bu bisot o‘tmishlar,
Qilmayin ehtiyot o‘tmishlar.

Men dey olmonki, sahvlar tushmish,
Bexabar tushmish, ul agar tushmish-

Kim, bu daftarki, berdilar ming zeb,
Boshtin to oyog‘ fusun-u fireb.

Yasag‘anda bu turfa afsona,
Hazmdin aylab o‘zni begona.

Necha nav’ ishni qildilar taqsir,
Gar tutarsen quloq, qilay taqrir:

Biri bukim, yo‘q, anda moyayi dard,
Qildilar ishq so‘zidin ani fard¹²-

Kim, birov mehrdin bari bo‘lg‘ay,
Boqma, gar mehri xovariy bo‘lg‘ay!

Bo‘lsa tarix alarg‘a gar matlub,
Anda so‘z bog‘lamoq emastur xub.

So‘z yasardin chun topti piroya,
Ishqdin xushtur anda sarmoya-

Kim, ko‘ngulga o‘ti asar qilg‘ay,
Jonga kuydurmagi xabar qilg‘ay.

Yo'qsa yolg'on demakdakim, bazadur,
Chun uzoq chekti asru bemazadur.

Ishqdin so'zi bo'lsa bok ermas,
O'rtar oniki, so'znok ermas.

Yana bir buki, anda ba'zi ish,
Zohiran nomunosabat tushmish.

Bo'yla tuhmatki, aysh uchun Bahrom
Yasadi yetti qasr surgali kom.

Yetti iqlim shohidin yeti qiz,
Har biri lutf-u husni g'oyatsiz.

Yetti qasri ichiga kelturdi,
Kom har kuni biri bila surdi.

Turfa bukim, chu bo'ldi bodaparast,
Qildi oqshomg'a tegru o'zni mast.

Uyqu komin olurg'a mastona
Sho'xlarg'a buyurdi afsona.

Bu ajabkim, alar dag'i dedilar.
Qissaxon qizlari magar edilar?

Tongdin oqshomg'a tegru paydaripay,
Ulki, ichgay qadah to'la-to'la may,

Anga xud g'aflat o'ldi da'b-u sifat,
Uyqusig'a fasona ne hojat?

Bo'lsa ham aql, man' qilmasmu?
Qissa aytur kishi topilmasmu?

Kim, necha nozanin haramlarini,
Jon harimida muhtaramlarini-

Ki, alar g'amzası qilib jodu,
Yuz tuman ko'zdin elitgay uyqu,

Lablari qatl uchun sharobolud,
Ko'zлari ishva birla xobolud.

Hukm qilg'ayki, siz fasona dengiz!
Demangiz, uzr-u bebahona dengiz!

Bo'lung uyg'oqlik ichra farsuda,
Men bo'lay uyqu birla osuda.

Buyla taklif kimsa qilg'aymu?
Odamidin bu so'z ochilg'aymu?

Bo'ldi, farzan, bu nav' bul'ajab ish,
Bul'ajabroq yana bu ish bo'lmish-

Kim, munungdek iki vahidi zamon¹³,
Har bir o'z vaqtida faridi zamon.

Bo'yla nodon uchun¹⁴ yozib avsof,
Anga qilg'aylar o'zlarin vassof.

Madhini behisob yozg'aylar,
Balki, mavzun kitob yozg'aylar.

Har bir ul nazmida ko'rub ko'p ranj,
Qilg'ay o'z «Panj ganj»idin bir ganj.

Alloh, Alloh! Ne ganj bo'lg'ay bu!
Sarbasar elga ranj bo'lg'ay bu!

Bo'la olmas bu ish magar bu tavr-
Ki, desang ul iki yagonayi davr.

Baski, ustod edilar-u komil,
Bo'ldilar g'arralig' bila g'ofil.

Kimki, bir ishta bo'lsa mustag'ni,
Yoshunur ko'nglidin, base, ma'ni.

Meniki, shogirdi bebizoat men,
Ul ikovga mutei toatmen.

Vahmdinkim, tushub xato nogah,
Yetmagay kulfate mango nogah.

Ishim o'lmishdur ehtiyot etmak,
Nuktaning tor-u pudig'a yetmak.

Munda dog'i ishimg'a yetsa kushod
Ham alar ruhidindur ul imdod.

Tab' bu shug'l aroki, ozim edi,
Chunki ko'p ehtiyot lozim edi.

Bu sababdin bu xush fasona aro,
Balki, bu xush navo tarona aro

Yo'q edi hech chora-vu tadbir-
Kim, biror yerda bo'limg'ay tag'yir.

Aytmaq munda hojat o'limg'usi,
Kimki, ul yerga yetsa, anglag'usi.

Yo Rab, ish mushkil-u bu xasta zaif!
Pashshag'a pil ishi erur taklif!

Charx tomig'a nardbon yasamaq,
Mehr sham'ig'a sham'don yasamaq¹⁵.

Qilibon ankabut ipini kamand,
Aylamak ajdaho aning bila band

Keldi dushvordin dag'i dushvor,
Lek men telba mast-u behushvor-

Kim, bu ishga ilik netib urdum,
Lutfunga e'timod etib urdum.

Necha ish ranji beedad bo'lsa,
Sendin ar lutf ila madad bo'lsa,

Zarrada mehrni nihon aylay,
Bahrg'a qatrani makon aylay!

Xoma no'gi safirin aylab tez,
Solayin olam ichra rustoxez!

Kilkni chun varaqnigor etayin,
Oncha a'juba oshkor etayin-

Kim, solay olam ichra ofatlar!
Balki zohir qilay qiyomatlar!

Hamul, avloki, bu sifat e'joz,
Shoh madhidin etgamen og'oz.

Chun deyilgusi shohlar qavli,
Shoh madhin burun demak avli.

IX

Saltanat bahrining durri nobi va xilofat ma'danining la'li serobi, ofarinish tojig'a javhari zoti zeb ila zayn, muizzu-s-saltanati va-d-dunyo va-d-din Sulton Husayn Bahodurxon xallada mulkahu va sultonahu midhati ko'sin urmoq va bu bahona bila zarrani quyoshqa sog'indurmoq

So'z demakka qilur havo ko'nqlum,
Kilk unidin tilar navo ko'nqlum.

Kel-u hujram supurgil, ey iqbol,
Girdbolisht ravzan ollig'a sol.

Chovushi baxt, eshikda hozir bo'l-
Kim, kirar mayli bo'lsa, uzrin qo'l.

Ey falak, xizmat oshkoro qil,
Mehrning safhasin muhayyo qil.

Qil davotimni, ey Zuhal', mamlu,
Xayi ruxsoradin solib qaro su.

Mushtariy², yirtqil amoma uchin,
Men aritmaqqa anda xoma uchin.

Qing[‘]a solg[‘]il qilichni, ey Bahrom³,
Fitna xaylig[‘]a ber dame orom.

Mehr⁴, safhang yuzin duraxshon et,
Zarvaraqdin ani zarafshon et.

Zuhra⁵, bir lahza chalma soz oxir,
Chekmagil lahni dilnavoz oxir.

Ey Atorud⁶, o[‘]p ostonimni,
Qo[‘]yg[‘]il ollimg[‘]a juzvdonimni.

Ey Qamar⁷, sen qalamtaroshim yig[‘],
Qil hilolingning uchidin anga tig[‘].

Bir gah xomam uchini aylab tez,
Qilayin safha uzra gavharrez.

Dur kibi pok nuktaronlig[‘] etay,
Shoh madhida durfishonlig[‘] etay.

Qay shah, ulkim, azaldin etti Iloh,
Ani ofoq shahlari uza shoh.

Din livosi, alamtirozi ul,
Ahli din ichra Shohi G[‘]oziy ul.

Shoh Sulton, Husayn bin Mansur-
Kim, berib nusrati jahong[‘]a surur.

Xonlar uzra yetib atosi aning,
Xon bin xon ato atosi aning.

Ham ato xonu ham anga ano xon⁸,
Yo[‘]q jahonda aning kibi yano xon.

Anga Chingiz ulug[‘] ato kelgan,
Anosi xud Alonquvo⁹ kelgan.

Faxr yo‘q anga sultanat oti,
Ul bo‘lub sultanat mubohoti.

Shohlar qullug‘in ko‘rub marg‘ub,
Anga darvishlik bo‘lub matlub.

Garchi shahlarni zerdast aylab,
O‘zni darvishlarga past aylab.

Ajdaho zo‘r vaqtı ilgida mo‘r,
Qila olmay valek mo‘rg‘a zo‘r.

Pili gardun qoshinda pajmurda,
Pashsha lek o‘lmay andin ozurda.

Tufrog‘ aylab falakni kin chog‘i,
Lekin ahli niyoz tufrog‘i.

Razm aro barqi tig‘i olamso‘z,
Bazm aro sham‘i royi mehrafro‘z.

Tab‘i sohibkamol har fanda,
Ahli fann-u kamol anga banda.

Adlidin oncha elga baxshoyish-
Kim, raiyatqa yo‘q juz osoyish.

Andakim, dahr aro tushub oshub,
Sarsari kin bo‘lub salomatro‘b.

Olam ahli aro tushub parxosh,
Olam ichra qiyomat o‘lg‘ay fosh.

Jong‘a tan ichra iztirob o‘lg‘ay,
Tan fano selidin xarob o‘lg‘ay.

Iki saf bo‘lg‘ay iki ko‘hi balo,
Qullalar anda raxshlar masalo.

Raxsh uza har xidevi tig‘afkan,
Rustam-u Ko‘ha birla Ro‘yintan.

Fitna dahr ichra karr-u far solibon,
Charx javfida sho'r-u shar solibon.

Bodpo sarsari jahonpaymo,
Ustida rokibi sahobnamo.

Yo'q sahab, ayt: qatraafshon mig',
Qatra paykon-u, barq – lam'ayi tig'.

Barq ajal chobukiga markabi tez,
Solibon ruh xayli ichra gurez.

Jon botib jism zaxmidin qonda,
Tan bo'lub joni birla darmonda.

Tig'lar kavkabi xirom aylab,
Gardi olamni tiyra shom aylab.

Sen bu zulmat ichinda mehr kibi,
Barqrav ashhabing sipehr kibi.

Tortibon tig', o'ylakim, Bahrom,
Qahr ila aylasang ne yerga xirom:

Tig' ila qonni qilg'asen jayhun¹⁰,
Gurz ila tog'ni etgasen homun.

Titragay charx aylabon shevan,
Bir bulutdekki, bo'lsa nolafikan.

Ul bulutdin bu larz ila nola,
Kavkabin sochqay, o'ylakim, jola.

Ya'ni, ul nav' fath qilsang fosh,
Charx bo'lg'ay boshingg'a gavharposh.

Tig' selobidin berib, bas, kin,
Kin o'ti iltihobig'a taskin.

Qo'ymayin olam ahlida bime,
Fath etib bir dam ichra iqlime.

Razm maydonidin yonib shodon,
Qasri davlatni qilsang obodon.

Silkibon tiyra gard maydonni,
Boda birla yorutsang ayvонни,

Maskaning bo'lsa masnadi Jamshed¹¹,
Qadahing bo'lsa sog'ari xurshed.

Davrayi bazming ichra turg'on el,
Shohlar qullug'ungg'a bog'lab bel,

Ishlari yerga ko'z tikib turmak,
Kimga had demaguncha o'lturmak.

Chun bo'lub hukm, o'lturub bori,
Yerlik o'z yeriga iki sori.

Tutubon soqiyi parivash may,
Gulda shabnam kibi uzorida xay.

Ilgidin may chu bodano'sh olibon,
May bila ul gulobi xush olibon.

Lek majlis shukuhidin ne had
Ko'zni yerdin olurg'a ahli xirad.

Tushgach ahli navo chalib derga
Zuhrani ko'ktin indurub yerga.

Iki yondin mug'anniy iki xayl,
Jong'a tandin chiqorg'a solib mayl.

O'ngda turkinavoz urub daston,
Qo'zg'olib har navoda Turkiston.

Tortqon turk nag'masida surud,
Oqizib xalq ko'zlaridin rud.

So'l sori forsiy surud-u nag'am,
Fitnayi Fors, bal Iroq-u Ajam¹².

Kavkabi jom aksi lam'afikan,
Tob aro, o'yakim, Suhayli Yaman¹³.

Tob ila ul Suhayl rangi rahiq,
Chehra rangin yasab, nechukki, aqiq.

No'sh etarda bu rohi rayhoni,
Yuz gul ochib yuzung guliston.

Bazmni bu bihishtvash bo'ston
Aylabon har zamon bahoriston.

Ham kulub sen bahori xandondek,
Ham to'kub ashk abri naysondek.

Har surudki, istimo aylab,
Bevafo dahrg'a vido aylab.

Bo'lubon jisming o'yla ruhoni,
Kim, ko'rub dahr bazmini foni.

Saltanatdin havasin bas aylab,
Faqr sultonlig'in havas aylab.

Ne havas, mahz so'z-u dard bo'lub,
Benavolig' yo'lida gard bo'lub.

Oncha har yon to'kub niyoz ashkin,
Sham'dek so'z ila gudoz ashkin-

Kim, qayonkim, urub yuz ul selob,
Aylabon mastlig' uyini xarob.

Chun jahon bevafolig'iga boqib,
Kulub ammo ko'zungdin ashki oqib.

Kulubon lek yosh to'kub durdek,
Guli xandon yuzida mo'ldurdek.

Andakim, tig'i xunfishon olibon,
Tig' zarbi bila jahon olibon.

Bu nafas, kimki, bir tarona chekib,
Dard ila ohi bexudona chekib.

Munga borin ani nisor aylab,
Balki qilmay pisand-u or aylab.

May ichib behisob-u mast o'lmay,
Nafs hukmig'a zerdast o'lmay.

May sanga mujibi fano bo'lubon,
Sarbasar nur ila safo bo'lubon.

Ne ajab, bo'lsa boda nur-u safo-
Kim, erur har qadahda istig'no.

Boda mohiyatin tabah bilmak,
Ichmagin dam-badam gunah bilmak.

Barcha mazhabda fosiqi ranjur,
Yaxshiroqdurkim, zohidi mag'rur.

Bo'yla may no'sh etibki, surdum so'z,
Mastlig' uyqusida yumsang ko'z.

Tunqotor onda baxti bedoring,
Subhg'a tegrukim, Xudo yoring.

Tortqoch subh muazzini yo hay,
Uchubon ko'zdin uyqu, boshtin may.

Oqizib uzr ko'zlaridin su,
Aylasang ul su birla pok vuzu.

Qiblagah sori roy keltursang,
Tengri amrin bajoy keltursang.

Chun, nekim, Tengri amri bo'ldi tamom,
Aylasang adl taxti sori xirom.

Qo'yubon boshingg'a kayoniy¹⁴ toj,
Hukm qilsangki, so'z desun muhtoj.

Eshitib hukm har taraf mazlum,
Bori omingg'a aylaganda hujum,

Anda shirin kalom-u xandon yuz
Birlakim, xalqdin so'rarsen so'z.

Daf' etib xalq boshidin bedod,
Beribon dodkim, qilursen shod.

Birning aylab qilurg'a chorasini,
Boshidin daf' sarshumorasini.

Birisidin «alafbaho»¹⁵ ko'tarib,
Sabzayi umri ayshdin ko'karib.

Har birining, nekim, bo'lub komi,
Bir dam ichra bo'lub saranjomi-

Kim, yonarlar o'kush murod bila,
Uqdalig' ishlari kushod bila.

Anda Nushirvon¹⁶ kerak, boqqay,
Boshini irg'atib ovuch qoqqay.

Chun qilib yod o'z adolatidin,
Mutag'ayyir bo'lub xijolatidin.

Adldin toki, bo'lg'ay ovoza,
Har kun o'lsun adolating toza.

Shohliq xil'ati qading bila jub,
Shohlar qaddi xam ayog'ingg'a ko'b.

Dod-u adling bila jahon obod-
Kim, bu bo'lg'ay jahonda adl ila dod.

Mulkunga Arshdin kelib bu nido:
«Xalladallohu mulkahu abado»¹⁷.

Ismat bahoristonining shukufa bog'i va iffat shabistonining gavhari shabchirog'i, ro'po'shlig' Qofining asmoi parisi, mah-jublig' sipehrining mehri xovariysi, axloqi hamida va avsofi pisandidasidin shammae izhor qilmoq

Chunki, Naqqoshi Sun' etarga raqam,
Ofarinishg'a chekti no'gi qalam.

Ne uchun keldi gunbadi minu,
G'unchadek necha parda to' barto'.

Chun tamom o'ldi bu rafe' ayvon,
Nega tortildi necha shodurvon.

Tah-batah pardalar aro parda,
Bir-bir ichra to'quz saroparda.

Pardalar bir-biriga aylang'on,
Duri anjumdin inju turlang'on.

Malak ushbu rafe' parda aro,
Evrulub, ul sifatki, xojasaro.

Pardalar davrida muhofiz o'lub,
Tashqi xodim kibi mulohiz o'lub.

Esmay ul tegraga nasimi shamol,
Qilmay ul yon xirom payki xayol.

Aql bu fikr aro edi madhush-
Kim, nido ayladi xujasta Surush:

Kim, erur bu to'quz niqobi baland-
Kim, chekilmish parand uzra parand,

Bir harimiki, anda yo'q mahram,
Demayinki, pari, maloyik ham.

Anda masnadnishin falakjohe,
Falaki ismat avjida mohe.

Ham Sulaymoni ahdg'a' hamdam,
Hamdam-u hamnishin-u munis ham.

Chun Sulaymong'a yor erur, ne ajab,
Anga Bilqisi soniy² o'lsa laqab.

Qaysi Bilqis, Sorayi Uzmo,
Qaysi Sora, Xadichayi Kubro³.

Pok zotiki, ko'r mayin aflok,
Dahr bahrida o'yla gavhari pok.

Bu jihatdin hadisidur jonbaxsh,
Kafining bahri durri Ummobaxsh⁴.

Suyi gavharining abri naysondin,
Gavhari oning obi hayvondin.

Girdbolishtida quyosh ko'zgu,
Kela olmay jamolig'a o'tru.

Ko'zgu yo'q, ev qizi durur jovid,
Mehr deb goh otin, gahi xurshed.

Ul chu tutmay yuzini pinhoniy,
Xizmati silkidin qovub oni.

Chun bu nav' ani o'zidin ayirib,
Titrab ul sarg'arib-u yerga kirib.

Barcha xodimlari pari yanglig',
Yoshurun kunduz axtari yanglig'.

Pari uy qizlig'ida xidmatko'sh,
Ne uchunikim, erur pari ro'po'sh.

Ismati bog'idin qochib bulbul,
Yoshunub g'uncha gunbadi aro gul.

Tutmasa o'zni pardada pinhon,
Qo'rqtutub oni sunbul-u rayhon.

Vahmdin qilsa ham nazora havas,
Ko'zni yerdin ko'tarmayin nargis.

Iffati zabtidin jahon ichra,
El ayoli kirib amon ichra.

Oy tun aqshom chu chiqti olam aro,
Dedikim, qildilar yuzini qaro.

Iffati zabti andoq aylar jidd-
Kim, de olmas ko'hni el shohid.

Itlarining tanobidin har tor,
Uzulub charx sori qilsa guzor,

Charx ani rishtayi mador etgay,
Malak o'z subhasig'a tor etgay.

Ey hariming sipehri izz-u jalol,
Anda yo'q o'tgali malakka majol.

Oy-u kun yo'q agarchi monanding,
Ikki sa'd axtar ikki farzanding⁵.

Fazl aro nodiri jahon birisi,
Lutf birla jahong'a jon birisi.

Birisi taxti ma'dalat shohi,
Birisi avji saltanat mohi.

Tong emas bo'lsalar Masihodam⁶-
Kim, alarning anosidur Mar'yam.

To jahon bo'lg'ay ul ikov bo'lsun,
Qo'llarida jahon garov bo'lsun.

Sen duresenki, shahg'a ro'zisen,
Shohning durri shabfuro'zisen.

Iki yoningda otashin gavhar,
Dur iki yonida samin gavhar.

Baxtg'a toji torak o'lg'aysiz,
Shahg'a har kun muborak o'lg'aysiz.

Chatri iqbolingiz qilib oliv,
Shohi ofoq zilli iqboldi.

Chun azaldin shahi jahon sizsiz,
Bo'lmasun bir nafas jahon sizsiz.

XI

*Shoh Bahrom dostonig'a shuru' qilurdin burun bir necha so'zga
murtakib bo'lmoq va ul dostonida tag'yir va tabdil voqe' bo'lg'on-
ning uzrin qo'lmoq va har ganjg'a bir uy makon bo'lg'ondek har
dostonni bir baytda nihon qilmoq*

So'z tilismidin, ulki, ochti ganj,
Bo'ldi mezoni tab'i gavharsanj.

Bu javohirg'a tuzdi chun mezon,
Bo'yla qildi javohirin rezon-

Kim, tugatti chu Sun' Me'mori,
Tарh etib koinot bozori.

Yer tutub el boshida savdolar,
Tushti bozor ichinda g'avg'olar.

Aql sarrofi bu g'ulu ichra,
Ochti do'konni chorsu ichra:

Terdi har yon qafasda gavhari pok,
Bir taraf to'kti la'li otashnok.

Chun javohir haqoyiqin bildi,
Sirridin bu sifat xabar qildi:

Kim, jahon bahri ichra har lu'lum
Ki, erib ob-u tobidin mamlu.

Kishi fahm etsa asl ila budin,
Anglar ul durni qatrayi sudin¹.

Yana yoqut-u la'li tobanda,
Borcha xorodin o'ldi zoyanda.

Qaysi javharki, yo'q bahosi aning
Kon ano, tog' erur atosi aning.

Necha xorog'a shiddat o'lsa ayon,
Andin o'lmas javohirig'a ziyon.

Odami hamki, keldi javhari pok,
To bilur kimki aylasa idrok.

Ota dun-u o'g'ul sharif o'lmoq,
Bu latif o'lmoq, ul kasif o'lmoq².

Kim, Xalilulloh Ozar o'g'lidur³,
Butshikan, ko'rki, butgar o'g'lidur.

Bu sifat keldi nisbat ichra tamom,
Tavr aro Yazdijird⁴ ila Bahrom⁵.

Ul kelib tiyraro' sadafmonand,
Tong yo'q, o'lmaq sadafga dur farzand.

Har ne ul buzdi, bu borin tuzdi,
Bu borin tuzdi, har ne ul buzdi⁶.

Kimni o'lturdi ul qilib majruh,
Bu qo'yub marham, o'ldi jismig'a ruh.

Shomi dayjur zulmati ketti,
Tiyra tundin quyosh tulu' etti.

Bu quyosh, o'yla, bo'ldi nurafkan-
Ki, jahon mulkin ayladi ravshan.

O'ylakim, mehr tig'-u jom bila,
Tutti olam yuzini kom bila.

Saltanat taxti uzra topti nishast,
Kimda ko'rdi biyiklik etti past.

Garchi sarkashni zarbi past etti,
Pastlarni falaknishast etti-

Kim, quyundek edi g'uborangez,
Ani tufroqqa past ayladi tez.

Ayog' ostida chun guhar ko'rdi,
Toj avjig'a oni yetkurdi.

Mulk bog'in bahori adl bila,
Suvorib jo'ybori adl bila.

O'yla sarsabz qildi-yu toza-
Kim, jahon bo'ldi jannatovoza.

Har ne vayron qilib edi bedod,
Dod ila qildi barchasin obod.

Ulcha ul qildi komronlig'idin,
Shohlar ichra pahlavonlig'idin.

Hech tarix aro topilmas naql,
Bo'lsa ham naql, bovar etmas aql.

Roqimekim, burun qalam chekti,
Nomasig'a aning raqam chekti,

Qildi tarixini chu elga ayon,
Ishlarin etti sharh birla bayon.

Qildi tatvil ila chu ul takmil,
Men ne takmilg'a beray tatvil?

Bir deganni iki demak xush emas,
So'z chu takror topti dilkash emas.

Aytmoqqa agarchi qolg'um yo'q,
Avval aytqoncha ayta olg'um yo'q.

Lek baham o'tsam aylamay mazkur,
Meni tab' ahli tutmag'ay ma'zur.

Bas, bu avlo dururki, avvali hol
So'z jamolig'a bergamen ijmol:

Har ne bir dostong'a soldi sado,
Munda bir bayt birla topqay ado.

Mujmal oning so'zin qilib takmil,
O'z hadisimg'a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi-
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o'lg'och Suhayldek tole',
Bo'ldi mulki Yaman uza lome'.

Chun Yaman bo'ldi nuri ichra g'ariq,
Tufrog'i mushk-u toshi bo'ldi aqiq.

Shoh Nu'mon⁷ atobek o'ldi anga,
Shafqat ichra atodek o'ldi anga.

Bo'ldi Munzir⁸ rafiq-u damsozi,
Hamnishin-u nadim-u hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka'bada misli Ahmadi mursal⁹.

Ham Ajamdin qilib Arabda maqom,
Ham Arabdin etib Ajamg'a xirom.

Ishratidin Yamang'a ravnaq o'lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq¹⁰ o'lub.

Bo'yla qasrin yasar zamon me'mor,
Charx me'moridek kelib Simnor.

Ishi ov ovlamoqqa chekmak jom,
Tortibon jom, qilmak ovg'a xirom.

Ov aro komi borchcha boda-u rud,
Boda-u rud aro nishot-u surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go'rg'a zo'r¹¹,
Zo'r ila sher uyini ayladi go'r.

Iki sher olñdin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar ollidin chu oldi kuloh,
Shervashlarni ayladi ro'boh.

Ajdar o'lturdi, chunki, tortib ranj,
Topti ul ranj dastmuzdi ganj¹².

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj-

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab, yetsa Tengridin anga ganj,

Xayli gardun sifatlig' ayladilar,
Xasmig'a yakjihatlig' ayladilar.

Kishvarin oldi, o'lg'ach ul pinhon,
Necha yuz ming cherik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabi xun chu ayladi angez.

O'yla xoqonni tor-u mor etti-
Kim, sipehr ollidin firor etti.

Asare qolmadi bu to'fondin,
Ne sipohidin-u, ne xoqondin.

Bo'ljadi bo'yla fath damsozi
G'ayri Bahrom-u Xusravi G'ozzi¹³.

Lek baham o'tsam aylamay mazkur,
Meni tab' ahli tutmag'ay ma'zur.

Bas, bu avlo dururki, avvali hol
So'z jamolig'a bergamen ijmol:

Har ne bir dostong'a soldi sado,
Munda bir bayt birla topqay ado.

Mujmal oning so'zin qilib takmil,
O'z hadisimg'a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi-
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o'lg'och Suhayldek tole',
Bo'ldi mulki Yaman uza lome'.

Chun Yaman bo'ldi nuri ichra g'ariq,
Tufrog'i mushk-u toshi bo'ldi aqiq.

Shoh Nu'mon⁷ atobek o'ldi anga,
Shafqat ichra atodek o'ldi anga.

Bo'ldi Munzir⁸ rafiq-u damsozi,
Hamnishin-u nadim-u hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka'bada misli Ahmadi mursal⁹.

Ham Ajamdin qilib Arabda maqom,
Ham Arabdin etib Ajamg'a xirom.

Ishratidin Yamang'a ravnaq o'lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq¹⁰ o'lub.

Bo'yla qasrin yasar zamon me'mor,
Charx me'moridek kelib Simnor.

Ishi ov ovlamoqqa chekmak jom,
Tortibon jom, qilmak ovg'a xirom.

Ov aro komi borchcha boda-u rud,
Boda-u rud aro nishot-u surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go'rg'a zo'r¹¹,
Zo'r ila sher uyini ayladi go'r.

Iki sher olfidin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar ollidin chu oldi kuloh,
Shervashlarni ayladi ro'boh.

Ajdar o'lturdi, chunki, tortib ranj,
Topti ul ranj dastmuzdi ganj¹².

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj-

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab, yetsa Tengridin anga ganj,

Xayli gardun sifatlig' ayladilar,
Xasmig'a yakjihatlig' ayladilar.

Kishvarin oldi, o'lg'ach ul pinhon,
Necha yuz ming cherik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabi xun chu ayladi angez.

O'yla xoqonni tor-u mor etti-
Kim, sipehr ollidin firor etti.

Asare qolmadi bu to'fondin,
Ne sipohidin-u, ne xoqondin.

Bo'ljadi bo'yla fath damsizi
G'ayri Bahrom-u Xusravi G'ozi¹³.

Lek baham o'tsam aylamay mazkur,
Meni tab' ahli tutmag'ay ma'zur.

Bas, bu avlo dururki, avvali hol
So'z jamolig'a bergamen ijmol:

Har ne bir dostong'a soldi sado,
Munda bir bayt birla topqay ado.

Mujmal oning so'zin qilib takmil,
O'z hadisimg'a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi-
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o'lg'och Suhayldek tole',
Bo'ldi mulki Yaman uza lome'.

Chun Yaman bo'ldi nuri ichra g'ariq,
Tufrog'i mushk-u toshi bo'ldi aqiq.

Shoh Nu'mon⁷ atobek o'ldi anga,
Shafqat ichra atodek o'ldi anga.

Bo'ldi Munzir⁸ rafiq-u damsozi,
Hamnishin-u nadim-u hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka'bada misli Ahmadi mursal⁹.

Ham Ajamdin qilib Arabda maqom,
Ham Arabdin etib Ajamg'a xirom.

Ishratidin Yamang'a ravnaq o'lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq¹⁰ o'lub.

Bo'yla qasrin yasar zamon me'mor,
Charx me'moridek kelib Simnor.

Ishi ov ovlamoqqa chekmak jom,
Tortibon jom, qilmak ovg'a xirom.

Ov aro komi borchcha boda-u rud,
Boda-u rud aro nishot-u surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go'rg'a zo'r¹¹,
Zo'r ila sher uyini ayladi go'r.

Iki sher ol'fidin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar ollidin chu oldi kuloh,
Shervashlarni ayladi ro'boh.

Ajdar o'lturdi, chunki, tortib ranj,
Topti ul ranj dastmuzdi ganj¹².

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj-

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab, yetsa Tengridin anga ganj,

Xayli gardun sifatlig' ayladilar,
Xasmig'a yakjihatlig' ayladilar.

Kishvarin oldi, o'lg'ach ul pinhon,
Necha yuz ming cherik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabi xun chu ayladi angez.

O'yla xoqonni tor-u mor etti-
Kim, sipehr ollidin firor etti.

Asare qolmadi bu to'fondin,
Ne sipohidin-u, ne xoqondin.

Bo'ljadi bo'yla fath damsozi
G'ayri Bahrom-u Xusravi G'ozi¹³.

Lek baham o'tsam aylamay mazkur,
Meni tab' ahli tutmag'ay ma'zur.

Bas, bu avlo dururki, avvali hol
So'z jamolig'a bergamen ijmol:

Har ne bir dostong'a soldi sado,
Munda bir bayt birla topqay ado.

Mujmal oning so'zin qilib takmil,
O'z hadisimg'a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi-
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o'lg'och Suhayldek tole',
Bo'ldi mulki Yaman uza lome'.

Chun Yaman bo'ldi nuri ichra g'ariq,
Tufrog'i mushk-u toshi bo'ldi aqiq.

Shoh Nu'mon⁷ atobek o'ldi anga,
Shafqat ichra atodek o'ldi anga.

Bo'ldi Munzir⁸ rafiq-u damsozi,
Hamnishin-u nadim-u hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka'bada misli Ahmadi mursal⁹.

Ham Ajamdin qilib Arabda maqom,
Ham Arabdin etib Ajamg'a xirom.

Ishratidin Yamang'a ravnaq o'lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq¹⁰ o'lub.

Bo'yla qasrin yasar zamon me'mor,
Charx me'moridek kelib Simnor.

Ishi ov ovlamoqqa chekmak jom,
Tortibon jom, qilmak ovg'a xirom.

Ov aro komi borchcha boda-u rud,
Boda-u rud aro nishot-u surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go'rg'a zo'r¹¹,
Zo'r ila sher uyini ayladi go'r.

Iki sher olfidin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar ollidin chu oldi kuloh,
Shervashlarni ayladi ro'boh.

Ajdar o'lturdi, chunki, tortib ranj,
Topti ul ranj dastmuzdi ganj¹².

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj-

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab, yetsa Tengridin anga ganj,

Xayli gardun sifatlig' ayladilar,
Xasmig'a yakjihatlig' ayladilar.

Kishvarin oldi, o'lg'ach ul pinhon,
Necha yuz ming cherik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabi xun chu ayladi angez.

O'yla xoqonni tor-u mor etti-
Kim, sipehr ollidin firor etti.

Asare qolmadi bu to'fondin,
Ne sipohidin-u, ne xoqondin.

Bo'ljadi bo'yla fath damsozi
G'ayri Bahrom-u Xusravi G'ozi¹³.

Lek baham o'tsam aylamay mazkur,
Meni tab' ahli tutmag'ay ma'zur.

Bas, bu avlo dururki, avvali hol
So'z jamolig'a bergamen ijmol:

Har ne bir dostonq'a soldi sado,
Munda bir bayt birla topqay ado.

Mujmal oning so'zin qilib takmil,
O'z hadisimg'a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi.
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o'lg'och Suhayldek tole',
Bo'ldi mulki Yaman uza lome'.

Chun Yaman bo'ldi nuri ichra g'ariq,
Tufrog'i mushk-u toshi bo'ldi aqiq.

Shoh Nu'mon⁷ atobek o'ldi anga,
Shafqat ichra atodek o'ldi anga.

Bo'ldi Munzir⁸ rafiq-u damsozi,
Hamnishin-u nadim-u hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka'bada misli Ahmadi mursal⁹.

Ham Ajamdin qilib Arabda maqom,
Ham Arabdin etib Ajamg'a xirom.

Ishratidin Yamang'a ravnaq o'lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq¹⁰ o'lub.

Bo'yla qasrin yasar zamon me'mor,
Charx me'moridek kelib Simnor.

Ishi ov ovlamoqqa chekmak jom,
Tortibon jom, qilmak ovg'a xirom.

Ov aro komi borchha boda-u rud,
Boda-u rud aro nishot-u surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go‘rg‘a zo‘r¹¹,
Zo‘r ila sher uyini ayladi go‘r.

Iki sher olſidin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar ollidin chu oldi kuloh,
Shervashlarni ayladi ro‘boh.

Ajdar o‘lturdi, chunki, tortib ranj,
Topti ul ranj dastmuzdi ganj¹².

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj-

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab, yetsa Tengridin anga ganj,

Xayli gardun sifatlig‘ ayladilar,
Xasmig‘a yakjihatlig‘ ayladilar.

Kishvarin oldi, o‘lg‘ach ul pinhon,
Necha yuz ming cherik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabi xun chu ayladi angez.

O‘yla xoqonni tor-u mor etti-
Kim, sipehr ollidin firor etti.

Asare qolmadi bu to‘fondin,
Ne sipohidin-u, ne xoqondin.

Bo‘lmadi bo‘yla fath damsози
G‘ayri Bahrom-u Xusravi G‘ozи¹³.

Lek baham o'tsam aylamay mazkur,
Meni tab' ahli tutmag'ay ma'zur.

Bas, bu avlo dururki, avvali hol
So'z jamolig'a bergamen ijmol:

Har ne bir dostong'a soldi sado,
Munda bir bayt birla topqay ado.

Mujmal oning so'zin qilib takmil,
O'z hadisimg'a bergamen tafsil:

Shoh Bahrom aning kibi shah edi
Kim, sipehr anga xoki dargah edi.

Avval o'lg'och Suhayldek tole',
Bo'ldi mulki Yaman uza lome'.

Chun Yaman bo'ldi nuri ichra g'ariq,
Tufrog'i mushk-u toshi bo'ldi aqiq.

Shoh Nu'mon⁷ atobek o'ldi anga,
Shafqat ichra atodek o'ldi anga.

Bo'ldi Munzir⁸ rafiq-u damsozi,
Hamnishin-u nadim-u hamrozi.

Arab ichra tutub maqom avval,
Ka'bada misli Ahmadi mursal⁹.

Ham Ajamdin qilib Arabda maqom,
Ham Arabdin etib Ajamg'a xirom.

Ishratidin Yamang'a ravnaq o'lub,
Qasri ayshi aning Xavarnaq¹⁰ o'lub.

Bo'yla qasrin yasar zamon me'mor,
Charx me'moridek kelib Simnor.

Ishi ov ovlamoqqa chekmak jom,
Tortibon jom, qilmak ovg'a xirom.

Ov aro komi borchcha boda-u rud,
Boda-u rud aro nishot-u surud.

Garchi juz jom dam-badam chekmay,
Adl qonunidin qadam chekmay.

Ovdakim, sher qildi go'rg'a zo'r¹¹,
Zo'r ila sher uyini ayladi go'r.

Iki sher olñdin chu toj oldi,
Otasi mulkidin xiroj oldi.

Sherlar ollidin chu oldi kuloh,
Shervashlarni ayladi ro'boh.

Ajdar o'lturdi, chunki, tortib ranj,
Topti ul ranj dastmuzdi ganj¹².

Kishvaridin ketardi chun toroj,
Yetti yillik maof tutti xiroj-

Kim, yeti yil ketarsa eldin ranj,
Ne ajab, yetsa Tengridin anga ganj,

Xayli gardun sifatlig' ayladilar,
Xasmig'a yakjihatlig' ayladilar.

Kishvarin oldi, o'lg'ach ul pinhon,
Necha yuz ming cherik bila xoqon.

Necha yuz kimsa birla gohi sitez,
Bir shabi xun chu ayladi angez.

O'yla xoqonni tor-u mor etti-
Kim, sipehr ollidin firor etti.

Asare qolmadidi bu to'fondin,
Ne sipohidin-u, ne xoqondin.

Bo'ljadi bo'yla fath damsozi
G'ayri Bahrom-u Xusravi G'ozi¹³.

Topti chun xasmidin bu nav' kushod,
Oncha olam eliga ayladi dod-

Kim, navo topti, baski, noz-u naim,
Sekiz uchmoq kibi yeti iqlim.

Dostonlarki, ayttim mujmal,
Manga yo'q hech anda bahs-u jadal.

Dey olurmenki, borchu rost durur,
O'yladurkim, ko'ngulga xost durur.

Nimakim, rostdur demish ul ikov,
Bul'ajab rostgo'y emish ul ikov.

Nimakim, anda intiboh o'lg'ay,
Solib o'tsam, manga gunoh o'lg'ay.

Lojaram anda aylagum pechish,
Ayblig' bo'lmasun debon hech ish.

So'zda tarix ixtilofi bor,
Ahli tarixning xilofi bor.

Buki, men aylagumdurur mastur,
Bo'ljadi erkin ul zamon manzur.

Bu tavorixkim, manga tushmish,
Ilgima ulcha muddao tushmish.

Kosh, alarg'a¹⁴ ham o'lg'ay erdi nasib-
Kim, fasona degaylor erdi g'arib.

Chun bu daftar emish manga ro'zi,
Yetti bo'stoni¹⁵ majlisafro'zi.

Avlo ulkim, navo keturgaymen,
Tengri shukrin bajo keturgaymen.

Istabon Tengridin so'zung'a kushod,
Doston tarhin etgamen bunyod.

Chun bu ma'no ko'ngulga kom o'ldi,
So'zga bu yerda ixtitom o'ldi.

Ey Navoiy, ne bo'lsa guftoring,
Ayla bunyodkim, Xudo yoring.

XII

*Doston og'oz va shoh Bahromning saydg'a parvozi va
Moniyi suratgardek g'arib qushni sayd qilg'oni, balki anga
sayd bo'lg'oni, va Moniyi falaki naqshbozdin ajab surat yuz
ko'rguzgondek Diloromning dilrabo suratin ko'rguzgoni va
Bahromning rishtayi toqatin ul suratdin uzgoni*

Mo'badekim, varaqqa chekti raqam-
Kim, ne nav' o'ttilar muluki Ajam¹.

Shoh Bahrom ishin qilib og'oz,
Qildi tarix safhasig'a tiroz.

Bo'yla yozdiki: chun sipehri baland,
Qildi johin aning falakpayvand.

Saltanat surdi moh to mohi,
Moh to mohi el shahanshohi².

Rum-u Chin bo'ldilar anga mahkum,
Balki, xoqoni Chin-u qaysari Rum.

Sham'i davlat falak yorutti anga,
Rub'i maskun qaror tutti anga.

Sarkash el qildi sarfikandalig'in,
Yeti iqlim shohi bandalig'in.

Tojvarlarg'a boj etib ta'yin,
Shohlarg'a xiroj etib ta'yin.

Mulk aro qo'ydi bu sifat dastur-
Ki: «Agar royi hind, agar fag'fur.

Har nekim, qildilar qabuli xiroj,
Kimsa bormoqqa bo'lmayin muhtoj.

Har yil oni xizona qilg'aylar,
Taxt sori ravona qilg'aylar».

Jong'a minnat qo'yub bu ishda muluk,
Tutubon bu tariqn masluk.

Neki dastur edi bilurlar edi.
Har yil oni ado qilurlar edi.

Yana har tuhfayi garonmoya-
Kim, bo'lur shohlarg'a piroya.

Qaysi mulk ichra ne bo'lur hosil,
Bo'lur erdi xizonag'a vosil.

Oz-u ko'p har ne bo'lsa qiymat aro
Tutulur erdi moldin majro.

Shahg'akim, ishrati mudom erdi,
Soz birla surud kom erdi.

Ko'p edi xizmatida rud ahli,
Bazmida jonfizo surud ahli.

Har taraf hamki, bo'lsa erdi bu xayl,
Hozir etmakka aylar erdi mayl.

Shavqida ixtiyori yo'q erdi,
Ko'rmay oni qarori yo'q erdi.

Saydsiz bo'lmas erdi oromi,
Anda rud-u surud edi komi.

O'qi har sayd sori topsa kushod,
Zaxmidin sayd emas edi ozod.

To'kubon sayd qoni paydar pay,
Anga hamrang tortar erdi may.

Sayd aylab o'tar zamon nogoh,
Bo'lsa sarmanzile anga dilxoh.

Tushubon topib anda kom-u farah,
Aysh etib tortar erdi necha qadah.

Lahni chang-u rubob edi bir yon,
Sayd etidin kabob edi biryon.

Bir kun ushbu sifat shikor aylab,
Bir biyik pushtag'a guzor aylab.

Topibon jonfizo havosin aning,
Ko'rubon dilkusho fazosin aning.

Bazm asbobin aylab omoda,
Tushub anda ichar edi boda.

Ham mug'anniy chekib falakka xuro'sh,
Ham yetib ko'kka bongi no'sho-no'sh.

Shahni may ul bisoti xurram aro,
Solibon har dam o'zga olam aro.

Ko'rubon olam ichra shoh o'zin,
Olam ahlig'a qiblagoh o'zin.

Ham dimog'ini boda aylab xush,
Ham qulog'ida nag'mayi dilkash.

Chun taammul qilib bu joh-u jalol,
Ko'ngliga har dam o'tkarib bu xayol:

«Kim, bu shukronag'akim, qildi Iloh
Meni bu nav' olam ahlig'a shoh.

Elni shod aylamak kerakdurmen,
Adl-u dod aylamak kerakdurmen.

Komsiz komin aylamak hosil,
Benavolarni aylamak xushdil».

Har nekim, qildilar qabuli xiroj,
Kimsa bormoqqa bo'lmayin muhtoj.

Har yil oni xizona qilg'aylar,
Taxt sori ravona qilg'aylar».

Jong'a minnat qo'yub bu ishda muluk,
Tutubon bu tariqni masluk.

Neki dastur edi bilurlar edi.
Har yil oni ado qilurlar edi.

Yana har tuhfayi garonmoya-
Kim, bo'lur shohlarg'a piroya.

Qaysi mulk ichra ne bo'lur hosil,
Bo'lur erdi xizonag'a vosil.

Oz-u ko'p har ne bo'lsa qiymat aro
Tutulur erdi moldin majro.

Shahg'akim, ishrati mudom erdi,
Soz birla surud kom erdi.

Ko'p edi xizmatida rud ahli,
Bazmida jonfizo surud ahli.

Har taraf hamki, bo'lsa erdi bu xayl,
Hozir etmakka aylar erdi mayl.

Shavqida ixtiyori yo'q erdi,
Ko'rmay oni qarori yo'q erdi.

Saydsiz bo'lmas erdi oromi,
Anda rud-u surud edi komi.

O'qi har sayd sori topsa kushod,
Zaxmidin sayd emas edi ozod.

To'kubon sayd qoni paydarpay,
Anga hamrang tortar erdi may.

Sayd aylab o'tar zamon nogoh,
Bo'lsa sarmanzile anga dilxoh.

Tushubon topib anda kom-u farah,
Aysh etib tortar erdi necha qadah.

Lahni chang-u rubob edi bir yon,
Sayd etidin kabob edi biryon.

Bir kun ushbu sifat shikor aylab,
Bir biyik pushtag'a guzor aylab.

Topibon jonfizo havosin aning,
Ko'rubon dilkusho fazosin aning.

Bazm asbobin aylab omoda,
Tushub anda ichar edi boda.

Ham mug'anniy chekib falakka xuro'sh,
Ham yetib ko'kka bongi no'sho-no'sh.

Shahni may ul bisoti xurram aro,
Solibon har dam o'zga olam aro.

Ko'rubon olam ichra shoh o'zin,
Olam ahlig'a qiblagoh o'zin.

Ham dimog'ini boda aylab xush,
Ham qulog'ida nag'mayi dilkash.

Chun taammul qilib bu joh-u jalol,
Ko'ngliga har dam o'tkarib bu xayol:

«Kim, bu shukronag'akim, qildi Iloh
Meni bu nav' olam ahlig'a shoh.

Elni shod aylamak kerakdurmen,
Adl-u dod aylamak kerakdurmen.

Komsiz komin aylamak hosil,
Benavolarni aylamak xushdil».

Ishni mundog‘ shumora aylar edi,
Lek har yon nazora aylar edi.

Bo‘yla ishlar tutar edi o‘ziga,
Dasht aro uchradi birov ko‘ziga-

Kim, borur erdi yo‘lg‘a solib xez,
Lahza-lahza xiromin aylab tez.

Shah, xayol ettikim, erur nokom,
Yoyoq etmak bu nav’ yo‘lg‘a xirom.

Ko‘ngli mayl ayladi bag‘oyat anga,
Aylamak istadi rioyer anga.

Bir mulozimga hukm qildiki: «Bot
Minib otingg‘a elt yana bir ot.

Ul musofirni otg‘a mindurgil,
Chopturub xizmatimg‘a yetkurgil».

Qosid ul yon chu markabin surdi,
Shah buyurgandek oni keltirdi.

Shoh chun so‘rdi lutf etib oni,
O‘pti yer soyiri biyoboni.

Qo‘pti-yu surdi so‘z fasohat ila,
So‘zida choshni malohat ila.

Bo‘lubon so‘z demakka afsunsoz,
Qildi andoq sano-u madh og‘oz.

Kim, eshitganlar “ofarin” dedilar,
Pok lafzin “duri samin” dedilar.

Ko‘rmadi shah munosib ul turmoq,
Yaqinida buyurdi o‘lturmoq.

Qo‘yub ollig‘a guna-guna taom,
Yegach-o‘q tuttilar to‘la-to‘la jom.

Chun musofir boshig'a chiqti may,
Shah so'rар erdi nukta paydarpay.

Neki shahdin bo'lub xitobi aning,
Shah pisandi tushub javobi aning.

Bildi shahkim, harifi dashtnavard
Bor emish kordon-u olamgard.

So'zda chun ko'p g'arobatin ko'rdi,
Yana ondin g'arib so'z so'rdi:

«K-ey jahon mulkiga qadam urg'on,
Pushti po bal jahong'a ham urg'on,

O'yla ma'lum o'lur kalomingdin,
Yana sarsar kibi xiromingdin-

Kim, sanga ko'p ulum erur ma'lum,
Ham urubsen, base, makong'a qudum.

Ham o'z ahvoling et ayon bizga,
Ham ani aylagil bayon bizga-

Kim, chu urdung musofiratg'a qadam,
Shahr qat' etting-u biyobon ham.

Shak emaskim, base, g'arib umur³,
Sanga bo'lmish safar aro manzur.

Neki, andin g'arib ko'rmaysen,
Turfa andoq ajib ko'rmaysen,

O'zunga bizni sohibasror et,
Ul nihon nuktadin xabardor et.

Senki, borsen zamon elida g'arib,
Sanga bo'lg'on jahon ichinda ajib.

Iki, bas, turfa hol bo'lg'usidur,
Ish alardek mahol bo'lg'usidur.

Ikisin⁴ deki, barxabar bo‘lali,
Iki nodirg‘a bahravar bo‘lali».

Yer o‘pub rahravi jahonpaymo,
Dedi: «K-ey komroni lutfnamo!

Garchi bu so‘z demakda ojizmen,
Demas erdim bu so‘zni hargiz men-

Kim, nihoni rivoyatim bordur,
Bas, ajoyib hikoyatim bordur:

Menki, bu dasht rahnayardimen,
O‘z ishimda zamona fardimen.

Bo‘lmadi kimsa yor-u damsozim,
Demadim ham kishiga o‘z rozim.

Asradim ham o‘zumni pinhoni,
Ham bu rozeki, aytqum oni.

G‘arazim bu ediki, po‘ya urub,
Dashtlar qat’ ayladim yugurub,

Shoh Bahromkim, jahon shahidur,
Charx aning g‘ubori dargahidur,

Dargahig‘a o‘zumni yetkursam,
Tufrog‘ig‘a ko‘zumni yetkursam.

Ham anga aytibon nishonimni,
Ham desam nuktayi nihonimni.

Anga yetmay bu so‘zni so‘rdung sen,
Bul’ajab ish manga buyurdung sen.

Demasam, sendin asru mammunmen,
Desam, o‘z maqsadimga mag‘bunmen.

Garchi sen ham azim shon kishisen,
Olam ahlida shahnishon kishisen.

Anga o'xsharki, bo'lmasang Bahrom,
Sanga ham, bas, baland keldi maqom.

Shibhisen, gar yo'q ehtimoli aning,
Misli sen, garchi yo'q misoli aning.

Baski, mardumlug'ung manga yetti,
Men kibi turfa qushni sayd etti.

Lek maqsudim o'zga hol erdi,
Aning ollinda qiyil-u qol erdi.

Ko'ngluma qo'ydung iki g'am dog'i,
Demasam ham yomon, desam dog'i».

Shah bu so'zdin ochildi bog' kibi,
Til chekib shu'layi charog' kibi.

Dedi: «K-ey, dasht aro shitobanda,
Bilki, jo'yanda keldi yobanda».

Baxt komingni aylamish hosil-
Kim, topibsen murod, sen g'ofil.

Tashnalab bo'lma, bahr yoninda,
Qilma shevan, tarab makoninda.

Nukta surg'ilki, hosil o'lmish kom-
Kim, topibsen, gar istading Bahrom».

Bildi rahravki, garchi chekmish ranj,
Ro'zi o'lmish anga ne yanglig' ganj.

Sajdayi shukr aylabon toza,
Deb duo beqiyos-u andoza.

Yer o'pub, o'lturub adab birla,
Qildi og'oz so'z tarab birla:

«Kim, shah iki hadis qildi savol,
Bir bu erdiki: «Ayt o'zungdin hol».

Mustami' bo'lsa arz etay oni,
Meni derlar jahon eli Moniy⁶.

Ko'p bilik birla xotirim ma'mur,
Lek tasvir ila bo'lub mashhur».

Shah xud erkan durur anga tolib,
Shavqi vaslig'a asru ko'p rog'ib.

Ko'nglini o'yla shodmon topti,
Degesen o'lmish erdi jon topti.

Quchub etti ko'p iltifot anga,
Yangi boshtin berib hayot anga.

Lutf-u ehsan ila ko'p etti karam,
So'rди lekin ikinchi so'zni⁷ ham.

Berdi roviy fasonag'a taqsim,
Dedi: «Sayr ayladim yeti iqlim.

Har ne ofoq aro g'arib erdi,
Oni ko'rmaq manga nasib erdi.

Oncha ermas edi bular bori-
Kim, chu qildim guzar Xito sori.

Tojire yetti moli haddin ko'p,
Moli ko'p tojire adaddin ko'p.

Dur ila la'li bahr-u kon chog'liq.
Qadri yuz xojayı jahon chog'liq.

Naqdi yuz ming tumandin ortug'roq,
Jins anga xud degandin ortug'roq.

Har sifat tuhfasi nihoyatsiz,
Bebaho la'l-u durri g'oyatsiz.

Lek bir dur bo'lub anga ro'zi,
Qaysi dur, mohi majlisafro'zi.

Mahvashi lu'bati xitoyizod,
Ko'rub andin Xito-u Chin bedod.

Husnicha odami nishon bermay,
Kishi, ko'rmay aniki, jon bermay.

Ko'rgan o'lmakka qilmasa ohang,
Voy ul damki, olsa ilgiga chang.

Changi chun jonfizo sado cheksa,
O'zi ul savt ila navo cheksa.

Ko'rsa yoxud eshitsa kim oni:
Qolmag'ay bir, gar o'lsa ming joni.

Men kibi kimsa cheksa yuz ming til,
Bo'limg'ay vasfi sharhi yuz ming yil.

Xoja zebin aning izofa yasab,
Sandal-u uddin mahofa yasab.

Po'shi deboyi Chin, vale necha rang-
Kim, anga atlasi falak hamrang.

La'l-u durdin mukallal ul debo,
Ichida mohpaykari zebo.

Ud-u sandal bila yasab anga chang,
Zuh ravash chholmog' aylabon ohang.

Xoja bay'in tilab parivashning,
Zuhra bir, Mushtariy vale yuz ming.

Bo'lub ahli g'ino javohirsanj,
Haddin ortug' to'kub javohir-u ganj.

Ganj-u gavhar anga baho bo'lmay,
Mushtariy hojati ravo bo'lmay.

Vaslig'a elning ehtiyoji bo'lub,
Anga qiymat Xito xiroji bo'lub.

Mayl qildi burun Xito xoni,
Bay' qilmoq berib baho oni.

Bo'lmay arkoni davlati xushnud,
Dedilarkim: «Bu ishda yo'qtur sud-

Kim, chu sen bu xiroj ango berding,
Bo'lg'oningni anga baho berding.

O'zung o'ldung sipoh mahjuri,
Shah xud istar xiroj dasturi.

Yog'iy o'lsang anga sipohing yo'q,
Bo'lsa ham, razm-u dastgohing yo'q.

Nafs komig'a iztirob etma,
O'zni-yu mulkni xarob etma».

Shah bu so'zni eshitgach, o'ldi xamush,
Xalq – bemoya, xoja – sayrfurush.

Menki, bor erdi xidmating komim,
Yor o'lub baxti nekfarjomim.

Qullug'ung sori chun murur o'ldi,
Tuhfae topmog'im zarur o'ldi.

Rang hayvon suyg'a zam qildim,
Ul pari suratin raqam qildim.

Gar biaynih ul o'lmasa bori,
Shak emaskim, erur namudori».

Deb chiqardi harir chinisoz-
Kim, yuzinda raqam edi bu tiroz.

Ko'zi birla aritti gardin aning,
Qo'pti filhol ochib navardin aning.

Qo'ydi shah xidmatida farzona,
Shah pari ko'rgach, o'ldi devona.

Mavh o'lub kimsa birla demadi so'z,
Andin aqshomg'acha ko'tarmadi ko'z.

Tinmayin aylar erdi nazzora,
Shohni qildi ishq bechora.

Jonig'a surati balo tushti,
Bul'ajab surate⁹ ango tushti.

Ko'rdi Moniy chu holida tag'yir,
Dedi: «Shoho, ishingg'a qil tadbir-

Kim, falak hodisotidin nogoh,
Bo'limg'ay amre o'lg'ucha ogoh.

Gar ilikdin o'shul pari ketgay,
Anga ul dam iloj kim etgay?»

Dedi shah: «K-ey bu g'ama darmonim,
Rohati jon-u ofati jonim!»

Meni bu surat ayladi shaydo,
Aql shaydog'a bo'limg'ay paydo.

Ham sen-o'q mehnatimga parvo qil,
Dardmand aylading, mudovo qil!

Aytkim, naylamak kerakdur bot-
Kim, visolig'a yetgamen hayhot!»

Dedi Moniy: «Yiborayin kishilar,
Chobukandesh-u xurdabin kishilar.

Anga har kimning ehtiyojidur,
Bay'i oning Xito xirojidur.

Gar sanga ul pari visoli kerak,
Nazaring ollida jamoli kerak.

Qiymati chun topibdurur, ta'yin,
Bera olursen o'tunga taskin.

Yoki bir yil Xito molidin o't,
Yo xito lu'batil xayolidin o't».

Dedi shah: «Gar budur ko'ngul holi,
Ne Xito molikim, jahon moli.

Bergamen qiyamat o'lsa jonong'a,
Minnatin dag'i qo'yg'amen jong'a», —

Debon amr ayladiki, yuzcha kishi,
Donish-u poklik alarning ishi.

Necha xojasaroy birla kaniz,
Tutqali sarv siymbarni aziz.

Bot Xito kishvarig'a borsunlar,
Oyni ul uqdadidn chiqorsunlar.

Noma xoqong'a dog'i topti vuqu',
Anga bo'ldi baho husuli ruju'.

Bilib ul xayl azm ishin lozim,
Bo'ldilar aytqon taraf ozim.

Qoldi Bahrom-u notavon joni:
Ilgida surat, ollida Moniy.

XIII

*Diloromning diloro husni kamolinda so'z surmak va ani
Bahromi bedilg'a yetkurmak va vasl sham'in ishrat shabistonida
ravshan qilmoglari va hajr xazonidin qutulib, visol bahorida
g'unchadek ko'ngullarining gul-gul ochilmog'lari*

Chun ul el urdilar Xito sori gom,
O'yakim, hukm etib edi Bahrom.

Manzil o'lg'och alarg'a ul kishvar,
Azm etib ul guruhi donishvar,

Ko'rubon xonni berdilar noma,
Tuzdilar ul so'z uzra hangoma.

Xon ilik ko'zga qo'ydi minnat ila,
Yuz mubohot etib bu xidmat ila.

Yiborib xojani talab qildi,
So'zda izhori yuz tarab qildi.

Ayladi bay' zavq-u holatidin,
Sarv gulruxni shah vakolatidin.

Jonni yormoqqa sotti xojayi xas-
Kim, bu savdoni tojir etgay-u, bas.

Chun bahosi xiroji mulk erdi,
Ham qabul etti, ham borin berdi.

Aylab ul elga dag'i ko'p in'om,
Sarvg'a ravza sori berdi xirom.

Yondi ul xayl ham qilib ta'jil,
Qat' o'lur erdi dasht mil-bamil.

Shahki, hijrondin oh tortar edi,
Nolayi umrkoh tortar edi.

Za'f etib erdi jismini qilcha,
Har kun erdi ko'ziga bir yilcha.

Tun-u kun afg'oni zor chekmak ila,
Mehnati intizor chekmak ila.

Ko'ngildin sabr chun kanora qilib,
Yana surat sori nazora qilib.

Ko'rubon chun habib suratini,
Raf' etib hajrining kuduratini.

Quchmog'ig'a ochar edi og'ush,
Goh behush-u goh ko'nglida hush.

Uyda bir soat o'ltura olmay,
Qasr yo bog' aro tura olmay.

Qasr uza bazm oshkora etib,
O'lturub yo'l sari nazora etib.

Ko'runub gard yo qaro ko'ziga,
Bir nafas kelmay el aro o'ziga.

Za'fdin titramak tanin yiqibon,
Zilzila eski maskanin yiqibon.

O'ziga chun kelib tani zori,
Kimsalar ozim aylab ul sori.

Chunki topmay nishona jonondin,
Yana o'tlug' fig'on chekib jondin.

Tura olmay nishotxonasisig'a,
Bo'lubon rokib ov bahonasig'a.

Lekin aylab Xito yo'li sari azm,
Xabare yordin topay deb jazm.

Ko'ziga har sifat ko'runsa kishi,
Xabarin so'rmoq o'lub oning ishi.

Dilbari mulkidin fasona so'rub,
Necha topsa javob yona so'rub.

Moniy oshufta shoh holatidin,
Mutahayyir bo'lub malolatidin.

Har zamon o'zga nukta soz aylab,
Yana bir naqshni tiroz aylab.

Berib afsonalar adosida tul,
Shoh ko'nglin qilay debon mashg'ul.

Yordin o'zga har ne deb Moniy,
Eshitib, lek anglamay oni.

Kimki, ishq ichra mubtalo bo‘lg‘ay,
Har ne juz vasl, anga balo bo‘lg‘ay.

Hajr o‘ti necha qo‘ysa jonig‘a dog‘,
Sabr qilmoq erur ul o‘t uza yog‘.

Hajr qilmas nechaki, zor aylar,
Ulcha oshiqqa intizor aylar.

Hosilan necha vaqt chun Bahrom,
Ishq dardidin o‘ldi beorom.

Yetti nogah ravanda qosid anga,
Hosil aylab bori maqosid anga.

Shahg‘a yetkurdy mujda maqsud-
Ki, madad qildi tole‘i mas‘ud.

Ul quyoshdinkim, erdi shah mahjur,
Solg‘usi tiyra shomi hajrig‘a nur.

Shoh jismig‘a iztirob o‘ldi,
Ko‘nglining holi xud xarob o‘ldi.

Oshiqi xastag‘a malol chog‘i,
Hajr muhlik durur, visol chog‘i.

Qildi, alqissa, sarvi siymintan,
Shohning shomi hajrini ravshan.

Yettilar, ul guruhkim, bori,
Azm etib erdilar Xito sori.

Kelibon baxtdin kushod bila,
Ko‘rdilar shohni murod bila.

Qildilar arz xon maqolotin,
Har nechuk tuhfa birla savg‘otin.

Oni hamkim, xiroj qildi qabul,
To sumanbar bahosi topti vusul.

Oni hamkim, parivashi gulchehr,
Bay'ig'a mushtari aning yuz mehr.

Keldi bo'lmay safardin ozurda,
Guli issiq havoda pajmurda.

Shoh alarg'a ko'p aylab ehsanlar,
Oncha yuzkim, gumon etib onlar.

Hukm qildiki: «Sarvi ra'noni,
Olam ahlig'a sho'r-u yag'moni

Harami xos aro tushursunlar,
Hujrayi xos aro kiyursunlar».

Uylakim, shoh hukmi qildi zuhur,
Ravza ichra maqom tutti hur.

Hur chun ravzani maqom etti,
Xusrav oning sari xirom etti.

Qasri zarring'a zohir etti shitob,
Jismi betob, lek ko'nglida tob.

Ishqdin mast-u bodadin sarxush,
Kirdi, ul uygakim, buti mahvash.

Topti jannatda qasri purziynat,
Qasr ichinda vale yana jannat.

Qaysi jannatki, huri ruhoniyl
Demagil hur, mehri nuroniyl.

Farqidin to qadam fusun-u fireb,
Boshidin to ayog'i ziynat-u zeb.

Yuzi yonida gisuyi mushkin,
Kelturub korvon nofayi Chin.

Yo'qli, ul korvoni mushksirish,
Manzil aylab fazoyi bog'i bihisht.

Zulf yo'q, laylkim¹, ochib iki dom,
Lek har domi "layl" din bir "lom".

Domi ostida lola-u nasrin,
Tushub anda iki g'azolayi Chin.

Ko'zi jayran, qarosi mushki Xo'tan²,
Tomizib xoli mushkin ul jayran.

Nuqtayi xoli rangi shomi visol,
Yuzining subhi nuqtasi ul xol.

Yuzi gulzor-u iki lab anda,
Ikki gulbargi bul'ajab anda.

Har biri to'la shirayi jondin,
Ezilib shira obi hayvondin.

Kimki, oni shakarfishon topibon,
Nechakim, o'lgan ersa, jon topibon.

Lablari ichra og'zi o'yla nuhuft-
Kim, degaysen, bu la'l topmadi suft³.

Turfaroq buki, so'zga chun ochilib,
Nukta o'rniq'a borchcha dur sochilib.

La'l kim ko'rdi durfishon mundoq?
Gulda jon shirasi nihon mundoq?

La'lni qo'yki, jon bo'lub lab anga,
Jong'a "nun" davri tavqi g'abg'ab anga.

Jon yozar chog'da kotibi taqdir,
"Nun"i sig'may, quyi qilib tahrir.

Zaqani davri "nun" bo'lub, ne ajab,
Nuqta ko'rguzsa ul chahi g'abg'ab⁴.

Tishlari la'l ichinda rishtayi dur,
Yoki hayvon suyi aro mo'ldur.

Qoshlari dayr toqidek payvast,
Toqlar ichra ikki kofiri mast⁵.

Toqni qo'yki, anbarin mehrob.
Ustida xoli anbarina zubob.

Har qulog'ida durri raxshanda,
Ikki kavkab kibi duraxshanda.

Mehr atrofida makon aylab,
Fitna qilmoq uchun qiron aylab.

Dema qad, nozanin niholi bihisht,
Ruh sarmoyasidin anga sirisht.

Jilva qilmoqtakim, ravon ko'runub,
Ruhdin go'yiyo nishon ko'runub.

Belikim, rishtayi xayol kelib,
Topmoq ul rishtani mahol kelib,

Torkim, yo'q kelib nazir ichra,
Yoshurub hulla-vu harir ichra.

Kelib ulkim, harir gulnori,
Hulla oning yuzida zangori.

Bu gul-u sabzakim, kelib zebo,
To'ni lekin binafshagun debo.

Ani tarse' etib javohir ila,
Javhari ruhg'a mazohir ila.

To'ni rangi xiraddin olib hush,
Ruh javharlarig'a halqa bago'sh.

Hur! Yo'q-yo'q, ne hur, balki pari,
Ne pari, balkim, ofati bashari.

Labi so'z derda eldin olib jon,
Lablarin chun ko'rub uyolib jon.

Ham labidin hayot no'shi oqib,
Ham ko'zidin ajal xadangi yog'ib.

Muncha-vu muncha yuz jamol bila,
Yana yuz g'anj-u, yuz dalol bila.

Shahni chun ko'rdi: qo'pti sarvi sihi,
Shahig'a banda, banda anga shahi.

O'pti yer yuzi tuman niyoz bila,
Har niyozi sirishta noz bila.

Shah chu ko'rdi nigor zeboni,
Ondin o'z ko'ngli noshikeboni.

Surati qildi ko'nglini behol,
Oncha yuzkim, varaqdag'i timsol –

Ulki, kog'azda surati bejon,
Ne qo'yub erdi jism anga, ne jon.

Asl suratg'a boqa olg'aymu,
Boqsa dog'i o'zida qolq'aymu?

Hosilan, shoh topti chun komin,
Demagil, komkim, Diloromin⁶.

Xilvat erdi, nechukki, matlubi,
Yona mahkumi amri mahbubi.

Ne dey o'zga, ne qildi pinhoniy-
Ki, topar ulki, fikr etar oni.

Naylayinkim, ne bo'ldi ul dam hol,
Yetmadi anda chun nasimi shamol.

Yor, mahvash, harif-oshiq-u shah,
Qilganin bilmagan erur ablah.

Elga so'z der mahal bu yer-o'qdur,
Manga lek ul salohiyat yo'qdur.

*Mohi Zuhrajabinning nag'masi shahni zor qilg'oni va ko'ngli
qushi aning changi rishtalarig'a giriftor bo'lg'oni va changdek
ko'nglin aning g'ayridin xoli qilib, jon rishtalaridin fig'on
tortqoni va aning zaxmasi ilgidin, balki ilgi zaxmasidin joni rish-
talarining fig'oni dam-badam ortqoni*

Chun shahi komyob-u komravo,
Topti ul nav' vasl birla navo.

Anga ish o'zga jom-u rud erdi,
Bodayi nob ila surud erdi.

Goh jannatmisol gulshan aro,
Qasri jannat namuna maskan aro.

Soz etar erdi bazmi shohona,
Ravza ul hurdin parixonra.

Sarvi gulrux jamolig'a shaydo,
Dam-badam hush-u aqli nopaydo.

Sarv qad olsa erdi maydin kom,
Nastaranni chu aylabon gulfom.

Chang olib torini tuzar erdi,
Lek jon rishtasin uzar erdi.

Demagil chang, soliki, xamqad,
Changqadlar bila bo'lub hamqad.

Bo'lubon ul sulukdin muxbir,
Bosh quyiliqda bo'lmog'i zokir.

Yerdin olmay qadam, yurugali yo'l,
Lek o'lub soyiri maqomot ul.

Chun ibodatga qomatin xam etib,
Iki-uch yerda belni mahkam etib.

Dema solik, degil xarobotiy,
Savtidin dayr eli mubohoti.

Ko'rguzub dayr sori yo'l elga,
Necha zunnor bog'labon belga.

Har qachon un chekib, tarona tuzub,
Bazm aro nag'mayi mug'ona tuzub.

Har qayon ul mug'ona nag'ma borib,
Elni, yo'q, dinki, aqldin chiqorib.

Yo'qli, Qaqnusdurur^l namudori,
Kosasidin ajuba minqori.

Suqba minqori ichra sartosar-
Ki, bo'lub anda torlarg'a guzar.

Tor ila nag'ma beedad bo'lubon,
Tor yo'q, nag'malarg'a mad bo'lubon.

Chunki, har suqbadin chiqib bir lahn,
Bo'lubon pursado yetinchil sahn.

Chunki, qaqnusliq aylabon izhor,
O't solib olam ichra qaqnusvor.

Suqbadin lahni zorlar bilinib,
Sekribon o'tki, torlar bilinib.

Bo'yla qaqnusqa bu sifat tovus,
Hamnavolig' aro bo'lub ma'nus.

Garchi tovusdek jamoli aning,
Bulbul alhon ila maqoli aning.

Bulbuloso chekib chu ming daston,
Bo'lubon qaqnus anga hamdaston.

Ul navolardin o'rтанib olam,
Xossakim, bulbul o'lsa, gulruk ham.

Shoh Bahrom o'yla zori aning-
Ki, yo'q onsiz dame qarori aning.

Ko'zin olmay liqosidin bir dam,
Qulog'in ham navosidin bir dam.

Ko'z yuzida, qulqoq navosinda,
Jon g'amida, ko'ngul havosinda.

Bo'lubon jonsiz, o'lmayin onsiz,
Onsiz o'lg'on zamon, bo'lub jonsiz.

Tun-u kun lahni birla boda yutub,
Yuzidin bazmi ayshini yorutub.

Ko'rmasa oni qolmayin joni,
Kiribon joni ko'rgach-o'q oni.

May ichardin g'araz navosi aning,
Jilvayi husni jonfizosi aning

Goh bo'stoni dilkusho ichra,
Qasr-u avyonni jonfizo ichra.

Shah tuzub bazm ul pari birla,
Charx xurshedi xovari birla.

Ul navo cheksa, bu fig'on tortib,
Ul chu ruxsor ochib, bu jon tortib.

Goh sahronavard-u dashtxirom,
Ichibon saydning nishotig'a jom.

Onda ham hajrin ittifoq etmay,
Oyni o'zdin dame yiroq etmay.

Aslida ul g'azolayi mushkin,
Chin fazosida erdi hajlanishin.

Ham Xo'tan² dashtida maqom etgan,
Ham gul-u sabzada xirom etgan.

Dasht uzra g‘azoli mushkinbo‘,
Lola-u sabza uzra qilg‘on xo‘.

Chun anga bu sifat shamoyil edi,
Dasht sayrig‘a asru moyil edi.

Shahg‘a xud dasht sori ish chopmoq,
Sayd qilmoq bila farah topmoq.

Ikkisi tab’ig‘a muloyim sayr,
Bu jihatdin alarg‘a doim sayr.

Sayr aro shahg‘a sayd edi oyin,
Hamrahi mohro‘yi mahdnishin.

Nechakim, shoh sayd etar erdi,
Shahni ul moh sayd etar erdi.

Qaysi bir saydkim, shah etsa halok,
Nag‘maye tortib ul buti cholok –

Sho‘r-u g‘avg‘o jahong‘a solur edi,
Bal shahi komrong‘a solur edi.

Shavq o‘ti ichra shohi ozoda,
Mahvashidin tilar edi boda-

Ki, o‘tin bu su bila past etgay,
Shu‘la ul su bila nishast etgay.

May bo‘lur erdi xud shararangez,
Shavqining shu‘lasin qilur edi tez.

Nag‘madin o‘ti dam topar erdi,
Bodadin yog‘ ham topar erdi.

Chunki, bu o‘t zabona tortar edi,
Nolayi bexudona tortar edi.

Manzile topibon tutub orom,
Dilbari vaslidin topar edi kom.

Ne uchun hosil o'Imag'ay komi
Kimki, hamrohidur Diloromi.

Nechakim, komyob o'lub afzun,
Ko'ngliga iztirob o'lub afzun.

Vasl aro ko'ngli iztirob aylab,
Furqati xud ani xarob aylab.

Bo'yla mash'uf anga shahi oliy,
Vasl-u hajrida bu edi holi.

O't solib jonig'a visoli oning,
Hajri yodi ne ehtimoli oning.

Yori ul erdi-yu anisi ham ul,
Hamrahi ul erdi-yu jalisi ham ul.

O'yla xo'y etti oy jamoli bila,
Bo'ldi mash'uf aning visoli bila-

Ki, dame onsizin halok erdi,
Yoqa o'rning'a ko'ksi chok erdi.

Ish anga yettikim, bu yanglig' shoh,
Mulk ishidin emas edi ogoh.

Boqmoyin mulk ila sipoh sori,
Qilmoyin mayl dodxoh sori.

O'tti uch-to'rt yil bu holat ila,
Holatidin ulus malolat ila.

El bu ishdin shikoyat aylar edi,
Har kishi bir hikoyat aylar edi.

Ishq ila, kimki, oshno bo'ldi,
Ofiyat mulkidin jalo bo'ldi.

Ishq xayli chu turktoz etgay,
Farq shoh-u gadoda oz etgay.

Sarsari ishq chun yetar bebok,
Tengdur uchmog‘da tog‘ ila xoshok.

Ishq seli yiqorda koshona,
Tengdur obod birla vayrona.

Mo‘r etar topsa ajdaho yanglig‘,
Shohni zor etar gado yanglig‘.

Hosil ul nav’ shohi olamgir,
Ishq xaylig‘a o‘yla bo‘ldi asir-

Kim, chiqib dudlar nihodidin,
Chiqti mulk-u sipoh yodidin.

Ishi ul oy bila xirom etmak,
Har zamon o‘zga yer maqom etmak.

Sayd etib aylamak ani dilxush,
Toki, ul cheksa nag‘mayi dilkash.

Sabab o‘lg‘ay tarabg‘a omoda,
Ichgay ul husn-u un bila boda.

Bodakim, olsa ixtiyor eldin,
Ne ajab, chiqsa har ne bor eldin.

Ishq ham mayg‘a aylasa imdod,
Tong emas borsa, bor-u yo‘q barbod.

XV

*Bahromning ishq to‘foni tug‘yonidin bexirad va may o‘ti haro-
rati g‘alayonidin bexud bo‘lg‘oni va o‘z g‘azoli sherafskaniga
g‘azol otqonida tahnin qilmag‘ondin ohugirlilik boshlag‘oni va
domg‘a berkigan kiyikdek, ani o‘z kamandig‘a berkitib, kiyiklar
kunomida toshlag‘oni*

Shahg‘akim, bo‘lmish erdi oshiq-u mast,
Bul‘ajab, iki ish berib edi dast.

Shah chu ul lahv ila bo'lub mash'uf,
Ishidan topmas erdi hech vuquf.

Mulk ishi zabt-u rabtsiz bo'ldi,
Saltanat amri zabtsiz bo'ldi.

Qilmadi shah chu dodxohni yod,
El ilik sundi qilg'ali bedod.

Mulk chun shoh adlidin qoldi,
Qildi har kim, nekim, qila oldi.

Ham qalamzan' tushub havola aro,
Bo'lubon xalq ro'zgori qaro.

Ham qaroqchi uzotti har sori qo'l,
Band bo'ldi alar qo'lidin yo'l.

Chekti g'avg'o baland bodaparast,
Bo'ldi mu'zin bila imom uni past.

So'fi ibriqig'a xalal bo'ldi,
Boda tungi bila badal bo'ldi.

Qurtdek bo'ri birla to'ldi yobon,
Dema qo'y, balki tu'ma bo'ldi shubon².

Bir necha mahrami tilab xilvat,
Qildilar arz shahg'a bu holat-

Ki, xaloyiqda qiylyq qol nedur,
Mulk birla ulusqa hol nedur.

Shah chu bildi, taammul etti, base,
Ishga chora taxayyul etti, base.

Lek oshiq ishiga ne chora,
Ishq etar ul elni bechora.

Ne ul oysiz anga qaror erdi,
Ne iliginda ixtiyor erdi.

Bildikim, mulk ishi xarob o'lmish,
Mulk eli holi iztirob o'lmish.

Ishqdin garchi xastahol erdi,
Lek ko'nglida bu xayol erdi-

Ki, ne nav' ishga aylagay tadbir-
Ki, bu tavrig'a aylagay tag'yir.

Mulkdin yo'q guzir anga hosil,
Yordin xud guzir erur mushkil.

Lek ko'ngli chu behuzur erdi,
Anda har lahza bu xutur erdi-

Ki: «Agar bo'lsa shohlig' boqiy,
Topilur bo'yla mohvash soqiy.

Buki, vaslini topmisham payvast,
Shahlig' o'lmasa, bermas erdi dast.

Mulk eli³ bo'lmasa, ne ul bordur,
Ne tiriklik uyiga yo'l bordur.

Lek to bo'lg'usidur ul mayjud,
Ne aning g'ayridur erur nobud.

Ikkisini kim desa qiloyin jam',
Shusha muzdin, degay, yosoymen sham'⁴.

Ko'ngli chun mulk ila xizona tilab,
Ishq tark etgali bahona tilab.

Ishq ila shohlig' muvofiq emas,
Ishq lofida shoh sodiq emas.

Ishq uchun bedile kerak fonyi,
O'rtagan shavq shu'lesi oni.

Kavn aro navbatni fano urg'on,
Ikki olamg'a pushti po urg'on.

Jon berib yori muddaosi uchun,
Balki, yuz jon aning rizosi uchun.

Vaqf etib dilbarig'a jon mulkin,
Sadqa aylab iki jahon mulkin.

Shohkim, mulk ocharni qilsa nasaq,
Yuz tuman qon to'kar bari nohaq.

Oshiq o'lg'onki, kechmagay jondin,
Ishq behad yiroq durur ondin.

Shoh, alqissa, bu taxayyul ila,
Aysh aylar edi taammul ila.

Ishi doim shikori birla edi,
Chopmog'i o'z qarori birla edi.

Ichibon yor ilgidin mayi nob,
Saltanat fikridin, vale, xunob.

Bir kun ov ichra shoh edi sarxush,
Yonida erdi ul buti mahvash.

Ko'rdi ra'no g'azoli chobukxez,
Sur'ati ko'k g'azoli yanglig' tez.

Shah o'q otmoqqa o'yla qodir edi,
Sayd urmoqqa o'yla mohir edi-

Kim, ne nav' o'lsa elga rag'bat-u tav',
O'lturur erdi saydni ul nav'.

Qoy tukin saydning nishona qilib,
O'qi ul yerni oshyona qilib.

Dedi gulruxqa: «K-ey parital'at,
Bu g'azoliki, ko'rguzur sur'at.

Ne yeriga desang xadang urayin,
Ul sifatkim, buyursang, o'lturayin».

Sho'xning tab'ida chu diqqat edi,
Ramz ila nuktayi daqiq dedi-

Ki: «Burun sol iki qo'lig'a shikol,
O'yakim, turg'ay o'z yerida g'azol.

So'ngra otmoqqa yaxshi ko'zla ani,
Ham yiroqtin turub bo'g'uzla ani»⁵.

Shah chu bildi sanam tamannosin,
Topti filhol aning muammosin.

Demadi nozanin hadisini yo'q,
Chekti ul sadoqdin inichka o'q.

Sayd sori chekib, darang bila,
Tikti ikki qo'lin xadang bila-

Kim, ul o'q o'tmadi yarosidin,
Teri birla so'ngak arosidin.

Chunki, bo'ldi g'azol qo'llari band,
Yoyig'a kaybur ayladi payvand.

Urdi ul nav' bo'g'zig'a oni-
Ki, kesildi-yu oqti ham qoni.

Ne xayoleki, aylab erdi moh,
Borisini bajo keturdi shoh.

Qildi bir ishki, kimsa bermas yod,
Kimsa yo'qkim, sipehri ko'hnanihod.

Shah chu ko'rguzdi ishda bu oyin,
Tama' etti nigoridin tahsin.

Anga chun husndin bor erdi g'ino,
Keldi husn iqtizosi istig'no:

Shah duosig'a chekmadi tilini,
O'pmadi shohi komron ilini.

Dedi: «Har kim bir ishni varzish etar,
Ish kamolini ko'r, ne yerga yetar!»⁶

Demadi shohniki: «Etting xub»,
Ishni idmong'a ayladi mansub.

Sho'x bu nukta aylagach taqrir,
Shah mizojig'a topti yo'l tag'yir.

Qoshining yosi uzra soldi gireh-
Kim, parichehradin eshitmadi: «Zeh!»

Sho'x ko'rdiki, shah itob etti,
Dedi, isloh etay, xarob etti.

Dedikim: «Shahg'a ne itob durur-
Kim, bu so'zkim dedim, savob durur.

Menki, bir nag'masoz qilsam chang,
Ruh chiqmoq sari qilur ohang.

Yo'q edi bu muloyamat birla,
Munga yetti mudovamat birla.

Shohkim, bir kiyikka urdi xadang,
Desam idmonni ishga keldi batang».

Shahki, ismoi bu maqol etti,
G'azabi o'ti ishtiol etti.

Ikki qattiq hadis⁷ eshitti, ajab,
Ixtiyorin ilikdin oldi g'azab.

Shohkim, qahri o'lsa mustavli,
Ul diyor ichra bo'lmamoq avli.

Saltanat g'ayrati chu zo'r etti,
Lutf-u ehson ko'zini ko'r etti.

Istadi qatl aylamak oni,
Kesmak ozod sarvi ra'noni.

Dedi ba'zi: «Bu nav' dilkash emas,
Zuafo qatl tig' ila xush emas».

Dedikim, necha xorij andesha,
Qatl alarg'a hunar, nekim, pesha.

Mahddin oyni chiqordilar,
Bir biyobong'a elta bordilar.

Har giyohi aning, nechukkim, o'q,
Davrida necha kunchilik su yo'q.

Jonvar umrini qilurg'a taboh,
Butmay anda bag'ayri zahr giyoh.

Ikki gisusidin kamand aylab,
Tashladilar g'ulula band aylab^s.

Gisusikim, ulusqa erdi kamand,
Oqibat bo'ldi o'z halokiga band.

Yonibon surdilar vatan sori,
Keldilar shohi javrfan sori.

Shahki, bu dahshat ayladi ul dam,
Bexud erdi may-u g'azabdin ham.

Ul kun oqshomg'a tegru ichti may,
G'azabi ortar erdi paydarpay.

Shomkim, bodadin xarob o'ldi,
Masti may, balki masti xob o'ldi.

Subh roh istab etti mayli sabuh,
Yonidin g'oyib erdi rohati ruh.

So'rdikim: «Mohvash qayon ketmish?»
Bexabarkim, ne shohkor etmish.

Dedilar qilg'anin necha mahram,
Tiyra bo'ldi anga yorug' olam.

Quyi solib boshini fikr etti,
Qilgani borchha ko'ngliga yetti.

Bildikim, qahr sarsari esmish,
O'z qo'li birla o'z boshin kesmish.

Dedi: «Ushbu zamon o'zum borayin,
Ul biyobonni bir-bir oxtorayin.

Qayda bo'lsa topay nigorimni,
Qilayin sadqa joni zorimni.

Tirik o'lsa, bo'lay fidosi aning,
Beribon jon topay rizosi aning.

O'lgan o'lsa, o'zumg'a tig' urayin,
Diyatig'a o'zumni o'lturayin».

Qo'yamadi toj-u taxt nomusi,
Aylamakka o'luk zaminbo'si.

Topmas erdi xirad dalolati ham,
Moni' erdi ulus xijolati ham.

Chun mumayyiz xirad qilur erdi,
Xirad ul ishni rad qilur erdi.

Xotiri topmayin xiradqa rusux,
Ishq aylar edi ani mansux.

Joni ikki balo arosinda,
Mo'r ikki ajdaho arosinda.

Ne o'luk erdi, ne tirik soni,
Bo'lmas erdi tirik demak oni.

XVI

*Bahromning g'azab mastlig'idin hushyor va g'afflat uyqusidin
bedor bo'lub, ul oshushta tushlardin parishon, balki uyg'oqliqda*

*qllg'onlaridin pushmon bo'lg'oni va mushkbo' g'azolin istay
biyobong'a o'zi ketib, ani topmay, o'zidin ketgoni*

Qildi Bahrom chun bu yanglig' ish,
Yig'lag'u yo'qki, kulgu yanglig' ish.

O'zida ikki kungacha yo'q edi,
Ko'nglida shu'la, jonida o'q edi.

Keldi holig'a chun uchunchi kun,
Ko'rni umri yorug' kunin qora tun.

Ishq xayl-u sipohi aylab zo'r,
Ko'ngli mulkiga soldi g'orati G'o'r'.

Tama' o'z mulkin ayladi obod,
Ko'ngli mulkin ham ayladi barbod.

Bahr aro tojir istar erdi sud,
G'arq o'lub bo'ldi moya ham nobud.

Bog'bon meva ko'p qilib edi kom,
Jola shoxin dog'i ushotti tamom.

Tushti oning ichiga andoq barq-
Kim, vujudin o't ichra ayladi g'arq.

Tojig'a la'l shavqi o'Iturdi,
Charx boshig'a xora yog'durdi.

Mulki hifzig'a chekti tig'i halok,
Ko'ksin ul tig' birla ayladi chok.

Istadi surma aylabon ta'jil,
Surmayi charx chekti ko'ziga mil.

Chunki, nazzora qildi o'z ishiga,
Ko'rni holeki, bo'lmasun kishiga.

Zor jismida yuz shikan tushti,
Xasta ko'ngliga ming tikan tushti.

Joni tandin to'yub, tani jondin,
Ko'ngli ranjur mundin-u ondin.

Zol charxi kibi tani buzulub,
Rishtayi joni toridek uzulub.

Charx ajzosomek fig'on qilibon,
So'ngogi bir-biridin ayribon.

Hajrdin jon chu og'zig'a yetti,
Qo'pti beixtiyor-u azm etti.

Ul navohig'a tegru qildi shitob-
Ki, sumanbarg'a qilmish erdi itob-

Kim, bor ersa hayoti imkoni,
Bo'lg'ay ul ruhg'a fido joni.

O'lukin topsa motamin tutqay,
Un chekib navhayi g'amin tutqay.

Ko'tarib zor sarvi cholokin,
Solibon mahd aro tani pokin.

Navhadin ko'nglin aylasa xoli,
O'zin o'lturgay ustiga holi.

Yori xilvatgahig'a xos o'lg'ay,
Furqatidin o'lub xalos o'lg'ay.

Har necha kezdi dasht-u sahroni,
Topmadi zod sarvi ra'noni.

Sarvg'a jilvagah gulistondur,
Xossa sarveki, norpistondur.

Ne tilar sarv dasht-u vodiy aro,
Sarv o'lur bo'ston savodi aro.

Ani topmoqdin o'ldi chun ma'yus,
Yuzga urdi taponcha, o'ylaki, ko's.

Chekki nav'i g'irev ila faryod-
Kim, chu Shirinni topmag'ay Farhod.

Tushti yerga marizi bedildek,
Tolpinib saydi nimbismildek.

Oncha qon yoshini ravon qildi-
Ki, falakning ichini qon qildi.

Dedi: «O'z jonima ne qildim, voy!
Bo'lurin bo'yla ish ne bildim, voy!

Kim o'zi ko'ksin o'zi chok etgay,
O'zi jonin o'zi halok etgay!?

Ulcha men qildim, aylagaymu kishi,
Bu ish ermas edi kishining ishi!

Kimsa bo'g'zig'a tig' surgaymu,
Umr sham'in pulab o'churgaymu?

Jon uchun jismi notavong'a evaz
Aylasam, jism o'lurmu jong'a evaz?

Qilmasam ham tanimni yuz pora,
O'ladurmen, ne nav' etay chora!?

O'zni o'Iturmasam o'larmen lo!
Kimga tushti jahonda bo'yla balo!?

Manga ne qilding, ey sipehr, oxir,
Yo'q emish senda zarra mehr, oxir!

Mehrsizlik ishim aro qilding,
Ro'zgorim yuzin qaro qilding.

Mehrdin senda bo'lsa erdi nishon,
Ko'zum o'lmas edi sitorafishon.

Senda chun mehr yo'q edi mavjud;
Mehrchehrimni aylading nobud.

Ashkim anjum masallik oqturdung,
Davlatim mehrini uyoqturdung.

Mehri iqbolim o'ldi yerga nihon,
Jonom olg'ilki, yer quyi bu jahon.

Naylayin bu jahonni jonsiz men?
Bal jahon birla jonni onsiz men?

Jonni olg'ilki, to'ymisham, billoh!
Ko'ngul o'lmaqqa qo'ymisham, billoh!

Jonni naylay jahonda jononsiz!?
Jonom onsiz tane durur jonsiz!

Tanki, jonsizdurur netay oni?
Yer quyi tanki, bo'Imag'ay joni!»²

Dasht aro bo'yla erdi osho'bi,
Joni g'am xaylining lagadko'bi.

Taxt ila mulk yodidin ketti,
Vahshdek dasht aro maqom etti.

Yo'q edi shahr-u mulkdin ogoh,
Bodiya ichra etti manzilgoh.

Ul biyobon ichinda afg'onda,
Balki, bir shahr eli biyobonda.

Ko'rgach, elkim, anga taab tushti,
Tushti ish, lek, bas, ajab tushti.

Qo'ydilar borcha vodiy-u maskan,
Shohdek dasht alarg'a bo'ldi vatan.

Yuz yoshurg'och quyosh Diloromi,
Sochti ashkin sipehr Bahromi³.

Tiyralikdin falak topib ozor,
Hajr shomi, nechukki, oshiqi zor.

Shoh Bahromg'a tun ayladi zo'r,
Ko'ziga olam o'ldi, o'ylaki, go'r.

Qaro qayg'u bila qolib g'am aro,
Ko'rni o'zni g'arib olam aro.

Dema olam, firoq zulmoti,
Shomi hijron kelib, aning oti.

Bari olam yuzin tutub zulmot,
Lek mumkin yo'q anda obi hayot.

Ming Xizr⁴ anda gar makon aylab,
Borisig'a haloki jon aylab.

Bo'lubon charx javfi qiyrandud,
Elga aylab nafas yo'lin masdud.

Dam yo'li chun tutuldi qiyr ila pok,
Ne ajab, anda Xizr bo'lsa halok.

Balki, zulmat emas edi ul tun,
Hajr o'tidin tutub jahonni tutun.

Furqat o'ti chu jon aro bo'lg'ay,
Dudi birla jahon qaro bo'lg'ay.

Hajr o'tig'a chu istasang hema,
Zor tanlardin o'zga yo'q nima.

O'tki, oshiq tani erur o'tuni,
Tong yo'q ar oshiq o'lturur tutuni.

Ne ajab o'tki, tanni kuydurgay,
Dudi bog'lab nafasni, o'lturgay.

Hajr aro ul chu mubtalo bo'ldi,
Bo'yla tun jonig'a balo bo'ldi.

Garchi tun bo'ldi xalq aro parda,
Tiktilar oq uy-u saroparda.

Surdilar tegradin ulusni yiroq,
Xosiyat bo'yla berdi shomi firoq.

Mutahayyir bo'lub ulus bori,
Har biri go'sha tutti bir sori.

Borchas maxsuslar ko'zi to'la yosh,
Soyir el fikr ila solib quyi bosh.

Ul dedi: «Dev aning yo'lin urmish»,
Bu debonkim: «Paridin o'ldi bu ish».

Har biri aytibon bir afsona,
Bo'lub ul o'rta yerda devona.

Oqibat zohir etti bu qayg'u,
Qayg'ulug'lar ko'zi aro uyqu.

Qoldi Bahrom pech-u tob ichra,
Furqat o'tidin iztirob ichra.

XVII

Hajr shomi tulining imtidodi va savodining 'bedodi va ul shomda Bahrom joniga anduh xaylining shabixunlari yetmak va ul shabixun ahlining jon va ko'nglin asir etmak va ul asirona navha bila o'zidin ketmak va arkoni davlati balo dashtidin ani davo shahri sori eltgonlari

Shoh Bahrom qildi chun ul shom,
Go'rlar jilvagohi ichra maqom¹.

Go'rdek tiyra erdi dayri kuhun²,
Charx ul tiyralikda besar-u bun.

Shahg'a hajr o'ti ul sifat tutoshib-Kim, aning dudi yetti ko'ktin oshib.

Charxdek tiyra, dog'i sargashta,
Qon yoshig'a shafaqdin og'ushta.

Zohir aylab sirishki seli halok,
Ko'zidin eltid uyqu xaylin pok.

Jonidin hajr o'ti zabona urub,
Necha ashki o'chursa yona urub.

Ishq o'tikim, ko'nguldin oldi farog',
Ashk ul o'tqadur – su o'rnig'a yog'.

Anga ul o't ham erdi xayli balo,
Ham ko'zi yog'i erdi seli balo.

Ko'ngli mulkiga g'am hujum etti,
Balki toroji marz-u bum etti.

Nechakim, oshti beqarorlig'i,
Yetmadi hech kimsa yorlig'i.

Yor hajri chu tiyra qilsa mizoj,
Hech yor aylamas ul ishga iloj.

Kirdi bir xilvat uyga pinhoniy-
Kim, malul erdi xalqdin joni:

Ichkaridin eshikni bog'ladi tez,
Yondi-yu zohir etti rustoxez.

Oncha chekti fig'on-u vovaylo-
Kim, jahoni ichra tushti shayni balo.

Urub avval yaqosin ayladi chok,
Tang'a urdi taponchayi bebok.

Bori uzhig'a zulm ko'rguzdi,
Qaysi uzhvinki, tishladi – uzdi.

Oncha yerlarga urdi boshini rust-
Kim, sari mo'yo'q erdi anda durust.

Boshini, baski, ayladi pora,
Har tuki soyu bo'ldi bir yora.

Dard xoki tanini gard etti,
Gardni qo'yki, ko'hi dard etti.

Tanidin, baski, uzdi pargola,
Dard bog'ida ochti yuz lola.

Tun yorimig'a tegru bu edi ish,
Uzar erdi urub tani uza tish.

Ul qadar chekti nola-u faryod,
O'ziga oncha ayladi bedod-

Kim, tani sustoyib, qo'li toldi,
Hajr jismig'a sustlug' soldi.

Tolpinurdin chu bo'ldi oromi,
Soldi jonig'a o't Diloromi.

Dard ila navha ayladi og'oz,
Yor yodi bila bo'lub hamroz.

Boshig'a solib ul qaro gisu,
Har tuki soyu bir qaro qayg'u.

Ul xayol ichra pech-u tob urubon.
Charx jismig'a yuz tanob urubon.

Qoshining shavqidin qadi xam o'lub,
Za'f ichinda hiloldin kam o'lub.

Tanin aylab hiloldek xasta,
Aning ikki hiloli payvasta.

Ko'zining jayranin nazarda ko'rub,
Ko'ngli dashtida yuz qulon yugurub.

Ul kiyikdin chu qolmayin joni.
Charx Bahromi Go'r deyib oni.

Kirpiki yo'qkim, ul sifat hindu,
Sonchibon bag'ri ichra yuz mo'ndu.

Har biri chunki yuz yaro aylab,
Dudi ohi yuzin qaro aylab.

Orazi yodidin chu tortib voy,
O'rtanib ko'kda ham quyosh, ham oy.

Oqizib ko'zdin oncha gulgun yosh-
Kim, shafaq ichra qolib oy-u quyosh.

Xoli bo'lg'on uchun nazardin gum,
Qolmayin ko'zlar aro mardum.

Ul chibin chun ko'zini aylab ko'r,
Ko'nglining zaxmi ichra solib sho'r.

Lablari shavqidin chiqib joni,
La'l etib dashtni ko'zi qoni.

La'l yo'qkim, aqiq-u marjon ham,
Ko'ngul ondin topib zarar, jon ham.

Og'zidin zarra aylamay ma'lum,
Ko'zga, andoqli, nuqtayi mavhum.

Hech yo'q yerda yuz tavahhum etib,
Adam ichra vujudini gum etib.

Tishi naqshiki, keldi rishtayi dur,
Ko'zidin durdek oqizib mo'ldur.

Umri boshig'a yog'durub bu tagarg,
Mo'ldur o'rnig'a borcha jolayi marg.

Aylabon chun tarannumi yodin,
Chekib andoq fig'on-u faryodin-

Ki, unin har kim istimo' qilib,
Alloh-Alloh, o'lub yana tirilib.

Sog'inib chun chohi zanaxdonin,
Chekibon borcha rishtayi jonin-

Kim, erur ko'ngli iztirob bila,
Tortqoy oni bu tanob bila.

Qadi fikrida, chunki, po'ya urub,
Oh o'tidin niholi umri qurub.

Unutub sarvi bo'stonni dog'i,
Sarv yo'q, ruh ila ravonni dog'i.

Beli torini chun xayol qilib,
Jismini ul xayol nol qilib.

Badani noldek bo'lub bejon,
Ko'ziga nol af'iyi pechon.

Solibon siym jismi ko'ngliga tob,
Siymgun ashkini qilib siymob.

Siymdek ashk ko'zi fosh aylab,
Bori olamg'a siymposh aylab.

Changining hay'atin sog'ingan dam,
Egri qaddin fig'oni aylab xam.

Dilkash istab bu egri afg'oni,
Tor o'lub anda rishtayi joni.

Har zamon ko'ngli bir havo qilibon,
Changdek o'zga bir navo qilibon.

Lek o'z holig'a navo topmay,
Dard topib, vale davo topmay.

Za'fi ortib had-u gumondin ham,
Dardi ishqil fuzunroq ondin ham.

Ko'zi qon to'kmak ichra qonmay hech,
O'zi holin o'zi inonmay hech.

Debki: «Yo Rab, ne holat erkin bu!
Ne tunganmas malolat erkin bu!

Menmudurmenki, chunki qildim zo'r,
Ajdaho savlatimdin o'ldi mo'r.

Emdi ishq ajdahosi zo'r etti,
Ajdahokush tanimni mo'r etti.

Menmudurmenki, zohir etgach kin,
Ojizim bo'ldi ikki sheri arin!³

Dard ila hajr qilg'och arslonlik,
Mush o'lubman, vale yarim jonlik.

Menmudurmenki, razm chun tuzdum,
Chin sipohini yolg'uzun buzdam.

Ishq chun razm-u kinshior etti,
Xayli sabrimni tor-u mor etti.

Menda bor erdi aql ham, din ham,
G'amda toqat, baloda tamkin ham.

Ne balo ishq boshima soldi-
Kim, sarosar bu xayl qo'zg'oldi.

Oh o'tidin tutunnimu aytay!
Yo'qsa, bu tiyra tunnimu aytay?!

Kim ko'rubtur kecha bu yanglig' uzun,
G'am kunidin qarolig' ichra fuzun?

Ham qaro, ham uzunu ham dilband,
Mahvashim sochidin kelib monand.

Munda men, anda notavon ko'nglum,
Munda men zor-u, anda qon ko'nglum.

Men dag'i garchi qonda bo'lg'ay edim,
Kosh ko'nglumdek onda bo'lg'ay edim!

Meni bu kecha muztar aylabdur,
Zor ko'nglumni abtar aylabdur.

Go'rdek tun erur qarong'u manga,
Bo'lsa ne erdi so'ngg'i uyqu manga.

Charx qatlimg'a tig'i kin oldi,
Go'r ichiga tiriklay-o'q soldi.

Kosh, tig'in boshimg'a sursa edi,
Boshni tandin urub tushursa edi.

Qavm-u xayliki, bandam erdinglar,
Ne desam sarfikandam erdinglar.

Borchag'a ne'matim haqi bordur,
Bu sifat yuz haqim taqi bordur.

Xidmatim ichra lof urar edingiz,
Lofi razm-u masof urar edingiz!

Qilichingiz usholdimu oxir!
Ilgingiz toshqa qoldimu oxir!

Meni yuz ming balo aro ko'rmang,
Har zamon o'lmagim ravo ko'rmang.

Tig' ila ko'kragimni chok aylang,
Bir-iki zarb ila halok aylang.

Qutqoring joni notavonimni,
Bihil ettim borig'a qonimni.

Demayinkim, bihil durur qonim,
Muzd bergaymen o'lsa yuz jonim.

Yorliq qayda ketti, yoronlar!?
Yo'q musulmonliq, ey musulmonlar!

O'l turub g'avrima yeting oxir!
Ming o'lumdin xalos eting oxir!»

Ishi to subh navha qilmoq edi,
Qon-u tuproq aro yiqlimoq edi.

Tong qushi chun sahar ko'tardi xurush,
Za'f qildi-yu ketti andin hush.

Eltti o'zidin o'yla za'f oni-
Ki, gumon etki, yo'qturur joni.

Charx chun qildi bo'yla ish angez,
Tushti har yon el ichra rustoxez.

Shohlarkim, anga mulozim edi,
Qullug'i borchasig'a lozim edi.

Yana beklar nekim, kichik-u uluq,
Bori boshi yalang, saqoli yuluq.

Qildilar beqarorliq behad,
Har biri so'gvorliq behad.

Ko'rdilarkim, jaza'da yo'qtur sud,
Mundin ish chorasi emas mavjud.

Oqibat majmaye tuzottilar,
So'zni har nuktada uzottilar.

Roy oxir bu ishga tutti qaror-
Kim, davo birla past o'lur bu sharor.

Ul davo dasht aro munosib emas,
Hukamo bu havoni xo'b demas.

Bo'ldilar chun bu nav' nuktasaro,
Soldilar shohni mahofa aro.

Dashdin shahr sori surdilar,
Shahni gulshan aro tushurdilar.

Shomg'a tegru yo'q edi hushi,
Ko'nglida o'ti, jismida jo'shi.

Taxt chun bo'ldi shohdin xoli,
Fitnadin xoli o'lmas el holi.

Bahromning o'z parivashi hajridin devona bo'lq'oni va hukamo
 aning oshufta dimog'i tanqiyasig'a ishtig'ol ko'rguzub, mumtad
 zamonlar muolaja asbobin tuzub, ko'p zahmatlar bila aning oz
 nima o'ziga kelgoni va savdosi daf'ig'a tamoshho uchun yetti
 iqlim salotinining yetti qasr bino qilg'onlari

Shoh chun taxti uzra topti maqom
 Xirad-u hushi yo'q edi to shom.

Jismin aylab edi o'lukdek baxt,
 Taxta' yanglig' bo'lub edi anga taxt.

Kimki, taxt uzra ayladi ma'man,
 Taxtadur oqibat anga maskan.

Chunkim, ul kunga shom bo'ldi qarin,
 Yoydi tun xayli pardayi mushkin.

Mushk isi soldi shoh mag'zig'a hush,
 Ko'zin ochti-yu bir dam erdi xamush.

Yana chun keldi yodig'a yori,
 Yetti gardung'a nola-vu zori.

Yana bunyod qildi sho'r-u shag'ab,
 Oshurub ko'ktin oh ila, yo Rab.

Charx toqi aro fig'on soldi,
 Xayli anjumg'a qo'zg'olon soldi.

Chekki gardung'a nolayi jonkoh,
 Tiki anjum ko'ziga novaki oh.

Burnog'i tuncha yuz xaroblig'i,
 Mehnat o'ti uza kaboblig'i.

Ohi yelig'a charx sovrulubon,
 O'zi hijron o'tig'a qovrulubon.

Tongg'acha bu edi anga ahvol,
Tong yeli qildi jismini behol.

Yana to shom hushi zoyil edi,
Jismi har dam o'larga moyil edi.

Necha kun chun bu nav' erdi xarob,
Qo'yjadi iztirob – jismida tob.

Ishq – muhlik, firoq edi zolim,
Jism ila aqli qolmadi solim.

Sihat oning mizojidir ketti,
Tori jismi uzulgali yetti.

Soldi savdo dimog'i ichra xalal,
Aql-u hushi junung'a bo'ldi badal.

Bir zamon o'zda, o'n zamon bexud²,
Ne salomat mizojida, ne xirad.

Qolmadi chun tan ichra tobi aning,
Bordi oshub-u iztirobi aning.

Zo'ri afg'on qilurg'a yetmas edi,
Unini, balki, el eshitmas edi.

Gah-gahi cheksa erdi nolayi zor,
Jismi zori topar edi ozor.

So'zi ichra yo'q erdi hush asari,
Yo'q edi o'z degonidin xabari.

Xaylida kimda-kim bor erdi bilik,
Borchu yig'lab, yuvdilar ondin ilik.

Qilibon ul balog'a chora tama',
Aylab arkoni davlati majma'.

Hukamo borcha ilm aro mohir,
Ulcha taxtida erdilar hozir.

To‘rt yuz erdi borchasig‘a adad,
Har biri ojizi hakimi xirad.

Borini hozir ettilar bir-bir,
So‘zni bu nav’ qildilar taqrir-

Kim: «Shahi komron necha yil erur-
Kim, boringizg‘a ulcha kom berur.

Barcha mamnuni minnatidursiz,
Tarbiyatyobi ne’matidursiz.

Bu navozishlar-u inoyatlar,
Borchangizg‘a o‘kush rioyerlar.

Oning uchun ediki, nogohe,
Charxdin yetsa dardi jonkohe.

Daf’i ranji mizoj qilg‘aysiz,
Marazig‘a iloj qilg‘aysiz.

Emdi ul kun yetibdurur bilingiz,
Ne qila olur ersangiz qilingiz!

Muncha elgaki, shoh etar shafqat,
Bordurur har biriga bir xidmat.

Qilsa erdi adusi tug‘yonlar,
Biz fido aylagay eduk jonlar.

Razm-u kin oshkor qilg‘ay eduk,
Jonimizni nisor qilg‘ay eduk.

O‘zni ul ishda to erur maqdur,
Shammae tutmag‘ay eduk ma’zur.

Lek mundog‘ marazki, voqe’dur,
Sizga oning iloji roje’dur».

Hikmat ahlig‘a bo‘ldi chun bu xitob,
Dedilar fikr birla bo‘yla javob-

Kim: «Bu so‘zlarki, dedingiz, chindur,
Borchasig‘a mahalli tahnisdur.

Lek ishq ichra za’f topsa kishi
Daf‘i oning emas hakim ishi.

Ishq o‘ti kimni aylasa mahrur,
Aylamas daf‘ xirfa, bal kofur.

Har ko‘ngul ichra solsa ishq o‘ti tob,
Kerak ul bahri vasldin serob.

Bo‘lsa tab‘ ichra xiltdin illat,
Moddiy bo‘lsa har nechuk zahmat,

Bizga ishdur anga iloj etmak,
Tib ila sihhati mizojoj etmak.

Lek bu za’f ishqindur, bas –
Ishq o‘tdur, bizning muolaja – xas.

Necha bu nav‘ bo‘lsa sa’y etali,
Choraning tor-u pudig‘a yetali.

Ulcha imkoni bor etib tadbir,
Qilmoli jidd-u jahd aro taqsir.

Bori maqsud erur bukim, Ma’bud,
Bergay oning mizojoj‘a behbud.

Xiradig‘a yetib salomat ham,
Tab‘ig‘a kirgay istiqomat ham».

Hukamo chun qilib bu nav‘ qabul,
Bo‘ldilar shah ilojig‘a mashg‘ul.

Chora topmoqqa jozim erdilar,
Kecha-kunduz mulozim erdilar.

Yuz kishiga ibodat o‘ldi ruju’,
Tun ila kun niyoz birla xushu’.

Sihhati zotig'a duo qilmoq,
Sadqa-yu nazrlar ado qilmoq.

Yuz kishi qildilar yana ohang
Aylamakka fusun ila nayrang

Solibon daf'i jin qilurg'a navid,
O'qubon ruqya, yozibon ta'vid.

Yuz kishi safhag'a nazar aylab,
Tajriba sori ham guzar aylab.

Ham tavajjuh, ham ijтиҳод qilib,
Aylab oning ilojin, ulcha bilib.

Yana yuz udso'z-u laxlaxasoz,
Akl-u shurb ichra ulcha bo'lsa niyoz.

Ne iloj ichrakim, kerak asbob,
Aylab oning tаhiyasig'a shitob.

Bu sifat to'rt yuz xujastazamir,
Rub'i maskunda yo'q biriga nazir.

Ikki yil tarki xo'rd-u xob aylab
Ish saranjomig'a shitob aylab.

Qildilar onchakim, shahи bedil,
Juzve sihhat ayladi hosil.

Qildilar ko'p iloji ichra fusun
Kim, anga kamrak o'ldi za'f-u junun.

Jismig'a ham g'izodin o'ldi madad,
Ham dimog'ig'a kirdi nuri xirad.

Topti chun bu qadar shifo ranjur,
Hukamo bo'yla qildilar mazkur-

Kim: «Kerak qilmoq o'yla ish paydo
Kim, ul ish bo'lsa dofe'i savdo:

Biri ul jumladin, imorat erur-
Ki, tamoshosi ko'p natija berur.

Tarh qilsa muhandisi mohir,
Har zamon o'zga shakl etar zohir.

Har kishi g'olib o'lsa savdosi,
Daf'i savdo qilur tamoshosi.

Aylab arkoni davlat ishga shitob,
Bo'ldi omoda ne kerak asbob.

Yetti iqlim xon-u xoqoni
Anglabon shahda za'fi jismoni.

Chun bor erdilar anga tobe' xayl,
Borchab aylab mulozamat sori mayl

Qo'ymish erdilar ostonig'a yuz,
Aylabon qullug'in kecha-kunduz.

Angakim, sa'b bo'lsa kelmak ishi,
Evaziga yibormish erdi kishi.

Ini yanglig' va yo o'g'ul yanglig',
Shahg'a xidmat qilurg'a qul yanglig'.

Bo'yla yetti shahi rafe'makon,
Qullug'in aylab, onchakim, imkon,

Bori jondin tilab davosin aning,
Istabon tun-u kun shifosin aning.

Har biri istar erdi bir xidmat-
Kim, agar shahg'a qo'ysa yuz sihhat.

Ishida elga guftugo'y o'lg'ay,
Anga ul ishdin obro'y o'lg'ay.

Chun imorat hadisi topti tul,
Yer o'pub yetti shoh qildi qabul-

Ki, qilib har biri bino bir qasr,
Har biri zeb ichinda ziynati asr.

Tun-u kun ehtimom qilg‘aylar,
Sa'y birla tamom qilg‘aylar.

Har kun, ul ishki, qilsa bannosi,
Shah kelib aylagay tamoshosi.

Shahg‘a arz aylabon topib ruxsat,
Har biri jonig‘a qo'yub minnat.

Shohning taxtidin yeti shahroh,
Olam ahlig‘a goh-u begah roh.

Bor edikim, ulus yurur erdi,
Elga yo'llar uza murur erdi.

Shohlar azm etib, ul ishga bori,
Yo'l uzakim, borur diyori sori.

Soldilar yetti qasri charxnihod,
Bo'ldi ish qilmoq ul sifat bunyod-

Kim, sado tushti charx toqi aro,
El nafiri falak ravoqi aro.

Charx yetkurdi oy-u kundin xisht,
Yasalur deb yer uzra yetti bihisht.

Har zamon o'zga shakl etib paydo,
Shah tamoshosig‘a bo'lub shaydo.

XIX

*Yetti falakdek yetti qasrnning tugangoni va Moniyi musavvir har
qasrn o'zga bir rang bila naqshbandliq qilg'oni, dog'i yetti iqlim
salotinining qizlarin, ul yetti qasrda Bahrom bila aqd qilg'onlari
va haftanining har kuni Bahrom bir qasrda suhabat tutqoni*

Chun muhandislар ehtimom etti,
Har bir o'z qasrini tamom etti.

Lek topquncha qasrlar itmom,
Topti har lahza naf'lar Bahrom.

Har zamon bir ajabg'a nazzora,
Bo'ldi savdosig'a, base, chora.

Garchi har qasr edi falakpayvand,
Rif'at-u vus'ati falakmonand.

Bir falakqadr chun edi Moniy
Sa'y bila tugattilar oni.

Xastaning boqi erdi savdosi,
Xasta ko'nglida ishq vasvosi-

Kim, tamom o'ldi ul yeti pargor,
Shoh qoldi nazoradin bekor.

Hukamo bo'ldilar chu komravo:
Dedilarkim: «Bu ishtur emdi davo-

Kim, necha naqshbandi rangomez,
Bo'lg'oy ul qasrlarda san'atrez.

Ko'rguzub san'at ichra yuz nayrang,
Aylagaylar bu qasrlarni rang.

Qilsa ne rang ichni naqqoshi,
Toshi ham bo'lg'ay ul sifat koshi».

Borchal Moniyni qildilar hozir,
Dedilar: «K-ey funun aro mohir.

Chun sen erding burun ul ish sababi-
Kim, bo'lub erdi shohning tarabi.

Sihhatig'a yana sabab bo'lg'il,
Tab'ig'a boisi tarab bo'lg'il.

Qasrlar ziynatig'a ohang et,
Bu yeti qasrni yeti rang et.

Naqshini ulcha sen bilursen, qil,
Neki, ko'nglung tilar, qilursen, qil.

Sanga, ne nav' qil, demak so'z emas,
Har kishi so'z bilur, bu so'zni demas».

Ajz ko'rgach, bu nav' chorasisigol,
Ko'ziga qo'ydi barmog'in filhol.

Dedi: «Siz istagonni kelturunguz,
Ne masolih keraksa, yetkuringuz!»

Ul deganni bular qabul etti,
Ul ishi boshig'a qo'pub ketti.

Mulk aro har ne bor edi naqqosh,
Borchag'a ish buyurmoq ayladi fosh:

Qalam ahlin qilib yeti sarkor,
Yo degil naqshband, yo zarkor.

O'zi ish tarh-u rasmin tuz etib,
Har zamoni bir ish boshig'a yetib.

Sayr etar erdi subhdin to shom
Har imoratg'a bir zamon Bahrom.

Har nafas ko'rgach o'zga bir timsol,
Anga mash'uf o'lub, ul ishda xayol.

Ko'ngli har yon chu ko'p bo'lub moyil,
Mayl savdosin aylabon zoyil:

Naqshlar jonibin xayoli tutub,
O'z xayoloti naqshini unutub¹

Ham bu yanglig' chu o'tti oz fursat,
Qasrlar topti zeb ila ziynat.

Har birin o'zga nav' etti rang,
Bo'ldi ul yeti qasr yetti rang.

Shah mizojida ishq o'tig'a gudoz
Garchi qolib edi, va lekin oz.

Hukamo ko'p qilib yana tadbir,
Ko'p urub roy-u aylabon ta'bir,

Dedilar: «Emdi quvvatig'a sabab,
Za'fi raf'i-yu sihhatig'a sabab —

Bu dururkim, chu butti buyla qusur,
Bo'lg'ay ul yetti qasr aro yeti hur.

Shohlar ichra hurvash farzand,
Kimda bor ersa loyiqi payvand.

Mutaaddid anga nikoh kerak,
Qasrlar ichra rud-u roh kerak»².

Chun tafahhusg'a bo'ldilar mashg'ul,
Hosilan borchha kom topti husul:

Bor edi yetti shahda yetti pari,
Parda keynida aql pardadari.

Har biri aql-u jong'a ofat o'lub,
Aql-u jon yo'q, jahong'a ofat o'lub.

Poklik pardasida mehri sipehr,
Pardada, o'ylakim, sipehrda mehr.

Husn burjida ravshan axtarlar,
Lutf durjida pok gavharlar.

Axtar, ammo bulut ichinda nuhuft,
Gavhar, ammo anga yetishmay soft.

Har biri vasfida bayon qosir,
Ne bayon, kilki nuktaron qosir.

Husn aro moh-u mehrg'a foyiq,
Shoh aqdig'a har biri loyiq.

Yetti iqlim hukmronlarig'a,
Yetti so'z o'tmagan gumonlarig'a –

Parda ichra hadisi pinhoni,
O'ylakim, fahm qildilar oni.

Borchal yer o'ptilarki: «Bizga ne had,
Aylamak yo qabul, yoxud rad.

Neki, shah royi olamoroyi,
Muttafiq anga borchamiz royi.

Zarralarni quyoshqa yetkuradur,
Qatralarni tengizdin oshuradur».

Chun bu so'z o'tti, toptilar dastur,
Shohlar rasmi birla qilmoq sur.

Sur dasturi topti chun tarvij,
Shoh ila topti mohlar tazvij³.

Har biri bir taraf xirom etti,
Otasi qasrini' maqom etti.

Hukamo bo'ldilar chu vaqtshunos⁴,
Bo'yla soat ishiga bo'ldi qiyos-

Kim, shahi komkori komravo,
Haram ahlig'a aylamak parvo.

Ko'nglini moyili haram qilmoq,
Haram ahlini muhtaram qilmoq.

Tongla shanba kuni munosibdur-
Kim, kavokib sharafg'a kosibdur⁵.

Qasri mushkin aro tuzub avrang,
Mushkbo' mayga aylamak ohang.

*Shanba kuni Bahromning mushkfon liboslar kiyib, gunbadi
mushkinga xirom qilib, g'azoli mushkbo' bila bodayi mushkin
ichgoni va bu mashg'ulluq bila hijron o'tining dudi qaro qilg'on
kunni shomg'a yetkurgoni*

Subhi shanbaki, shomi dayjuriy,
Yuziga hulla yopti kofuriy¹,

Qasri mushkinga qo'ydi yuz Bahrom,
Ichgali mushkbo' g'azol ila jom.

Lu'bati hindzod-u chiniyvash,
La'li jonbaxsh-u sunbuli dilkash.

Hullasin oydek aylabon shabgun,
Durlar ul hulla uzra kavkabgun.

Taxt-u raxtini aylabon mushkin,
Mushk uza yer tutub g'azolayi Chin².

Tutubon uyni mushkdin zulmot,
Mahvash ul zulmat ichra obi hayot³.

Shah dag'i hulla mushkfon aylab,
Kirdi mahvash sari xirom aylab.

Taxt uza chiqtı vorisi Jamshed⁴,
Anga yondoshti g'ayrati xurshed.

Ichilur erdi mushkbo' boda,
Mushk-u anbar buxuri omoda.

Anga tegruki, mushk sochib shom,
Qildi olam yuzini anbarfom.

Elga erdi tarabfizo shanba,
Shahg'a erdi, vale azo shanba.

Hukamo aylab amri bo's-u kanor,
O'zga ishdin buyurmish erdi kanor.

Muni mahvash dag'i bilur erdi,
O'zni shahdin yiroq qilur erdi.

Shahg'a kunduz iloj erdi nishot,
Kecha uyqug'a aylamak ifrot.

Soldi g'am shomi ko'ngliga qayg'u,
O'ylakim, uchti ko'zidin uyqu.

Mahvash o'z pardasida bo'ldi nihon,
Shahg'a hijron qorong'u etti jahon.

To'lg'onur erdi tiyra holi bila,
Dilbari zulfining xayoli bila.

Ko'rdi g'am shomi ko'p azob aylar,
Uyqusizliq ani xarob aylar.

Hukm qildiki bir-iki xodim
Bo'lubon ushbu yo'l sori ozim-

Kim, erur ushbu qasr ul sori,
Aylabon sa'y-u jahd izhori.

Kim yo'luqsa, manga ketursunlar,
Bayt ul-ehzonima yetursunlar-

Kim, necha nukta oshkor desun,
Sarguzashtin fasonavor desun.

Shoyad uyqu ko'zumga mayl etgay,
Andin osoyishe manga yetgay.

Borg'och-o'q toptilar jahongarde,
Sayr qilmoqta charxnavarde.

Parda keyniga keldi chun soyir,
Bo'ldi hukmi julus anga zohir.

Yer o'pub chun musofir o'lturdi,
Shah anga qissa hukmini surdi.

Soyir o'ldi chu qissadin ogoh,
Topti har ne, anga edi dilxoh.

Shohni ko'p qilib duo bila yod-
Ki: «Bo'l anduh-u qayg'udin ozod».

XXI

Avvalg'i iqlim yo 'lidin keturgan musofirning fasona demagi

Bor-u yo'q chun duoki, bildi, dedi,
Dedi: «Bir bor edi-yu, bir yo'q edi.

Hind mulkida bor edi shohe,
Shohlig' ishlaridin ogohe.

Cherikiga kanora yo'q paydo,
Maxzanig'a shumora yo'q paydo.

Tig'i hindiy chiqorsa kishvargir,
Olibon to Xitoy, bal Kashmir.

Ham falakpar humoyi baxti aning,
Ham Sarandib1 poytaxti aning.

Laqabi Xon edi, oti Jasrat²,
Mulkidin shohlarga yuz hasrat.

Jumlayi olam ichra hashmatron,
El ani derlar erdi: Jasratxon.

Bor edi bir xujasta farzandi,
Ko'ngli quti-yu, bag'ri payvandi.

Barcha donish aro yagona kelib,
Husn aro nodiri zamona kelib.

Otasi ko'ngliga surur andin,
Hind elining ko'ziga nur andin.

Lutf ila xulqi hadd-u g'oyatsiz,
Fahm-u idroki xud nihoyatsiz.

Bori ilm-u kamol aro mohir,
Zotidin yuz kamol o'lub zohir.

Borcha bir sori-yu, bu bir sori-
Kim, kishiga yetishmay ozori.

Zuhd-u taqvo kelib shiori aning,
Bo'lubon poklik hisori aning.

Oti Farrux, jamoli farxunda,
Xulqi olam elin qilib banda.

Otasi qirq yil surib xonliq,
Qilmish erdi ulusqa sultonliq.

Yoshi seksong'a tegru yetmish edi,
Ko'nglidin umr zavqi ketmish edi.

Istar erdi tirikligida o'zi
Yorumoq o'z charog'i birla ko'zi.

O'g'lig'a mulk-u taxt-u tojin ham,
Hind molin, Xito xirojin ham

Beribon yuz tafoxur aylar edi,
Lek Farrux tanaffur aylar edi.

Faqr etib erdi ko'nglini mashg'ul,
Aylamas erdi sultanatni qabul.

Ham kelib shohliq ishida batang,
Ham taahhul ishida erdi lang.

Shahg'a bu ikki ish edi maqsud,
Ikkisi shohzodag'a mardud.

Otasig‘a bu justujo‘y erdi,
Anga man’ida guftugo‘y erdi,

Bir kecha bor edi ibodat aro
Nurdin matlai saodat aro.

Subh chun sajdayi niyoz etti,
Ko‘ziga uyqu turktoz etti.

Jilva qilg‘och xayoli ruhoniy,
Ming suvar zohir o‘ldi pinhoni:

O‘zini ko‘rdi bir biyobonda-
Kim, ulus behisob edi onda.

Borcha ko‘ch ahli-yu safar xayli,
Bir taraf lek borchaning mayli.

Bor edi ul aroda bir mahmil,
Buxtiyi charx o‘lub anga homil.

Mahmil² ustida maxmali mushkin,
Mushk sochib, nechukki,nofayi Chin.

Mutaharrik bo‘lub nasimi sabo,
Chunki, mahmildin o‘ldi pardarabo.

Ul amorida xud pari erdi,
Ne pari, mehri xovariy erdi.

Ul quyosh lam’asi kul ayladi pok,
Notavon jismin, o‘ylakim, xoshok.

Boqtı Farrux chu ul taraf betob,
To‘lun oyni yoshurdi tiyra sahib.

Ulcha yetti qulqoqqa, xalq deri
Bu edikim: «Erur bu Quds yeri».

Farrux uyg‘ondi sekrib uyqudin,
Ko‘zidin uyqu o‘chti qayg‘udin.

Har zamon pech-u tobi ortar edi,
Ko'nglining iztirobi ortar edi.

Ko'rdikim, fikre etmasa nofe',
Ishq zulmi ani qilur zoye':

Ko'ngliga ayladi safarni jazm,
Aylamak Quds dashti sori azm.

Yo ne matlub erur anga yetmak,
Yo talab ichra tarki jon etmak.

Tong yeli, chunki, surdi tun dudin,
Yig'di ko'k chatri anbaroludin⁴.

Ochti farxunda tal'atin kunduz,
Qo'ydi Farrux atosi taxtig'a yuz.

Supurub yer jabin bila bisyor,
Ayladi muddaosini izhor-

Kim: «Jahongardlig' erur havasim,
Yo'q ani man' etarga dastrasim.

Xiradim qildi bu havas bexud⁵,
Chun havas g'olib o'ldi ketti xirad.

Bu azimatda ixtiyorim yo'q,
Azm to qilmog'um qarorim yo'q,

Bo'yla ishkim, manga tavallodur,
Shohdin ruxsat o'lsa avlodur.

Bo'lmasa ruxsat, o'lg'ucha ogah,
Ketgudekmen boshim olib nogah».

Shoh eshitti chu bu sifat padrud,
Kuydi andoqli, chiqtiboshig'a dud.

Chekti pargola bag'ridin lola,
Dedikim: «Ey bog'irg'a pargola,

Furqating birla urma bag'rima o'q,
Har ne so'z der esang degil, muni yo'q!

Kim, bukun-tonglaliq bo'lubdurmen,
Umr-u jon uzrini qo'lubdurmen.

Xanjari hajr ko'ngluma urma,
Men xud o'lgum, burunroq o'lturma!»

Ko'p fig'on chekti borchcha dardolud,
Ishq chun g'olib erdi qilmadi sud.

Ko'rdikim, o'g'li so'zi oshubdur,
Anga bir nav' o't tutoshubdur-

Kim, ato ashki oni past etmas,
Ko'ngli topmas qaror, to ketmas.

Ko'zi yoshin oshurdi to'fondin,
Yudi nokomdin ilik jondin.

Cherikidin yorimin oyirdi,
Ganj nisfini ham anga berdi.

Munga loyiq asosi shohona,
Har g'aroyibki, ham kerak yona.

Yasadi ul sifat assosin aning-
Ki, xirad topmag'ay qiyosin aning.

Beribon ruxsat oni shod etti,
Jon bila jismi xayrbod etti.

Yondi Jasrat qo'yub balo sori rux,
Ko'ch-barko'ch tebradi Farrux.

Yurumak erdi tun-u kun komi,
Yo'q edi hech yerda oromi.

Shahr-barshahr edi xiromi aning,
Yetguncha maqsadig'a gomi aning.

Ul zamon kimki qilsa azmi tavof,
Ka'ba o'mida Quddus erdi matof⁶.

Ham yetib erdi vaqt-u yuz ming xayl,
Aylab erdi tavof sori mayl.

Farrux ul pok yerga chun yetti,
Pok ko'ngli bila tavof etti.

Qo'ydi tufroqqa yuz niyoz bila,
Sham'dek yig'ladi gudoz bila.

Istadi hojatinki, Xoliqi dahr
Anga matlubidin yeturgay bahr.

Ko'ziga uchrag'ay diloromi,
Hosil o'lg'ay visolidin komi.

Necha kun chun bu nav' edi anga hol,
Zohir ermas edi ishiga maol.

Tavf ahli yonorg'a bog'lab bel,
Ketti to'shluq-to'shiga kelgan el.

Ul kecha g'amdin asru bedil edi,
Tushta biri anga bu nukta dedi-

Kim: «Agar aylasang murod talab
Turmayin, tongla ayla azmi Halab»⁷.

Uyg'onib sabr-u toqati ketti,
Qo'pti dog'i Halabg'a azm etti.

Halab ahli ko'p erdi g'oyatsiz,
Yo'lida su oz edi nihoyatsiz.

Cherikin qaytarib ijozat ila,
Yo'lg'a kelturdi yuz irodat ila.

Bo'ldi chun qaytmoq sipoh ishi
Bila qoldi yuz-iki yuzcha kishi-

Kim, mahol erdi qaytmog‘lig‘ alar,
Shahlari tarkin etmog‘lig‘ alar.

Munga loyiq yarog‘ birla tamom,
Ayladi Farrux ul yo‘l uzra xirom.

El Halab ozimi ko‘p erdi base,
Vatani sori borchaning havasi.

Shohzoda alar bila hamroh,
Lek hamrozi dard-u, munisi oh.

Bordilar goh-goh-u tushtilar
To Halab mulkiga yovushtilar.

Shahr eli dog‘i chiqmish erdi g‘ulu,
Ko‘y-u dasht erdi xalqdin mamlu.

Farrux ul qissa iztirorida,
Ko‘zi har lahza bir amorida-

Ki, ko‘rundi ko‘ziga bir mahmil,
Noqasi shahr sori musta’jil.

Tushta ko‘rgan kibi yopug‘i qaro,
Iztirob o‘ti tushti joni aro.

Buyla holatda tund yetti shamol,
Ochti mahmil kanorasin filhol.

Chun ochildi bulut, ko‘rundi quyosh,
Tushta ko‘rgan quyoshi bo‘ldi fosh.

Istaganni, bu lahzakim, topti,
Yana xurshidni bulut yopti.

Kunni chun tiyra abr qildi nihon
Bo‘ldi Farrux ko‘ziga tiyra jahon.

Chunki, ul nur qolmadi ko‘zida,
Ko‘ngli bir lahza yo‘q edi o‘zida.

O'ziga kelgach, ochti ko'z holi,
Dasht o'lub erdi xalqdin xoli.

Shahr aro kirmish erdi ahli safar,
Vatani bo'lmish erdi elga maqrar.

G'ayri Farrux dag'i necha xodim-
Kim, aning birla erdilar ozim.

Ko'rdi Farruxki, ish qatiq tushti,
Zahri hijron, bas, achiq tushti.

Nechakim, kuydi notavon joni,
Elidin asradi nihon oni.

Jahd ila ayladi shikeboliq,
Bo'lmasun deb ishida rasvoliq.

Eli holida anglabon tag'yir,
Bir-biriga so'z aytibon bir-bir.

Chun aning holig'a tag'ayyur o'lub,
Bilmayin xaylig'a tahayyur o'lub.

Bori bir nav' hol ila nokom,
Manzile toptilar qilurg'a maqom.

Lek shahzoda bor edi behol,
Eltibon har dam oni o'zga xayol.

Qilmayin fahm guftugo' chog'i,
El so'zin dog'i, o'z so'zin dog'i.

Ochti tun xayli chun qaro parda,
Yo qaro ranglik saroparda.

Anglabon shohzodani g'amgin,
Bo'lubon qavm-u xayli borchha hazin.

Elin anglab asir qayg'ug'a,
Soldi shahzoda o'zin uyqug'a.

Oni uyqu aro ko‘rub xayli,
Borcha qildilar uyquning mayli.

Ko‘zlarin yumg‘och, ul suruk mahzun,
Borchasin uyqu xayli etti zabun.

Elni shahzoda masti xob ko‘rub,
Ishq o‘tidin ichinda tob ko‘rub,

Qo‘pti-yu oldi kog‘az-u xoma,
Yozdi xaylig‘a bu sifat noma-

Kim: «Havodis yeridurur olam,
Ondin ozod emas bani Odam.

Har ne el ollig‘a yozibdur Haq,
Chora yo‘q oni ko‘rmayin mutlaq.

Manga ovoraliq emish taqdir,
Ishq-u bechoraliq emish taqdir.

G‘urbat ichra bo‘lurg‘a ovora,
Manga taqdir bo‘lsa ne chora?

Tushti ollimg‘a o‘yla qattig‘ hol-
Ki, bayonida keldi notiqa lol.

Gar manga bo‘yla sa’b suratdur,
Chunki, taqdir erur – zaruratdur.

Siz bu g‘urbatda turmangiz zinhor,
Meni istab yugurmangiz zinhor-

Kim, tilab munda topqungiz yo‘qtur,
Topishur yerimiz vatan-o‘qtur.

Men baliyatda jondin ar to‘yg‘um,
Tirik o‘lsam vatang‘a yuz qo‘yg‘um.

Agar o‘lsam bihil qiling oxir,
Meni o‘zdin bihil biling oxir!

Tutmangiz bu diyor ichinda maqom,
Qaytingiz, va-s-salom-u va-l-ikrom».

Ruq'aning kog'azig'a berdi navard,
O'rnida qo'ydi ul sahifayi dard.

Egnidin soldi shohvor libos,
Kiydi o'rnig'a shomrang palos.

Qo'pti-yu chiqti uydin ohista,
Aylar erdi xirom payvasta.

Shahr aro po'ya urdi ko'y-bako'y,
Telba yanglig' yugurdi so'y-baso'y.

Oqibat kunji gulxani topti,
Yotib o'zga palosini yopti.

Garchi gulxan kuli makoni aning,
Lek do'zax o'tida joni aning.

Anga bu hol soldi kofir ishq,
To ne qilg'ay ishini oxir ishq.

Subh chun tuzdi ko'ra-u damni,
Mehr o'tidin yorutti olamni.

Qo'pub ul xayl beshikeb-u tavon,
Bo'ldilar shohzoda sori ravon.

Oni o'rnida ko'rmayin mavjud,
Chektilar borcha ohi dardolud.

Urdilar po'ya birla har sori yuz,
Istab oni iki kecha-kunduz

Topmadilar nishonae ondin,
To'ydilar ul firoq aro jondin.

Ruq'aekim, yozib edi, nogah
Topib, ishidin o'ldilar ogah.

Bildilar bedavo erur bu alam,
Tutubon holig'a aning motam.

G'urbatidin debon ko'p afsona,
Navha ko'p chektilar g'aribona.

Sudsiz erdi, chunki, ul oshub,
Ham vatan sori bo'ldilar rahko'b.

Bu taraf shohzodayi bedil,
Chun vuquf oncha ayladi hosil-

Kim, eli oni topa olmay jazm,
Yig'lay-u qildilar vatan sori azm.

Ko'ngli o'z holig'a buzuldi, base,
Kuydi g'am o'tig'a, nechukki, xase.

Shohliqdin tushub gadoliqqa,
Yuz balo ichra mubtaloliqqa.

Qo'zg'abon har dam oni bekaslik,
Ishiga hech chora bilmaslik.

Yuz tuman mungda joni afgori
Borcha bir sori-yu, bu bir sori-

Kim, anga muncha ranj o'lub ro'zi,
Kuydurub ko'kni ohi jonso'zi.

Muncha ish boisi nihon erdi,
Ne nihon, balki, benishon erdi.

Bo'lmay ul shahrg'a kanora padid,
Ne mahallotig'a shumora padid.

Anda yuz yil kishi bo'lub soyir,
Yetmagi barcha yerga yo'q zohir.

Uyi sahro qumi hisobig'a jo'b,
Eli xud necha onchadin ham ko'p.

Farruxi notavon necha kun edi,
Ki, ne su ichti, ne taom yedi.

Kimsakim, topmag‘ay taom ila bahr,
No‘sh qilg‘ay taom o‘rnig‘a zahr.

Ishqdin jonda bo‘lg‘ay ozori,
Tani g‘urbat o‘ti giriftori.

Hajrdin ham anga malol o‘lg‘ay,
Fikr qilkim, anga ne hol o‘lg‘ay.

Anga bor erdi muncha g‘am bori,
Shohlig‘ tarki, lek bir sori.

Xasta jonig‘a yuz taab tushti,
Ko‘rki ish tushti-yu, ajab tushti.

Dedi: «Bu ajz birla butmas ishim,
Bordurur Tengrim, ar yo‘q ersa kishim.

Nechuk o‘lsa oyoq uza turayin,
Yotib o‘lguncha dast-u po urayin».

Qo‘pti-yu qildi shahr ichiga xirom,
Har taraf solur erdi bilmay gom.

Bir-ikki kun bu nav’ urdi qadam,
Za‘f aning vujudin etti adam.

Ishq chun tu’madin qilib edi fard,
Quvvat-u quti erdi ishq ila dard.

Jismkim, topmadi g‘izo bila qut,
Bo‘ldi – sudin yiroq tushgan hut.

G‘urbat ichra yurur edi bekas,
Kishisi dardi ishq erdi-yu, bas.

Ikki-uch kun chu bo‘yla kezdi yabob,
Ne anga sabr-u hush, ne xo‘r-u xob.

Ko‘rdi behad erur balo asru,
Bordurur dardi bedavo asru.

Harakatdin qolur tani zori,
O‘zini chekti bir buzug‘ sori.

Qo‘ydi boshining ostig‘a bir tosh,
Dedi: «Bosh o‘lmog‘oy edi manga kosh!»

Sundi tufroq uza tani zorin,
Boshqa chekti palosi idborin.

Ko‘ngli andoq hayotdin to‘ydi,
Jon berurga yaqin ko‘ngul qo‘ydi.

Xojac bor edi Halabda g‘ani,
Mehmondorliq shior-u fani.

E’tibori ko‘p el aro behadd,
Joh-u molig‘a yo‘q hisob-u adad.

Anga uy erdi mehmonxona,
Anda ko‘p oshno-vu begona.

Ko‘ngli behad Rahim-u tab’i saxiy,
Shahr xalqi ichinda oti Axiy.

Sayr aylar edi gah-u begoh,
Surubon markabin rah-u beroh.

Goh yo‘l boshlari sari boribon,
Goh vayronalarni axtaribon.

Qayda topsa g‘aribi mazlume,
Xasta-u nomurod-u marhume.

Bo‘lubon bir nafas anga hamdam,
Yoqibon ko‘ngli zaxmig‘a marham.

Negakim, bo‘lsa muqtazi zoti,
Aylabon ul qadar murooti.

Shahr eli andin erdi sharmanda,
Karami borchani qilib banda.

Go‘yo ul kun Axiyi sohibxayr
Shahr atrofini qilur edi sayr-

Kim, buzug‘ni vatan qilib Farrux,
Qo‘ydi idbor tufrog‘i uza rux.

Xojakim, ul buzuqqa yovushti,
Ko‘zi ul notavon sori tushti.

Surub ul yon Axiyi davlatmand,
Tushti-yu berdi qullarig‘a samand.

Kelib ollig‘a dedi: «Ey marhum,
Kimsen, ahvoling et manga ma’lum!»

Notavon yuz ochib salom etti,
O‘lturub behad ehtirom etti,

Dedi: «Ey xojayi xujastajamol,
Bor yo‘lung birla, so‘rma mendin hol.

Yuqmag‘ay ko‘nglunga g‘amim asari,
Tushmagay joningga o‘tum sharari».

Xoja chun ko‘rdi ul ruxi mahvash,
So‘ngra bu nav’ posuxi dilkash.

Ham yuzi oni beqaror etti,
Ham so‘zi oni ashkbor etti.

Ne ko‘rub erdi o‘yla turfa jamol,
Ne bu yanglig‘ eshit mish erdi maqol.

Bildikim, bas, aziz paykardur,
Angladikim, sharif gavhardur.

Sa‘y ila markab uzra mindurdi,
Xidmat aylab uyiga yetkurdi.

Chun tushurdi aziz mehmonni,
Yuzidin ravshan etti ayvонни.

Chekti avval taom ila sharbat,
Mehmon qildi ul sori rag‘bat.

Ulcha mumkin Axiyi ravshanroy,
Mizbonliq ishin keturdi bajoy.

Har tarafdinki, so‘z suol etti,
Posuxi oni gung-u lol etti.

Gavharafshon javobidin soyil,
Bo‘la olmay savolga moyil.

Hujrae xilvat ayladi tartib,
Kecha bo‘lmoqqa mehmoni g‘arib.

Kechalar mehmon tutub xilvat,
Munisi erdi anduh-u g‘urbat.

Ishqdin tortibon hazin nola,
Za’faron uzra yog‘durub jola.

Kunduz o‘lg‘och, xamush o‘lub yona,
Maskani erdi mehmonxona.

Yorutub ko‘z Axiy aning yuzidin,
Topibon bahra durfishon so‘zidin.

Arz etar erdi guna-guna libos,
Mehmon qilmas erdi tarki palos.

Xotiri chun bor erdi asru sharif,
Mizbon qilmas erdi ko‘p taklif.

Necha kun, chunki, anda tutti maqom,
Kecha xilvatqa aylar erdi xirom.

Xoja ta'yin etib mulozimlar,
Girdida qo‘ymish erdi xodimlar.

Bo'ldilar bir kecha alar nogah
Yoshurun oh-u ashkidin ogah.

Xojaga arz qildilar oni,
Xoja ham kecha keldi pinhoni.

Yoshurun borcha xalq yotqon chog'
Xilvati ravzanig'a qo'ydi quloq.

Bildikim, ranji haddin oshibdur,
Bul'ajab o't anga tutoshibdur.

O'rtanur ohi umrkoh bila,
Qizitur uyni o'tlug' oh bila.

Nudba o'z holig'a qilur payvast,
Lek el vahmidin bag'oyat past.

Xoja dog'i bor erdi g'am ko'rgan,
Ishq bedodidin sitam ko'rgan.

Ko'nglini buzdi mehmon dardi,
Nola-vu ohi dardparvardi.

To'la aylab sirishk birla ko'zin,
Ko'p quloq tutti anglamoqqa so'zin.

Gah surar erdi nukta dilbaridin,
Gah der erdi sipoh-u kishvaridin.

Garchi fahm aylab erdi farzona-
Kim, erur tavr-u tarzi shohona.

Emdi jazm ayladiki, shohdur ul,
Saltanat avji uzra mohdur ul.

Lek bir ish ani nizor etmis,
G'urbat ichra asir-u zor etmis.

Qo'pti-yu tark qildi nazzora-
Kim, ne qilg'ay bu ish uchun chora.

Dedi: «Bu dard, angaki, pinhondur,
Anglamoq oni xud ne imkondur-

Kim, erur dard-u ishq tavrida chust,
Demak imkon emas g‘amini durust.

Magar el oni mayparast etgay,
Rozini anglag‘oy, chu mast etgay».

Subhkim, kiydi hullayi kofur,
Qo‘ydi boshi uza amomayi nur⁹.

Urди mehmonsarog‘a xoja qadam,
Keldi chun xoja, keldi mehmon ham.

Tushqa tegru taom-u suhbat edi,
Yeguluklarda zeb-u ziynat edi.

Ham quyosh ayladi zavolg‘a mayl,
Ham havo qildi e‘tidolg‘a mayl.

Xoja majlisda hozir ayladi may,
Chiqti savti rubob-u nag‘mayi nay.

Oncha bazm ichra qildi ziynat-u zeb-
Ki, ichar eldin oldi sabr-u shikeb.

Ko‘raga ollig‘a qo‘pub bordi,
Yukunub bir qadahni sipqordi.

Yana qo‘l sundi jomi bodag‘a ham,
Yukunub tutti shohzodag‘a ham.

Mehmon andin erdi ko‘p mammun,
Yo‘q, debon qilmadi ani mahzun.

Oldi-yu lutf birla ayladi no‘sh,
Ul ichib boda oldi eldin hush.

Davrni chun tugatti soqiyi bazm,
O‘zga soqiy qadahg‘a ayladi azm.

Chun necha davr o'tti paydarpay,
Majlis ahli boshig'a chiqtı may.

Ham tarannumgar o'ldi nag'masaro,
Ham takallum uzoldi nag'ma aro.

Ko'kka yetti sadoyi no'sho-no'sh,
Muttsil bo'ldi bazm eliga xuro'sh.

Jomi may chun ilikdin oldi zimom,
Bo'ldi el guftugo'yi beandom.

Xoja g'avg'odin aylab o'zni xalos,
Tutti shahzoda birla majlisi xos.

Bu tutub andin o'zni sharmanda,
Ul o'pub tufroq, o'yakim, banda.

Chun hijob oldi aqldin boda,
Bo'ldi beixtiyor shahzoda.

Yodig'a kirdi mulk-u ma'vosi,
Bo'lmoq imkon yo'q tamannosi.

To'la aylab sirishk birlan ko'z,
Ayta boshladi holatidin so'z.

Xoja maydin rioyer aylab edi,
Ehtiyotin bag'oyat aylab edi.

So'z demakda mudovamat birla,
Yuz fusun-u muloyamat birla

Mutaoqib suol-u posuxdin,
Chekar erdi hadis Farruxdin.

To nasab birla gavharin bildi,
G'urbat-u mulk-u kishvarin bildi.

Hashmat-u ganji beqiyosin ham,
Jasratxon kibi atosin ham.

Tushta ishqin ham ayladi mafhum,
Bo'ldi ma'shuqi ham anga ma'lum-

Ki, Halab mulkida emish beshak,
Andin o'lmish anga bu nav' emgak.

Chun nishonin surarg'a tushti harif,
Ayta boshladi notavon-u zaif.

Xoja jismig'a tob tushti, base,
Ko'ngliga iztirob tushti, base-

Ki, bu yanglig' nishonalarki, dedi,
Harami iffatig'a sodiq edi.

Bor emish bo'yla o'rtagan oni,
Xojaning mash'ali shabistoni.

Jazm qildi Axiyi daryodil
Qaydin o'lg'onne xasta shaydo dil.

Dedi, fikr aylabon muruvvat ila,
Topti bu nuktani futuvvat ila-

Kim: Bu yanglig' g'arib-u ham oshiq,
Ishq tavrida bu sifat sodiq-

Ki, bu g'urbatni ixtiyor etgan,
Tark olamda har ne bor etgan.

Ishq aro kirmayin jahon ko'ziga,
Tutmish o'lg'oy o'lumni ham o'ziga.

Emgakidek kishida emgak yo'q,
Hajr aro o'lgusi durur shak yo'q.

Menki, oning g'amig'a qolurmen,
Dardig'a chora aylay olurmen.

Qilmasam, o'lsa, ul muruvvat emas,
Oni yaxshi muruvvat ahli demas.

Kishi bu ishga chora qilmosmu,
Manga ahli haram topilmosmu?

Lutf ila dedi xojayi dono:
«G‘am yema, ey musofiri barno!

Sanga, bu g‘amki, ofati jondur,
Manga tadbiri behad osondur.

Seni qilg‘on bu nav’ bechora,
Xonumoningdin etgan ovora,

Garchi joningg‘a husni ofat erur,
Bizning eldur, manga qarobat erur.

Seni komingg‘a yetkururmen bil!
Lek, har neki, dermen, andoq qil!»

Oqizib xasta shodlig‘din yosh,
Qo‘ydi filhol Axiy ayog‘ig‘a bosh-

Kim: «Ne so‘zkim, desang, manga ne had
Aylamaklik eshitmayin oni rad.

Dardima gar qilur esang darmon,
Qilayin har ne aylasang farmon».

Chun bu nav’ o‘tti so‘zları payvast,
Tun kech erdi, uyudilar iki mast.

Chun sahar xutbasini chekti xuro‘s,
Jilvagar bo‘ldi kun, nechukki, aro‘s¹⁰.

Uyqardin qo‘pti ikki ozoda,
Qo‘ydi yuz xoja sori shahzoda-

Kim: «Agar va’dani unutmoysen,
Degoningdin kanora tutmoysen.

Meni ham nega aylasang ma’mur,
O‘zni ul ishda tutmayin ma’zur».

Xoja hammomg'a yibordi ani,
Chirki hijrondin orimoqqa tani.

Chiqqoch, ondin xud erdi omoda,
Tah-batah to'n kiyarga shahzoda.

Bo'ldi shabgun palosidin ozod,
Kiydi shohona to'n mahi Navshod.

Ham chekildi samandi shohona,
Otlanib bordi uy sori yona.

Uy dema, qasri zarnigor erdi,
Anda shahzodag'a qaror erdi.

Qo'yubon oni yuz navo ichra,
Xoja kirdi haramsaro ichra.

Qo'pti Gulchehra yuz niyoz bila
Demayinkim, niyoz, noz bila.

Axiy o'lturdi, ul ham o'lturdi,
Xoja yuz nukta sori kelturdi.

Ki: «Nekim, Tengri aylamish taqdir
Aylay olmas kishi anga tadbir.

Sanga-vu bizga vasl davroni,
Muncha yozmish qazoyi Yazdoni.

Vasl ayyomi ichra erduk shod,
Shukr etib qayg'udin eduk ozod.

Emdi bo'ldi muforaqat chog'i,
Shukr vojib durur bu dam dog'i.

Har nekim, yozdi Kirdigor manga,
Aylamakda ne ixtiyor manga?

Senki, umre manga anis erding,
Yori hamxoba-vu jalis erding.

Har ne sendin bo'lubturur mavjud,
Neki, men, bal Xudoy ham xushnud».

Xoja surmak aro bu nav' maqol,
Aylabon sarvqadni hayrat lol.

Chun bu yerga fasonasi yetti,
Sarv Gulchehrani taloq etti.

Chekti gulrux nafir ila faryod-
Ki: «Nedin mundog' aylading bedod,

Ne ko'rub manga bu sitam qilding?
Qismatim to abad alam qilding!»

Oncha surdi Axiy fusun ila dam,
Oncha ko'rguzdi mehribonlik ham.

Diram-u mol beadad berdi,
La'l-u dur beqiyos-u hadd berdi.

Dedi: «Bu erdi ulcha olding naqd,
Bir kishi birla aylagum seni aqd-

Kim, erur avji sultanat mohi,
Dahr uza taxti makramat shohi!»

Husnini dog'i qildi ko'p ta'rif,
Tig' birla ham etti ko'p taxvif.

Qildi, har nav'kim, edi mumkin,
Sarvi gulchehra shaynini sokin.

Har ne mahvashqa ro'zi etti qazo,
Topmadi hech chora g'ayri rizo.

Ish payig'a Axiy qo'pub ketti,
Har nechukkim, kerak yarog' etti.

Maxzan-u ganj quflini ochti,
Naqd oncha yarog' uchun sochti-

Kim, bori ish yosoldi shohona,
Sarv ila gulni qildi hamxona.

Aqd uchun kelturub bir ahli saloh,
Qildi ul vaqt rasmi birla nikoh.

Yo‘l yarog‘in qilib edi tayyor,
Ikki kavkabni qilg‘ali sayyor.

Yuz adad banda – turk-u rumiy-u zang
Yo‘lda qulluqqa qilg‘oli ohang.

Xachir-u teva borchasi zebo,
Borchaning raxti atlas-u debo.

Uy ila borgoh-u shamyona,
Anga loyiq gilemi ham yona.

Mutakallif mahofa dog‘i rakib,
Ulcha mumkin qilib edi tartib

Borchasin Farrux olig‘a surdi,
Xizmati ahli birla topshurdi.

Hamrah o‘ldi alarg‘a bir manzil,
Andin o‘lg‘och yana ravon mahmil

Mijadin qon yoshin kushod etti,
Mehmon birla xayrbod etti.

Dedi: «Yetgil diyor-u kishvaringga,
Eya bo‘l mulk-u taxt-u afsaringa».

Yodgor istadi palosin aning,
Tilab oldi qaro libosin aning.

Yondi yig‘lab Axiyi ozoda,
Yig‘loy-u yo‘lg‘a tushti shahzoda.

Oncha erdi Axiy uchun bad hol,
Ham aning ishlari xayolida lol

Kim, parivashqa bo‘lg‘oli moyil
Ul g‘am-u iztirob edi hoyil.

Hajr o‘tining chu bo‘ldi so‘zi past
Qildi Farrux visol uyiga nishast.

Ayladi mayl gulruxi sori,
Ko‘rdi ashkin yuzida gulnori.

Yuzni tirnoq ila figor etgan,
Bargi nasrinni lolazor etgan.

Yana hayratqa qoldi bulbuli zor,
Gulga bo‘lg‘ondin ul sifat ozor.

Dedi: «Ey mahvashi paripaykar,
Sen kibi elga baxt o‘lub yovar,

Bo‘lsa aqd-u nikoh amrida sur,
Yetishur yuz nishot birla surur.

Sendakim, bu g‘am-u taab ko‘runur,
Hikmatin deki, bas, ajab ko‘runur»,

Dedi mahvashki: «Ey ulus aro toq!
Xushdil aylar – nikoh, yo‘qki – taloq!»

Dedi Farruxki: «Ey parivash hur!
O‘yla dekim, topay so‘zungga shuur!

So‘zda lafzi taloq – ne ya’ni,
Vasl ichinda firoq – ne ya’ni».

Mahvash aylab ravon ko‘zidin yosh,
Shahg‘a o‘z sarguzashtin ayladi fosh.

Farrux anglab so‘zin, bo‘lub g‘amnok,
Yaqin erdi o‘zin qilurg‘a halok.

Masx-u mabhut o‘lub tag‘ayyuridin,
Lol qolib Axiy tahayyuridin.

Dedi mahvashqa: «K-ey hamidaxisol,
Ko'rmagan aql suratingg'a misol!

Garchi ishqingda chekkanim bedod,
O'yladurkim, sipehr bermas yod».

Ul dog'i sarguzashtini bir-bir
Qildi boshtin-oyoqqacha taqrir.

Dedi: «Dardimg'a gar davo ko'rmon,
Bo'yla zulmi sanga ravo ko'rmon.

Aylabon lutf behisob asru,
Qildi bizni Axiy xarob asru.

Moli bazlig'a bizda erdi pech,
Bu ishi oni ayladi xud hech.

Gar anga bu qadar muruvvat bor,
Bizda ham shammae futuvvat bor.

Shukrkim, yetti lutfi Yazdoniy,
Qolmadi zulmi nafsi zulmoniy.

Sen ham emdi shukuftadil bo'lg'il!
Manga iki jahon singil bo'lg'il», —

Dedi-yu qo'pti ollidin shodon,
Ko'ngli mahvashning o'ldi obodon.

Singil erdi haramsaro ichra,
Lekin ul elga mojaro ichra.

Yo'l borurlar edi tun-u kun ham,
Qo'yg'ucha Hind kishvarig'a qadam.

Shoh Jasrat bo'lub edi fonyi,
Deb valiahd o'ziga oni.

Xalq anglabki, qo'ydi yuz iqbol,
Chiqtilar borcha aylab istiqbol.

Tengriga shukrlar ado aylab,
Joni shirin anga fido aylab.

Mulk eli ko'zlarin yorutti anga,
Ato taxti qaror tutti anga.

Say' etib shohi komron Farrux-
Kim, malul o'lmaq'oy buti gulruk.

O'z diyorida qasr ila bog'i,
Toq-u dahlez-u hujrasi dog'i.

Shoh yodida erdi mo'y-bamo'y,
Balki, bo'ston-u bog' jo'y-bajo'y.

Tarh qildi shahi muhandisvash,
Andag'i vaz'idan dag'i dilkash.

Dedikim: «Yuz hunarvari mohir,
Aylabon o'z hunarlarin zohir.

Ish qilurg'a ilik uzotsunlar,
Qasr ila bog'ni tugotsunlar».

Neki, hukm etti shohi charxmaqom,
Topti oz chog'da borchasi itmom.

Zeb-u ziynat ichinda ul parkor,
Topti, har neki, bor edi darkor.

O'yla monandkim, sog'ing'ay aql-
Ki, Halab Hind sari qilmish naql.

Hukm bo'ldiki, mohi Zuhrajabin
Topsun o'z manzili aro taskin.

Mahvash ul uyga, chunki, soldi ko'zin,
Uyidin chiqmog'on sog'indi o'zin.

Shohg'a singlidek aziz erdi,
Yuz sumanbar anga kaniz erdi.

Noz-u ne'matqa, har nekim, asbob,
Onchakim, aql topmay anga hisob.

Hind aro bo'yla qildi shohi saxiy,
Endi ko'rkim, netar Halabda Axiy:

Ko'ngul, ul damki, uzdi gulruxdin,
Ayrilib yondi shoh Farruxdin.

Burjidin borg'on ikki sa'd axtar,
Kavkabi tole'ig'a yetti zarar!!.

Ekini dog'i ofat etti ayon,
Borchha savdosi dag'i topti ziyon.

Har nekim, roy qildi – kelmadi tuz,
Qo'ydi ahvolig'a tazalzul yuz.

Bilgach a'dosi bu ishni nogoh,
Shahr shohini qildilar ogoh-

Ki: «Axiy mamlakat qilurg'a xarob,
Yana bir shohg'a yasab asbob,

Shohning shahridin uzotibdur,
O'zni¹² dushmanlar ichra qotibdur».

Ushbu so'z birla shohi davlatmand
G'azab aylab Axiyni ayladi band.

Oldi har neki, bor edi moli,
O'lturur yerga yetti ahvoli.

Qoyid anglab ishi ne nav' ekani,
Rahm etib qayddin qochurdi ani.

Tutmag'aylar deb el, qilib tadbir,
Berdi o'z vaz'u tavrig'a tag'yir.

Avr o'lub, gulkan etti koshona,
Kul aro o'zni qildi devona.

Shoh Farrux palosini topti,
Ul yoping‘ondek o‘ziga yopti.

Topmay o‘z mulki ichra yaxshi maqar,
Qildi Farrux diyori sori safar.

Muddate tog‘-u dasht qat’ etti,
To Sarandib taxtig‘a yetti.

Joni qolmaydur erdi mehnatdin,
Yo‘l aro har zamon bir ofatdin.

Oh o‘qin ko‘k hisorig‘a otti,
Bir buzulg‘on hisor aro yotti.

Uyquda xasta-vu asirona,
Yeri ul yo‘l boshida vayrona.

Shoh to kelmish erdi g‘urbatdin,
Yod etib g‘urbat ichra mehnatdin.

Axiy ishin shior aylab edi,
Tavrini ixtiyor aylab edi.

Mehmonxonae yasab oliv,
G‘urabo andin o‘lmayin xoli.

Goh o‘lur erdi otlanib soyir,
Shahrning davrig‘a bo‘lub doyir.

Ushbu kunkim, Axiyg‘a erdi bu hol,
Sayr aro erdi shohi farruxfol.

Ul buzuq sori, chunki, soldi nazar,
Qildi o‘z ahli xotirig‘a guzar.

So‘rdi ul yonki: «Ne g‘arib erkin-
Ki, bu mehnat anga nasib erkin?»

O‘z palosini oshno ko‘rdi,
Notavone palos aro ko‘rdi.

Dedi: «Qo‘p, ey g‘aribi tiyramaosh!»
Axiy uyg‘ondi-yu ko‘tardi bosh.

Shahni ul tonidi-yu oni shoh,
Otidin tushti shoh tortib oh.

Shoh tushgan zamon Axiy qo‘pti,
Ul muni quchti-yu bu yer o‘pti.

Zor yig‘lab quchushtilar laxte,
Bir-birisin so‘rushtilar laxte.

G‘ayri ma’hud ishki, aylab shoh,
Qolibon hayrat ichra xayl-u sipoh.

Ikkisi shukrlar bajo keturub,
Shoh ani qasr-u bog‘ aro keturub.

Avval andog‘ki, ul qilib ikrom,
Shohg‘a amr etib edi hammom.

Hukm qildi shahi xujastajamol,
Kirdi hammom aro Axiy filhol.

Tani yo‘l gardidin chu pok o‘ldi,
Chiqibon xoja zavq nok o‘ldi.

Turfa xil’atlar erdi omoda,
Kiydi borin Axiyi ozoda.

Oncha xodim edi murassa’po‘sh-
Ki, edilar Axiyg‘a xizmatko‘sh-

Kim, Axiy fahmi lol edi har dam,
Tab‘i oshuftahol edi har dam.

Shah qoshig‘a keturdilar oni,
Shah dag‘i tuzdi bazmi mehmoni.

Necha kun qildilar farog‘-u nishot,
Har tamannoda bor edi ifrot.

Hajr o'ti savrati chu bo'ldi past,
Jashn tuzdi shahi nishotparast.

Taxt uza chiqti bori om etti,
Xojag'a hadsiz ehtirom etti.

Tilab ollig'a davlat arkonin,
Qildi og'oz xoja dastonin.

Neki, ul qilmish erdi g'urbat aro,
Bo'ldi majmuig'a fasonasaro.

Eshitib el shahi zamona so'zin,
Shohdin xojayi yagona so'zin.

Mahz hayrat bila borisi qo'pub,
Ofarinlar debon ayog'in o'pub.

Shah dedikim: «Agarchi shoh bo'lay,
Xojaning uzrini ne nav' qo'lay.

Menga bordur qarobat ahlida fosh,
Pardayi ismat ichra qiz qardosh.

Oni dermen qilay munung bila juft,
El aro oshkor, yo'qki, nuhuft.

Ulki, juftidin o'zni aylab toq,
Manga juft aylamakka qildi taloq.

Guli davlat topib shukuft anga,
Ne ajab, singlim o'lsa juft anga!»

So'zni shah chun bu yerga band etti,
Shah so'zin borcha el pisand etti.

Ul sifat surki, qildi shah bunyod-
Ki, kuhan dayr bermas andoq yod.

Tarbiyatlar Axiyg'a soz aylab,
Bori olamda beniyoz aylab.

Topshurub har ne yo‘q-u borin anga,
Berdi o‘z mulki ixtiyorin anga.

Yod etib haddi yo‘q muruvvatini,
Jong‘a chekti xati uxuvvatini¹³.

Bo‘lub ikkisi Muso-yu Horun¹⁴,
Ganj ila lek ani qilib Qorun.

Xutba amrini iftitoh etti,
Xojag‘a singlini nikoh etti.

Xojani boshladilar ul şori-
Ki, nihon erdi moh ruxsori.

Xoja, andinki, burnog‘i darband,
Toki, ul qasri osmonpayvand.

Har qayon boqtı – oshno ko‘rdi,
Hayrat o‘z xotiri aro ko‘rdi,

Toki, ul hajla bo‘ldi jilvagahi-
Kim, nihon erdi anda sarvi sihi.

Xoja ul uyga, chunki, qo‘ydi ayoq,
Boshlag‘on xalq bori chiqtı yiroq.

Bir-birin ko‘rgach, ul ikki mahjur,
Oncha hayrat g‘ulusi qildi zuhur-

Kim, chekib ko‘kka bexudona xurush,
Yiqilib bordi ikkisidin hush.

Chun kelib o‘zga, yosh to‘kub ko‘zdin,
Yiqilib borur erdilar o‘zdin.

Topti hajr iztirobi chun taskin,
Sho‘xdin so‘rdi xojayı miskin-

Ki: «Bayon aylakim, ne holatdur?
Ki, manga hayrat uzra hayratdur.

Holatimg‘a nazora qil oxir,
Hayrat o‘lturdi, chora qil oxir».

La’li quflidin ochti gulrux band,
Nuktadin zohir ayladi gulqand.

Xojadin toki ayrilib erdi,
Boshig‘a, har nekim, kelib erdi.

Shohning iffat-u muruvvatini,
Pokravlig‘ fanida quvvatini –

Ayladi borchasin Axiyg‘a ado-
Kim, yana hushi bo‘ldi nopaydo.

Necha kun holin anglamas erdi,
Goh o‘zinda, gahe emas erdi.

Oqibat hushi topti chun orom,
Munisi bo‘ldi sarvi siyandom.

O‘z uyi erdi, o‘z gulandomi,
Degasen, bor Halabda oromi.

Garchi zarbaft xil’at ichra mudom
Shah yonida tutar edi orom.

Uyga kirgach qaro palosi edi-
Ki, safarda aning libosi edi.

Tengri shukridakim, tili edi lol,
Toat aylar edi kiyib qaro shol-

Ki: «Palos ichra yetti chun debo,
Tashlasam oni bo‘lmaq‘ay zebo»,

Qaro tun qaddin etti sajdag‘a dol,
Onchakim, tole’ o‘ldi subhi visol.

Yetti – bo‘lg‘onda tiyra-vu ranjur
Ko‘ngliga g‘ayb olamidin nur.

Qaro shol ichra, o'ylakim, zulmot,
Xizrdek no'sh qildi obi hayot.

Bo'lubon bo'yla holidin ogoh,
Kisvatig'a tatabbu' ayladi shoh.

Chunki, shah xil'ati qaro bo'ldi,
Qaro kiymak ulus aro bo'ldi.

Qaro rang elga toji torakdur,
Kim bu rang ichradur – muborakdur¹⁵.

Shomi hijrong'a qolmag'ay jovid,
Qayda subhi visol tutqay ummid»¹⁶.

Shahni xushhol etib bu afsona,
Dedi: «Ey nuktago'y farzona!

Kimsen-u qay diyordinsen? – Ayt!
Kimga xesh-u tabordinsen? – Ayt!»

Dedi roviyki: «Hind erur vatanim,
Axiy avlodidin yaqin ekanim.

Beri keldim ko'ngul balosi bila,
Shohning qullug'i havosi bila».

Shoh ani foqadin xalos etti,
O'z qoshinda nadimi xos etti.

Bo'lubon shod ul hikoyat ila,
Uyqug'a bordi xush farog'at ila.

XXII

*Yakshanba kuni Bahromning quyoshdek zarbaft libos
kiyib, gunbadi zarnigorg'a azm qilib, sarig ' hullalig ' hur
bila bazmi aysh tuzub, oltun sog ' arda asfar may ichgoni,
yo 'qkim, quyoshning sarig ' guli ochilg 'oni chog 'din oftob
zardig 'acha anga bir yilcha kechgoni*

Chunki, yakshanba urdi mehr alam,
Kiydi zarbaft hulla, ko'k toram.

Ko'k arusi to'nin qilib zarkash,
Chiqtı, andoqki, gulruxi mahvash¹.

Shah dag'i mehrdek qadam to farq
Ayladi o'zni oltun ichra g'arq.

Sochib oltun quyosh kibi behad,
Bo'ldi manzilgahi sarig' gunbad.

Jilva qildi nigori rumiychehr,
Sarig' oltun aro, nechukkim, mehr.

Jomi zar ichra bodayi asfar,
Ozar ichra edi yana ozar.

Lam'a har sori uydin oshqondek,
Shu'la gunbad aro tutoshqondek.

Shoh ul shu'lada samandarvash,
Ne samandarki, mehri anvarvash.

Mayi asfarg'a hamnabard o'ldi,
Onchakim, oftob zard o'ldi.

Kunduz etti qaro sarig' to'nini,
Kun siyahtob qildi oltunini².

Mohi rumiynajod ayladi fosh
Pardag'a kirmagin, nechukki, quyosh³.

Xobgah bo'ldi shahg'a zarrin taxt,
Uyqusi kelmas erdi, o'ylaki, baxt.

Yana hukm ayladiki: «Har safari-
Kim, bu yo'ldin erur aning guzari.

Keturungkim, bo'lub fasonatiroz,
Bilganidin so'z aylasun og'oz».

Borg'och, ul kimsakim, yo'luqtı naxust,
Rahnavarde edi bag'oyat chust.

Shah qoshig'a keturdilar filhol,
Hukm ila rahravi fasonasigol.

Nukta og'oz etib duo birla,
Deb duo dilpazir ado birla.

XXIII

Ikkinchı iqlim yo 'lidin keturgan musofir hikoyati

Iztirob aylamay bayoninda,
Dedi: «Jamshedning zamoninda.

Rum aro zargare edi mohir,
Ishi elga quyosh kibi zohir.

Dam anga subh, ko'ra jirmi sipehr,
Har bir oltun kulicha davrayi mehr'.

Rum shohi qoshida joh anga,
Johi xo'rdida korgoh anga.

Shahrda sohibiyor² ham ul,
Shah qoshida xazinador ham ul.

Necha kondin, nekim, chiqib zar-u sim,
Bo'lur erdi bori anga taslim.

Zoti ahli hunar mubohoti,
Zayd Zahhob³ o'lub aning oti.

Ham hakim erdi, ham muhandisvash,
Goh zarposh edi-yu, gah zarkash.

Tun-u kun shohning nadimi ham ul,
Poytaxti aro hakimi ham ul.

Boshidin to ayoq hunar edi pok,
Ayb, anga buki, edi ko'p bebok.

Aysh birla o'tub mah-u soli,
Bor edi shoh moli – o'z moli.

Chun amonatda bediyonat edi,
Ishi shah molig'a xiyonat edi.

Chun hunarmand edi nihoyatsiz,
Anga shah lutfi erdi g'oyatsiz.

Hunari vasfi erdi shoh ishi,
Aybini ayta olmas erdi kishi.

Bo'lsa ham aybi oshkor anga,
Qilmas erdi shah e'tibor anga.

Qilsa ham e'tibor filhol ul,
San'ati jonibi uzotib qo'l.

Turfae oshkor aylar edi,
Shahni beixtiyor aylar edi.

Yuz fusun birla aylar edi fireb-
Ki, anga onsiz o'lmas erdi shikeb.

Dedi bir kunki: «Shohi olamgir-
Kim, bo'lubtur aning makoni sarir.

Shoh chun keldi shohlardin fard,
Taxti dog'i anga kerak darxo'rd.

O'zgalarga yig'ochdindur taxt,
Loyiq uldurki, shohi farruxbaxt.

Tutqay oltun sarir uza maskan,
Ko'zni ul maskan aylagay ravshan.

Ganj aro behisob erur oltun,
Yana afzun dag'i bo'lur har kun.

Anda turmoqda hech foida yo‘q,
Munda erur tamom foida-o‘q.

Ham bo‘lur shahg‘a o‘zga farr-u jamol,
Ham muhayyo erur o‘z o‘rnida mol».

Shahg‘a keldi bu nukta mustahsan,
Dedi: «Ey borchha fan aro yakfan!

Bu xayolingg‘a yaxshi kelmishdur,
Bot ilik urki, dilpazir ishdur».

Ikki ming botmon⁴ oltun etti talab,
Butgali ul maqomi aysh-u tarab.

Hukm bo‘ldiki: «Olsun-u ketsun,
Taxt butmokka jidd-u jahd etsun!»

Naqdni oldi faylasufi jahon,
Bo‘ldi o‘z korxonasida nihon.

Tun-u kun ehtimom aylar edi,
Sa‘y-u jahdi tamom aylar edi.

Toki, bir yilda topibon tartib,
Topti ajzosi borchasi tarkib.

Vaz‘i ul taxtning musamman o‘lub,
Rub‘i maskun shahig‘a maskan o‘lub.

Ham sekiz burj davrida payvast,
To‘rti oning baland-u to‘rti past.

Pastida to‘rt to‘tiyi ma’nus,
Biyiki uzra to‘rt o‘lub tovus.

Davrida durr-u la‘l piroya,
Zinasida dog‘i sekiz poya.

Lek ul nav’ ko‘rguzub san’at-
Ki, chiqar bo‘lsa, shohi Jamrif’at.

Boshidin to ayoq hunar edi pok,
Ayb, anga buki, edi ko‘p bebok.

Aysh birla o‘tub mah-u soli,
Bor edi shoh moli – o‘z moli.

Chun amonatda bediyonat edi,
Ishi shah molig‘a xiyonat edi.

Chun hunarmand edi nihoyatsiz,
Anga shah lutfi erdi g‘oyatsiz.

Hunari vasfi erdi shoh ishi,
Aybini ayta olmas erdi kishi.

Bo‘lsa ham aybi oshkor anga,
Qilmas erdi shah e’tibor anga.

Qilsa ham e’tibor filhol ul,
San’ati jonibi uzotib qo‘l.

Turfae oshkor aylar edi,
Shahni beixtiyor aylar edi.

Yuz fusun birla aylar edi fireb-
Ki, anga onsiz o‘lmas erdi shikeb.

Dedi bir kunki: «Shohi olamgir-
Kim, bo‘lubtur aning makoni sarir.

Shoh chun keldi shohlardin fard,
Taxti dog‘i anga kerak darxo‘rd.

O‘zgalarga yig‘ochdindur taxt,
Loyiq uldurki, shohi farruxbaxt.

Tutqay oltun sarir uza maskan,
Ko‘zni ul maskan aylagay ravshan.

Ganj aro behisob erur oltun,
Yana afzun dag‘i bo‘lur har kun.

Anda turmoqda hech foida yo‘q,
Munda erur tamom foida-o‘q.

Ham bo‘lur shahg‘a o‘zga farr-u jamol,
Ham muhayyo erur o‘z o‘rnida mol».

Shahg‘a keldi bu nukta mustahsan,
Dedi: «Ey borcha fan aro yakfan!

Bu xayolingg‘a yaxshi kelmishdur,
Bot ilik urki, dilpazir ishdur».

Ikki ming botmon⁴ oltun etti talab,
Butgali ul maqomi aysh-u tarab.

Hukm bo‘ldiki: «Olsun-u ketsun,
Taxt butmokka jidd-u jahd etsun!»

Naqdni oldi faylasufi jahon,
Bo‘ldi o‘z korxonasida nihon.

Tun-u kun ehtimom aylar edi,
Sa'y-u jahdi tamom aylar edi.

Toki, bir yilda topibon tartib,
Topti ajzosi borchasi tarkib.

Vaz’i ul taxtning musamman o‘lub,
Rub’i maskun shahig‘a maskan o‘lub.

Ham sekiz burj davrida payvast,
To‘rti oning baland-u to‘rti past.

Pastida to‘rt to‘tiyi ma’nus,
Biyiki uzra to‘rt o‘lub tovus.

Davrida durr-u la’l piroya,
Zinasida dog‘i sekiz poya.

Lek ul nav’ ko‘rguzub san’at-
Ki, chiqar bo‘lsa, shohi Jamrif’at.

Poyalar maqdamida bo‘lg‘ay past,
Aylagay bir-biri yuziga nishast.

Chun sekiz poya qat’ bo‘ldi tamom,
Aylagach shoh o‘z yerida maqom.

Yana ul moyalar baland o‘lg‘ay,
Taxtidin shoh bahramand o‘lg‘ay.

Chunki, o‘lturdi taxt uza dilxush,
To‘rt to‘ti navo chekib dilkash.

Aytqaylarki: «Shahg‘a kom o‘lsun,
Anga bu taxt mustadom o‘lsun!»

To‘rt tovus ham ochib par-u bol,
Shoh boshi uza humoymisol⁵,

Topibon har biri biyik poya,
Aylagaylar qanot ila soya.

Poya o‘rnida sekiz anga sutun,
Ostida berkitib sekiz gardun-

Kim, qayon shah bo‘lur nishotangez,
Oz ishorat bila yugurgay tez.

Bermagay el chekarga tob-u tavon,
Bu ekin olam ichra «taxti ravon»⁶.

Bu sifat taxti osmon tazyin
Ko‘rmagan, o‘yla, hech taxtnishin.

Chunki, topti tamom oroyish,
Ustida shah toparg‘a osoyish,

Kelturub shoh bazmida tuzdi,
Tuzari ichra sehr ko‘rguzdi.

Topti chun shoh taxt uza taskin,
Hadsiz ehson bila qilib tahsin.

Dastgohin balandroq qildi,
Qoshida arjumandroq qildi.

Anga bor erdi necha hampesha,
San'atoro-yu chobukandesha.

Jazm edilarki, taxti gardunvash
Oydur, ammo gunash bila ro'kash.

Vazn aro tengdur ulcha naqd olmish,
Lek oltun aro kumush solmish.

Fikri bukim, bu san'at-u oyin
Birlakim, bermisham anga tazyin.

Mumkin ermastur ani buzmoq shoh,
Toki, bo'lg'ay bu rozdin ogoh.

Urdilar roy borchasi yig'ilib,
Ul ish ifshosig'a hujum qilib.

Zayd vahmi va lek g'olib edi-
Kim, anga shoh asru tolib edi.

Chora bu nav' qildilar oxir
Ul nihon ishni qilg'ali zohir-

Ki, topib ikki to'tiyi dilkash,
Ikkisin notiq aylagaylar xush.

Biri degayki: «Taxt ro'kashdur»,
Biri degay: «Musannifi g'ashdur».

Toptilar ikki to'tiyi mavzun,
Rang ichinda sipehri axzargun.

Aylab ul ikki nukta ichra fasih,
Zaydni aylamoq uchun tafzih.

Taxt asrar kishini yor aylab,
Naqd ayog'ig'a ko'p nisor aylab.

Rozi aylabki, shohi taxtoroy
Subh taxt uzra bo'lsa jilvanamoy.

Maxfiy o'lub iki dag'opardoz,
Tutqay o'mida yer iki g'ammoz.

Ikki to'tini hech qilmay biym,
Siym olg'ong'a qildilar taslim.

Ul ham andog'ki, maslahat bildi,
Ikkini ikkiga evaz qildi.

Subhkim, shoh qildi mayli sarir,
Ikki to'ti chekib falakka safir,

Dedilar shahg'a beshikast-u qusur
So'znikim, bo'ldi yuqori mazkur.

Shahni aylab ul ishda hayrat lol,
Ul g'arobatdin etti istidlol.

Ki: «Bu ish qilg'on ul kishi bo'lg'ay-
Kim, aning Zayd ila ishi bo'lg'ay.

Vahm etib andin aylamish nokom
Aybini qush tili bila e'lom.

Ul agar Zayddin harosondur,
Bizga tahqiqi behad osondur».

Bo'ldi bir poyasi chu suhonsud,
Oshkor o'ldi qalbi ro'yandud.

Bu xiyonatki, Zayd ko'rguzdi,
Shahg'a ozarm rishtasin uzdi.

Bor-u yo'q molin etti devoniy,
Soldilar chahga band etib oni-

Ki, aning og'zi tor edi, tubi keng,
Og'zi ravzancha, tubi uy bila teng.

Yasab erdilar onikim, nogoh
Anda mahbus bo'lsa ahli gunoh,

Bo'lsa ul chahda, nechakim, sokin,
Qochmog'i bo'limg'ay anga mumkin.

Tiyralikda firoq shomi kibi,
Qayd qilmoqda hajr domi kibi.

Zaydg'a rotibaki, bo'ldi daqiq,
Non ikki qurs edi, su bir ibriq.

Angakim, o'yla qalbliq ish edi,
O'yla kunni o'ziga tutmish edi:

Xanjare asrar erdi pinhonni,
Yoshurun ham bor erdi suhoni.

Xanjar ko'nglak ichra erdi nihon,
Xanjar ichra nihon edi suhon.

Dedi, har nechakim, og'irdur band,
Yoki, muhlik bu g'ussagohi gazand.

Garchi bo'lg'ay fitodalik chekmoq,
Choradin bo'limg'ay ilik chekmoq.

Har kun ul non-u suki, olur edi,
Nonni bir go'sha ichra solur edi.

Xanjari birla qozibon tufrog',
Bolchig'aylar edi su olg'on chog'.

Choh og'zi to'shi tilab voya,
Bolchig'idin yosor edi poya.

Kesmish erdi ayoqlaridin band,
Non isi birla bor edi xursand.

Har kun afg'on-u zor tortar edi,
Su uchun intizor tortar edi.

Suyi kelgach yana yasab bolchig⁶,
Ibtido aylar erdi bannolig⁷.

Za'f anga gar gazand o'lur erdi,
Poya har kun baland o'lur erdi.

Necha oy mundoq aylabon kina,
Yetti ravzanning og'zig'a zina.

Ravzan og'zida erdi og'ir tosh,
Chiqibon zina uzra san'atfosh.

Xanjari no'gi chun anga yetti,
Toshni bir yonidin shikof etti.

Naqbkanlik fanini fosh aylab,
Yerni xanjar bila xarosh aylab,

Sa'y ila ul qadar to'shuk ochti-
Kim, o'shul chohdin chiqib qochti.

Bildi, shah topsa o'Iturur ani jazm,
Turmay etti Farang⁹ sari azm.

Qochqonidin chu bo'ldilar ogoh,
Xalqdin ul xabarni angladi shoh.

Fahm etibkim, ne choralar etmish-
Kim, o'shul chohdin chiqib ketmish.

Oncha makr-u fireb-u nav'i bilik,
Tishlatib shahg'a lahza-lahza ilik.

Bu taraf Zayd o'lub, zaminpaymoy,
Jonni qutqorg'ali qadamfarsoy.

Yo'lda har lahza topib o'zgacha ranj,
Bo'lg'uncha jilvagohi mulki Faranj.

Chunki, bo'ldi makoni ul iqlim,
Yo'l qilur erdi qat' qilmay biym.

Necha kun qat' etib necha mahfil,
Qildi Qustantiniyani¹⁰ manzil.

Chun anga bo'lди muntahi ul sayr,
Shahr toshida bor edi bir dayr.

Yo'l ani qilmish erdi farsuda,
Bo'lди ul dayr ichinda osuda.

Dayr erdi binosi besar-u bun,
O'yakim, bu rafe' dayri kuhun.

To'rida bir vase' koshona,
Dema koshona, balki, butxona.

Saqf-u atrofin aylabon zarkor,
Oltun-u lojuvard birla nigor.

Borchayashm-u samog' izora,
Lek farshi ruxomi yakpora¹¹.

Toqlar bog'labon nihoyatsiz,
Zeb har toqi ichra g'oyatsiz.

Lek har toq aro bir oltun but,
El parastish qilurg'a har kun but.

Chun takalluf nihoyatig'a yetib,
Ko'p javohir bila murassa' etib.

Ikki po'lod eshik falakpayvand,
Rang ila sayr aro falakmonand.

Quflı oltun, valek rahbonlar,
Mahkam aylab, nechukki, darbonlar.

Subh ila shom ul eshik ochilib,
El parastish ishiga mayl qilib.

Tarqagach, borchayashm el barahman chust,
Ul eshikni muqaffal aylab rust.

Suyi kelgach yana yasab bolchig⁹,
Ibtido aylar erdi bannolig¹⁰.

Za'f anga gar gazand o'lur erdi,
Poya har kun baland o'lur erdi.

Necha oy mundoq aylabon kina,
Yetti ravzanning og'zig'a zina.

Ravzan og'zida erdi og'ir tosh,
Chiqibon zina uzra san'atfosh.

Xanjari no'gi chun anga yetti,
Toshni bir yonidin shikof etti.

Naqbkanlik fanini fosh aylab,
Yerni xanjar bila xarosh aylab,

Sa'y ila ul qadar to'shuk ochti-
Kim, o'shul chohdin chiqib qochti.

Bildi, shah topsa o'lturur ani jazm,
Turmay etti Farang⁹ sari azm.

Qochqonidin chu bo'ldilar ogoh,
Xalqdin ul xabarni angladi shoh.

Fahm etibkim, ne choralar etmish-
Kim, o'shul chohdin chiqib ketmish.

Oncha makr-u fireb-u nav'i bilik,
Tishlatib shahg'a lahza-lahza ilik.

Bu taraf Zayd o'lub, zaminpaymoy,
Jonni qutqorg'ali qadamfarsoy.

Yo'lda har lahza topib o'zgacha ranj,
Bo'lg'uncha jilvagohi mulki Faranj.

Chunki, bo'ldi makoni ul iqlim,
Yo'l qilur erdi qat' qilmay biym.

Necha kun qat' etib necha mahfil,
Qildi Qustantiniyani¹⁰ manzil.

Chun anga bo'ldi muntahi ul sayr,
Shahr toshida bor edi bir dayr.

Yo'l ani qilmish erdi farsuda,
Bo'ldi ul dayr ichinda osuda.

Dayr erdi binosi besar-u bun,
O'yakim, bu rafe' dayri kuhun.

To'rida bir vase' koshona,
Dema koshona, balki, butxona.

Saqf-u atrofin aylabon zarkor,
Oltun-u lojuvard birla nigor.

Borchayashm-u samog' izora,
Lek farshi ruxomi yakpora¹¹.

Toqlar bog'labon nihoyatsiz,
Zeb har toqi ichra g'oyatsiz.

Lek har toq aro bir oltun but,
El parastish qilurg'a har kun but.

Chun takalluf nihoyatig'a yetib,
Ko'p javohir bila murassa' etib.

Ikki po'lod eshik falakpayvand,
Rang ila sayr aro falakmonand

Quqli oltun, valek rahbonlar,
Mahkam aylab, nechukki, darbonlar.

Subh ila shom ul eshik ochilib,
El parastish ishiga mayl qilib.

Tarqagach, borchayashm el barahman chust,
Ul eshikni muqaffal aylab rust.

Ko'rdi chun faylasuf ul sar-u kor,
Anda aylandi, o'ylakim, pargor.

Dedi: «Bu yerda muncha oltun muft,
Men qilurmen shah oltunini nuhuft?»

Keldi-yu o'zni butparast etti,
Dayr dargohida nishast etti.

Kufr ahlig'a har ne erdi rusum,
Qildi oz chog'da borchasin ma'lum.

Kecha-kunduz ibodat aylar edi,
Har dam oni ziyorat aylar edi.

Ko'rguzub har sanamg'a bir ixlos-
Ki, Samad sajdasida bandayi xos.

Makr-u rev oncha ayladi paydo-
Ki, ul el bo'ldilar anga shaydo:

Bori arzi irodat ayladilar,
Amri birla ibodat ayladilar.

To parastishdin ul baland maqom
Dayning ixtiyorin oldi tamom:

Anda butxonaning kalidi dag'i,
Butgar-u butparast umedi dag'i.

Ishni, chunkim, bu yerga yetkurdi,
Butshikanlikka raxshini surdi.

Kecha el aylaganda uyqug'a mayl,
Yuz urar erdi har yon, o'ylaki, sel.

Bahrning sohilida ko'hsore,
Topti ul ko'hsor aro g'ore.

Ahli dindin anga bir-iki rafiq
Bor edi qat' etar mahalda tariq.

Joh-u davlat zamoni xodim anga,
Ranj-u mehnatda ham mulozim anga.

Lek ul butparast bo‘lg‘on chog‘
Tushubon jonlarig‘a dard ila dog‘.

Andin ushbu ajib suratdin
Ayrilib erdilar zaruratdin.

Topib ul ikkini talab birla,
Arzi hol ayladi tarab birla.

Ul ikav ham tarab shior etti,
Bu ul ikkini yori g‘or etti.

Chun amin erdilar anga payvast,
G‘or sahni aro buyurdi nishast.

Dedi: «Zargarlik ichra ne asbob-
Ki bo‘lur, aylangiz toparda shitob.

Neki, omoda qilsangiz oni,
Kelturung g‘or ichiga pinhoniy».

Alar aylab, nekim, kerak tayyor,
Xoja har tun alar sori sayyor.

Elning ollida sumnotparast,
Tongdin oqshomg‘a tegru lotparast¹².

Ko‘zda chun uyqu xayli jo qildi,
Xoja ul dayrdin havo qildi.

G‘orni korgoh aylab edi,
El ko‘zidin panoh aylab edi.

Yasar erdi bute temurdin chust,
Dayrning har¹³ buti shabihi durust.

Juzve oltun birla qilib ro‘kash-
Ki, ko‘rungay nazarg‘a zarrinvash.

Ham javohirg'a dastkor farang,
Aylab omoda shisha rango-rang.

Uzv-uzvig'a andoq aylab band-
Ki, bo'lub mutlaqo anga monand.

Rost bo'lg'ach, muhandisi komil
Ul ikavni qilur edi homil.

Yoshurub yaxshi-yu yomon eldin,
Dayrg'a yetkurub nihon eldin.

Aylabon fath bobi butxona,
Ochib eshikni hushmandona.

Qaysi butkim, anga nazir yasab,
O'xshamog'likda dilpazir yasab.

Uydagi butni bemahal qilibon,
Yasag'on but bila badal qilibon.

Butni eltib ul ikki g'or ichra,
Bu qolib dayri zarnigor ichra.

Bog'lab ochqon eshikni ohista,
Asrab ul maxfiy ishni sarbasta.

Muddate bo'yla erdi oning ishi,
Ishiga voqif ermas erdi kishi.

Toki, kuffor ilohidin bir iloh
Qolmadi «Lo iloha illolloh»¹⁴.

Balki, oltun lagan bila qandil
Borchha topti temur bila tabdil.

Chun ne but qoldi-yu ne tasht-u lagan,
Xoja arz etti xorxori vatan.

Ul chu qildi bu ma'ni izhori,
Bo'ldi kufr ahli tangdil bori-

Kim: «Bu dayr ichra elga murshidsen,
Kufr aro muttaqiy-u zohidsen.

Nega hijron navosini tuzdung?
Tengrilardin netib ko'ngul uzdung?»

Dedi: «Uzmak ko'ngul ne so'z bo'lg'ay?
Hajr uzrin kishi netib qo'lg'ay?

Ham alar amridin bu azm o'l mish,
Safar etmak xayoli jazm o'l mish.

Meni bu nav' voqif ayladi lot-
Ki, tugangan emish onomg'a hayot.

Voqe' o'lg'on zamon bu ish hodis,
Naqd ko'p, mendin o'zga yo'q voris.

Boribon ul nuqudni egalay.
Yana Lot-u Manot sori kelay.

Nazr etibmen nekim, bo'lur hosil,
Dayr xarjig'a qilg'amen vosil.

Mol-u ne'mat murodim ermastur-
Kim, manga dayr ne'mati basdur.

Hajr aro garchi g'am bila to'lg'um,
Qayda bo'lsam alar bila bo'lg'um».

Kufr ahli malolat aylab fosh,
Bori qo'yub aning ayog'ig'a bosh.

Dedilar sarbasar bo'lub g'amnok-
Kim: «Musallam sanga aqidayi pok.

Dininga kufrdin vabol o'lsun,
Kofir o'lmoq sanga halol o'lsun.

Furqatingdin xarob erur bu el,
Sog' borg'il dag'i salomat kel.

Lek sen kufrni chu fan qilding,
Muddate dayr aro vatan qilding,

Chun tilarsen diyoringa ketmak,
Bizga vojib durur yarog' etmak».

Hojat ermas debon bu qildi xuro'sh,
Asru taklif bo'lg'ach, o'ldi xamo'sh.

Yig'ilib dayr aro sharif-u vazi'
O'lturub borcha qildilar tavzi',

Ko'rguzub jidd-u jahd g'oyatsiz,
Mol jam' ettilar nihoyatsiz.

Anga borin takalluf ayladilar,
Xoja borin tasarruf ayladilar.

Garchi bor erdi borg'ali mash'uf,
Bo'ldi ulkun yarog' uchun mavquf.

Har ne butkim, bor erdi g'or ichra,
Ikkisin soldi bir qaror ichra.

Toki, ellik qaror but to'ldi,
Har qaror ichra ikki but bo'ldi.

Tiqibon puxta qildi mahkamvor,
Zarflarning arolarin hamvor.

Tog' etoginda erdi chun sohil,
Kelib ul yerga ayladi manzil.

Bu qadar, chunki, voya tutmish edi,
Turfa junge kiroya tutmish edi.

G'or aro har ne erdi pinhoniy
Jung aro toshitib edi oni.

Har jihoteki, so'ngra berdilar,
Su yoqosig'a toshib erdilar.

Xoja soldi alarni ham kemaga,
Ehtimom aylabon bori nimaga.

Borchadin chun ko'ngulni shod etti,
Yorlar birla xayrbod etti.

Furqat o'tig'a tushtilar borchas,
Zor yig'lab quchushtilar borchas.

Xoja as'hob aro alam qo'ydi,
Yurubon kemaga qadam qo'ydi.

Dedi: «Bir ruq'ae bitibdurmen,
Dayr ichinda nihon etibdurmen.

Tilabon ul xujasta inshoni,
Lot ollida topqunguz oni.

O'qunguzkim, base favoid erur,
Kim, sizning holingizg'a oid erur».

Kemani surdi bu urub xoda,
Yondi ul dayrg'a suruk loda.

Ruq'asin oldilar fig'on aylab,
Surtubon ko'zga hirzi jon aylab.

O'qug'och, ul suruk asiri firoq,
Qilg'onin yozmish erdi boshin-oyoq.

Qoldilar ul fasonadin bori dang,
Kishidekkim, yegay xumor uza bang.

Chun tafahhusda qildilar tadqiq,
Yozg'oni chiqtı borchasi tahqiq.

Tushti kuffor ichinda to'fonlar,
Aql-u donish ko'rung, musulmonlar.

Bu taraf hiylasozi daryogard
Necha kun yeldek erdi bahrnavard.

Shurtasida chu bor edi quvvat,
Shurta yelida ham ajab sur'at.

Saraton birla Hut manzilidin
O'tubon chiqti Rum sohilidin.

Rum shohida bor edi bir ranj-
Ki, solur erdi paykariga shikanj.

Bo'lg'och ul za'fdin shikastamizoj,
Faylasuf anga aylar erdi iloj.

Chunki, bo'ldi hakim mutavoriy,
Ul maraz bo'ldi shohg'a toriy.

Shahg'akim, ul maraz muzohim edi,
Tab'ig'a umr nomuloyim edi.

Hech kim aylabon mudorosin,
Qila olmas edi mudovosin.

Qilg'onidin topib pareshonliq,
Sud qilmay vale pushaymonliq.

Ko'rubon jismi notavononi
Yod ko'p aylar erdi dononi.

Chunki, chiqti hakim daryodin,
Qildi bas turfa qissa bunyodin.

Garchi bori ishi ajib erdi,
Lek bu borchadin g'arib erdi.

Eliga qo'ydi borchcha ashyni,
Urdi yuz shahr ichiga pinhoni.

Oyog'ig'a solib ham ul bandin-
Ki, kesib ketmish erdi payvandin,

Tutti pinhon hamul chah ichra qaror-
Ki, chiqib andin etmish erdi firor.

Chunki, zindon muakkili bildi,
Yugurub shohg'a xabar qildi.

Shahki, bu qissadin nishon topti,
Go'yiyo o'l mish erdi, jon topti.

Chun yo'q erdi tanig'a tob-u tavon,
Dedikim: «Kelturung qoshimg'a ravon».

Lutf-u ehson bekarona qilib,
Xossa xil'atlarin ravona qilib.

Balki, ul nav' lutflar chog'i,
Yiborib xossa markabin dog'i.

Xojag'a chun keturdilar payg'om,
Chiqmoyin shahg'a ayladi e'lom-

Ki: «Chu men shohdin g'azab ko'rdum,
Choh aro ranj ila taab ko'rdum.

Ne xiyonatki, ayladim, bilayin,
Biriga o'n evaz ado qilayin.

Yana bir arzim ushbu nuktaki, shoh
Tortibon har yil ikki qatla sipoh.

Rum molini aylabon barbod,
Aylar ahli farang birla jihod-

Ki, alar butlarini sindurg'ay,
Ko'nglini din ishida tindurg'ay.

Lekin ul yon chekib husom hanuz,
Dast bermaydurur bu kom hanuz.

Men alar butlarin tamom ushotay,
Oltunin shah xazinasig'a qotay.

Shah boshig'a sochay javohirini,
Zohir aylay nihon-u zohirini.

Yana shah komini ravo aylay,
Har nekim, dardi bor, davo aylay.

Lek vaqteki, shohi olamgir,
Solib a'dom ayog'ig'a zanjir.

Borchasin ollima ravon qilg'ay,
Meni sarsabz-u komron qilg'ay,

Men etib shah sori xiromimni.
Asrag'aylor alar maqomimni.

Toshqori bo'ljadi yerim xoli,
Chahda ham xoli o'limg'ay holi.

Manga gar bu murod bermasa dast,
Choh qa'rindadur yerim payvast».

Ayladi, chunki, nukta itmomin,
Shahg'a yetkurdilar bu payg'omin.

Shah alardin ko'rub jinoyat ko'p,
Ham bo'lub erdi beinoyat ko'p.

Munsiz istar ediki, band etgay,
Choh-u zindong'a mustamand etgay.

Jismi mulkin chu za'f tutmish edi,
Bu jihatdin ani unutmish edi.

Emdikim, bu fasona bo'ldi anga,
Bas, munosib bahona bo'ldi anga.

Dedikim, qildilar borin mahbus,
Choh qa'ri aro buyurdi julus:

Xoja uyni alarg'a topshurdi,
Uyidin toshqori qadam urdi.

Qilmayin band toshlamoqqa darang,
Kiydi shah to'nlarini rango-rang.

Otlanib shah sori xirom etti,
O'pubon dargah ehtirom etti.

Chunki, shah xilvatig'a qo'ydi oyog',
Yer uza tushti, o'yakim, tufrog'.

Shoh tufrog'din ko'tardi ani,
Quchqali taxt uza chiqardi ani.

Quchubon borcha holini so'rdi,
Ilgin oning qo'lig'a topshurdi.

O'pti shoh ilgin, ul nechukki, rusum,
Ayladi nabzi holatin ma'lum.

Nabzidin ranji daf'ini bildi,
To'rt-besh kunda-o'q davo qildi.

Chunki, shah tab'i ichra qolmadi ranj,
Ollida to'kti ul keturgan ganj.

Shohni hayrat ayladi bexud-
Kim, ul ishni inonmas erdi xirad.

Dedi: «Sharh ayla bu hikoyatni,
Bul'ajablikda benihoyatni».

Dedi borin muhandisi mohir,
Shahg'a ixfosin ayladi zohir.

Shoh tab'ig'a aylab ul qavli,
Ajzini lahza-lahza mustavli.

Borcha ishni chu arz qildi hakim,
Ganj xozing'a ayladi taslim.

Shah anga oncha ayladi ehson-
Ki, emas sharhin aylamak oson.

Surdi butlарg'a hukм yakbora,
Qildilar har birini yuz pora.

Ganji Qorunni hech qilmay biym,
Etti din ahlig'a borin taqsim.

Hukm qildiki, to'nin oq-u qaro,
Qildilar g'arq sarig' oltun aro.

Chunki, zarbaft har bisot o'ldi,
Har bisoti yuz inbisot o'ldi.

Oltun ul elni kuldurub chandon,
Za'faron¹⁵, o'ylakim, qilur xandon.

Nechadin so'ng bo'lub ishorati xos,
Choh-u zindon eli ham o'ldi xalos.

Elga har dam¹⁶ qilib nazora chog'i,
Chehradin oltun ul guruh dog'i.

Elga bu dog'i kulgu kulturubon –
Bag'ri qotquncha, balki, kuldurubon.

Kahraborang gar mufarrih emas,
Ne uchun ul chekar samonni-yu, bas.

Kimki, ishq etsa rangini kohi,
Bot ko'ngulga asar qilur ohi.

Bo'lmayin subh za'faroniy chehr,
«Charx ko'rguzmas anga hargiz mehr»¹⁷.

Shohi Bahrom chun eshitti tamom,
Shod o'lub so'rdi: «K-ey xujastakalom!

Senki, bu safha aylading tahrir,
O'z hadisingni dog'i qil taqrir.

Borcha holingdin et xabar bizga-
Kim, damping qildi ko'p asar bizga».

Dedikim: «Rum mulkidur vatanim,
Tibb-u hikmatdurur shior-u fanim.

Bu muhandiski, ayladim yodi,
Manga obodur oning avlodi.

G'arazim bo'lg'ali bu yon ozim,
Bo'lmoq erdi sanga kamin xodim.

Shukrilillah, nekim, murod ettim,
Davlatingdin murodima yettim».

Shah chu fahm etti bu tamannoni,
Nudamosidin ayladi oni.

Surmog'i mujdasin chu bermish edi,
O'yqu shahning ko'ziga kirmish edi.

O'yla uyqug'a soldi oni bu so'z-
Kim, quyosh chiqmog'uncha ochmadi ko'z.

XXIV

*Dushanba kuni Bahromning navbahormonand axzar libos bila
gunbadi axzarg'a yuz qo'yg'oni va sarvi sabzorang sabz hulla
bila jomi zumurradfom ichinda zuloli hayot no'sh qilg'oni va ul
chashmayi zindagoniydin Xizr hayoti kasb etgoni*

Chun dushanba sipehri zangori
Zangdin qildi ko'zgusin ori.

Qildi yuz rev-u rang ila gardun,
Subh chodirshabin zumurradgun.

Chashmasi birla mehri olamtob,
Qildi ko'k sabzavorini serob¹.

Shah qilib xil'atini rayhoniy,
Rost andoqli, sarvi bo'stoniy.

Sabzazor ustiga xirom etti,
Yashil ayvon aro maqom etti.

Jilvagar bo'ldi sarvi sabzorang,
Aylabon xil'atini minorang.

O'zi sabz-u tabassumi shakarin,
Xushturur sabz gar erur shirin.

Noz birla nigori yag'moyi,
Shohg'a tutti jomi minoyi.

Olibon dam-badam, ichib Bahrom,
Oydin ul sog'ari zumurradfom.

Angachakim, zumurradin gardun –
Bo'ldi tun xayli dudidin shabgun².

Soldi shah ko'ngliga xayol gazand,
Ko'zi uyqug'a bo'ldi hojatmand.

Yana andoqki, bor edi ma'hud,
Bo'ldi qullar ravon, nechukkim, dud.

Topibon rahravi biyoboni,
Shah qoshig'a keturdilar oni.

Dedi shah: «Parda toshida filhol
O'lturub bo'lsun ul fasonasigol».

Hukm birla musofir ohista,
Ayladi nuktasini payvasta.

So'zni boshlab burun sano birla,
Shahg'a madh ayladi duo birla.

Misrda xojae bor erdi g'ani,
Eshigi hojat ahlining vatani.

Molig'a g'oyat-u nihoyat yo'q,
Xoni bazlig'a hadd-u g'oyat yo'q.

Bor edi bir xujasta farzandi-
Ki, yo'q erdi jahonda monandi.

Borcha fazl-u hunar aro mohir,
Yuzidin hushmandlig' zohir.

Misr shohicha naqd-u mol ichra,
Yusufi Misriycha jamol ichra'!

Ato molig'a ixtiyori aning,
Atosining yo'qi-yu bori aning.

Zohir ahli jahon ulumi anga,
Ilm-u fazl ahlining hujumi anga.

Oti Sa'd erdi, kavkabi mas'ud,
Atog'a ul hayotidin maqsud.

Yasabon turfa mehmonxona,
Yo'l topib anda xesh-u begona.

Safar ahlig'a bori om berib,
Har musofirki, yetsa kom berib.

Mehribonliq bila so'rub oni,
Aylab ulcha rioyer imkon.

Chun uyotliq qilib rioyer imkon,
Lutf-u ehsoni benihoyer imkon.

So'ruber bilgani-yu ko'rganini,
Ne bilik kasbida yugorganini.

Chun bilib borcha rozi pinhoniy,
Ne kiromand o'rganib oni.

Chun bu ishni shior qilmish edi,
Ko'p ulumi g'ariba bilmish edi.

O'rganib erdi kasb etar chog'i,
Sehr-u nayrang-u kimiyo dog'i.

Yetti bir kun qazodin ikki g'arib,
Bu taraf solibon alarni nasib.

Ikkisi jismida, nekim, asvob,
Bor edi sarbasar yashil moshib.

Sa'd ochti riroyat abvobin,
Tuzdi har yon ziyofat asbobicn.

O'ylikim, bor edi shiori aning,
Anda yo'q erdi ixtiyori aning.

Oncha mardumliq oshkor etti,
Kim, ul ikkini zeri bor etti.

Lutf-u xulqidin ikki axzарpo'sh,
Lolliqdin bor erdilar xomo'sh.

Bir kun istab alarg'a osoyish,
Suhbati qilmish erdi oroyish.

Har nekim, tab' istabon holi,
Bazm andin emas edi xoli.

Boda aylab edi dimog'ini garm,
Murtafi' bo'l mish erdi pardayi sharm.

Sa'd diljo'luq aylabon behad,
Aylar erdi ul ikkini bexud.

Lutf ila ko'p chu qiyл-u qol etti,
Burna kishvarlarin savol etti-

Ki: «Qayu mulk sizga bo'ldi maqr?
Nedin o'ldi libosingiz axzar?»

Dedilar: «Kishvare durur dilkash,
Oti ham Shahrисabz erur ham Kash?»

Xizrmonand sabzadin rangi,
Sabzasi suyi ko'zgusi zangi.

Shahrisabz o'ldi bizga chun mulkat,
Yo'q ajab gar yashil durur kisvat».

Dedikim: «Emdi har g'arib umur,
Aylangiz ko'rmish o'lsangiz mazkur».

Biri dediki: «Ul diyor sori,
Ravzamonand sabzazor sori.

Bordurur tog' ichinda bir kishvar.
Kishvar ahli otin debon Kitvar.

Anda butxonae durur oliv,
Rif'at ichra sipehr timsoli.

Yetibon ko'kka toqining boshi,
Tosh ila ham ichi-yu ham toshi.

Ichi-yu toshi sarbasar tasvir,
Jonvar shakli tortilib bir-bir.

Har kishi anda aylasa manzil,
Budur anda g'arib ish hosil-

Ki, anga dahr sozi-yu so'zi,
Har nekim, Tengri aylamish ro'zi.

Kiribon ul savodi minug'a,
Kecha kim ko'zi borsa uyqug'a.

Tush ko'rар hech shaksizin ul shom-
Ki, iki surati g'arib andom.

Kelib oning qoshig'a derlar so'z,
Tikib oning yuziga har biri ko'z.

Har biri bir hadis anga aytur,
Kelgach-u degach, o'rniga qaytur.

Biri bir yaxshiliqki, ko'rgusi ul,
Bir tana'um soriki, topquisi yo'l.

Biri der³ ranjkim, qo'yar anga yuz,
Tole'i solibon sug'a yulduz.

Bu iki ishdin o'lg'och ul ogah,
Uyqudin seskanib qo'par nogah.

Yaxshiroq ish sori shitob aylar,
Ne yomon bo'lsa, ijtinob aylar».

Bir musofir chu nuktasin surdi,
Yana bir dog'i nukta kelturdi-

Kim: «Hamul dayr ichinda piridur,
Anga kundek yorug' zamiridur.

Kimki, dayr ichra ko'rdi ul tushni,
Topti o'zida aysh-u qo'rpushni.

Tushtagi komi sori topmasa yo'l,
Yo mashaqqatg'a chora topmasa ul,

Holidin gar xabar topar ul pir,
Anga aylar hamul zamon tadbir.

Shart budurki, ulki, tush ko'rgay,
O'zni ul ikki ishga to'sh ko'rgay.

Boribon piri kordon qoshig'a,
Holini aylagay ayon qoshig'a.

Qaysi bir ishga qilsa ul irshod,
Qilsa ul nav' justujo'y murod».

Sa'dkim, bu fasona go'sh etti,
Orzusida tarki hush etti.

Ul kun alqissa kom yo nokom,
Tutti suhbat alar bila to shom.

Kecha ul g'amda bo'ldi savdoyi,
Jazm qildi musofirat royi.

Ko'ngliga dayr solibon qayg'u,
Ko'zidin ul tush eltibon uyqu.

Subhidamkim, sipehri minogun,
Yerni bayzodin etti bayzogun.

Ul shaaf ko'nglidin qarorin olib,
Havas ilgidin ixtiyorin olib.

Atosi xidmatig'a qildi xirom,
Arz qildi nekim, anga edi kom.

Xoja man'ida qildi ko'p tadbir,
Qilmadi ko'ngilga aning ta'sir.

Chun havas qildi elni bechora,
G'ayri taslim o'zga ne chora.

Xoja ko'rdiki, man'i mumkin emas,
Su bila azmi o'ti sokin emas⁴.

Garchi yig'lab g'amida oh urdi,
Lek Tengriga oni topshurdi.

Ollida arz qildi mol-u manol,
Dedi: «Onchaki, ko'nglung istasa ol!»

Ayladi amr Sa'di ozoda,
Safar asbobin etmak omoda.

Ishchilar o'n kun etti jahd-u shitob,
Toki, bo'ldi murattab ul asbob.

Neki, andoq topilmag'ay yona,
Komgorona, balki shohona.

Buxtiyi simkash qator-qator,
Yuki ichra diram hazor-hazor.

To‘rt yuz qul kamar bazar bori,
La‘l-u durdin bezab kamar bori.

Har nekim, odamiy xayol etgay,
Yo nekim, el gumonig‘a yetgay.

Balki, vahm etmagan iroda dag‘i,
Borcha mavjud edi ziyoda dag‘i.

Ayladi ko‘p rioyer aylab fosh,
Ul iki sabzpo‘shni yo‘ldosh.

Oqizib ikki ko‘zidin iki ro‘d,
Atosi birla ayladi padrud.

Ato o‘lmak o‘ziga jazm etti,
Tutubon motam, o‘g‘li azm etti.

O‘yla surmakda erdi musta’jil,
Kim, bir aylar edi iki manzil.

Ul iki rahravi zumurradpo‘sh,
Rahnamoyi aning, nechukki, Suro‘sh.

Gah munga, ul qarin-u goh anga,
Xud bu ikkisi Xizri roh^s anga.

Muddate aylabon biyobon tay,
Qo‘ydilar istagan diyorg‘a pay.

Boshladi yo‘lni ul iki hamsayr,
Anga tegruki, bor edi ul dayr.

Tushubon anda toptilar orom,
Oldilar sharbat-u taom ila kom.

Dayr ahlig‘a ko‘p rioyer etib,
Lutf-u diljo‘yluq bag‘oyat etib.

Sa'dning g'olib o'ldi savdosi,
Qilg'ali dayrning tamoshosi.

Qo'pti-yu dayr ichiga qildi xirom,
Ikki hamrohi birla gom-bagom.

Sayr aylab nazar solur erdi,
Lek hayrat aro qolur erdi.

Chunki, mehrin yoshurdi dayri sipehr,
Tun ham o'ldi sipehrdek bemehr6.

Sa'd ul dayr ichiga qildi mayl,
Bo'lg'och ogoh dayr girdida xayl.

Kelibon, berdilar nasihat-u pand-
Kim, ko'p o'l mish bu ishdin elga gazand.

Havas etmish edi ani mag'lub,
Tushmadi pand ko'ngliga marg'ub.

Kiribon dayrni panoh etti,
Bir qirog'inda xobgoh etti.

Bog'ladi barhaman⁷ eshikni chust,
Hisni Xaybar⁸ eshigi yanglig' rust.

Dayr davrida Sa'd eli noshod,
Qilg'onidin o'ziga ul bedod.

Anga xud vahm ul sifat g'olib-
Ki, bo'lub chiqmog'ig'a ko'p tolib.

Juz nadomat xayolig'a yetmay,
Ul nadomat valek sud etmay.

Mutaazzir ko'ziga uyqu ishi,
Bo'l mayin uyqu tush ko'rarmu kishi?

Tongg'a tegru ichiga vahm-u haros,
Har zamon ko'ngli ichra yuz vasvos.

Borcha tun og'zi ichra uyqu so'zi,
Subhdam uyqudin qiziqtı ko'zi.

Tushiga kirdi ham bu oliv dayr-
Kim, qilur erdi anda har sori sayr.

Ko'rdikim, ikki surati dilkash,
Qush kibi, lek rangi axzarvash.

Mutaharrik bo'lub, navo aylab,
Dayrdin uchtilar havo aylab.

Uchubon evrulub aning boshig'a,
Qo'ndilar ikkisi kelib qoshig'a.

Birisi chekti mujda birla xuro'sh,
Qildi mundog' nido, nechukki, Suro'sh-

Kim: «Nasibing sening pari bo'lmish-
Ki, yuzi mehri xovariy bo'lmish!»

Yana bir biym birla qildi nido,
Etti maqsudini bu yanglig' ado-

Kim: «Seni dev qilg'usidur asir,
Solib ikki ayog'inga zanjir». *zakru*

Qilibon hayrat ul g'arobatdin,
Seskanib qo'pti bu mahobatdin.

Har sori soldi ko'z, chekib afg'on,
Subhdin yorub erdi dayri mug'on.

Qo'pubon chun eshik sori qochti,
Kelibon barhaman eshik ochti.

Chiqg'och oshuftaroy savdoyi,
Ayladi ul tush oni shaydoi.

Kechaga tegru beqaror erdi,
Ishi har dam fig'on-u zor erdi.

Borcha tun og'zi ichra uyqu so'zi,
Subhdam uyqudin qiziqtı ko'zi.

Tushiga kirdi ham bu oliv dayr-
Kim, qilur erdi anda har sori sayr.

Ko'rdikim, ikki surati dilkash,
Qush kibi, lek rangi axzarvash.

Mutaharrik bo'lub, navo aylab,
Dayrdin uchtilar havo aylab.

Uchubon evrulub aning boshig'a,
Qo'ndilar ikkisi kelib qoshig'a.

Birisi chekti mujda birla xuro'sh,
Qildi mundog' nido, nechukki, Suro'sh-

Kim: «Nasibing sening pari bo'lmish-
Ki, yuzi mehri xovariy bo'lmish!»

Yana bir biym birla qildi nido,
Etti maqsudini bu yanglig' ado-

Kim: «Seni dev qilg'usidur asir,
Solib ikki ayog'inga zanjir».

Qilibon hayrat ul g'arobatdin,
Seskanib qo'pti bu mahobatdin.

Har sori soldi ko'z, chekib afg'on,
Subhdin yorub erdi dayri mug'on.

Qo'pubon chun eshik sori qochti,
Kelibon barhaman eshik ochti.

Chiqg'och oshuftaroy savdoyi,
Ayladi ul tush oni shaydoi.

Kechaga tegru beqaror erdi,
Ishi har dam fig'on-u zor erdi.

Ko'ngli ichra ulumi pinhoni,
Kon ichinda javohiri koni.

Fosh hikmat shukuhi zotidin,
Yetti yuz yil o'tub hayotidin.

Ne jahondin anga umed, ne biym,
Deb otin xalq Paylaqus hakim⁹.

Ko'rgach-o'q hayrat ettilar turubon,
Ko'ksiga qo'llarin qovushturubon.

Voqif erdi hakimi ravshanroy,
Ochibon sochin o'ldi chehrakushoy.

Yuzi nuri yorutti ayvонни,
O'ylakim, mehr nuri davronni.

Mizbonliq xayoli bot etti,
Mehmonlарg'a iltifot etti.

Ko'rubon ul shukuh ila tamkin,
Qo'ydilar tiyra tufrog' uzra jabin.

Sa'dg'a dediki: «Ey saodatmand,
Zotinga bermasun zamona gazand.

Chunki, ko'rdi ko'zum jamolingni,
Ayladim fahm borchha holingni.

Senmu dersen, so'zungni mo'-bamо',
Yo'q esa mo'-bamо' men aytaymu?»

Yer o'pub dedi dardmandi zamon,
«Hikmat ayturg'a yaxshiroq Luqmon»¹⁰.

Soldi dono boshin tabassum ila,
Boshladi dilkusho takallum ila.

Avvali holidin fasona dedi,
Har ishidin necha nishona dedi,

Shahr-u mulk-u ato-anosidin,
Bazl ila mehmonsarosidin.

Kasbi ilm aylamak, hunar dog'i,
Tutmoq el holidin xabar dog'i.

Safar ahlig'a mol etib maqsum,
Aylamak turfa qissalar ma'lum.

Bu ikov qissasig'a bo'lmoq asir,
Bo'lmayin mehnati ilojpazir.

Tarki ul kishvar-u diyor etmak,
Bu taraf g'urbat ixtiyor etmak.

Uyubon dayr ichinda ko'rmak tush,
Nuktalarkim, debon anga iki qush.

Borig'a bo'ldi ul sifat qoyil-
Kim, alar hushin ayladi zoyil.

Sa'di bedilg'a ko'p ko'ngul berdi-
Ki: «Yuzung bizga orzu erdi.

Ham tushungga degumdurur ta'bir,
Ham husulig'a aylagum tadbir.

Lek bu ishda o'yla suratdur-
Ki, sanga ayturi zaruratdur.

Sanga mendin, nechukki, bordur sud,
Manga ham sendin o'lg'usi maqsud.

Men bu dayr ichra peshvo erdim,
Hikmat ahlig'a muqtado erdim.

Ushbu erdi manga havas doyim-
Kim, o'shul yerda bo'lg'amen noyim.

Yana hikmat bo'lur edi mone',
Bo'lur erdim xayol ila qone'.

Havasim oqibat g'ulu qildi,
O'zini aql chorajo' bildi.

Kechaga tegru muztarib erdim,
Kecha bo'lg'och shuursiz kirdim.

Go'shae tuttum-u yumub ko'zni,
Soldim uyqug'a kuch bila o'zni.

Chun ko'zum uyqug'a niyoz etti,
Uyqu ko'zumga turktoz etti.

Tushuma, o'yla, kirdikim, ul dayr-
Kim, aning noyimig'a bo'lsun xayr.

Bo'ldi yuz ming misol jilvagahi-
Ki, dimog'im xiraddin o'ldi tihi.

So'ngra keldi uchub iki timsol-
Ki, sanga ham yaqin ekin bu hol.

Xushnavo ikki qush tarannum aro,
Ikkisi kirdilar takallum aro.

Dedi bir qushki: «Ey havaspayvand,
Tushgusidur iki ayog'inga band.

Ishrating sham'i ko'r bo'lg'usidur,
Vataning tiyra go'r bo'lg'usidur».

Yana bir qush dediki: «Qilma taab-
Ki, sanga sa'd bo'lg'usi kavkab.

Egninga chiqqusidur ikki qanot,
Qat' qilg'ung uchub tariqi najot-

Kim, qanotdin anga tarab bo'lg'ay,
Anga uchmoq qachon ajab bo'lg'ay?»

Ul iki qush payomi so'zlardin
Seskanib uyqu o'cti ko'zlardin.

Ko'ngluma tushti iztirob, base,
Qildi savdo meni xarob, base.

Vahm bo'ldi xayolima g'olib,
Bir muabberg'a bor edim tolib-

Ki, xayol ulcha ayladi tasvir,
Solg'ay ilgimga mujdayi ta'bir.

Anga ta'bir kimsa bilmas edi,
Tilab erdim, vale topilmas edi.

Jismim o'ldi zaif mehnatdin,
Jonima yettim ul mashaqqatdin.

Ko'ngluma har dam ehtizoz erdi,
Tanima har nafas gudoz erdi.

Ne ajab, yaxshi so'zdur ul masalo-
Ki: «Balo yaxshiroqki, biymi balo»¹¹.

Jonni mehnatqa ayladim taslim,
Har zamon o'lturur edi meni biym.

Ish anga yetti ranji davrondin-
Ki, tamomi ilik yudum jordin.

G'ayri o'lmak yo'q erdi tadbiri,
Yetti boshimg'a Xizrvash pire¹².

Xirqasi axzar-u aso axzar¹³,
Go'yi ul erdi Xizr payg'ambar.

Dedikim: «Ey ramida, qayg'urma,
Joninga biym-u xavf o'qin urma.

Men tushungni yo'ray, vale sen ham,
Shart qilkim, ne aytsam men ham

Uzr demay, qabul qilg'aysen,
Yo'qli, o'zni malul qilg'aysen».

Yer o'pub ayttimki: «G'avrima yet,
So'ngra ne hukmkim, etarsen, et-

Kim, qabul ayladim so'zung jondin,
Ne desang qilmayin ibo ondin».

Dedi: «Jomospnoma»¹⁴ arqomin,
Nazar aylab o'qug'il ahkomin-

Kim: yozibdur bu qissani bir-bir-
Ki, tushungga ne nav'dur ta'bir.

Sanga, shartiki, iltimos ettim,
Tut quloqkim, adosig'a yettim.

Shart budurki, boqmay o'zga ulum,
Ayla ta'bir ilmini ma'lum.

Sendin ul fanda aylamak ko'shish,
Bizdin oning kushodig'a baxshish-

Kim, bu dayr ichra ulki zor o'lg'ay,
Tush ko'rub bo'yla beqaror o'lg'ay.

Sen davoyi mizozi qilg'aysen,
Ul g'amining iloji qilg'aysen».

G'oyib o'ldi tamom etib so'zni,
Men izi o'rnig'a qo'yub ko'zni,

Iziga ashk gavhari sochtim,
So'ngra «Jomospnoma»ni ochtim.

Tushti ochqoch, hamul mahallig'a ko'z-
Ki, yozib erdi holatimdin so'z.

Deb edikim: «Falon zamonda kishi-
Ki, aning ilm-u hikmat o'lsa ishi,

Uyub ul dayr ichinda tush ko'rsa,
O'ziga dard-u g'ussa to'sh ko'rsa,

Chora budurki, ko‘hsor ichra,
Vatan etgay qorong‘u g‘or ichra.

Qo‘ymag‘ay toshqori oyoq ondin,
Yuz yil o‘lg‘uncha qat’ davrondin.

Ishiga mundoq aylasa tadbir,
Band ila go‘rg‘a budur ta‘bir.

Chunki, yuz yil o‘tar najot yetar,
Jonig‘a mujdayi hayot yetar.

Tiyra shomiki, qat’ o‘lur minba’d,
Ko‘zini yorutur bir axtari sa’d¹⁵.

Ya’ni, ul lahza bir saodatmand
Ishiga dayr ichiga tushgan band.

Oti Sa’d-u jamoli farxunda,
Sa’di akbar jamoliga banda.

Tiyra g‘ori aro tulu’ aylar,
Anga ta‘birini ruju’ aylar.

Uzlatoyin hakimi g‘ornishin
Anga ta‘birin aylasa talqin,

Yo‘lig‘a Sa’d chun xirom etgay,
Jahd ila muddaoyi kom etgay.

Yetgusidur muabbirig‘a murod,
Ko‘rgusi uqdalig‘ ishiga kushod.

Bo‘lg‘usidur topib ko‘p ishga vuquf.
Charx mushkillari anga makshuf.

Fikr ila bo‘lg‘usi falakpaymoy,
Charx bo‘stoni ichra jilvanamoy.

Royi gardung‘a dast topqusidur,
Ko‘kni ollida past topqusidur.

Ul riyozatki, chekti g'or ichra,
Nafsiyi tutti xorxor ichra.

Raf' o'lub borchasi qaydi jismoniy,
Bo'lg'usi zoti uyla ruhoniy-

Ki, nekim, ahli hikmat ayladi kom,
Mone' o'ldi havodisi ayyom.

Bo'lg'usidur bori anga ro'zi,
Roya aflok mash'alafro'zi.

Tushining so'ngg'i qismig'a ta'bir
Budururkim, xabar yeturdi pir¹⁶.

Charx avjig'a iltifoti aning,
Budur egnidagi qanoti aning.

Men bu so'zlarga, chunki, soldim ko'z,
Yodima keldi Xizr aytg'on so'z.

Oncha ta'bir ishiga chektim ranj-
Ki, Haq etti manga nasib ul ganj.

Yuz yil o'lmishki, bu mag'ora aro
Mu'takifmen ulusqa chora aro.

Kimki, bu dayr aro guzar soldi,
Tushdin oning balosig'a qoldi.

Keldi-yu arz qildi ahvolin,
Ollidin raf' qildim ashkolin.

Ko'z yuzungga umedvor erdi,
Jonda yuz dog'i intizor erdi-

Ki, qachon topqamen visolingni,
Yorug'ay ko'z ko'ruba jamolingni.

Shukr yuz yil, nekim, murod ettim,
Maqdamingdin murodima yettim.

Bu edi ulcha menda topti vuqu',
Qilay emdi sening ishingga shuru'.

Tushta qushkim, chekib navoyi g'arib,
Sanga ulkim, dedi, parini nasib.

Ul erur shohi sabzpo'sh qizi-
Ki, quyosh kuhlidur oyog'i izi.

Shahrisabz o'ldi taxtgohi aning,
Yer uza sabzadek sipohi aning.

Anga farzand bir parivashdur-
Ki, pari husnidin mushavvashdur.

Qila olmay pari yuziga sitez,
Huri jannat anga kamina kaniz.

Yuzi mashshotasi ajuzi sipehr,
Husni ko'zgusi ul sipehrda mehr.

Balki, ul husn olib quyoshdin boj,
Hech ko'zguga bo'lmayin muhtoj.

Husni vasfida nutq gungi maqol,
Yuzi zikrida nafsi notiqalol.

Labi la'li zuloli hayvoni,
Xizr yanglig' libosi rayhoni.

Hulla uzra yuziki, jilva qilib,
Sabza uzra guli Bihisht ochilib,

Shohning moyayi farog'i ham ul,
Ne farog'i, ko'rар qarog'i ham ul,

Shohg'a qal'ae durur oliy,
Rif'at ichra sipehr timsoli.

Bir biyik qulla uzra ul qo'rg'on,
Burji ko'k qal'asig'a ta'n urg'on.

Shoh qo‘rg‘on aro yasab bir qasr,
Anda sokin durur ul ofati asr¹⁷.

Qasr davrida uch hisor durur,
Burjlar anda charxvor durur.

Har hisorida bir biyik darband,
Rif‘at ichra kelib falakpayvand.

Lek darbandlar ochilmay hech,
Haddin ortuq yo‘lida tob ila pech.

Burnog‘i band aro topib qo‘rg‘on,
Devson zangi-yu, oti Qatron.

Zo‘ri ollinda pil, o‘ylaki, mo‘r,
Har tuki soiy-u pil chog‘liq zo‘r.

Razm vaqtি qaro balo kelibon,
Tanida har rag ajdaho kelibon.

Qal’aning kutvoli ul zangi,
Kutvoli sipehrdek rangi.

Yana darband aro hamisha muqim,
Ochib avroq bir xujasta hakim.

Har sifat ilm aro kelib mohir,
Ilm-u taqvo jamolidin zohir.

Ul bo‘lub qal‘a vaz‘ig‘a boniy,
Yana bir qal’aning nigahboni.

O‘tgach andin kelib yana darband,
Anda zole fusun bila xursand.

Umrida makr-u hiyla aylab vird,
Hiylada zoli charx anga shogird.

Qasr davridin ul bo‘lub ogah-
Ki, nasim ul yon esmagay nogah.

Qush o'tarda o'chub hayoti aning,
Chibin uchsa kuyub qanoti aning.

Sehr o'tin hisn ichinda, o'yla, yoqib-
Ki, erib tosh-u chashma yanglig' oqib.

Asl fikratda mohi sangindil,
Juft shug'lig'a bo'lmayin moyil.

Shohdin istab, o'yla, hisni hasin,
Chiqib eldin, bo'lub hisornishin.

Husnikim, dahr aro solib g'avg'o,
Tushubon har kishiga ul savdo-

Kim, aning vasli orzu aylab,
Kelsa ul ishda guftugo' aylab.

Shoh bo'lsun, yo'q ersa shahzoda,
Yo'qsa, har ishda fard-u ozoda.

Shart mundoq qilib buti gulchehr-
Ki, anga, ulki, garm aylab mehr.

Chun hisorig'a nogahon yetsa,
Aqd amrini oshkor etsa.

Kina-vu makr tarhini solg'ay,
Uch hisorin ne nav' etib olg'ay.

Chunki, avval yetushsa qo'rg'ong'a,
Ko'rguzub dastburd Qatrong'a.

Qo'llarin aylagay sarosar band,
To anga fath bo'lg'ay ul darband.

Bo'lsa ikkinchi hisnig'a moyil,
Bo'lg'usidur hakim anga soyil.

Neki, so'rsa behijob desa,
Mushkiliga aning javob desa.

Qilsa soyilni so‘z bila ojiz,
Fath bo‘lg‘ay anga ikinchi diz.

Yana bir qal‘a sori sursa samand-
Ki, fusungarda bo‘ldi ul darband.

Ilm ila qilsa chora ohangin,
Boutil etsa fusun-u nayrangin.

Sehrini botil aylagach holi,
Bo‘lg‘ay uchunchi qal‘ag‘a voliy.

Uch hisor uzra bo‘yla ursa alam,
Oning o‘lg‘ay buti hisori ham.

Yo‘q esa qaysi birga bo‘lsa asir,
Qatlig‘a oning aylamay taqsir.

Tig‘i xunrez tortibon bebok,
Aylagaylar hamul dam oni halok.

Itlar ollig‘a tashlabon loshin,
Qo‘yubon kungira uza boshin.

Qavm-u xaylini aylabon toroj,
Aylagaylar diyoridin ixroj.

Har necha kun, emaski, bir mazlum,
Bo‘limg‘ay umr-u jonidin mahrum.

Kungira ustida, nuchukkim, tosh,
Qo‘yulubtur o‘shul hisor uza bosh.

Lek sen hech nav’ qoyg‘urma,
Vahm dashtig‘a markabing surma-

Kim, ani Haq sanga nasib etmish,
Vasl topmoqqa vaqt ham yetmish.

Har ne qilg‘um sanga ta’lim,
Andog‘ etmak kerak, sen etmay biym», —

Dedi-yu necha lafz qildi savod-
Ki: «Kerakkim, bularni tutsang yod»,

Muhrae dog‘i jaybida erdi,
Chiqorib oning ilgiga berdi.

Yana bir ruq‘a dog‘i qildi raqam,
Sa’d taslimi ayladi oni ham.

Dedi: «Qo‘p, emdi yo‘lg‘a tushkil bot,
Rahbaring ushbu ikki Xizrsifot.

Surubon Shahrisabz jonibi ket,
Turmayin yo‘lda ul diyorg‘a yet.

Chun yaqinlashting ikki axzарро‘sh,
Shahg‘а borib, nuchukki, ikki Suro‘sh.

Har nekim, senda bo‘lsa surati hol,
Aylasunlar shah ollida irsol.

Chun xayolingni shoh angladi jazm,
Burna Qatron bila buyurg‘usi razm.

Necha lafziki, yozmisham zinhор-
Ki, oni tinmay etgasen takror.

Muhrani dog‘i og‘zinga olg‘il,
Suyini xasm jonibi solg‘il.

Berur ul lafzlar sanga shavkat,
Dushmaningdin olur vale quvvat.

Muhradin dog‘i har ne sochsang su,
Keturur xasm ko‘ziga uyqu.

Chunki, zangini aylading mag‘lub,
Shod bo‘lg‘ilki, qo‘ydi yuz matlub.

Ham o‘shul devsor fath o‘ldi,
Ham burung‘i hisor fath o‘ldi.

Qo'ysang ikkinchi uqda sori qadam-
Kim, erur komili Masihodam.

Burun ondinki, ul hikoyat der,
Chiqorib ilkiga ruq'ani ber.

O'qug'och, ko'rguzub niyoz sanga,
Mendek o'lg'usi chorasoz sanga.

Shod bo'lg'ilki, ul xiradpayvand,
Menga shogird erur, dag'i farzand.

Sanga bo'lub shafiq-u g'amxora,
Ul fusungarga qilg'usi chora.

Sehrlarni chu ayladi botil,
Sanga borchha murod erur hosil».

Muncha so'zni chu naql qildi durust,
O'pti monglayini, quchub oni rust.

Bo'lubon shodmon dedi: «Shod o'l,
Bizni obod qilding, obod o'l!

Qo'pqil-u erta kunni aylama kech,
Yo'l yururda tavaqquf aylama hech», –

Dedi-yu anga xayrbod etti,
Qoldi bu, ul nishot ila ketti.

Tun-u kun qat' etar edi vodiy
Yo'lini boshlab ul iki hodiy.

Toki, bo'ldi padid xittayi Kash,
Tufrog'i rangi charxi axzarvash.

Ikki rahbarg'a amr qildi xirom,
Qissasin shahg'a aylabon e'lom.

O'zi ul marz uza yeshib mahmil,
Sabza ustida ayladi manzil.

Ul ikav shah qoshinda bor topib,
Nukta surguncha e'tibor topib.

Shohg'a qissalar debon dilxoh,
Sa'd holidin ettilar ogoh.

VASF ko'p qildilar kamolotin-
Ki, shah angladi borchha holotin.

Shah tonur erdi ul ikavni ham,
Erdilar, balki, xodim-u mahram.

So'zları sidqi shahg'a erdi yaqin,
Bildikim, bordur ulcha derlar chin.

Ko'rmayin bo'ldi Sa'dg'a mushfiq,
Chun¹⁸ bu ikki bor erdilar sodiq.

Hukm qildiki: «Ul taraf surunguz,
Tongla boshlab yo'lini kelturunguz!»

Boribon tongla hozir ayladilar,
Shahni osudaxotir ayladilar.

Ko'rgach, oning xujasta tal'atini,
Topti ko'p ko'nglida muhabbatini.

Ko'rshub oni sarfaroz etti,
Ul yana yer o'pub niyoz etti.

Ko'p so'rab qildi sandali ta'yin,
Taxt ollida topti ul taskin.

Chun chekildi taomi shohona,
Oldi bahr oshno-vu begona.

Shahg'a aylab edi ul ikki xabir
Sa'dning muddaosini taqrir.

Dedikim: «Borib o'lg'il osuda,
Yo'l aro bo'ldung ersa farsuda.

Bukun osudaliq g‘animat bil,
Tongla qo‘rg‘on sori azimat qil».

Sa’d yer o‘pti dog‘i azm etti,
O‘z visoqida mayli bazm etti.

Ichibon may ko‘ngul murodi bila,
Sanami mohchehra yodi bila.

Kechadin, chunki, o‘tti bir-ikki pos,
Ishq ila boda andin oldi haros.

Boshida boda, ko‘nglida mahbub,
Yor ko‘yini ayladi matlub.

Ahli majlis tamom mast edilar,
Borchu uyqug‘a poybast edilar.

Sa’d chiqtı chog‘ir xayoli bila,
Ko‘ngli dildorining visoli bila.

Zohir etti xirom yor sori,
Qo‘ydi mastona yuz hisor sori.

Qavm-u xayli bori qolib g‘ofil,
Ul qaro tunda mast-u loya’qil.

Urar erdi hisor davrida gom,
Yiqila-qo‘pa tutmayin orom.

Oshiqona chekib surud-u navo,
Hardam aylab yuqori ko‘ngli havo.

Ushbu holatda zangiyi xunxor,
Tog‘ aro, ul sifatki, tiyra buxor¹⁹.

Qal‘a davrin kezib tutar edi pos,
Ko‘nglida biym yo‘q, ichinda haros.

Yeti nogah qulog‘ig‘a bir un,
G‘azabidin boshig‘a chiqtı tutun.

Tushubon bordi un payi bila tez,
Tutub ilgiga dashnayi xunrez.

Ko'rdi masteki, hush yo'q anga hech,
Juz fig'on-u xuro'sh yo'q anga hech.

Avval o'lturmak istadi oni,
Yana qildi xayol pinhoniyo-

Ki: «Ani kecha asrag'ay mahkam,
Tonglakim, yorug'ay bari olam.

Ma'raka oshkor qilg'onda,
Sa'd ila korzor qilg'onda.

Avval o'lturgay oni bermay amon,
Toki, qilg'ay nazora yaxshi-yamon.

Tushgay andin g'animi ko'ngliga biym,
G'olib o'lg'ay, chu biym topti g'anim».

Bu xayoli bila bo'lub xursand,
Sa'd ayog'ig'a soldi mahkam band.

Qal'a toshida bor edi g'ore,
Qaro go'r og'zidin namudore.

Soldi g'or ichra zulm aylab fosh,
Qo'ydi g'or og'zida bir og'ir tosh.

Zangiyi nahs qo'ydi qal'ag'a pay,
Sa'dni g'or ichinda bosti may.

Sog'olib subhdam chu uyg'ondi,
O'zining holatig'a o'ylondi.

Kirdi, chun ko'ngli bo'ldi fikratsoz,
Kechagi holi yodig'a oz-oz.

Tushi chun kirdi ko'ngliga bir-bir,
Qildi avvalg'i qush so'zin ta'bir.

Ruq'akim, bermish erdi dono yod,
O'qumog'lig'ni aylagach bunyod:

Oncha quvvat tanig'a yuz urdi-
Kim, chu qaydini chekti, sindurdi,

G'or og'zidin oldi toshni ham,
Qo'ydi hinjor ila yo'lig'a qadam.

Yel kibi borur erdi musta'jil,
Toki, tutti sukun, topib manzil.

Muztarib ko'rdi xaylini g'amgin,
Rifq ila berdi borchag'a taskin.

Ajz ila xoki rahg'a yuz qo'ydi,
Otlanib va'dagahg'a yuz qo'ydi.

Shoh xud turmish erdi maydonda,
Zangiyi devsor javlonda.

Mohrux burj ustida hozir,
Mehri anvar Zuhal sori nozir²⁰.

Yuz tuman elga ul taraf ohang,
Borchasi Sa'd uchun bo'lub diltang.

Dev nozirki, Sa'd chun surgay,
Chiqorib tutqunini o'Iturgay.

Sa'd chun korzor aro kirdi,
Zangi ul tiyra g'or aro kirdi.

Xalq bo'ldi bu holdin hayron,
Topmadi band qilg'onin Qatron.

Anga ul ish ko'rundi asru ajab,
O't nihodig'a soldi kin-u g'azab.

Chiqtı-yu Sa'd sori azm etti,
Ul dag'i otidin tushub yetti.

Hirzdin oncha shavkat erdi anga-
Ki, harificha quvvat erdi anga.

Ikkisi zo'r kelturub doim,
Kuchlari erdi go'yiyo qoyim.

Muhrani Sa'd og'zig'a oldi,
Suyini xasm jonibi soldi.

Ul rutubatki, zohir etti bu su,
Bo'ldi zangiga mujibi uyqu.

Ko'zi chun bo'ldi uyquning vatani,
Sa'd andoq qo'nqordi yerdin ani-

Kim, chu chiqti boshi uza ul dev,
Yetti ul xalqdin falakka g'irev.

Boshi ustidin oni aylab paxsh,
Andoq urdiki, yerga bog'ladi naqsh.

O'yla tushti nazora ahlig'a jo'sh-
Ki, falak gunbadig'a tushti xuro'sh.

Sa'd ani qo'ydi, dog'i qildi savol-
Ki: «Yana ne qilay, qiling irsol!»

Boshladilar yo'lin hakimg'a chust,
Qadam urdi borurda bo'lmay sust.

Kirib o'tti burung'i qo'rg'ondin,
Oldi o'z toramini Qatrondin.

Surdi ikkinchi qal'a bandig'a bot,
Ko'rgach oni hakim qoldi mot.

Sa'd filhol ayladi taslim,
Ruq'akim, yozdi Paylaqus hakim.

Ochqach, ustodining otin ko'rди,
O'pubon, yerga jabha tegurdi.

O'qudi, yozmish erdi holotin,
O'zi-yu Sa'dning maqolotin.

Safhada kilk etib nigorishlar,
Oni qilmish edi siperishlar.

Borchas ishdin xabar topib soyil,
Bo'ldi tufrog'in o'pgali moyil.

Dedi: «Yo'qtur manga had-u yoro,
Nukta demak bo'lub suxanoro».

Yozmish erdi hakimi daryodil,
Aylamak zol sehrini botil.

Ul ikov bu sifat muhokoda,
El yiroqtin turub tamoshoda.

Dedi donoki: «Ulki, derlar zol,
Zoldek men yasabmen ul timsol.

Sehrdin tegrasida tor ila pud,
Borchas erur namud-u yo'q mavjud.

Senki, ul yon azimat etkungdur,
Chunki, darband ichiga yetkungdur.

Zolning ko'ksiga urub ittisol,
Kir-u bo'l mahram, harimi visol».

Chunki, bo'ldi hakim anga tobe',
Yana Sa'd o'ldi shah sori roje'-

Ki: «Ne ishga yana shuru' qilay,
Qilur ish qaysidur, dengizki, bilay!»

Ojiz aylab edi hakimni ul,
Boshladilar ajuza jonibi yo'l,

Garchi el kirmagi mahol erdi,
Kirdi, darband aroki, zol erdi.

Keynicha shahr xalqi g‘avg‘osi,
Qo‘zg‘ab elni ul ish tamoshosi.

Zol davrida ko‘p balolar edi,
Shu’laposhanda ajdaholar edi.

Sa’d bevahm urub qadamni chust,
Tepti zoli xamida ko‘ksiga rust.

Zol tebrandi, chunki, o‘z yeridin,
Juzv-juzvi to‘kuldi bir-biridin.

Paykare erdi odamiyomonand,
Latta birla sirishdin payvand.

Rishtani ajdaho qilib afsun,
O‘tlari hulla, poralar gulgun.

Sehrlarni chu botil etti tamom,
Yondi-yu shoh sori qildi xirom.

Shah ani quchti, dog‘i o‘pti yuzin,
Oni farzand, ato o‘qudi o‘zin.

Gulshani bor edi jahonoro,
Qo‘yub otini «Ravzayi xazro»²¹.

Anda bir qasrg‘a edi boniy,
Qasri axzar der erdilar oni,

Aylabon ushbu bog‘-u qasrda sur,
Shahrisabz eli aylabon masrur.

Vasl topti farishta birla pari,
Mehr birla sitorayi sahariy.

Kechti oz choqda shohi ozoda,
Shoh bo‘ldi yerida shahzoda.

Yashil aylab libos-u toj-u sarir,
Ollida ikki sabzpo‘sh vazir.

Gulrux, andoqli, sarvi bo'stoniy,
Kisvat aylab hariri rayhoniy.

To tirik erdi shod-u beg'am edi,
Adlidin mulki sabz-u xurram edi.

Rangi axzar bahor rangi erur,
Sabza-vu marg'zor rangi erur.

Af'iyi g'am chu elga ayladi zo'r,
Ani jomi zumurrad ayladi ko'r²².

Sho'xkim, bo'ldi sarvdek cholok,
Sabzayi xattি aylar elni halok.

Xizr bu rangdin nishon topti,
Tong yo'q ar umri jovidon topti».

Chunki, roviy tugatti qissa durust,
Dedi Bahrom: «K-ey musofiri chust.

Asl-u pudungni aylagil taqrir».
Dedi roviyki: «Ey baland sarir,

Shahrisabz ahli zodasidin men,
Sa'dning xonavodasidin men».

Shohg'a ravshan o'ldi chun holi,
Qildi ul shahr uza ani voliy.

Ani osuda qildi qayg'udin,
O'zi osuda bo'ldi uyqudun.

XXVI

Seshanba kuni Bahromning gulgun libos bila qasri gulnoriyg'a tavajjuh qilib, shafaqqun hullalik xurshed bila sog'ari yoqutfom ichinda la'lrang may ichgoni va ul yoqut va la'ldin uyqu uchun mufarrih tartib qilib, maydin qizortg'on ko'zin yumg'oni

Chun seshanba sipehri chobukxez,
To'kti anjum sharoridin gulrez.

Bog'ladi zoli charx o'lub ra'no,
Abri shingarfgun bila hiyno'!

Shoh Bahrom kiydi gulgung raxt,
Tikti gulgung uy ichra gulgung taxt.

Qasri gulgung sari qilib ohang,
Istadi ichsa bodayi gulrang.

Sarvi gulchehr qildi istiqbol,
Gul kibi borcha raxti hullayi ol.

Taxti gulrang uza tutub orom,
Jomi la'l ichra bodayi gulfom.

Shoh ila qildi no'sh gulgung mul,
Mul alar chehrasin qilib gul-gul.

Anga tegruki, mehri gulruxsor
Yuziga yopti pardayi ko'hsor.

Shah ko'zi bodadin qizorib edi,
Ko'zidin uyqu lek borib edi.

Ul guruhiki, erdilar ma'mur,
Istabon yo'lda onchakim, maqdur.

Toptilar rahravi fusunsoze,
Nukta ayturg'a sehrpardoze.

Kulturub arz qildilar oni,
Bo'lди ijroyi hukmi sultoniy-

Ki: «Bo'lub parda keynida sokin,
Aylabon ulcha sa'y erur mumkin.

Sayr qilg'oni ko'h-u dasht desun,
Ne anga bo'lди sarguzasht desun».

Rahrav ul nav' hukm chun bildi,
So'z sano birla ibtido qildi-

Ki: «Shah iqbolı hasrdin afzun,
Yuzi iqbol jomidin gulgun.

O'zi ilgida arg'uvoniy may,
Iti ollida xasm qoni may».

XXVII

To 'rtunchi iqlim yo 'lidin keturgan musofir suxanguzorlig'i

Chun duo bila bo'ldi nuktasaro,
Dedikim: «Erta chog'da Dehli aro

Xisrave erdi shohlardin toq,
Tahti hukmida kishvari ofoq.

Maxzan-u ganjiga nihoyat yo'q,
Mulk-u xaylig'a hadd-u g'oyat yo'q.

Charx yo'q mulki arsasig'a adil,
O'zga shahlarning oticha anga pil.

Adl-u insof o'lub sifoti aning,
Shohlar ichra Juna oti aning.

Elga bazl-u ato bila mashhur,
Olam ichra saxo bila mashhur.

Elga lakkarni bebahona berib,
Gar bahona topib, xizona berib.

Bazlae gar debon suxansanje,
Silasig'a ato qilib ganje.

Bo'yla mashhur erurki, bir muhtoj,
Charx mulkidin aylagan ixroj.

Aylabon qat' dasht-u tog' ila rud,
Anga kelturdi bir sabad amrud.

Necha kun bo'ldi muzdi ichra darang,
Bo'ldi allonbar asru ko'p diltang.

Sog'inib shah dediki: «Toping oni,
So'runguz hojatini pinhoniy».

Dedi so'rg'on dam ul gadopesha:
«Hojatimdur bir arra, bir tesha».

Shah aning hikmatini qildi savol,
Dedi: «Hikmat bukim, yonib filhol,

Qayda bu mevadin yig'och mavjud?
Bo'lsa borin kesib qilay nobud».

Shah chu maqsudini aning bildi,
Sila bir mulk molini qildi-

Ki, hisob ichra bor edi o'n lak',
Har laki o'n tuman kelib beshak.

Vuzaro mayl etib bahona sori,
Boshlabon shahni ul xizona sori-

Ki, agar ko'rsa oncha naqd ila mol,
Bordurur bermagi biravga mahol.

Shah bilib chun nazora etti ani,
Ozdurur deb dubora etti ani.

Ishi yo'q erdi bir aning mundoq,
Bor edi o'n-u yuz-u ming mundoq.

Bir kun o'lurmish erdi suhbat aro,
Charx yanglig' uluvvi himmat aro.

Dur sochar erdi abri ehsoni,
Bor edi bir g'arib mehmoni.

Tuhfa kelturmish erdi bir ko‘zgu-
Kim, ani tutsa har kishi o‘tru:

Chin desa aksida safo erdi,
Desa yolg‘on yuzi qaro erdi.

Ko‘p kishi qildi ozmoyish anga,
Aytg‘ondek edi namoyish anga.

Shoh anga berdi benihoyat mol-
Kim, aning ushrin etmas erdi xayol.

Bazl chun oncha naqd-u mol etti,
So‘zning asnosida savol etti-

Kim: «Chu olam aro guzar solding,
Olam ahlig‘a ko‘p nazar solding.

Bir meningdek saxiy eshittingmu?
Yo ko‘rub xizmatig‘a yettingmu?»

Shohning bu savolidin mas’ul,
Behad andesha ichra bo‘ldi malul.

Hov, desa shahg‘a nuqs roje’ edi,
Yo‘q, demak xud xilofi voqe’ edi.

Oqibat bahmdin deyolmay chin,
Yolg‘on ayturni aylabon oyin

Dedi: «Yer yo‘qli, men yugurmaymen,
Rov sendek jahonda ko‘rmaymen».

Dedi: «Chindur bu?» – dedi: «Chindur bu»,
Shah dedi: «Ollig‘a tutung ko‘zgu!»

Chunki, nazzora qildi ko‘zgu aro,
Aksi ko‘zgu aro ko‘rundi qaro.

Bo‘ldi xijlat bila sarafganda,
Shah dag‘i andin o‘ldi sharmanda.

Dedi: «Ey rahravi xujastasifot,
Bizdin o'ldi sanga bu nav' uyot.

Bu qaro boisi chu yolg'ondur,
Chin degilkim, iloji osondur».

Dedi: «Ko'rdum». Dediki: «Ko'zguga boq!»
Boqtı ko'zguga, bor edi yuzi oq.

Shah dedi: «Aytqilki, ne kishidur-
Ki, bu yanglig' saxo aning ishidur?»

Dedi roviyki: «Ey balandsarir,
Aytmoqdin manga yo'q emdi guzir.

Bu hikoyatki, bas, yiroq bo'lg'ay,
Bo'lsa xilvatda yaxshiroq bo'lg'ay».

Majlis ahlin qo'pordilar holi,
Shah-u roviyg'a qoldi uy xoli.

Dedikim: «Hind ichinda shahredur,
Ravzadin olam ichra bahredur.

Ham sening mulkunga erur doxil,
Moli har yil xizonag'a vosil.

Vasfi bas dilpazir-u oti Taroz²,
Tarzi dilkash, nechukki, ishqı majoz.

Shoyad ul yerga yetgan erkinsen,
Yo'qsa vasfin eshitgan erkinsen?»

Shah dedi: «Qilmamishmen oni tavof,
Lek eldin eshit misham avsof.

Sen hadisingni ibtido ayla,
Har ne ko'rghan esang ado ayla».

Dedi: «Shahredur ul bihishtoso,
Naxli To'bi misoli gardunso.

Kavsaro suyi dalili aning,
Har taraf rudi Salsabili³ aning.

Ravza yanglig‘ havosi jonparvar,
Suyi Kavsar kibi ravanparvar.

Eliga bog‘ ziynati – pesha,
Bog‘din yaxshiroq anga besha.

Kishi yo‘qkim, yo‘q anga bo‘stone,
Bog‘ida har taraf gulistone,

Har kishi oni xurdi hol yasab,
Zeb aro ulcha ehtimol yasab.

Shohning chunadolat o‘ldi fani,
Eli ushbu jihatdin asru g‘ani.

Shahr-u ko‘yi Bihishtdek ma’mur,
El bila uylar anda hur-u qusur.

Moli zabtig‘a el bo‘lub hayron,
Topmayin, ganj qo‘yg‘ali vayron.

Navjuvone bu shahr aro sokin,
Vasfi ming nuktadong‘a yo‘q mumkin.

Husn aro mehri osmoniy ul,
Lutf aro obi zindagoniy ul.

Yoshi oz-u, kamoli ko‘p behad,
Zotida mundarij kamoli xirad.

Pok tab‘i safoda ko‘zgudek,
Sabza uzra oqar suzuk sudek.

Fahmig‘a nukta bo‘lmayin mubham,
Nuktasi ichra nukta ko‘p mudg‘am.

Tab‘i har fanda chun muloyim o‘lub.
Anga ahli funun mulozim o‘lub.

Yo‘q saodatliq o‘yla bir mavjud,
Axtari sa’d o‘lub, oti Mas’ud.

Ayamay andin Ezidi Mutaol
Hech ishda kamol, xossaki, mol⁴.

Mayli gulzor aro qilib ohang,
Doim ichmakka bodayi gulrang.

Toki gul bor durur tuzub majlis,
Gul erur majlisi aro munis.

Sochibon bargi gul qadam to farq,
Farqdin to qadam gul ichra g‘arq.

Chunki, gul faslin o‘tkarib gardun,
Aylabon ul harirlar gulgun.

Kesturub bargi gul kibi bir-bir,
Singdurub anda atr-u mushk-u abir.

Bori kiymaklarin qilib gulfom,
Yana gulfom etib xujastamaqom.

Rahbarlarda necha buti gulchehr,
Charx toqi aro, nechukkim, mehr.

Yuzi gulguna rangidin soda,
Yasog‘on gul separa omoda.

Har qachon ul qilib nishotqa azm,
Tuzsa gulfom qasri sahnida bazm.

Nechakim, ayshining guli ochilur,
Yuqoridin boshig‘a gul sochilur-

Kim, aning bazmig‘a nazora qilib,
Bog‘i firdavsdin kanora qilib.

Ishlarin gar shikasta basta, dedim,
Yuzidin birni jasta-jasta, dedim.

Ura olmon vale saxosida dam,
Men nekim, gar tirilsa yuz Hotam»⁵.

Ayladi chun bu yerda nuktani bas,
Juna sabr-u qarorin oldi havas-

Kim, bu nodir sori guzar solg‘ay,
Borchu ahvolig‘a nazar solg‘ay.

Dedi: «Bir hafta istabon orom,
No‘sh qilg‘um haramsaro aro jom.

Xizmat ahlin ham ayladim ozod,
Aysh ila uylarida bo‘lsun shod».

Elni chu ayladi parokanda,
Azm jazm etti shohi farxunda.

Haramin xoslarg‘a topshurdi,
Nuktalar borchasig‘a tutturdi.

Bor edi bir zaminnavardi⁶ aning,
Bo‘lmayin barq hamnabardi aning.

Deb edi otini Sari us-sayr,
Qolibon sayrdin havo uza tayr.

Haftaliq yo‘lni boribon bir kun,
Yana bir onchani yana bir tun.

Beribon tavr-u vaz‘ig‘a tag‘yir,
Sekridi markab uzra shohi dalir.

Ikki kun sa‘y ila xirom etti,
Garchi yo‘l yuz yig‘och⁷ edi – yetti.

Ko‘rdi shahre, nechukki, bog‘i Bihisht,
Tufrog‘i atr aro abirsirisht.

Nuktago‘ vasfin aylagancha edi,
Balki, ziynat aro yuz oncha edi.

Surdi Mas'ud uyin so'rog' aylab,
Bazmini moyayi farog' aylab.

Yetti-yu ko'rdi bir biyik kiryo,
Toq-u ayvon anga sipehrasos.

Sohati ichra xalq g'avg'osi,
Orzuxoh ulus alolosi.

Mutaayyin eshikda necha kishi,
G'urabo xizmati alarning ishi.

Junani ko'rdilar g'aribmisol,
So'rubon bildilarki, nedur hol.

Boshlabon ollig'a yugurdilar,
Mehmonxonag'a tushurdilar.

Bog'labon markabin tavilag'a rust,
Boshladilar o'zini qasrg'a chust.

Qasrkim, erdi mehmonxona,
Farsh ila raxti borchha shohona.

Junag'a anda berdilar orom,
Tortib ollig'a guna-guna taom.

Mizbon dog'i keldi qoshig'a bot,
Ko'r, ne mehmon-u mizbon, hayhot!

Ul ziyofat tariqida mohir,
Oncha mardumliq ayladi zohir-

Kim, o'shul xulq ila kamoli xirad,
Junani ojiz ayladi behad.

Bo'lg'ucha ul kalomdin forig',
Bo'ldi mehmon taomdin forig'.

Qildi yuz lutf birla istimzoz,
Junadinkim: «Tilarmu boda mizo?»

Ani rog‘ib ko‘rub nishot aylab,
Bodadin ziynati bisot aylab,

Tuzdi bazmeki, charxi ko‘hnanihod
O‘yla bir toza bazm bermas yod.

Bor edi qasr yonida hammom,
Farsh-u izora anda yashm-u ruxom.

Shisha o‘rnida mehri olamtob,
Havzlar ichra su yerida gulob.

Iltimos ettikim, bir-ikki zamon,
Kirsa hammom aro burun mehmon.

Yusa yo‘l gardidin badanni xo‘b,
Shohg‘a ul bor erdi xud matlub.

Kirdi-yu topti bir dam osoyish,
Ko‘rdi oncha asos-u oroyish-

Ki, aning mulki ichra yo‘q erdi,
Ko‘rub insof borchag‘a berdi.

Toslar zarnigor-u mehrmisol,
Siymgun dastadin boshida hilol.

Futalar mushk-u anbar og‘ushta,
Tortilib ip yerida zarrishta.

Xidmat ahli guli tari yanglig‘,
Yo‘qli, hammom aro pari yanglig‘.

Yuz zarofatda har xujasta harif,
Kullu shay‘in min az-zarifi zarif^s.

Bu sifat yerda shohi ozoda,
O‘zni yo‘l gardidin qilib soda.

Qildi hammomin chiqorg‘a xirom,
Hulla kelturdilar bori gulfom.

Chunki, mehmon edi dag'i ma'mur,
Kiydi gulgun harirlarni zarur.

Bo'ldi Mas'ud ila to'ni hamrang,
Qildilar bazmgah sari ohang.

Bazme erdi Bihishtomoda,
Huri – soqiy-u, Kavsari – boda.

Shahni chun bazm ichiga yetkurdi,
Shahni o'lturtub, o'zi o'lturdi.

Majlis ahli guljabin bori,
Borchasining libosi gulnoriy.

Hukm qildiki, soqiyi mavzun,
Tutti mehmong'a bodayi gulgun.

Chun necha davr o'tti paydarpay,
Ahli majlis boshig'a chiqti may.

Shoh chun nodiri zamon erdi,
Hikmatoyin-u nuktadon erdi.

Majlise ko'rdi ul sifat marg'ub,
Bo'lub ul bazm shavqidin mag'lub.

Sog' ekanda rioyer aylar edi.
Hifzi holi bag'oyat aylar edi.

Boshi chun bo'ldi bodadin mahrur,
Xirad oyinig'a yetishti futur.

Jannat ichra o'zi ko'rub mehmon,
Har taraf boqsa hur ila g'ilmon.

Ko'ngli sabr-u qarorsiz bo'ldi,
Nuktada ixtiyorsiz bo'ldi.

Og'zining huqqasidin ochti band,
Nukta bir-birga ayladi payvand.

Baski, fosh ayladi durafshonliq,
Qo'ydi yuz mizbong'a hayronliq.

Shah savol etti: «K-ey xujastavujud,
Tal'ating ham oting kibi mas'ud.

Yo'qli, men Hind ichinda soyirmen,
Balki, olam aro musofirmen.

Bu qadar donish-u salohiyat,
Muncha jam'iyat-u rafohiyat-

Ki, sanga Tengri aylamish maqrun-
Ki, oni Tengri aylasun afzun.

Kishida ko'rmadim jahon ichra,
Qolmisham fikrati nihon ichra-

Ki, ne yanglig' sanga bu bermish dast,
Deb, meni qo'yma g'am aro payvast».

Dedi Mas'ud: «K-ey yuzung farrux,
Chunki, so'rdung zarur erur posux.

Muni bilgil atoyi Yazdoni,
Lek so'rsang sabab – eshit oni.

Bizga shohe durur, na yanglig' shoh,
Olam ahli boshig'a zilli Iloh-

Ki, hayotini Haq mudom etsun,
Zill-u johini mustadom etsun.

Podshohe durur, ajab, odil,
Adli olam eli aro shomil.

Zulm torini ul sifat uzmish,
Adl sozini ul sifat tuzmish-

Kim, aning davlatidin ahli zamон,
Topmamishlar bag'ayri amн-u амон.

Mulk aro, chunki, bo'ldi amniyat,
Yuzlanur mulk eliga jam'iyat.

Andin-o'qdur hunar hisobi ham,
Fazl ila donish iktisobi ham.

Bizga bu shoh davlatidin erur,
Soyayi joh-u hashmatidin erur.

Buki, eldin manga ziyod o'l mish,
Manga bu nav' e'tiqod o'l mish-

Ki, bo'lurg'a bu nav' ish hodis,
Go'yiyo ikki ishdurur bois:

Biri – Haq shukrini ado qilmoq,
Yana – shah jonig'a duo qilmoq.

Qoldi bu ikki ishdin el g'ofil-
Ki, alardin ne kom erur hosil?

Manki, bildim, bu bo'ldi pesha manga,
Naf'i mundoq yetar hamesha manga».

Shahni bu so'zlar andoq ayladi shod-
Ki, yaqin erdi aylagay faryod.

O'yla ko'nglida mehri yer tutti-
Ki, yana xulqi mehrin o'r kutti.

Bo'ldi xushhol o'lub fasonasigol-
Ki, fasohatdin etti xalqni lol.

Ko'rdi Mas'ud ul sifat mehmon,
Fazl-u donish aro vahidi zamон.

Istadi jon anga fido qilmoq,
Maqdam shukrini ado qilmoq.

Har taraf, tojiriki, ketmish edi,
Biri ul kun, magarki, qaytmish edi.

Kelturub erdi sondin ortuq sud,
Topti Mas'ud ondin ortuq sud.

Garchi, ul sudkim, Xudo berdi,
Onchakim, bir xiroji mulk erdi.

Ko'nglin ul moya birla xush qildi,
Sudini shahg'a peshkash qildi.

Shah musofir so'zini aylab yod,
Ne o'zin g'amliq ayladi, ne shod.

Mizbon yona bo'ldi bazmoroy,
Dedi: «O'n hur o'lub nishotafzoy,

Rahbalarning eshigin ochsunlar,
Gul xaloyiq boshig'a sochsunlar».

Garchi ul vaqt erdi fasli xazon,
Gul socha boshladi nasimi vazon.

Yasabon gulbori abirsirisht,
Bazmni qildi gulistoni Bihisht.

Har sori guluzori gulgunpo'sh,
Jomi gulrang aylar erdi no'sh.

Yuzi gul-gul bo'lub nishotangez,
Shohning xorxorin aylab tez.

Qildi Mas'ud bir taraf imo,
Bo'ldi bir guluzor jilvanamo.

Kelturub jome, o'ylakim, xurshed,
Ko'rmagan jom aning kibi Jamshed.

To'ldurub shohg'a ayoq tutti-
Kim, quyosh yanglig' uyni yorutti.

Dedi: «Uldur bu jomning holi-
Ki, chu bir to'ldi – bo'lmag'ay xoli.

O'ng sori davr topsa paydarpay,
Bo'lmag'ay kam kishi ichardin may.

So'l sori yonsa, nechakim, to/lg'oy,
Oz ichib ko/p, valek kam bo/lg'oy.

Yasog'onda guruhi hikmatqism,
Bog'lamishlar anga bu nav' tilism».

Ozmoyish chu ixtiyor o'ldi,
Bu sifat andin oshkor o'ldi.

Shahni ul jom qildi bodaparast,
Ichmayin boda bo/lgi andin mast.

Oni ham chekti mizboni saxiy,
Mehmon ollida saxo ko/r, axiy!

Shah may andin ichar edi xushdil,
Anga tegruki, bo/lgi loya'qil.

Ul kun o'ldi bu nav' ila oqshom,
Uyqudin topti tab'lar orom.

Subh rindi chu qildi mayli sabuh,
Rohi mehr anga toza ayladi ruh⁹.

Qo/ptilar bodayi sabuhkashon,
Bo/lubon ul sabuh birla xushon.

Yana kunduzga chekti ul majlis,
Qo/ymay ul majlis elga aql ila his.

Yana¹⁰ kundin takalluf o'ldi fuzun,
Guljabinlar tutub mayi gulgun.

Qasri gulgunda gulfishonlig' etib,
Sokini bazmi gulnishonlig' etib.

Yana Mas'ud ishorate qildi,
Bordi ulkim, ishoratin bildi.

Bazm aro turfa soze kelturdi,
Soz ila dilnavoze kelturdi.

Sozi ul sarvi guljabinning chang,
Guli ustida burqa'i gulrang.

Dedi Mas'ud: «Sozini olsun,
Burqa'in olib, o'lturub cholsun!»

O'lturub, chunki, burqa' ochti hur,
Bo'ldi el aql-u hushidin mahjur.

Chang torig'a chun fig'on berdi,
Kimki, o'lturmish erdi – jon berdi.

Bu xud ul nav' shahni qildi asir-
Ki, chekar erdi changi birla nafir.

Muni ham chekti shoh ollig'a tez,
Bo'lubon lutf birla uzrangez.

Tuna kun tortqoncha mol-u jihot,
Tortti mehmon ollig'a bot.

O'tti bu nav' ila bu kun dog'i,
Uyudi bazm usruk-u sog'i.

Yana tongla tuzuldi beozarm,
Majlis o'ldi iki kungidin ham garm.

Yana may ichmak erdi, gul sochmoq,
Yana may chehralarda gul ochmoq.

Zebu ziynat fuzun burundin ko'p,
Aysh-u ishrat burung'i kundin ko'p,

Yana amr etti mizboni karim-
Ki, birov qo'pti ul sifatki, nasim.

Olibon keldi barqraftore,
Sayr aro barqdin namudori.

Gomi Shabdezzin¹¹ kelib afzun,
Rangi gulgun-u oti ham Gulgun.

Bir parivash hayuni devnajod,
Balki, dev-u pari bila hamzod.

Shaklidin aql-u his bo'lub mabhut,
May anga su-u nayshakar anga qut.

O'n kelib o'zga otcha gomi aning,
Tun-u kun yuz yig'och xiromi aning.

Ani ko'rgach, xiraddin o'ldi bari,
Kishi andoqki, ko'rsa dev-u pari.

Ani ham chekti shoh ollig'a chust,
O'ylakim, necha tuhfa chekti naxust.

Borchadin shoh o'lub edi mamnum,
Lek mundin borisidin afzun.

Ul iki kungicha yana amvol,
Chekti mehmoni ollig'a xushhol.

Yana shom o'lg'ach, o'ldilar bori mast,
Mundoq o'lg'aykim, bo'lsa bodaparast.

Junayi mehr chun uzor ochti,
Hinduvi shom askari qochti¹².

Shoh Juna ko'z ochti xobolud,
Mezbon tole'i kibi mas'ud.

Keldi-yu qildi suhbat angezi,
Qilg'ali gulga boda omezi.

Shah dedi: «Ey rafiqi zebochehr,
Ko'nglumiz bog'ida ko'p ekkan mehr,

Mehmonliq ham o'lg'ay ushmuncha-
Ki, unut bo'limg'ay bu o'lguncha.

Sa'b erur garchi dardi hijroning,
Azm etarbiz gar o'lsa farmoning.

Garchi kelmak erur irodat ila,
Lek ketmak erur ijozat ila».

Bo'ldi hijron hadisi chun mazkur,
Tushti Mas'ud xotirig'a futur.

Dedi: «Ey rahnavardi korogoh!
Ne hadis erdikim, deding nogoh?»

Suhbating birla bor eduk xushhol,
Bizga hajring qilur mushavvash hol.

Xidmatingda gar ayladuk taqsir,
Sen karam birla topmog'il tag'yir.

Shod eduk mehrvash jamolingdin,
Mutamatte' chuchuk maqolingdin.

Necha kun tursang o'lg'abiz masrur,
Yo'qsa, taqsirimizni tut ma'zur!»

Shoh anga uzrlar, base, qo'ldi,
Xayrbod aylabon ravon bo'ldi.

Bo'ldi Gulgun uza jahonpaymo,
Ursa mahmiz osmonpaymo.

So'ngicha har ne bergenin Mas'ud,
Zabt etib borchasini bud-u nabud.

O'zining necha mu'tamadlaridin-
Kim, barumand edi xiradlaridin.

Uzaturg'a zamone otlandi,
Chun uzatti visoqig'a yondi.

Shah chu Gulgunni qildi dashtxirom,
Tutti Dehlida ul kun-o'q orom.

Necha kun, chunki, anda maks etti,
Neki, qolmish edi keyin yetti.

Ishi Mas'ud ishida hayronliq,
Kulturub aqlig'a parishonliq.

Yodi birla to'nin qilib gulfom.
Ichibon yodi birla gulgun jom.

Birov erdi Taroz uza voliy,
Himmati past-u, mansabi oliv.

Shahr ang Junpur, oti Jaypur,
Zulm ila Hind mulkida mashhur.

Ham kelib erdi dodxoh andin,
Bo'lub erdi necha gunoh andin.

Ayladi hukm shohi farruxfol-
Kim: «Bitisunlar ushbu lahzamisol-

Ki, viloyatda shoh o'lub Mas'ud,
Ul yetushsun eshikka zudo-zud».

Lek bu nomadin burun bu xabar
Yetibon ayladi ani muztar.

Bildikim, bordi sultanat qo'lidin,
So'rg'usi shoh ma'dalat yo'lidin.

Ishlari shahg'a chun ochilg'usidur,
Ne sazovori bo'lsa qilg'usidur.

Bor edi noibi oti Mallu¹³,
Tab'ida zulm-u kina sori g'ulu,

Chun bu yanglig' ish o'lmog'in bildi,
Chorlab oni mushovarat qildi-

Kim: «Ne bo'lg'ay bu qissag'a chora?»
Dedi zolimvashi sitamkora-

Ki: «Bu ishkim, sanga erur hodis,
Anga Mas'ud o'lubturur bois.

Shahg'a bormish bu nav' ovoza-
Ki, aning bazlig'a yo'q andoza.

Ham demakdin ziyoda yaxshilig'i,
Yaxshiroq olam ahlidin qilig'i.

Ani sendin chu anglamish foyiq,
Anga ko'rmish sening ishing loyiq.

Ul qachon bo'lsa bu arodin gum,
Sangadur yor charx ila anjum.

Favtidin shoh iztiror topar,
Mamlakat ham sanga qaror topar».

Dedi Jaypur: «Gar budur chora,
Ani ne nav' etarbiz ovora?»

Dedi Mallu: «Burun ani yor et,
Tavri mehr-u muhabbat izhor et.

Chorlabon o'z uyungga suhbat tuz,
Oning uyiga mayl ham ko'rguz.

Chun bo'lur bu musodaqt mavjud,
Men qilay har nekim, erur maqsud».

Bo'ldi Jaypur ko'ngli behad shod,
Soldi Mas'ud birla tarhi vadod.

Beribon yuz fusun bila boziy,
Bo'ldi oning rafiq-u hamrozi.

Chorlab-u borib uyiga bexost,
Har kun aylab birisi suhbat rost.

Anga o'zini yor deb joni,
O'zidin emin ayladi oni.

Toki, Mas'ud uyi aro Jaypur,
Bir kun o'ldi qadah bila masrur.

Shomg'a tegru ayladi ani mast,
O'zi dog'i anga bo'lub hamdast.

Tund may, chunki, zoyil etti xirad,
Gulshan ichra yiqildilar bexud.

Bo'ldi Mas'ud eli dag'i g'ofil,
Ko'pi bor erdi, balki, loya'qil.

Istar erdi bu holni dastur,
Bor edi bir kamin aro mastur.

Chiqti bir necha devhush birla,
Kinakash, balki, xirakash birla.

Toptilar mizbonni bog' aro chust,
Bog'ladilar ilik-ayog'ini rust.

Ko'tarib biri bo'ynig'a oni,
Qildilar yo'lg'a azmi pinhoniy.

Uyig'a bordi ul qarong'u kecha-
Kim, qaro ko'rni, o'ylakim, bu kecha.

Tiyra choh ichra soldi tutqunni,
Tengri bir aylagan tun-u kunni.

Munda choh ichra bexud-u mazlum,
Qavm-u xayli ishini qil ma'lum!

Chunki, tun quzg'uni havo qildi,
Tong qushi navha ibtido qildi.

Ko'z ochib uyqudin aning xayli,
Qildilar barcha xizmati mayli.

Bo'ldilar hozir, o'ylakim, ma'hud,
Chunki, Mas'ud g'oyib erdi ne sud?

Barcha g‘amnok o‘lub, qilib yoqa chok,
Lek Jaypur barchadin g‘amnok.

Dam-badam iztirob anga ortib,
Qavm-u xayli bila fig‘on tortib.

Ko‘z necha kun g‘amida yopmadilar,
Tiladilar, valek topmadilar.

Yolqibon oqibat bu suratdin,
Motamin tuttilar zaruratdin.

Tushti elga qilib borin ojiz,
Motamekim, tunganmagay hargiz.

Qildi voliyi xorijandesha,
Necha kun g‘am yebon azo pesha.

Qavm-u xayli chu berdilar ko‘p pand,
Bo‘ldi Mas‘ud hajrig‘a xursand.

Yetti oshin berib takalluf ila,
Uyiga bordi ko‘p taassuf ila.

Chunki, ul kecha g‘adr etib Mallu,
Yel ichin qildi dard ila mamlu.

Mehr chun sharq chohidin chiqtı,
Yer tubi xobgohidin chiqtı.

Ochti Mas‘ud ko‘z malolat aro,
Ko‘rdi o‘zni g‘arib holat aro.

Ayog‘i ilgi bog‘lanib mahkam,
Ko‘ziga tiyra jumlayi olam.

Jismining nisfi bolchig‘-u su aro,
Yorimi qiyrdek qorong‘u aro.

Dedi: «Yo Rabki, bu ne hol erkin?
Tushmu erkin va yo xayol erkin?»

Nechakim, ayladi gumon-u qiyos,
Holatin aylay olmadi ihsos.

Ochti mundoqda choh boshini birav,
Choh aro tushti sham'din partav.

Ani ul chohdin azob bila,
Bog'labon chektilar tanob bila.

Soldilar uy ichinda zor-u asir,
Ko'rdi nogahki, tun kirdi vazir,

Og'zig'a har ne kelganin so'kti,
Bir kishi bir quchoq yig'och to'kti.

Hukm qildiki: «Ochingiz rasanin,
Yalang'ochlang, azob etarga tanin».

Dedikim, chekti oni ikki kishi,
Yig'och urmoq yana ikining ishi.

Nechakim, zorlig' bila Mas'ud,
Dedikim: «Aytingiz, nedur maqsud?

G'araz ar mol erur emas ul kam,
Jon esa yo'q turur muzoyaqa ham».

Qilmadi istimo' zolimi xas:
«Yig'och urmoqni, – dedi, – qilmang bas».

Bargi guldek tanin topib yalang'och,
Ikki zolim urarlar erdi yig'och.

Necha faryod etibki, urdi pech,
Kishi faryodig'a yetishmadi hech.

Tokim, ikki yig'och usholdi durust,
Bo'ldi ikki yig'och urg'uchi sust.

Dedi zolimki: «Bas qiling, urmang,
Bukun oni tayoqlab o'lurmang.

Qatl qilmasmen iztirob aylab,
O'ltururmen, vale azob aylab».

Qo'pti bosh-u ayog'idin ikki dun,
Bo'ldi ul fe'lidan xijil gardun.

Qo'pub o'lturdi notavon Mas'ud,
Dedi tortib fig'oni dardolud-

Ki: «Gunohim nedur, musulmonlar!
Qilmadi bo'yla zulm yoronlar!

Zulm-u bedod rasmidin qayting,
Gunahe aylagan esam ayting.

Odamiy joyiz ul-xato bo'lmish,
Bu xato borchag'a ravo bo'lmish.

O'tkaray har ne tarjumon desangiz,
Moldin, kim desunki, jon desangiz».

Necha bu nav' zohir etti navo,
Qilmadi duni sangdil parvo.

Dedikim: «Qo'y mangiz ani so'zga,
Demasun bu fasonalar o'zga».

Bog'latib soldi chohning tahig'a,
Yana yer tutti Yusuf o'z chahig'a¹⁴.

Necha kun bu edi ishi oning,
Man'ini qilmayin kishi oning.

Bordi Mas'ud holi somondin
To'kubon ashk, ilik yudi jondin.

Der edi: «Tig'i kin surung oxir,
Meni rahm aylab, o'lturung oxir».

Bas, jafodin chu zulmgar to'ydi,
Tongla o'lturgali ko'ngul qo'ydi.

Choh boshida qo‘ydi bir kishini,
Aylabon uhda o‘lturur ishini.

Bordi Jaypur olig‘a shodon-
Ki: «Buzuq ko‘nglung bo‘ldi obodon.

Dushmaning bu sifat erur maqhur»
Oldi o‘lturgali ani dastur.

Keldi-yu uyda tuzdi bazmi nishot,
Boda ichmakda ayladi ifrot.

Bir qizi bor edi aning gulrux,
Talxguftor, bal shakarposux.

Husn birla jahon elida g‘aniy,
Vasfdin, balki, husni mustag‘niy.

Ishq umre solib dimog‘ig‘a dud,
O‘tining boisi edi Mas’ud.

Husni vasfini chun eshit mish edi,
Ham yiroqtin nazora etmish edi.

Kishiga ayta olmayin oni,
Kuyar erdi valek pinhoniy.

Ishqdin chun bor erdi ko‘nglida band,
Bandini ko‘rsa erdi hojatmand.

Mehnati aylabon siroyat anga,
Aylar erdi, base, rioyer anga.

Uyda-o‘q aylamish edi ma’lum-
Ki, erur band ichinda bir mazlum.

Vahmdin mahvashi xumoyunfol,
Ani so‘rmoqqa topmas erdi majol.

Bu kechakim, otosin angladi mast,
Qavm-u xaylin may etti yer bila past.

Chah nigahboni erdi loya'qil,
Mastliq uyqusida forig'dil.

Ochibon choh boshini mahvash,
Chorladi mehr birla: «K-ey g'amkash!

Qaysi mazlumsen, ne oting bor?
Bu zamon mavt, yo hayoting bor?»

Chu eshitti aning uni majruh,
Jismig'a mayl qildi ketgan ruh.

Nola aylab dedi: «Otim Mas'ud,
Jonima yuz tuman balo mavjud.

Sen de, odam va yo farishtamusen?
Rahmati Haq bila sirishtamusen-

Ki, unungdin tanimg'a jon keldi,
Jismima mujdayi ravon keldi.

Qila olsang ishimga fikre qil!
Yo'qsa, boru meni o'luk bilgil!»

Chun eshitti otin buti cholok,
Ishqdin tushti ko'ngliga topok.

Qon, base, hajridin yutub erdi,
Necha kun motamin tutub erdi.

G'oyib o'lmog'lig'i bo'lub edi chin,
O'lgani, lekin ermas erdi yaqin.

Otasin ham bilur edi gulro'y-
Kim, erur devfe'l-u vojunxo'y.

Nozanin ko'ngli ichra tushti gumon,
Dedi: «Yo Rabki, bo'limg'ay bu hamon!»

Chunki, so'rmoqqa ayladi tadqiq,
Bildi Mas'ud erkanin tahqiq.

Dedi: «Ey jisminga fido jonim!
Joninga sadqa jismi pazmonim!

Seni ko'rguncha mundoq o'lsam ne?
Xasta joning fidosi bo'lsam ne?

Ko'rdikim, bu fasonadin yo'q sud,
Qilg'ali chora qo'pti g'amfarsud.

Ikki mahram kaniz edilar anga,
Joni yanglig' aziz edilar anga-

Kim, anga ul dam erdilar hamrah,
Nozanin ishqisi o'tidin ogah.

Aylabon ulcha sa'y imkoni,
Chektilar choh qa'ridin oni.

Chiqtan bir kolbadki, jon yo'q anga,
Tan aro ruhdin nishon yo'q anga.

Oyoq-ilgini yeshtilar filhol,
Ruhsiz jismdin edi timsol.

G'amidin sho'x o'larg'a yovushti,
Zor yig'lab ayog'ig'a tushti.

Ko'rdi holin so'rар mahal ermas,
Anda turmoq natijaye bermas.

Ul ikavga ko'tartibon oni,
Andoq evga kiyurdi pinhoniy-

Kim, necha tursa notavon anda,
Hech kim qilmag'ay gumon anda.

Kat yuzida to'shak solib necha qot,
Anda yotquzdi zor-u xastani bot.

Goh sharbat, gahi taom berib,
Yuzidin o'z ko'ziga kom berib,

Xizmatin aylabon shafiqona,
Bor edi tegrasida parvona.

Ul kechakim, ani chiqordi ul oy,
Salx bo‘lg‘on vaziri xorijroy¹⁵,

Bo‘ldi Mas’ud qatlig‘a jozim,
Qo‘pti-yu bo‘ldi chah sori ozim.

Ko‘rdi: zindon-u choh boshi ochuq,
Posbon masti xob-u, bandi – yo‘q.

Posbonni hamul dam etti halok,
Bo‘ldi o‘z joni vahmidin g‘amnok.

Chopibon bordi voliy ollig‘a chust,
Voqe’ o‘lg‘onni sharh qildi durust:

Ikkisi qoldilar ajab g‘am aro,
O‘zlar holatig‘a motam aro.

Oqibat ul iki sitamkora,
Ishga bu nav’ toptilar chora-

Ki, burun shahr aro qilib ta’jil,
Topsalar, aylagaylar oni qatil.

Shahr aro erdi notavon noyob,
Qildilar tog‘-u dasht sori shitob.

O‘n kun istab fuzunroq imkondin,
Topmadilar nishonae ondin.

Angacha sho‘x mehribonlig‘idin,
Chiqt Mas’ud notavonlig‘idin.

Kengashib, roy anga topti qaror-
Kim, ayon bo‘lg‘ay ikkisiga firor.

Sho‘x ikki ot qilib edi tayyor,
Po‘yada misli kavkabi sayyor.

Qaytg'och, voliy-u vazir-u sipoh,
Yo'lda chun hech qolmadi ikroh.

Qochibon yo'lg'a tushti ikki rafiq-
Kim, demishlar: «Rafiqu summa tariq»¹⁶.

Bu kecha qochnilar iki hamroh,
Tonglasi xalq bo'ldilar ogoh.

Qavdilar borchha sa'y etib joni,
Jahdning ulcha bo'lg'ay imkon.

To ko'rundi alar qarolari ham,
Qolmadi bir yig'och arolari ham.

Ikki bechora jonida edi tob,
Chora qildi Musabbib ul-asbob¹⁷.

Kim, ko'rundi ilaylarida tengiz,
Furzada bir kema, vale yuksiz.

Yetgach-o'q muzd aylabon ta'yin,
Bo'ldilar kema ichra bahrnishin.

Surdilar kemani shitob bila,
Yetti qavg'unlar iztirob bila.

Ko'rubon o'yla mehnati jovid,
Ul ikov yondi jonidin navmid.

Yurubon qo'ydilar qiroq sori yuz,
Bu ikav suda o'n kecha-kunduz.

Kemadin chiqtilar ikov xushhol,
Mindilar otqa aylab isti'jol.

Shahrkim, tuttilar aning sori yo'l,
Poytaxt ermissitifoqiy ul.

Yo'l yurub kecha subh chog'ig'acha,
Yettilar shahrning qirog'ig'acha.

Yo'lda bir eski qal'a tomi edi,
Panahida necha haromi edi.

Anda yetgach, alarg'a surdilar,
Har birin o'n kishi tushurdilar.

Olibon ot-u to'nlarini tamom,
Qildilar jilvagahlarig'a xirom.

Ikki uryon ichida qayg'u edi,
Shukr erdiki, tong qarong'u edi.

Ushbu holatda yettilar xayle,
Qildi Mas'ud alar sori mayle.

Chun o'z ahvolidin xabar qildi,
Dardi ul xaylg'a asar qildi.

Bir-iki eski kiyguluk tashlab,
Yondilar shahr sori yo'l boshlab¹⁸.

Satri avrat qilib iki hamdard,
Kirdilar bir buzuqg'a g'amparvard.

Yorug'och tong sipehr jomidek,
Qochti tun hindusi haromidek.

Ul buzug' ichra erdilar bu hol,
Angachakim, quyoshg'a bo'ldi zavol.

Ochlig' za'fi bo'ldi chun g'olib,
Nafs bo'ldi g'izo sori tolib.

Sho'xda chun yo'q erdi tob-u tavon,
Bo'ldi Mas'ud shahr sori ravon-

Kim, anga yetsa har nechuk ro'zi,
Oni qut aylagay dilafro'zi.

Qo'ydi bozor ichiga, chunki, qadam,
Shoh bazmi uchun birov ul dam.

Toslar soz etib edi maqbul,
Nechada umna, nechada tanbul¹⁹.

Der edi: «Har biriga ikki diram,
Muzd erur, har kishiki, qo'ysa qadam».

Chunki, Mas'ud eshitti ul so'zni,
Toskash ayladi ravon o'zni.

Ul jamoat aro urar edi gom,
Yo'l yirog'-u, alarg'a yo'q orom.

Za'fliq jismi tobi chun ketti,
Shohning chorborg'ig'a yetti.

Juna gulshan aro ichar edi may,
Bazmida lahni ud-u nolayi nay.

Chunki, Mas'ud ishin eshit mish edi,
G'amidin aql-u hushi itmish edi.

Yodidin beqaror yig'lar edi,
May ichib zor-zor yig'lar edi.

Bog' aro, chunki, kirdi ul mahzun,
Axtachi ilgida edi Gulgun.

Chun nazar qildi dashtpaymog'a,
Ko'zi ul lahza tushti tamg'og'a.

Angladikim, erur hamul markab,
Soldi hayrat hazin ichiga taab.

Dedi: «Ul mehmon buyon surmish,
Shoh ollig'a tuhfa kelturmish».

Yurugach, ilgari ayog'i aning,
Topti gulchehr unin qulog'i aning-

Kim, chekar erdi soz ila nag'mot,
Lahnida borcha oshno ab'yot.

Tanig'a pech-u tob tushti yana,
Ko'ngliga iztirob tushti yana.

Munda dog'i ichiga tushti gumon-
Ki, sanamni sotib ekin mehmon.

Qo'ydi chun shah bisotig'a gomin,
Ko'raga ichra ko'rди o'z jomin.

Jomi maydek ichiga qon tushti,
Ko'zlaridin oqarg'a yovushti.

Munda ham oni dard etib behol,
Ham o'shul ikki yanglig' etti xayol.

Ko'ngliga za'f bo'ldi mustavliy,
Dedi: «Yo Rab, ne qilg'anim avli?»

Shah sori ko'zi tushmak erdi hamon,
Tonidikim, erur hamon mehmon.

O'zi bergen kibi to'ni gulrang,
Yana gulrang toj ila avrang.

Bera olmadi o'zi birla qaror,
Ul zamon qilg'ali o'zi izhor-

Ki: «Agar zohir aylasam o'zni,
Muzduma tik mish o'lg'amen ko'zni».

Zohir o'lmoqtin ushbu bo'ldi g'araz-
Ki, kerak har ne qilg'anig'a evaz.

Tosni oldilar chu boshidin,
Ko'zlar bo'ldi g'arq yoshidin.

Toshqori chiqti bormog'in tishlab,
Mumkin ermas g'arib ish ishlab.

Istadi bog'din chiqarni yurub,
Himmati gomin osmong'a urub.

Necha xodimki, shahg'a qoymish edi,
Mehmoni bila uzotmishe edi.

Shah eshigida erdilar bori,
Ko'zlar tushti chun aning sori.

Tonidilar borisi maxdumin,
Ul dag'i ko'rdi xayli mahkumin.

Borcha beixtiyor o'kurdilar,
Qo'pub oning sori yugurdilar.

Sar-basar bo'ldilar ayog'ig'a past,
Aylab o'zni g'irev ila hamdast.

Ul dag'i chun alar ishiga boqib,
Ashki beixtiyor ko'zdin oqib.

Toshqori chun bu sho'r-u shar bo'ldi,
Ichkari shahg'a ham xabar bo'ldi.

Voqif o'ldi so'rub shitob bila,
Yugurub chiqtan iztirob bila,

Ko'rubon yorin uyla holat aro,
Bo'ldi yorug' jahon ko'ziga qaro.

Quchubon bo'ynini, to'kar edi yosh,
Ul qo'yay erdi shoh ayog'ig'a bosh.

Ul tarafdin kanizaki chiniy,
Qon to'lub diydayi jahonbini,

Gul ruxsori g'arpa qon yoshig'a,
Evrulur erdi mun'imi boshig'a.

Topqach, ul iztirob o'ti taskin,
Shah necha kimsa ayladi ta'yin-

Kim: «Isig' sug'a eltingiz oni»,
Ul kuyub hamrahi uchun joni.

Holidin shammae bayon etti-
Kim, anga charxdin nelar yetti.

Shoh chun bildi andoq afsona,
Qildi ta'yin zaifalar yona.

Kiyguluk hullalar bori gulrang,
Mahdi gulgún ila qilib ohang.

Pari gulchehr-u necha xojasaro,
Toptilar oni ul xaroba aro.

Kiydurub bo'y-boshig'a hullayi ol,
Mahd ichinda kiyurdilar filhol.

Mahdni bog' aro tushurdilar,
Ani bir qasr aro kiyurdilar.

Anda gulchehr birla necha kaniz
Asrabon oni shohvor aziz.

Bu tarafdin isiq sug'a Mas'ud
Kiribon chiqtı, o'ylakim, ma'hud.

Borcha gulgún libos edi tayyor,
Shahg'a ul aylagan kibi izhor.

Chunki, kiydi libosi shohona.
Istadi oni shohi farzona.

Yana quchti-yu o'g'lidek ko'rdi,
Neki, boshig'a o'tganin so'rdi.

Qildi Mas'ud sarguzashtini fosh,
Ul der erdi-yu shah to'kar edi yosh.

Qildi o'zga rafiq-u sohib ani,
Tun-u kun hamdam-u musohib ani.

Beribon ko'p xizonalar bila naqd,
Anga gulruxni dog'i bog'ladi aqd.

Aning o'ldi Taroz va Darbast,
Necha kishvar dog'i anga payvast.

Qasri gulrang aro bo'lub gulposh,
Mayi gulfom bila erdi maosh.

Bo'yla holatda hukm topdi sudur-
Kim, topib qatl Mallu-vu Jaypur.

Bo'ldi yer qonlari bila gulfom,
Ko'rki, gul faslidur ne xush ayyom.

Do'stlar g'arq gul aro to farq,
Yana dushman bu nav' gul aro g'arq²⁰.

Xushdurur bog'i koinot guli,
Barchadin yaxshiroq hayot guli»²¹.

Surdi chun roviy ul daqiq maqol,
Anga ham bo'ldi shah mufattishi hol.

Ul ham erdi Taroz kishvaridin,
Balki, Mas'ud nasl-u gavharidin.

O'ziga qildi hamdam-u hamroz,
Yaxshiroq buki, naqd-u mulki Taroz.

Soldi tutqoch, bu nav' amr vujud,
Ko'ziga uyqu tole'i mas'ud.

XXVIII

Chahorshanba kuni Bahromning moviy kisvat bila gunbadi nilufariyga mayl qilib, xurshedi osmoniylibos bila jomi firuzagun aro kabudon mayidek boda solib no'sh qilg'oni va no'sho-no'sh unin toqi nilufariydin oshurg'oni

Chorshanbaki, toqi nilufariy
Qildi tun korvonini safariy.

Mehr o'z zarhalin ayon qildi,
Shamt ustiga shustmon qildi.

Ko'k fazosig'a mehr qildi safar
Bo'lubon ro'baro'y nilufar¹.

Nilufargun libos birlan shoh,
Qasri nilufar etti manzilgoh.

Ilgiga oldi jomi firuza,
La'l may andin etti daryuza.

Nilufardek liboslар bila oy
Bo'ldi xursheddek jahonoroy.

O'ylakim, ko'z yorutqali jovid,
Chiqtı ko'k atlasin kiyib xurshed².

Ichti Bahrom jomi nilufariy,
Tavna dekim, yosolg'ay ul sipari.

Anga tegruki, gunbazi gardun
Ayladi lojuvardiyni shabgun³.

Yuz sadaf zohir etti nili sipehr,
Botti ul Nil ichida zavraqi mehr⁴.

Shah qilib tark bazmi oroyish,
Uyqudin tolib o'ldi osoyish.

Qildilar jam' majlis asbabin,
Istabon shohning shakarxobin.

Pardag'a kirdi sho'xi jilvanamo,
O'ylakim, shom bo'lsa, mehri samo.

Xidmat ahli yana qilib novard,
Topibon rahnavardi olamgard.

Kelturub rost, o'ylakim, har shom,
Berdilar parda keynida orom.

Pardadin buyyla zohir o'ldi nido-
Kim: «Musofir fasona qilsun ado».

Bo'yla bunyod etib duo roviy
Dedi: «Bu yetti pardayi moviy

Qasri johingg'a pardayi ayvon,
Borgohingg'a, balki, shodirvon.

Mehr – tojing uza guhar yanglig',
Charx – bog'ingda nilufar yanglig'».

XXIX

Beshinchi iqlim yo'lidin kelgan musofirning dostonorolig'i

Chun anga bu duosi yettikim,
Oxir o'lg'och, ravon ettikim¹:

«Bor ekandur Adanda² javrfane,
Javr qilmoq fanida safshikane.

Bori manzil bo'lub savohil anga,
Sohili bahr o'lub manozil anga.

Ham tanumand-u, ham shujo-u daler,
Ul sifatkim, jazira ichraki, sher.

Axzi moli harom komi o'lub,
Bo'yla kom istabon haromi o'lub.

Shavkatidin ne yor anga, ne rafiq,
Yalg'uzun aylar erdi qat'i tariq.

Korvone agar o'n-u gar yuz,
Borchasig'a harif edi yolg'uz.

Yo'q savohil ichinda rahzan ul,
Bahr aro ham anga kelib fan ul.

Bir necha zavraq **asrabon** tayyor,
Yangi oy zavraqi kibi sayyor.

Qaysi zavraqkim, ul yasab oni
Asrabon o'zga yerda pinhoniy.

Necha rahzan anga mulozim etib,
Hifzini borchasig'a lozim etib.

Qaydakim, zavraqi topib taskin,
Anda bir diydbon qilib ta'yin-

Kim, jazoirdakim, tutub besha,
Ul kishiga bu ish bo'lub pesha-

Kim, chiqib bir biyik shajar uzra,
Ko'z solib bahri mavjvar uzra.

Ko'ziga kema uchrasa nogah,
Ani filhol etar edi ogah.

Ul minib zavraqi sabuksayre,
O'ylakim, suda sayr etar tayre.

Kema ahlig'a hay deguncha yetib,
Borchag'a har ne ko'ngli istar etib.

Talabon mol-u, aylab elni halok,
Yonibon komi dil bila bebok.

Bahr aro ofati, nechukki, nahang,
Besha ichra, nechukki, sher-u palang.

Su yuzinda sabo kibi obir,
Otini xalq aytibon Jobir³.

Dasht-u daryoda lek ahli ubur
«Jobiri rohzan» qilib mashhur.

Bor edi bir jazira ma'man anga,
Xalq molin yig'org'a maxzan anga.

Bir yig'ochqa yaqin jazirag'a davr,
Davrida sug'a topmayin kishi g'avr.

Davrasida ko'runmayin ko'zga,
Onchakim, ko'z tushar sudin o'zga.

Ichida beedad shajar butubon,
Sabza o'rnig'a nilufar butubon.

Chashmae erdi xushguvor anda,
Zahr aro no'sh oshkor anda.

Ul su birla yasab edi bog'e,
Bog' ichinda imorati dog'i.

Anda dahlez-u gunbaz-u ayvon,
Suyi andoqli, chashmayi hayvon.

Go'yiyo andag'i jazoir aro,
Shahre ermish oti Bihishtaro.

Anda shohi saxiy-u donishvar,
Qabzayi hukmi ichra ul kishvar.

Oti Navdar valek o'zi nodir,
Tab'i har nodir ish aro qodir.

Bor emish go'yiyo anga bir qiz,
Odamiy o'yla ko'rmagan hargiz.

Qadikim, naxli sarfaroz kelib,
Husn bog'ida sarvinoz kelib.

Zulfidin sunbul aylabon yuz pech,
Og'zidin g'uncha oytmay so'z hech.

Orazi mash'ali jahona fro'z,
Partavi shu'lasi kelib jonso'z.

Sochi aylab kamand bo'lmoq fan,
Mehr bo'ynig'a tortar erdi rasan.

Yuziga mehr bandau oti Mehr⁴,
Uyrulub mehrdek boshig'a sipehr.

Bahrg'a noz ila chu ko'z solibon,
Dema ko'lok, bahr qo'zg'olibon.

Bu sifat mehri olamafro'ze,
Mehr yo'q, shu'layi jahonso'ze.

Bir kun istab tengiz tafarrujini,
El xiromi-yu su tamavvujini.

Kiribon zavraq ichra soyir o'lub,
Ul jazoir to'shida zoyir o'lub.

O'yla bahri falakmisol ichra,
Kavkabi yer tutub hilol ichra.

Nogahon esti nomuvofiq yel,
Voqif o'lguncha kemalardagi el.

Kemalarni tengiz aro surdi,
Shiddatin lahza-lahza oshurdi.

Toki tund o'ldi bahr aro ko'lok,
Dedi malloh aylabon yaqo chok-

Kim: «Inoyat yo'q ersa Yazdondin,
El keraktur yumoq ilik jordin».

To bu yanglig' necha kecha-kunduz
Yel surar erdi kemalarni tuz.

Topqucha yel suubati orom,
Kemaga oncha bo'lmish erdi xirom-

Ki, kishikim, qo'yub edi Jobir,
Diydbonliqqa har sori nozir.

Suda chun kemaga nazar qildi.
Ko'rganidin anga xabar qildi.

Kirdi zavraqqa Jobiri xunrez,
Yel kibi qo'ydi yuz alar sori tez.

Yetgach-o'q bo'ldi razm-u kinpardoz,
Qildilar kin alar dog'i og'oz.

Har o'qikim, alar sori otti,
Qonlarin bahr suyig'a qotti.

Qildilar, chun ko'p ayladi bedod,
Qolg'oni zinhor ila faryod.

Ollig'a solibon borin surdi,
Tokim, o'z maskanig'a yetkurdi.

Kemalarni qiroqg'a bog'lab rust,
Xalq-u amvolini chiqordi durust.

Sho'xdin chun emas edi ogoh,
Ko'zi tushti aning sori nogoh.

Yiqilib zoyil o'ldi andin hush,
Bir dam erdi o'luk kibi xomush.

Hushi kirgach, yana nazar etti,
Ko'rgach-o'q holdin yana ketti.

Necha qatla chu bo'ldi mundoq hol,
Bildikim, yo'q anga boqarg'a majol.

Amr qildiki, mohi Zuhrajabin,
Kirdi bog' ichra bo'ldi qasrnishin.

Qoshig'a qo'ydi bir-iki gulxad,
Sarvi gulruxg'a hamdam-u hamqad.

O'zga nekim, bor erdi yaxshi-yamon,
Beribon jonidin borig'a amon.

Qildi bir kema borchag'a ta'yin,
Ul kema ichra tuttilar taskin.

Dedi: «O'z mulkunguzga azm etingiz,
Jon keraklik esa ravon ketingiz!»

Vahm etib ul guruh bu so'zdin,
Bahr aro ittilar ravon ko'zdin.

Mohvash qoldi ul jazira aro,
Mehri iqboli shomi tiyra aro.

Jobir oning xayolidin xushhol,
Ko'ngliga kelmayin umidi visol.

Mehr ko'ziga shomdek ayyom,
Mehrdek ko'ngli o'rtanib to shom.

Go'yijo ham jazirada bir shahr,
O'zi Firdavs-u Salsabil anga nahr.

Bor emish ravzadek havosi aning,
Charxi minu kibi fazosi aning.

Anda bir shoh hokim-u voliy,
Mulki ma'mur-u himmati oliv.

Oti Nu'mon-u, mulki oti Yaman,
Adlidin mulki guliston-u chaman.

Anga bir o'yla nozanin farzand-
Kim, bashar ichra yo'q anga monand.

Yuzidin bargi gul xijil erdi,
Qaddidin sarv munfail erdi.

Borcha fazl-u hunarda yo'q misli,
Ko'zguga boqla o'zi-o'q misli.

Hunar avji sori kelib anga mayl,
Yuzi andoqli, mehr, oti Suhayl.

Mehr zulfig'a ko'ngli bog'lig' edi,
Bu anga go'yijo atog'lig' edi.

O‘ylakim, Mehrning xarobi Suhayl,
Mehrg‘a ham Suhayl sori mayl.

Maylni qo‘yki, vola-u zor ul,
Jon berib vaslig‘a xaridor ul.

Bo‘ylakim, hajr qo‘ydi bag‘rig‘a dog‘,
Manzil o‘lmish edi anga ul bog‘.

Bor edi anda guna-guna shajar,
Gul yo‘q erdi, bag‘ayri nilufar.

Nilufarvor so‘gvor erdi,
Nilufar⁶ ichra ashkbor erdi.

Ashkidin go‘yiyo berur edi su,
Oh o‘tidin qururg‘ayib qayg‘u.

Yo‘qli, hijron g‘amida zor-u zalil,
Nilufar ichra oqizib edi Nil.

Topibon ashki nilufarda mamar,
Yo‘q, ajab bahr ichinda nilufar.

Ko‘ngli gar nilufarg‘a rog‘ib edi,
Mehr ila nilufar munosib edi.

Nilufar sori ko‘p qilib ohang,
Kiymakin ham qilib edi ul rang.

Nilufargun libos birla sanam,
Tutubon yor hajrida motam.

Motamin zohir aylamakka mafar,
Rang aro so‘gvor nilufar.

Mehrni charx etib asiri firoq,
Aylar erdi Suhayl otosi yaroq.

Aqd bazmini qilg‘ali obod,
Go‘yiyo bu mahal edi miqd.

Yuklabon necha jung aro amvol,
Anda mavjud har ne qilsa xayol.

Yer tutub bir hilol ichinda Suhayl,
Mehr aqdig'a aylamish edi mayl.

Yo'l qiroqdin magar yiroq erdi,
Bahrdin borsa yaxshiroq erdi.

Bu jihatdin murod sori murur,
Bahrdin ittifoq tushti zarur.

Andakim, Mehr kemasin ko'lok
Surdi bahr ichra, o'ylakim, xoshok.

Go'yiyokim, esib hamul yel tez,
Soldi bu elga dog'i rustoxez.

Sug'a surdi Suhayl kemasini,
Oyirib borcha xayl-u nimasini.

Beribon kemasiga muhlik mavj,
Bir zamoni haziz-u, gohi avj.

To kema bo'ldi ul sori obir-
Kim, qo'yub erdi diydbon Jobir.

Diydbon ul taraf boqib nogoh,
Yana Jobirni ayladi ogoh.

Ul kirib zavraqig'a ayladi azm,
Bo'lub ul kema ahli qatlig'a jazm.

Chun yetib qildi el halokiga mayl,
Razm-u kin ichra chobuk erdi Suhayl.

Qila boshlab aning bila parxosh,
Ishlari kema ichra bo'ldi savosh.

Jobir ar zarb urar edi behad,
Borcha zarbin Suhayl etar edi rad.

Qilsa ul dog‘i zARB izhori,
Munga ham tushmas erdi ul kori.

Ikkisi, chunki, erdilar cholok,
Bir-biridin alarg‘a yo‘q edi bok.

Ko‘rdi Jobirki, qoyim o‘ldi ishi,
Ollida nomuloyim o‘ldi ishi.

G‘olib o‘lmoq aro bo‘lub ojiz,
O‘zini ul nav’ ko‘rmayin hargiz.

Ilgiga hiyla shevasin oldi,
Yalang‘ochlab o‘zin sug‘a soldi.

Xasmning kemasi tubiga kirib,
Tig‘ ila kemaning tubini yorib.

Taxtani o‘yla kov-kov etti-
Ki, su yo‘li, nechukki, nov etti.

Kemasin, chunki, nov ko‘rdi Suhayl,
Tubidin su yuqori etgan mayl

Daf’ig‘a necha hiylagar bo‘ldi,
Qilmadi sud-u, kema su to‘ldi.

Ul su to‘ldi-yu bahr erdi amiq,
Kema-yu kema ahli bo‘ldi g‘ariq.

Qo‘lni shahzoda jonidin yudi pok,
Qo‘ydi ko‘nglin suda bo‘lurg‘a halok.

Qildi Jobir aning sori ohang,
Ul sifatkim, bolig‘ yutarg‘a nahang.

Boshig‘a yetti aylamakka qatil,
O‘lar elga, nechukki, Azroil.

Qo‘lig‘a chun aning qo‘lin oldi,
O‘zining zavraqi aro soldi.

Chiqtı dog‘i yeshib kamandini chust,
Bog‘lab oning ilik-ayog‘ini rust.

Bo‘ldi yonmoq ishiga omoda,
Keldi nogah o‘ziga shahzoda.

Ko‘rdi o‘zni g‘arib – band ichra,
Halqa-halqa xami kamand ichra.

Aduv ilgida qatra sudek tig‘,
Yedi o‘z notavonlig‘iga darig‘.

Dedi Jobirki: «Ey qo‘lumda asir,
Razm-u ko‘shishda qilmading taqsir.

Men bu zavraqni sug‘a to surdum,
Ming seningdekni suda o‘lturdum.

Birida sencha ko‘rmadim jur’at,
Jur’ating bo‘ldi maxlasingg‘a jihat-

Kim, tengiz ichra boshinga yettim,
O‘laringdin seni xalos ettim.

Qatlinga garchi tab’ rog‘ib emas,
Lek qo‘ymoq dag‘i munosib emas-

Kim, agar banddin xalos o‘lg‘ung,
Bir shahi komrong‘a xos o‘lg‘ung.

Bo‘lmoq o‘lmas xalos domingdin,
Bo‘lmog‘um emin intiqomingdin.

Ish hisobin shumora qilg‘ungdur,
Qatl-u kinimg‘a chora qilg‘ungdur.

O‘lmoq avlo sanga kamand ichra,
Tirik o‘lmoq valek band ichra».

Necha izhori ajz qildi Suhayl,
Qilmadi kinavar javobig‘a mayl.

Kemasin maskani sori surdi,
Oni o'z ma'manig'a yetkurdy.

Qasri kunjida bor edi chohe,
Kimsani band aylasa gohe,

Ul chah ichra qilur edi sokin,
Chiqmoq andin emas edi mumkin.

Aning a'zosidin rasan oldi,
Band ila choh qa'rig'a soldi.

Har kim ul choh aro chu bo'ldi g'ariq,
Non ikita edi, su bir ibriq.

Yuqori dilbar-u quyi bedil,
Bir-biridin vale ikov g'ofil

Bu ikovga bu yerda mundoq hol,
Qavm-u xaylig'a emdi ko'r ahvol.

Andakim, Mehrni qilib noshod,
Qavm-u xaylini ayladi ozod.

Ul ulus jondin ayru el yanglig',
Sayr etib su yuzida yel yanglig'.

Kunduz-u kecha po'ya ettilar,
Toki, kishvarlarig'a yettilar.

Nilufargun libos etib bori,
Qildilar borchha motam izhori.

Shoh xud Mehr ishtiyoyqidin,
Bal jigargo'shasi firoqidin,

Ham bu rang aylab erdi xil'atni,
Xayli dog'i bu rang kisvatni.

Chun bular dog'i keldi motam ila,
Bahri anduh-u lujjayı g'am ila.

Shohkim, bag‘rig‘a tegib edi tish,
Ayladi Mehr holini taftish.

Bo‘ldi ketgan azo yana toza,
Qolmadi dard-u g‘amg‘a andoza.

Qildilar ulcha bor edi taqrir-
Ki, ne kelturdi ollig‘a taqdir.

Yana anduh ila fig‘on qildi,
Yana anduhi qasdi jon qildi.

Tiyra bo‘ldi jahon anga holi,
Go‘yiyo botti mehri iqcoli.

Dedi o‘ziga yig‘lab achig‘-achig‘-
Ki: «Achig‘ yig‘lamoq manga ne asig‘.

Tig‘ ila bag‘rim aylasam pora,
Chun jigargo‘sham itti, ne chora?

Chora topmoq kerak mufid emdi,
Yo‘q g‘am-u noladin umid emdi».

Olib ilgiga safha-yu xoma,
Qissa sharhini yozdi bir noma.

Har ne ish bo‘lg‘onin bayon etti,
Shoh Nu‘mon sori ravon etti.

Yozib ul noma ichra pinhoniy-
Kim: «Bu bo‘lmish qazoyi Yazdoniy,

Lek Haqkim, g‘am-u balo bermish,
Dard bermish vale davo bermish.

Chora bu ishga intiqom durur,
Yo‘qsa bo‘lmoq tirik harom durur.

Mehr agar erdi jonima payvand,
Sanga dog‘i bo‘lub edi farzand.

Bo'lsa ul dushman ilgida mahbus,
Manga nomus erur, sanga nomus.

Mundin o'zga bu ishga yo'q tadbir-
Ki, ikkimiz cherik yig'ib bir-bir.

Senga mulkungda bo'lmoq o'lsa mayl,
Lek farzandi arjumand Suhayl-

Kim, erur pilzo'r-u shershukuh,
Panjasidin kelib bu ikki sutuh?.

Bal haqiqat aro aningdur Mehr-
Ki, bu mansuba zohir etti sipehr.

Boshlabon ul cherikni sohil ila,
Su yaqosidagi manozil ila,

Aylabon razm-u kina izhori,
Kelsa Jobir jazoyiri sori.

Men dag'i tab'i kinaxohimni,
Sa'y aylab yig'ib sipohimni.

Yaroq aylab ko'ngul farog'i bila,
Ulcha mumkin cherik yarog'i bila,

Beribon kemalar aro orom,
Yel kibi aylasak, su uzra xirom.

Men sudin aylasam azimat jazm,
Ul qurug'luq soridin aylab azm.

O'yla tarix aylasak miqd-
Ki, qachonkim, bo'lur bu ish bunyod.

Necha kundin so'ng o'lg'ay imkoni,
Qobsamoq bu iki cherik oni.

Ham o'shul nav'kim, muqarrar o'lur,
Sa'y qilsoq bu ish tuyassar o'lur-

Ki, chekilgay bu intiqom oxir,
Ro'zi o'lg'ay bu nav' kom oxir.

Ul Zuhalvash jazog'a xos o'lg'ay,
Mehr ham uqdadın xalos o'lg'ay.

Gar bu yanglig' emasdurur sanga kom,
Oni ham botroq aylag'il e'lom-

Ki, chu ish tushsa boshima yolg'uz,
O'zga yanglig' topay salohig'a yuz».

Shoh Nu'mon o'qug'och ul nomá,
Bildikim, bo'lmish o'zga hangoma.

Yig'labon bo'ldi asru ko'p g'amnok,
Bu sitamdinki, ayladi aflok.

Oni ham bildi shohi ozoda-
Kim, musofir chu bo'ldi shahzoda.

Maqsadi sori yetmagan ermish,
Kema ul sori ketmagan ermish.

Ikki muhlik8 ajab g'am o'ldi anga,
Motam ustiga motam o'ldi anga.

Bilmadikim, ne ish ekin hodis,
Kim ul ishga bo'lub ekin bois.

Kim aningdek Suhayli sayyora,
Charx zulmidin o'lg'ay ovora?

O'ylakim, bo'lmag'ay asar andin,
Demagay hech kim xabar andin.

Ko'p qilib fikr topti ra'yı savob,
O'qug'on nomag'a bitidi javob-

Kim: «Hamul nomakim, bitilmish edi,
Mehr holin bayon qililmish edi.

Ul alam garchi soldi boshima dud,
Bildim o'rtanmagimda yo'qtur sud.

Sabt edikim, yururga qilsang mayl
Yaxshi, yo'qsa chekib sipoh Suhayl.

Azm aylab cherik yarog'i bila,
Yurusun bahrning qirog'i bila.

Nukta qilma Suhayldin iblog',
Qo'yimag'il dog'im ustiga yana dog'.

Degil avval muniki, qoni Suhayl?
Qoni ulkim, der erduk oni Suhayl-

Kim, Suhayl etgali sizing sori azm
Olti oydur hisob etib biz jazm.

Kech kelur fikridin eduk g'amnok,
Yetmagan anda, bizni etti halok.

Sen qurug'luq bila sipah cheksang,
Charx uza avji borgah cheksang.

Men bo'lub kema ichra bahrxirom,
Sipahim birla tutmasam orom.

Topqamen shoyad ushbu savdoda,
Gavharimdin nishona daryoda.

Topsam-u topmasam sening sori
Aylagumdur tavajjuh izhori-

Ki, nechukkim, kerak qilib ko'shish,
Haq taolodin istabon baxshish.

Ul haromig'a tig'i kin sursak,
Keragidek jazog'a tegursak.

Emdi mav'id falon kun o'ldi yaqin,
Azm uchun soat ayladuk ta'yin.

Sen dog'i ushbu so'zni aylab jazm,
Kerak etsang bu va'da birlan azm».

Emdikim, yozdi nomag'a unvon,
Nomaning homilini qildi ravon.

Chunki, qosid bitikni yetkurdi,
Shoh Navdar qo'lig'a topshurdi.

Navdar ochti-yu soldi borig'a ko'z,
O'qudi anda har ne bor edi so'z.

Bo'ldi miod vaqtidin ogoh,
Ham o'shul vaqt birla yig'di sipoh.

Ul sari azm qilg'ali Nu'mon,
Ham muayyan bor erdi vaqt-u zamon.

Bo'ldilar ikki shoh musta'jil,
Biri daryo bila, biri sohil.

Necha kun aylabon masofat qat',
Sohil-u bahr ichinda ofat qat'.

Bo'ldi paydo aduv bo'lur besha,
Tushti ikki tarafqa andesha.

Qoldi Navdarg'a, chunki, bir manzil,
Besha ichra murur edi mushkil.

Vahm oldi qarorini shahdin-
Ki, aduv chiqmag'ay kamingahdin.

Kesturub beshani ochilg'ali yo'l,
Cherigin eltur erdi ilgari ul.

Go'yiyo saydlardin ul jangal,
Voqe' erdi to'la bo'g'u-vu maral.

Shahg'a ko'p erdi ov ishida vuquf,
Balki, bor erdi asru ko'p mash'uf.

Har tarafdin dorir edi sayde,
Shahg'a erdi sipoh ishi qaydi.

Sayd yetgach, ko'zini asrar edi,
Ko'rmayin deb o'zini asrar edi.

Nogahon bir shikoriyi gulrang,
O'tgali qildi ollidin ohang.

Keynicha ixtiyorsiz chopti,
O'q otarg'a qarorsiz chopti.

Sayd jangal ichini qildi talosh,
Yo'li ham tor edi-yu, ham chirmosh.

G'ayr oning so'ngicha chopmas edi,
O'q otarg'a majol topmas edi.

Iztirob aylabon ota tushti,
Bir-iki o'q, vale xato tushti.

O'zga xud bo'ldi ul sifat bexud-
Kim, dimog'idin uchti xush-u xirad.

Sayd qasdig'a uyla qo'ydi ko'ngul-
Ki, aduv chiqtan yodidin bilkull.

Sayd bila beshag'a kirib ketti-
Ki, aduv qavm-u xaylig'a yetti.

Qo'yub erdi kaminda Jobir nev,
Kinavarlar masof vaqtida dev-

Kim, kishi tutsalar keturgaylar,
Xizmatig'a aning yeturgaylar.

Ko'rdilar solur erdi bir bug'u xez,
Yetti oni qovub bir otlig' tez.

Poshna raxshlarga urdilar,
Hay deguncha ani tushurdilar.

Chopibon saydg'a solay dedi qayd,
O'zga sayyodlarga bo'ldi sayd.

Shah tilar bo'lsa shohliq qilmoq,
Sipahidin kerakmas ayrilmoq.

Shahni derlar sipoh birlan shoh,
Shoh emasdur yo'q ersa ansa sipoh.

Shahg'a xayl o'lsa fath aning ishidur,
Bir kishi Rustam o'lsa, bir kishidur.

Shahlig' oyinin aylabon zanbur,
Aylamas besipah sukunu murur.

Uchsa yolg'uz ko'rarga oq-u qaro,
Ne tafovut ul-u yana bir aro.

Borsa shatranj shohining sipahi,
Ko'rki, bormu hisob ichinda shahi.

Chunki, Navdar adug'a bo'ldi asir,
So'ydilar har ne kiyganin bir-bir.

Holig'a chun nazora qildilar,
Navdar erkonin jazm bildilar.

Biri ul xayldin chopib filhol,
Berdi Jobirg'a mujdai iqbol-

Kim: «Bu yanglig' ish oshkor o'ldi,
Bo'yla sayde sanga shikor o'ldi».

Ul eshitgach, bu nav' afsona,
Tengriga sajda qildi shukrona.

Dedi: «Mavquf bo'lmayin nimaga,
Ko'zini bog'labon soling kemaga.

Eltibon qasr aro qiling mahbus,
Eshigin ustidin eting madrus.

Andog‘ aylang bu ishni pinhoniy-
Kim, kishi fahm qilmosun oni.

Uy eshigin falong‘a topshurunguz,
Xabarin manga bot kelturunguz!»

Shahni ul qasrg‘a yeturdilar,
Borcha hukmin bajo keturdilar.

Ne, ne yer erkonin bildi shah,
Ne shah erkondin o‘ldi el ogah.

Bo‘ldi Navdar ishiga surat bu,
Lek Nu‘mong‘a jilvagoh edi su.

Qoldi chun ikki kunchilik maqsad,
Yana yel suni qo‘zg‘adi behad.

Bo‘ldi ko‘lok osmonpaymoy,
Ko‘runur erdi kemadek yangi oy.

Tushti Nu‘mon ishiga asru futur,
Har zamon jonidin edi mahjur.

To safar ahli ko‘pi o‘ldi talaf,
Tushti har bir kema bir o‘zga taraf.

Garchi Nu‘mong‘a ko‘p yetishti nahib,
Lek to‘fondin o‘lmadi osib.

Kemasi lekin ul taraf ketti-
Ki, burun o‘g‘li kemasi yetti.

Diydbonlar yana qilib ma’lum,
Yana Jobirg‘a dedilar mafhum.

Yana Jobir yetib alar sori bot,
Topmay ul xaylning ko‘pida hayot.

Tirigidin so‘rub chu surati hol,
Zohir anglabki, ne durur ahvol.

Ilayiga solib, alarni surub,
Sharh qilg‘on jazirag‘a keturub,

Chiqorib shohni o‘lum holi,
Kemani moldin qilib xoli.

Shoh jismig‘a za’f topib yo‘l,
Fahm qilmayki, ne kishidur ul.

Shahni bir pardag‘a nihon qildi,
O‘zga zindon sori ravon qildi.

Har zamon shoh ichinda jondin vahm,
Kimsa lekin ul ishni qilmay fahm.

Yana ul elni soldi kema aro,
Bo‘ldi bu nav’ alarg‘a nuktasaro-

Ki: «Kerak bo‘lsa sizga jon, ketingiz!
Qaydakim, ko‘nglunguz tilar yetingiz!

Bu navohida anglasam sizni,
Qo‘ymog‘umdur tirik biringizni!»

Kettilar boshlarin olib bu guruh,
Ko‘z aro ashk-u jon aro anduh.

Shoh Navdar sipohi ham bori,
Bildilarkim, ne ish erur tori.

Roy ko‘p urdilar tuzub mahfil,
Shahsiz o‘lsa sipoh, yo‘q hosil.

Topmoyin g‘ayri qaytmoq chora,
Buzulub yondilar bayakbora.

Jobiri rohzan bo‘lub firuz,
Tun-u kun bog‘i ichra bazmafro‘z.

Mehr yodi bila ichib sog‘ar,
Sola olmay vale yuziga nazar.

Boqa olmay anga murodi bila,
Qon yutub, yo'qki boda, yodi bila.

Mehr gul yanglig' aylabon yaqo chok,
Nilufarzor aro kezib g'amnok.

Yosh to'kub bahri mavjvar yanglig',
Ko'k libos ichra nilufar yanglig'.

Yuziga, bas, taponcha urg'onidin,
Nilufarlar ochib gulistonidin'.

Hajrdin forig' o'lmos'in istab,
Ul balodin qutulmog'in istab.

Fikrdin kecha ko'zni yopmas edi,
Chora ko'p istar erdi, topmas edi.

Bandini anglab erdi choh ichra,
G'am-u anduhi umrkoh ichra.

Dedi: «Ul chahdin oni qutqorsam,
Yig'labon zor-zor yolborsam,

Ozim etsam Suhayl uchun oni-
Kim, desam hojatimni pinhoniy.

Ul magar holatimni anglab jazm,
Maxlasimg'a bu sori qilg'ay azm».

Yoshurun tiyra uyga ul dilxoh
Kirdi ikki kaniz anga hamroh.

Keldi chah boshi uzra g'amparvard,
Chekti un: «K-ey asiri mehnat-u dard!

Men dog'i bir faqirmen sendek,
Notavon-u asirmen sendek.

Maxlasing ichra sa'y etib jondin,
Seni cheksam bu tiyra zindondin.

Har ne desam qabul etarsenmu?
Qayon etsam ravon ketarsenmu?»

Choh ichinda Suhayl edi betob,
Holini za'f qilmish erdi xarob.

Bor edi oncha mehnati bir yon,
Mehri gulchehr furqati bir yon.

Bo'lg'ach ul nav' so'z xitobi aning,
Oshti ul undin iztirobi aning,

Ko'nglini sa'y birla to'xtatti,
Nozaning'a bu nav' so'z qotti:

«K-ey bashar xilqat-u farishta sifot,
Bergan o'lgan tanimg'a toza hayot!

Sendin etsa bu nav' lutf zuhur,
Har nechuk ishga aylasang ma'mur,

Sa'y etay to tanimdadur jonim,
Qilayin toki bo'lg'ay imkonim».

Mehr eshitgach bu so'zni soldi tanob,
Ne tanob, ikki gisuyi purtob.

Notavon tutti rishtani mahkam,
Mehr chekti, ul ikki mahvash ham.

Tiyra uyg'a chiqordilar oni,
Mehr ko'p qildi lutf pinhoniy.

Qildi zanjir-u banddin ani fard,
Yer o'pub dedi zori g'amparyard-

Ki: «Ne hukm etgung, ey malaksiy whole,
Shammaye andin aylagil imo».

Mehr qildi fasonasin bunyod,
Boshig'a, nekim, o'tti-ayladi yod.

Oto-vu mulk-u joh-u hashmatini,
Pardasig'a Suhayl nisbatini.

Ko'rganin bahr mavjidin tashvir,
Tushganin anda notavon-u asir.

Bo'lg'on anda zarurdin sokin,
Qolg'onin Jobir ilgidin emin.

Za'f etib notavon aning so'zidin,
Lahza-lahza borur edi o'zidin.

Anga yetkurdi so'zni Mehri munir-
Ki: «Bu yanglig'ki, men bo'lubmen asir,

Aylay olmas kishi xalosima mayl,
Ko'shish-u kina birla g'ayri Suhayl.

Sanga, ey dardmandi ovora,
So'z budurkim, gar aylabon chora.

Andoq etsangki, bahrdin qutulub,
Yaman ahli sori ravona bo'lub.

Jahd-u sur'at aro tay aylab arz,
Holatim aylasang Suhaylg'a arz.

Lek bir nukta bordurur yoshurun-
Ki, seni munda asrasoq necha kun.

Jazm qilsang bu ishni pinhoniy,
Ont ichib emin aylasang oni-

Ki, chu men bastayi balo bo'ldum,
Jobir ilgiga mutballo bo'ldum.

Manga tushmish ko'zi yiroqdin-u, bas,
Yiqilib yerga yotti o'ylaki, xas.

Chun ko'rар fikri qilmoq erdi ishi,
Chunki, ko'rди yiqilmoq erdi ishi.

Munda to zoe' o'lmish avqotim,
Budur oning bila muloqotim».

Muni bilgach, Suhayl zor-u hazin,
Shammae topti xotiri taskin.

Sidq bildi yaqin aning so'zini,
Sa'y ila asray olmadni o'zini.

Ohidin o't dimog'ig'a tushti,
Dilbarining ayog'ig'a tushti.

Qildi faryod-u bordi andin hush,
Mehrni hayrat ayladi madhush.

Chunki, holin bilurga ayladi mayl,
Yaxshi tahqiq qilg'och, erdi Suhayl.

O'Igudek nola qildi ul dog'i,
Hushi borib, yiqildi ul dog'i.

Yig'labon boshlarida ikki kaniz,
Ko'tarib boshlarini mehromiz.

Kelgach o'ziga Mehri ravshanroy,
Dedikim: «Fitna bo'ldi bolkushoy».

Ayladi oni tiyra uyda nihon,
Anga tegruki, tiyra bo'ldi jahon.

Za'fi ifrotidin Suhayl dog'i,
O'ziga keldi lek uyqu chog'i.

Bo'ldi bir-birga jism ila jondek,
Yo magar sarv-u ishqpechondek.

Necha kun qasr aro nihon erdi.
Sarvi gulrukqa mehmon erdi.

Toki, berdi taom ila sharbat,
Za'fliq zor jismig'a quvvat.

Ani ham jazm bildikim, Jobir
Mehrdin hajr ila emish sobir.

Bir kun o'lg'onda Jobiri g'ofil
Bog'ni sayr etarga forig'dil

Chiqti o'trusidin Suhayli daler,
Ul sifatkim, qobon masofig'a sher,

Dedikim: «Pahlavonliq ermas ul-
Kim, kishi makr birla urg'ay yo'l.

Teshib el kemasini hiyla bila,
G'arq etib sug'a bu vasila bila.

Qolmog'on chog'da kimsaning joni,
Tutubon band aylagay oni.

Sen agar zohir etting itlikni,
Men sanga ko'rguzay yigitlikni»? –

Dedi-yu xasm sori qildi shitob,
Xasmni hayrat ayladi betob.

Chun talashmoqqa ayladilar mayl,
Ko'tarib yerga urdi oni Suhayl.

Bog'ladi qo'llarin shitob bila,
Muni ul bog'lag'on tanob bila.

Soldi filhol ani hamul chah aro,
Budurur tab'-u fahmi ogah aro:

«Har kishikim, birovga qozg'oy choh,
Tushgay ul choh aro o'zi nogoh».

Chun Suhayl o'ldi ul sifat firo'z,
Mehr aqdig'a bo'ldi bazmafro'z.

Tushti Jobir dafoyini qo'lig'a,
Balki, olam xazoyini qo'lig'a.

Andag‘i el bo‘lub sarafkanda,
Shah topib barcha bo‘ldilar banda.

Emdikim, tuzdi bazmi aysh-u farah,
Q‘liga oldi shohvor qadah.

Fikr etib komgor-u davlatmand,
Dedi: «Har kimki, Jobir etmish band,

Men bilib borin ayladim ozod,
Kelturungkim, qilay qadah bila shod».

Ikki bandi-o‘q erdi bog‘ ichra,
Kelgach ul majlisi farog‘ ichra.

Biri Navdar edi, biri Nu’mon,
Kimga bo‘lg‘ay bu nav’ qissa gumon?

Bu mahalni ne nav’ sharh etayin,
El bilur, bilmas o‘lsalar netayin.

Bori ikki ato, iki farzand,
Rishtayi vasl ila topib payvand.

Qo‘pubon yig‘lashib ko‘rushtilar,
O‘lturub bir-birin so‘rushtilar.

Bo‘ldi ma’lum chun bori holat,
Shukrlar qildilar etib hayrat.

Ikki shah kirdilar Xudo yo‘lig‘a,
Mulklarin solib aning qo‘lig‘a.

Mulk eli shukr qildilar bori,
Aylabon shodmonlig‘ izhori.

Evrulub kom birla davri sipehr,
Vasl topti Suhayl birlan Mehr.

Mehrkim, charx xoki rohi edi,
Nilufarzor jilvagohi edi.

To‘ni ul rang-u ko‘nglaki ul rang,
Yorining dog‘i kiymaki ul rang.

Nilufar rangi keldi tab’pazir-
Kim, libos etti oni Mehri munir.

Har pari chehraeki, mahvash erur,
Moviy o‘lsa libosi dilkash erur.

Mehrkim, gulruxi samoviydur,
Nilufarvash libosi moviydur».

Chun tugatti fasonani roviy,
Pardador ochti pardayi moviy.

Shoh Bahrom abri ehsoni,
Lutf bila ko‘kortti oni.

Qadrig‘a bergach, oning afzoyish,
Ko‘ziga uyqu soldi osoyish.

XXX

Panjshanba kuni Bahromning sandaloso xil’at bila gulshani sandalbo‘yda orom tutub, sarvi sandalnasim bila bodayi sandalshamim ichmak va ul sandallar laxlaxasidin dimog‘i muattar bo‘lub, ko‘zi uyqu mayli qilmoq

Panjshanbaki, subhi charxmahal,
Suvadi ko‘k jabinig‘a sandal.

Sandaloso nasimi laxlaxasoy
Ko‘k dimog‘ig‘a bo‘ldi atrfizoy.

Bu sifat atri sandalosodin,
Tun mizoji qutuldi savdodin’.

Sandaliy qildi shoh borcha libos,
Sandaloso uy ichra tuzdi asos.

Sandale qo'ydi osmonsoya,
Anga sandal yig'ochidin poya.

Jilvagar bo'ldi sarvi sandalbo'.
Sandaliygun libosi to'-barto'.

Hulla sandal nasimi turfa sijof,
Sarbasar davrasida sandalbof.

Bazm atrig'a zohir etti buxur,
O't uza kursi sandal-u kofur.

Chun qadah doir o'ldi, qildi vido',
Kechagi maydin ulcha erdi sudo'.

Mayda soqiy magar qilib edi hal,
Dardisar daf'ig'a qizil sandal.

Chunki, xurshedi sandali bog'i,
Qo'nub ochti qanot tun zog'i.

Shom ochib mushkfon chodirshab,
Qursi sandal anga yoyib kavkab².

Sandali³ yonidin qo'pub gulchehr,
Yuz yoshurdi, nechukki, sandal mehr.

Yana kom etti shohi farzona,
Uyqu mayli qilurg'a afsona.

Qildilar hozir uyla sayyohe,
Balki, so'z bahri ichra mallohe-

Ki, kecha o'lturub fasona degay,
G'oyibidin magar nishona degay.

Nuktago' boshladi duo avval,
Berib anfosi nafhayi sandal.

Dedi: «To charx bo'lg'usi doyir,
Qilgusi davra anjumi soyir,

Charxdin masnading raf'i o'lsun,
Najmdin ashhabing sari' o'lsun».

XXXI

Oltinchi iqlim yo 'lidin kelturgan musofir nuktatirozlig'i

Forig' o'lg'och bu dur nisoridin,
Dedikim: «Boxtar diyoridin

Qildilar azmi Xovar ikki kishi,
Tun-u kun sayr o'lub alarning ishi.

Birisi Muqbili biyobongard¹,
Yana bir Mudbiri bihornavard².

Rahrav ul ikkidek bu ko'hna saro,
Qilmay ehsos barr-u bahr aro.

Muqbil ozodayi humoyunfol,
Elga maqbul etib ani iqbol.

Mudbir andoqli, borsa har sori,
O'lturub yuzda gardi idbori.

Yo'lda bir vodiy erdi asru maxuf,
Qilmay andin murur ahli vuquf³.

Tikan-u sho'ra – sabza-u bog'i,
Naft-u go'gird – su-vu tufrog'i⁴.

Chun buxor-u ufun hujum aylab,
Iso anfosini samum aylab⁵.

Yeli o'tkim, kishi tanig'a urub,
Chun kul aylab ham o'zi-o'q sovurub.

Anda yo'q jonvarning imkoni,
Qiribon chun o'zi chiqib joni.

Debon el «Vodiyi Hamim» otin,
Hirqati aylab oni isbotin.

Ul ikov yo'ldin o'lmayin ogoh,
Bo'yla vodiyda bo'ldilar hamroh.

Ko'rdilar, chunki, yo'l suubatini,
Ul balo dashtining uqubatini-

Ki, nechakim, aning kanorasi yo'q,
Qat' qilmoqtin o'zga chorasi yo'q.

Har balo qo'ysa yuz tahammul etib,
Kirdilar dasht aro tavakkul etib.

Chun harorat sharora ko'rguzdi,
Mudbiri xas sharoratin tuzdi-

Ki, der erdi: «Bu ne havo bo'lg'ay?
Xalq qilmoq bu ne ravvo bo'lg'ay?»

Goh der erdi mast-u behushvor:
«Su yaratmoq magar erur dushvor?»

Yo'q edi mayl qilsa har so'zga,
Tengriga e'tirozdin o'zga.

Chunki, ul poyadin tanazzul etib,
Ta'n-u tashni'i hamrahig'a yetib-

Kim: «Men notavoni xastag'a kosh,
Sen kibi bo'limg'ay edi yo'ldosh!

Seni ko'rmak ne shum kun erdi-
Ki, yomon muncha xosiyat berdi».

Muqbil erdi Xudoy ila mashg'ul,
Zikr-u tasbihi Tengriga maqbul.

So'zi Mudbirg'a g'ayri pand o'lmay,
Lek anga pand sudmand o'lmay.

Chekki Muqbil base azobi alim,
To anga qat' bo'ldi dashti hamim.

Chunki, ul dasht nopalid o'ldi,
Bahri dard-u ano padid o'ldi.

Hamrahidin batang edi Muqbil,
Xayrbodig'a tab' etib moyil.

Chun ko'p erdi azob shayni anga,
«Qola hozo firoqu bayni»⁶ anga.

Yana Mudbir tilab qilurg'a safo,
Aylabon qilg'onidin iste'fo.

Aylagon tavridin qiroq tutub,
Yer uza bosh qo'yub quloq tutub.

Bo'lubon tavba birla uzrovar-
Ki, ani Muqbil aylabon bovar.

Javridin xotirini aylab sof,
Unutub har nekim, deb erdi gazof.

Su qirog'ig'a bo'ldilar oyon,
Kema erdi tengizda bepoyon.

Har taraf sohil ichra gom urubon,
Xovar ahlini toptilar so'rubon.

Har bir o'z muzdini qilib taslim,
Kirdilar bahr ichiga qilmay biym.

Berdi mallohd alarg'a bir sandal
Ki, bor erdi hamul ikovga mahal⁷.

Toqtilar olib ixtiyorin aning,
Bir uluq kemaga mahorin aning⁸.

Qildilar, chunki, bahr azmini jazm,
Bir necha kema bir yon ayladi azm.

Xovar ahli ham o'ldilar soyir,
Kema sur'atda, o'ylakim, toyir.

Yana Mudbir o'zin tutub badhol,
Mayl qildi demakka harza maqol.

Yori chun mazhari saodat edi,
Ishi tasbih ila ibodat edi.

Anga ham yovadin bo'lub mone',
Bo'lmayin ul bu man' ila qone'.

Oncha kufr ayta boshladi far-far-
Ki, damidin ayon bo'lub sarsar.

Tengiz uzra zuhur etib ko'lok,
Kema ahlini ayladi g'amnok.

Bo'yla so'zlar xitobi Haqqa mudom,
Buki: «Yo'q ishlaringda hech andom.

Qum-u dashtingda oncha so'z-u gudoz,
Bahr-u mavjungda bu qadar tak-u toz.

Anda tafrit-u munda bu ifrot,
El hiss-u aqlini qilur isqot».

Shum anfosing shaomatidin,
Bahr chayqaldi mavj ofatidin.

Tushti daryoda ul sifat oshub-
Ki, su amvoji bo'ldi gardunko'b.

Soldi oning riyohi idbori,
Har kishi kemasini bir sori.

Uzdi zavraqchaning mahorini ham,
Tashladi jung raxt-u borini ham.

Kemalarning ichinda oncha fariq,
Qoldi ba'zi-yu, ba'zi o'ldi g'ariq.

Qolg‘oni dog‘i har taraf tushti,
Borchadin amn bartaraf tushti.

Ul ikov zavraqida sayr-u shitob,
Mudbir ahvoli zavraq ichra xarob.

Muqbil aylab duo tazarru’ etib,
Tengridin yorlig‘ tavaqqu’ etib,

Muncha ofat tengizda bir sori,
Bir sori hamdamining idbori.

Ham duosi aning qilib ta’sir,
Topti taskan tengizda ul tashvir.

Yel tinib bahr topti chun orom,
Zavraq aylar edi su uzra xirom.

Qilibon yetsa bahr uza yuz biym,
O‘zni Tengri qazosig‘a taslim,

Buyla holatda boqtı ozoda,
Bir savode ko‘rundi daryoda.

Rangi oning sipehri xazrodek,
Hay’at-u davri charxi minodek.

Esti andoq nasim ul yondin-
Kim, xabar berdi nafhasi jondin.

Sandaloso shamim-u rih anda,
Yelga borib dami Masih anda.

Bahr isidin dimog‘i farsuda,
Bo‘ldi Muqbilg‘a bir dam osuda.

Sajdayi shukr aylagach filhol,
Ul taraf surdi zavraqin iqbol.

Chunki, iqbol zavraqin surdi,
Tong yo‘q ar bir nafasda yetkurdi.

Go‘yi ul bir daraxt edi oliv,
Rang-u rif’atda charx timsoli.

Ul daraxt erdi go‘yiyo sandal,
Bargi ko‘zgulari topib sayqal.

Kimki, har ko‘zguni qilib manzur,
Shohidi baxt aylab anda zuhur.

Rif’ati ko‘kka tegurub poya,
Bargidin bahrni yopib soya.

Soyasidin su garchi anbarfom,
Sandaloso topib isini mashom.

Oncha tuproq su yuzini tutub-
Ki, fazosida ul daraxt butub.

Tanasi ichra bir azim shikof,
Chashmae javfi ichra behad sof.

Siymi mahluldek suyi tobi,
Jo‘shida iztirobi simobiy.

G‘ulg‘uli bahr eli ishiga kulub,
G‘ulg‘ul aylab tengiz aro to‘kulub.

Yetgach anda iki sitamdida,
Bir dam orom edi pisandida.

Zohir erdi yig‘ochqa bir resha,
Chiqibon Muqbili xiradpesha.

Bog‘labon zavraqi mahorin rust,
Mayl qildi daraxt javfig‘a chust.

Ko‘rdi ul chashma boshida bir tosh,
Xatlar etgan aning yuzida xarosh.

Kirdi Mudbir dog‘i shitob qilib,
Sudin ichmakka iztirob qilib.

Tosh edi zeb birla qozilg'on,
Turfa xatlar yuzida yozilg'on.

O'qudi Muqbil, oni Mudbir ham,
Bu hadis erdi ul xujasta raqam-

Kim: «Bu manzilg'a, ul kishiki, yetar,
Bu g'aroyibnikim, tafarruj etar.

Muni bildikki, simiyodur bu!
His qoshida g'alatnamodur bu!

«Sandali simiyo» munung laqabi,
El xayolotidin fuzun ajabi.

Mundakim, yetsa sodiq-u kozib,
Tab'i bo'lg'ay su ichgali jozib.

Sudin o'lg'on zamonda sog'arkash,
Aylagay man'i ju'-u, daf'i atash'.

Sodiq o'lg'ay bir oyg'acha xursand,
Bo'lmayin yer-icharga hojatmand.

Lek kozibqa uch kun o'lg'ach kom,
Tilagay uch kun o'tsa, su-u taom.

Bahra bu chashma suyidin olg'on,
Tiliga nogah o'tsa bir yolg'on,

Qorni ul nav' chok bo'lg'usidur-
Ki, hamul dam halok bo'lg'usidur.

Ichmagining bu nav' edi jihat,
Kirmaginingdur o'zga xosiyati:

Kirsa yolg'onchi kuygay andomi,
Pishgay ul suda paykari xomi.

Rostgo' kirsa, bo'limg'ay anga jo'sh,
Suyi bergay havosi chashmayi no'sh.

Chunki, g'usl aylamakka ko'z yumg'oy,
Qulog'-u burnini tutub cho'mg'oy.

Bosh chiqorg'och ne ko'rsa ko'rgay o'zi-
Ki, demak bo'lmas ul fasona so'zi.

Lek bir cho'mg'on ulcha ko'rgay hol,
Yana cho'mmoq erur bu sug'a mahol-

Kim, kirib g'o'ta istasa payvast,
Su bo'lur past, ul o'lsa g'o'tag'a bast».

O'qug'och xatni sodiq-u kozib,
Bo'ldi kozibqa ul havas jozib-

Ki, bir-ikki dam ul sudin yutqoy,
Kizb ila yova tarkini tutqoy.

Garchi mumkin yo'q erdi ul uslub,
Bo'lmoq oning mizoqidin maslub.

Lek ju'-u atash haroratidin,
Zohir o'ldi aning iboratidin.

«Buki, yolg'on demakni tark ettim,
Yo'q esa irtikobi marg ettim», –

Dedi bu so'zni-yu sudin ichti,
Chashmasor hayotidin kechti.

Sodiq aylab vuzusig'a tajdid,
Qildi tajdid shukri Rabbi Majid.

So'ngra no'sh etti ul zuloli hayot,
Aga ju'-u atashdin o'ldi najot.

Istadi Mudbir ul sug'a kirmak,
Tiyra jismig'a shust-u sho' bermak.

Avr o'lub sug'a chun ilik urdi,
Qaynabon ilgini su kuydurdı.

Lek sodiq beliga bog‘lab lung,
Sug‘a kirdi, nechukki, bahrg‘a jung.

Su yaqosida to‘lmurub yo‘ldosh,
Aksi yanglig‘ cho‘murdi ul sug‘a bosh.

Bosh chiqorg‘och sug‘a chu boqtı quyi,
Ko‘rdi su ermas erdi chashma suyi.

Havzi erdi suyi, nechukki, zulol,
Lab-balab havz ichinda molomol.

Yo‘nulub toshi sofi-yu mavzun,
Yaraqon rang, balki, sandalgun.

Davrida gulshane, nechukki, Eram,
Ollida manzare, nechukki, Haram.

Chiqqoli havzdin chu qo‘ydi ayoq,
Ko‘rdikim, necha sarvi siymin soq

Yettilar xidmat amrig‘a cholok,
Ochibon qo‘lda fo‘talar bori pok.

Tan qurutmoqqa hulla birla harir,
Borchasi dilnavoz,u tab’pazir.

Xojag‘a bandavor tuttilar,
Surtubon jismini quruttilar.

Kiydurub xil’at anga to‘-barto‘,
Borcha sandal nasim-u sandalbo‘.

Boshig‘a qo‘ydilar amoma dog‘i,
Anda sandal bila shamoma dog‘i.

Bo‘lg‘och orosta tutub qo‘lini,
Qasri sandalg‘a boshlabon yo‘lini.

Berib oning nasimi ruhig‘a qut,
Xojani hayrat aylabon mab hut.

Ko‘rubon solsa holig‘a ko‘zini,
O‘zga olamda har zamon o‘zini.

Kirdi chun qasr ichiga behushvor,
Hayrat ichra ne mast-u, ne hushyor.

Ko‘rdi qasre ravoqi gardunsov,
Umr qasri kibi nishotafzoy.

Saqfi sandal, ravoqi ham sandal,
Eshig-u farsh-u toqi ham sandal.

Atrikim, solibon xiradg‘a xurush,
Gah berib hush-u goh etib behush.

Qasr aro taxti sandaliyoyin,
Ko‘p javohir bila topib tazyin.

Taxt ustida bir ajab timsol,
Jin-u ins ichra yo‘q yuziga misol.

Paykari hay‘at ichra ruhoniy,
Boshidin to ayog‘i nuroniy.

Husnidin olam ahli ruhig‘a qut,
Yuzi xurshedi olami malakut.

Nurdin qaddi ravzaning naxli,
Yo‘q vujudida mo-u tin daxli¹⁰.

Jismi boshtin-ayoq latofati mahz,
Bo‘lub elga bu holat ofati mahz.

Davrida yuz kavokibi sahariy,
Jilva aylab, nechukki, hur-u pari.

Xoja solg‘och ko‘z ul dilorog‘a,
Hushi ul nav’ bordi yag‘mog‘a-

Kim, qurub qoni rangi sorg‘ordi,
Yiqilib yerga o‘zidin bordi.

Sarvi gulrux kelib boshig‘a aning,
Lutf ila o‘lturub qoshig‘a aning.

Keldi gulrux nasimidin hushi,
Bo‘ldi ko‘rgach yana faromushi.

Ko‘nglidin mahv o‘lub nishoni xirad,
Goh o‘zida edi-yu, gah bexud.

Ko‘rguzub lutf sarvi hurnajod,
Lutfig‘a ayladi ani mu’tod.

Toki, topti ramidakon‘gli qaror,
Ko‘nglining o‘tidin gum o‘ldi sharor.

Yuz tamalluq bila xujasta arus,
O‘zini qildi xojag‘a ma’nus.

Bemuhibo yonig‘a yondoshti,
Shavq o‘ti xoja boshidin oshti.

Ayrilib sabr ila qaroridin,
O‘yla fard o‘ldi ixtiyoridin-

Ki, yaqin erdi siynachok o‘lg‘oy,
Shavqi tug‘yonidin halok o‘lg‘oy.

Mahvash ilgin tutib qo‘pordi ani,
Olibon taxti uzra bordi ani.

Xoja yer o‘ptikim: «Manga ne had,
Bo‘lg‘ali takyagohim ul masnad».

Mahvash ul nav’ tutti oni aziz-
Ki, degaysen o‘zidur anga kaniz.

Andoq o‘ldi ayon maoshi anga-
Kim, yana qolmadi tahoshi anga.

Taxt uza tutti yer buti gulrux,
Anga yondoshti xojayi farrux.

Chektilar sharbat-u taom avval,
Ikkisidin yetushti kom avval.

At'ima ul sifat latifsirisht-
Kim, degaysen erur naimi Bihisht¹¹.

Chun g'izodin yetushti tab'ig'a kom,
Bazm aro jilva qildi boda-u jom. ~

Qo'ydilar turfa shira sandaldin,
Borcha naqsh-u nigori zarhaldin.

Ustida shisha, yonlarida sabo',
Borcha anbarsirisht-u sandalbo'.

Qo'pti gulchehrayi diloroyi
Atri bazm ichra sandalosoyi,

Ichibon taxt sori qildi xirom,
Tutti, mahvashqa jomi sandalfom.

Mahvash olib chu bir-iki yutti,
Og'zidin oldi, xojag'a tutti.

Xoja xud andoq o'zidin bordi-
Ki, olib bexudona sipqordi.

O'yla evruldi jomi no'sho-no'sh-
Ki, tarabdin yetushti ko'kka xuro'sh.

Qildi may xojaning dimog'in garm,
Raf' bo'ldi hijob-u pardayi sharm.

Oncha mardumlig' aylar erdi pari-
Kim, bo'lur erdi xoja pardadari.

Xoja zabit aylay olmayin o'zini,
Sarvi gulruxdin olmayin ko'zini,

Boshladi nukta behijobona-
Kim, pari qilmish erdi devona.

So'z debon har zamon talabangez,
Harakat aylabon tama'omez.

Sho'xi ablafireb man' etmay,
Ilgi xoja ilgidan ketmay.

Xojaning qolmadi tahammuli hech,
Soldi shahvat hujumi jismig'a pech.

G'alayoni quvoyi jismoniy,
O'yla betoqat ayladi oni-

Kim, chekib hurvashni behushvor,
Dedi: «Holimni aylading dushvor,

Rahm etib dardima davo ayla!
Vasl ila hojatim ravo ayla!»

Lobalar birla sarvi shakkarkand,
Dedi: «Bo'l munchag'a bukun xursand-

Ki, bukun oncha mayparast o'luduq
Kim, ketib hush-u aql mast o'luduq.

Tongla bo'lg'on zamon bir ishga shuur,
Xusravona qilay tahiyyayi sur.

Aqd etib surati saloh bila,
Haramingga kiray nikoh bila.

Chun tuyassar bo'lur halol navo,
Bu haramda harom ko'rma ravo.

Surubon shahvat etma behuda,
Pardayi ismatimni oluda».

Xojag'a shahvat erdi mustavliy,
Qilmadi sud lobagar qavli.

Yaqin erdiki, yuz fig'on etgay,
Jahd qildiki, komig'a yetgay.

Aylabon shahvat oni nafsoniy,
Qo'lni bir yerga sundi pinhoniy-

Ki, ishi uqdasidin ochib band,
Oj sandalg'a aylagay payvand.

Dedi mahvashki: «Sa'y bo'lsa necha,
Ul ish imkoni yo'qturur bu kecha.

Bera olmas esang o'zungga sukun,
Deyki, bir sarv qomati mavzun,

Tongg'a tegru bo'lub parastoring,
Aylasun o'zni hamdam-u yoring.

Bu o'tungkim, ayon qilur bas kin,
Topsun oning zulolidin taskin».

Xoja fahm ayladiki, hol nedur,
Aroda posux-u savol nedur.

Mutahayyir bo'lub bu suratdin,
Yana dam urmadi zaruratdin.

Buti mahvashkim, oni topti xamo'sh,
Anga bir oyni qildi hamog'o'sh.

Ikki chovushi erdi mahsiymo,
Noz ila andoq ayladi imo-

Ki, ikov xoja sori bordilar,
Loba ko'p ko'rguzub qo'pordilar.

Xilvat ichra tuzub sar-u korin,
Hamdam qildilar parastorin.

To sahar xoja mast-u uy xilvat,
Ne buyurg'onne bilmadi shahvat,

Charx chun tun livosin etti nigun,
Bo'ldi tun obnusi sandalgun.

Uyqudin anda ochti, ko'zki, sipehr
Yerga yoymish edi ashi'ayi mehr.

Kirdi yodig'a ul qaziya tamom-
Ki, bo'lub erdi voqe' andin shom.

Topti o'zni ajab xijolat aro,
Ko'nglin ul holdin malolat aro.

Borcha taqdir ila qo'pub nokom,
Ayladi havz jonibig'a xirom

Kim, kirib sug'a pok g'usl etgay,
To janobat kudurati ketgay.

Bog'labon belga sandaliy fo'ta,
Urdi chun havz aro kirib g'o'ta.

Bosh chiqorg'och hamul bulog' erdi-
Kim, yig'och javfida sug'a kirdi.

Havldin bo'ldi har sari nozir,
Bo'y boshi o'mida edi hozir.

Yana bir necha g'o'ta ayladi fosh,
Ushbu yer erdi chun chiqordi bosh.

Charxi tannoz ta'n etib asru,
Der edi: «Ul guzarni eltti su».

Kavkabin tiyra aylab iqibili,
Chiqti nokomdin o'lum holi.

Muztar-u lol qolib o'z ishiga,
Holi andoqli, bo'lmasun kishiga.

Bir taraf oncha dardi jonkohi,
Bir taraf noxujasta hamrohi.

Ul uqubat aro urar edi pech,
Holin izhor aylay olmay hech.

Yana ul tosh sori tushti ko‘zi-
Ki, bitilmish edi bu chashma so‘zi.

Go‘shasida bitilmish erdi bu so‘z-
Ki, burun solmamish edi anga ko‘z-

Ki: «Biravkim, bu simiyo ko‘rdi,
Kiribon sug‘a yuz balo ko‘rdi.

Chiqqoch-o‘q tutmamoq kerak orom,
Aylamaklik kerak su uzra xirom.

Bo‘lsa laxte azimatida darang,
Dev ani o‘lturur, yo‘q ersa nahang».

Dedi: «Turg‘um kechib najotimdin,
O‘lganim yaxshi bu hayotimdin».

Chunki, fikr etti jon aziz erdi,
Ul maqom asru fitnavez erdi.

Bi-z-zarurat azimat ayladi jazm,
Yeshibon zavraqini qilg‘ali azm.

Ko‘rubon Mudbir anda ko‘p tag‘yir,
Holin anglarg‘a qildi ko‘p tadbir.

Qilmadi oshkor mutlaq anga,
Bo‘ldi oromgoh zavraq anga.

Bo‘ldi Mudbir dog‘i yana yo‘ldosh,
Bo‘yla yo‘ldosh yo‘lda bo‘lmasa kosh.

Surdilar su yuziga zavraqni,
O‘zlariga panoh etib Haqni.

Muqbili notavon xarob erdi,
Hajr o‘tidin ichinda tob erdi.

Shayn-u oshubi erdi hamvora,
Mudbir aylab ishiga nazzora,

So'rsa erdi, javob bermas edi-
Kim, g'ami sharh etardek ermas edi.

Der edi: «Ey rafiqi zeboxo'y,
Bo'lma mendin bu so'zga posuxjo'y!

Buki, holimni sharh qilmasmen,
Ayb emas, chun o'zumni bilmasmen.

Sanga holimdin gar malolat erur,
Sen muhiqsen, manga xijolat erur.

Qilsa bexudlug'um seni ranjur,
Ne deyin, chunki, borsen ma'zur.

Nafasingni manga diloso qil,
Lutf ila necha kun muvoso qil.

Baxtdin kom agar bo'lub hosil,
Bo'lsa bir kun maqomimiz sohil,

Hajrima xotiringni shod aylay,
O'pub ilgingni xayrbod aylay», —

Deb bu so'z ollig'a qo'yub boshin,
Ko'zidin yummayin to'kub yoshin,

Zavraq ichra xurush solur edi,
O'ti daryog'a jo'sh solur edi.

Mudbir ahvolidin bu nav' ogah-
Kim, anga qo'ydi yuz junun nogah.

Chashma uzra bo'lur chu dev-u pari,
Urunub bo'ldi bu sifat asari.

Ko'runub bu anga g'arib nima-
Ki, ayon bo'ldi bir azim kema.

Chun yel o'z e'tidolidin oshti,
Zavraq ul kema birla yondoshti.

Kemaga qo'ydilar ikovla qadam,
Bo'lg'ali mavj xavfidin beg'am.

Kema ahli tamom o'lub edilar,
Jon g'amidin xalos o'lub edilar.

Kema ichra yo'q erdi g'ayri o'luk,
Anda sandal yig'ochidin to'la yuk.

Mundoq ermishki, xusravi Xovar-Ki,
emish ul taraf jahondovar.

Bir qizi bor emish pari yanglig',
Ne pari, mehri xovariy yanglig'.

Shoh umrig'a zeb ila zayn ul,
Shohg'a balki, qurrat ul-ayn ul.

Voqe' ermish sudo' doim anga,
Ko'runub umr nomuloyim anga.

Hukamo aylabon ilojin ko'b,
Kelmay oning mizojig'a biri xo'b.

G'ayri sandal isiki nofe' o'lub,
Boshining og'rig'ig'a dofe' o'lub.

Bu jihatdin shahi sipehrmahal,
Qasri oliv bino qilib sandal.

Borcha azjosи sandaliyayvand,
Rif'at ichra, nechukki, charxi baland.

To tutub mahvash ul uy ichra maqom,
Yetgay andin sudo'ig'a orom.

Olam ichra tushub bu ovoza,
Ruhi tujjorning bo'lub toza.

Anda sandal sotorg'a jozim o'lub,
Hind mulkiga borcha ozim o'lub.

Toshibon oncha sandali xushbo'-
Ki, butub ul imorati diljo'.

Go'yiyo ul guruhdin nechasi,
Bo'lg'on ish sa'yi kunduz-u kechasi

Bu kema ichra topibon orom,
Yuklabon sandal aylamakda xirom,

Kema girdob aro bo'lub doir,
Yillar ul davrada emish soyir.

Tuganib chun alar zaxirasi pok,
Bo'lubon kema ahli borchha halok.

Bu mahal yel esib tengiz uza tez,
Zohir aylab tengizda rustoxez.

Bahrni, chunki, yel qilib raqqos,
Charx urardin bo'lub safina xalos.

Kirgach ul kemaga iki hamroh,
Bor edi Muqbil ishi nola-yu oh.

Tutubon kunje o'z fig'oni bila,
Qolibon bahr ichinda joni bila.

Mudbir ul o'lgan elni sug'a solib,
Kema-vu moli ixtiyorin olib.

Kema amvolini qilib o'zining,
Kemani balki, ham bilib o'zining.

Ul bu amvol zabtig'a mash'uf,
Yorig'a yo'q aning ishida vuquf-

Kim, ko'rundi yiroqtin sohil,
Kema sohilg'a yetti musta'jil.

Bu tarafkim, kema shinovar edi,
Go'iyokim, diyori Xovar edi.

Shah bukun mayl etib tamoshog'a,
Aylar erdi nazora daryog'a.

Ko'rgach, ul kemani dedi: «Yurunguz,
Elidin bir kishini kelturunguz!

Kema kayfiyatini fahm etayin,
Fahm etib, yonib uy sori ketayin».

Ko'rdilar ikki kimsa erdi qarin,
Bu biri shod-u, ul biri g'amgin.

Shah so'zi ul ikovga chun yetti,
Mudbir ul yon ravon xirom etti.

Yer o'pub aylagach duo filhol,
Shoh aning holatini qildi savol,

Dedi: «Tojirmen-u tijorat ishim,
Qolmadi bu safarda hech kishim.

Bo'lubon su ufunati maqrur,
O'ldilar borchasi bo'lub toun¹².

Emdikim, bo'ldi manzilim sohil,
Men men-u, bir qulum oti Muqbil».

Ul bu yanglig' surub fusun bila dam-
Kim, bo'la boshladi tanig'a varam.

Varamidin libosi chok o'ldi,
Ko'ksi ham chok o'lub halok o'ldi.

Shohni hayrat ayladi ojiz,
Bo'yla ish ko'rmagan uchun hargiz.

Muqbili notavonni qildi talab,
Ko'rgach-o'q ko'ngliga yuz urdi tarab.

Ollidin hamrahini yoshurdi,
So'rdu ul so'zki, yordin so'rdu.

Muqbil andoqki, bor edi bir-bir,
Qildi ondoqki, bor edi taqrir.

Shah dedi, kema-u, nekim, ahmol,
Borchasi bo'ldi jam'i baytulmol.

Har ne Muqbilg'akim, bayon bo'ldi,
Chinlig'i shohg'a ayon bo'ldi,

Dedi: «Ahsanta, muxbiri sodiq,
Sidq aro, kimgakim, desak foyiq.

Tuzlugung ko'nglumizni sayd etti,
Jonimizni asiri qayd etti.

Ista, bizdin, nekim, sanga dilxoh»,
Muqbil aylab duo dedi: «K-ey shoh,

Shohning umr-u johin istarmen,
Charx avjida komin istarmen.

Yana matlub Haq ibodatidur-
Kim, ulus mujibi saodatidur.

Shoh agar qilsa bandasin ozod,
Tun-u kun aylagum duo bila yod».

Chunki, Muqbil so'zi edi dilkash,
Husn xulqi-yu, husni xulqi xush.

Shah ko'rub ul sifat hamidaxisol-
Ki, bashar xaylidin erur bu mahol.

Muqbili xushbayon-u zebachehr,
O'yla garm etti shoh ko'nglida mehr-

Ki, anga xizmatin ruju' etti,
Shah deganda bu ham shuru' etti.

Qildi nullug'ni o'yla tab'pazir
Ki, shah etti ani qoshida vazir.

So'ngra xidmatdin o'tti poya anga,
Soldi davlat humoyi soya anga.

Shah bo'lub vuslat amrig'a mashg'ul,
Oni farzandliqqa qildi qabul.

Garchi ul qildi uzrlar angez-
Ki, o'ti o'zga barqdin edi tez-

Kim, anga qilmish erdi g'orati hush,
Buti sandal nasimi sandalpo'sh.

Boqmayin shoh e'tirozig'a ham,
Qo'y may oni o'z ixtiyorig'a ham.

Xarj etib maxzan oshkor-u nuhuft,
Qurrat ul-aynin ayladi anga juft.

Kiydurub hulla borchha sandalbo'y-
Kim, parivash bu ishga qilmish xo'y.

Qasri sandalg'a chektilar oni,
Topshururg'a guli sumanson'i.

Chunki, boqtি hamul g'aroyib edi-
Ki, anga mujibi masoyib edi.

Qasr ul, saqf-u ostona ham ul,
Taxt ul, ofati zamona ham ul.

Hayrat o'ti solib dimog'iga dud,
Aylab ul o't vujudini nobud.

Oh-u afg'on chekib yiqildi yana,
Joni chiqmoqqa mayl qildi yana.

O'ziga gar kelur edi gohi,
Yana borur edi chekib ohi.

Atri sandal topib dimog'i aning,
Yorubon gar ko'zi charog'i aning.

Ko'zin ochqoch, yana ko'rub ahvol,
Nola aylab bo'lur edi behol.

Ko'rubon bo'yla ishqil dilkash anga,
Mehribon bo'lmish erdi mahvash anga.

Toki, tadrij ila topib orom,
Topti mahvash visoli birlan kom.

Lek hayratdin erdi doim lol,
So'rди bir kun buti humoyunfol-

Kim: «Sanga hayrati erur g'olib,
Bormen oning vuqufig'a tolib».

Chun anga nukta yo'q edi juz rost,
Ko'rganin sharh qildi bekam-u kost.

Shajar-u chashma mojarosini ham,
Sandal-u qasri simiyosini ham.

Mutabassim bo'lub buti mahvash,
Anga afsona boshladi dilkash-

Kim: «Meni xo'bliq aro taqdir,
Chun jamol ichra qildi olamgir,

Tushti husnum so'zi jahon ichra,
Ne jahon, balki, ins-u jon ichra.

Manzarimdin o'tarda nogohe,
Husnuma vola o'ldi jin shohi.

Qasr uza tushti jin alolosi,
Meni devona qildi savdosi.

Shahg'a chun qildim oni jilvanamo,
Boshim ustiga kelturub hukamo.

Yana romiy-u sohiri hunari,
Daf' etardek ziyoni dev-u pari.

Qildilar ittifoq ila chora-
Kim, alar daf' bo'ldi yakbora.

Lek gohe qanot sadosi kelur,
Qulog'img'a pari nidosi kelur.

Bo'yla derlarki, jin shahi yona,
Chunki, bo'lmish g'amimda devona.

Bahr uza simiyoe etmishlar,
Manzari dilkushoe etmishlar.

Sandaliy qasr-u davrida bog'e,
Sandaliy taxt uza meni dog'i,

Sen, nechukkim, ko'rub ayon etting,
Manga ko'rgan kibi bayon etting.

Naqsh qilg'on emishlar anda tamom,
Ko'rubon xasta topqali orom.

Sen, hamonoki, anda yetmishsen,
O'zni naqshimg'a vola etmishsen.

Anda vola eding misolimg'a,
Munda yetkurdi Haq visolimg'a».

Raf' o'lub Muqbil ollidin mushkil,
Bo'ldi gulruk xayolidin xushdil.

Qasri sandalda komron bo'ldi,
To'ni ham sandaliyishon bo'ldi.

Sandal osoyishi ravon angla,
Atri oning hayoti jon angla.

Sandal isinda tek turub bo'lmas,
Mushkni kimsa yoshurub bo'lmas».

Chun bu afsona surdi nuktasaro,
Uyudi shah nasimi sandal aro.

Odina kuni Bahromning kofuriy asvob bila qasri kofurgun ichinda mushkin zulfi kofuriy libos bila taxti oj uzra jomi buluridin bodayi kofurmizoj oshom qilg'oni va ul kofurkorliqdin hijroni harorati taskin topib, o'z g'azoli mushkbo'sidin xabar topqoni

Chunki, odina bu rafe' ravoq,
Qildi toqin sahar gachidin oq,

Solib erdi musha'bidi gardun,
Najm donalaridin og'zig'a un.

Subhdin lek, o'yla, jushkurdi-
Kim, damidin ul o'tni Sovurdi.

Subh savbini gozuri aflok,
Mehr sobuni surtubon yudi pok¹.

Shoh aylab libosin oq-u harir,
Jilva qildi, nechukki, mehri munir.

Qildi, olamni yorutub nuri,
Azmi gunbazi saroyi kofuriy.

Hulla birla haririni buti Chin,
Berib erdi bu rang ila oyin.

Taxti oj uzra shah chu tutti maqom,
Sho'x ham topti yonida orom.

Yana ishrat uchun tuzuldi asos,
Majlis ahlig'a oq borcha libos.

Yana bir gulruxi parizoda
Tutti chini qadah bila boda.

Chiniy erdi valek fag'furiy,
Chin bukim, rangi erdi kofuriy.

Shoh oqshomg'a tegru boda ichib,
Lek har kungidin ziyoda ichib,

Mehr chun dahrdin yoshurdi nur,
Sochti oy charx tomidin kofur.

Yana uyqu nishoti istadi shoh,
Soldilar oq uy ichra masnadgoh.

Hozir erdi musofiri purdon,
Nuktadin ko'ngli huqqayi durdon.

Qildi bog'ishda o'lturub bunyod,
Shah duosinki: «Charxi ko'hnanihod.

Bu oq uyungga borgoh o'lsun,
Borgohing jahonpanoh o'lsun!»

XXXIII

Yettinchi iqlim yo 'lidin kelturgan musofirning fasonasigollig'i

Chun duo qildi dedi farzona-
Ki: «Dey o'z ko'rghanimdin afsona:

Menki, tushmish buyon guzor manga,
Mulki Xorazm erur diyor manga.

San'atim anda soz cholmoq ishi,
Bilmayin men kibi ishimni kishi.

Ilmi advor-u fanni musiqiy,
Medin ul ilm ahli tahqiqiy.

Elga ta'lim etmoq virdim,
Kimki ustodi qavm shogirdim.

Nogahon tushti mundoq ovoza,
El aro bo'ldi bu xabar toza-

Kim, kelur tojiri xitoyizod,
Bilasi bir kanizi hurnajod.

Xojaning moli bahr-u kondin ko‘p,
Har nekim, el gumoni ondin ko‘p.

Lek tojirg‘a, onchakim, amvol,
Mohvashg‘a yuz oncha husn-u jamol.

Bovujudi jamoli fitnafikan,
Bor emish xush navo-u barbatzan¹.

Bu xabar elni beqaror etti,
Necha kun o‘tti, xoja ham yetti.

Qildi Xorazm ahli istiqbol,
Fahm qilmoqqakim, nedur ahvol.

Xoja xud bor edi degancha g‘ani,
Zuhd-u taqvo aning shior-u fani.

Yuzi sajjoda uzra matlai nur,
Mushkining charx aylabon kofur.

Parda ichra mahi falakpayvand,
Asli nisbatda xojag‘a farzand.

Xojayi bahrkaf bila guhari,
Ul sifatkim, farishta birla pari.

Lek mahvash yuzi niqob ichra,
Mehrdekkim, bo‘lur sahab ichra.

Ul niqobi – niqobi kofuriy,
Mehr uzra sahabi kofuriy.

Yo‘q niqobiki, har ne kiygani oq,
Ne kiyar bo‘lsa istabon ani oq.

Har kuni ikki qatla – subh ila shom:
Tuzubon nag‘ma sarvi siymandom

Parda ichra qilib navozish chang,
Unun ul chang ila qilib ohang.

Tuzub ul nav' rud birla surud-
Ki, olib jonlar ul surud ila rud.

Pardadin toshqori ulusqa hujum,
Pardagi holi lek noma'lum.

Pardada hol oshkoroyo 'q,
Kishi ko'rmak tilarga yoro yo 'q.

Subh ila shomkim, tarona tuzub,
Xalq faryodi bexudona tuzub.

Elni alhoni notavon aylab,
Notavonlarg'a qasdi jon aylab.

O'yla kun o'tmayinki, bir g'amnok,
O'limg'ay oh-u nola birla halok.

O'lubon xalq ul navog'a kuchun,
Jon berib balki, andoq o'lmak uchun.

Mulk shohig'a tegurub noma-
Ki, falak bo'yla tuzdi hangoma.

Aylay olmay ani tilarga xitob-
Kim, erur xoja ham rafijanob.

Beribon o'z libosig'a tag'yir,
Shohni ishq etib faqir-u haqir.

Soyiri xalq ichinda pinhoniy,
Shahni ham vola aylab alhoni.

Solibon parda ichra mahramlar,
Zuafodin sanamg'a hamdamlar.

Husnin anglab navosidin afzun,
Bo'ldi bu qissa benihoyat uzun.

Qilib ul parda ichra kom tama'.
Vaslin istab shah o'ldi xomtama'.

Aylab ul nav' bul'ajab havase,
Soldi dallolalar arog'a base.

Istabon mohvash bila payvand,
Aylamak xojag'a o'zin farzand.

Hosil o'lmay bu maqsadi noyob,
Xojadin shahg'a bo'yla keldi javoó-

Kim: «Bu so'zlarki, shohi bandanavoz,
Qildi bu qulg'a mujibi e'zoz.

Tiyra tufrog'ni ko'kka tegurdi,
Zarra qadrin quyoshdin oshurdi².

Manga ne hadki, shohi davlatmand,
Poyim etgay bu yerga tegru baland.

Lek mundin ham ortuq aylasa jud,
Manga tole' agar yo'q ersa, ne sud?

Hosilan bu sanamki, mahvashdur,
Juft amridin asru sarkashdur.

Haqki, qildi yagonayi ofoq,
Juftdin dog'i oni ayladi toq»³.

Dedi ulkim: «Aning shiori bor,
Shoh hokimdur, ixtiyorli bor».

Shah muni tutmayin musallam hech,
So'zda ko'p tushdi tob birlan pech.

So'z ko'p ummid-u biym birla dedi,
Posuxi xojaning hamul so'z edi.

Ko'rdikim, aylar oni ishq halok,
O'zi mag'lub-u ishq edi bebok.

Shahvat oni chu beqaror etti,
G'azab-u zulm oshkor etti.

Hukm qildiki, bordilar xayli,
Shahg'a andoqli, bor edi mayli.

Yuklabon hurning amorisin,
Xojaning lu'bati hisorisin.

Eltibon shohi tiyra roy sari,
Moyil aylab haramsaroy sari.

Qasr ichinda tushurdilar filhol,
Shahni mag'lub etib xayoli mahol.

Azm qildi sanam sori xushdil,
Chun bu holatni bildi mohi chigil:

Changini qo'lg'a olib ayladi soz,
Chang ila nag'ma ayladi og'oz.

Nag'ma ul nav' oshkor etti-
Kim, eshitgach shah o'zidin ketti.

Yetsa har kimsaning qulog'ig'a bu,
Yiqilib eltibon ani uyqu.

Chun ulus borchha masti xob bo'lub,
Sho'xqa uy sori shitob bo'lub.

Shoh chun uyg'onib sipoh bila,
Hayrat aylab sipahni shoh bila.

Ko'zlaridin yubon chu uyquni,
Keturub yona sho'xi joduni.

Yana ul nav' nag'masoz aylab,
Uyqu ko'zlarga turktoz aylab.

Yana aylab sanam uyiga xirom,
Tutubon pardasi aro orom.

Necha qatla shah etti uyla jadal,
Anga mahvash keturdi bo‘yla badal.

Oqibat iffati muassir o‘lub,
Shah ishidin ramidaxotir o‘lub.

Xoja ollig‘a keldi lutfomez,
Boshlabon yuz hadisi uzrangez.

Bazm tartib etib ayoq tutti,
Ota aytib ani quloq tutti.

Oyg‘a ham infiol etib izhor,
Qilg‘onidin malol etib izhor.

Parda toshida uzrxoh bo‘lub,
Uzr ayturda xoki roh bo‘lub.

Tutubon chun bu mehr aylab fosh,
Ikki dunyoda oni qiz qardosh.

Ota muni, singil debon oni,
Aylab ulcha rioyer imkoni.

Sho‘x chun shohdin bo‘lub emin,
Bo‘lubon ul diyor aro sokin.

Xoja bog‘e yasab Bihishtoso,
Anda bir qasri toqi gardunso.

Yana ul kavkabi saodat uchun,
Yasamish xujrae ibodat uchun.

Moh kofurgun qabopayvast,
Bo‘lub ul hujrada Xudoyparast.

Bori kiygan hariri subhnishon,
Ko‘zi tong otqucha sitorafishon.

Tengriga tun-u kun munojoti,
Birov ummidi birla avqoti.

Lek oni kimsaga ayon qilmay,
Chun ayon qilmay ul, kishi bilmay.

Subh bo'lg'och yana surud chekib,
Nag'ma birla navoyi rud chekib.

Ham aning rudi ishtiyogangez,
Ham surudi kelib firoqomez.

Bir nafas chunki, elni zor qilib,
Savti tosh ko'ngli ichra kor qilib.

Yana toatqa yuz qo'yub to shom,
Shom aylab hamul ishiga qiyom.

Parda toshida elga nola-vu oh,
Shah dag'i anda yer tutub gah-goh.

Ul g'aroyibni istimo' aylab,
Hush aning ko'nglidin vido' aylab.

Yasabon xoja xoni mehmoniy,
Ulcha bo'lg'oy takalluf imkon.

Ko'rguzub yuz tuman latofat ila,
Uzatib shohni ziyofat ila.

Xojaning sud-u moyasig'a gazand
Tegurub, ikki bul'ajab farzand.

Menki, ul shahr nag'masozi edim,
Bazmlar dostonnavozi edim.

Ham kunum lahni rud birla o'tub,
Ham maoshim surud birla o'tub.

Chunki, ul zohir etti rud-u surud,
Ofiyat mendin ayladi padrud.

Topmadim eldin iltifot o'zga,
Talx bo'ldi manga hayot o'zga.

Chun ishim muxtal o‘ldi yakbora,
Ayladim o‘z ishimga bir chora:

Ayladim rag‘bat ul qadar kofur-
Kim, haroratdin aylagay mahjur.

Rajuliyat chu salb bo‘ldi tamom⁴,
Xoja dargohi sori urdum gom.

Xoja mahvash harimida edi shod-
Kim, yiroqroqtin ayladim faryod.

Istadi xojayi farishtaxisol,
Parda ichra nigori hurmisol.

So‘rdilarkim: «Nedur bu faryoding,
Kim sen-u, kimdin o‘ldi bu doding?»

Ayttim: «Zulm sizdin o‘ldi manga,
Sen oto-vu bu qizdin o‘ldi manga».

Dedilar: «Tuhmat etma, ey mazlum-
Ki, emas bizga zulm da‘b-u rusum!

Tonimoqta magar yangilmishsen,
O‘zga el bizni fahm qilmishsen».

Dedim: «Andoq emas, so‘rung bir-bir,
To qilay har ne qildingiz, taqrir.

Qilingiz chora bersangiz insof,
Yo‘qsa torting so‘zumga hukmi gazof»⁵.

Dedilar: «Ayt». – Ayladim og‘oz,
So‘zni avval duodin ettim soz.

So‘ngra holim dedim shitob etmay,
So‘z adosida iztirob etmay.

Kulubon tuttilar musallam ani,
Xoja ham, sarvi lolarux ham ani.

Toki, bu yerga yetti so'z oxir-
Ki, murodimni ayladim zohir-

Ki: «Tilarmenki ulcha bo'lsa hayot,
Ushbu dargahda surgamen avqot-

Ki, ishim g'ayri lahn-u rud ermas,
O'zga ish shug'li dast ham bermas.

Quvvat bersa farishta ehsoni,
Quti ruh o'lsa hur ilhoni⁶.

Bo'yla ta'limkim, erur havasim,
Mingidin birga bo'lsa dastrasim.

Umrum ar Nuhdin⁷ kam ermasdur,
Hosili umr ul manga basdur.

Meniki, bu nav' ko'rdungiz ojiz,
Yo'q bu fan ichra men kibi hargiz.

Bu mamolikda kimga bu ish vird,
Borcha bordur manga kamin shogird.

Bor ekandur mening qoshimda zabun,
Arzi musiqiy etsa Aflatun.

Lek bu ishki, emdi bo'ldi ayon,
Sabtidin ojiz angla kilki bayon-

Kim, ko'rubtur chu nag'mae tuzmak,
Gah qilib qatl, goh tirguzmak.

Lahnkim, topti moyayi e'joz,
Andin o'ldi mening ishim nosoz».

Ko'rdilar chun bu ajz-u xorlig'im,
Asar etti alarg'a zorlig'im.

Lutf ila dilnavozlig' aylab,
Holima chorasoziq' aylab,

Dedi xojaki: «Yorimiz bo‘lsang,
Soz ila g‘amgusorimiz bo‘lsang.

Xud maishat sanga erur hosil,
Lek bir muddao erur mushkil.

Sarvi gulruxg‘a xidmat etmak ham-
Ki, yaqin kelmas anda nomahram».

Dedim: «O‘zumni mahram aylabmen,
Sizni ul ishda beg‘am aylabmen.

Hunar ummididin bo‘lub ma'yub,
Rajiliyatni qilmisham maslub.

Oncha kofur ittifoq ettim-
Ki, havo maylini yiroq ettim.

Chun erur ushbu parda kofuri,
Ham bu rang ichra parda masturi.

Manga ham o‘zni qilg‘ali hamrang,
Bo‘ldi kofur jonibi ohang.

Bo‘lmasam ushbu pardadin mahjur,
Bir kamin bandamen, otim Kofur»⁸.

So‘z dedim chun bu nav’ ado birlan,
Xoja-vu sarvi mahliqo birlan.

Hayrat aylab, chu qildilar taftish,
Angladilarki, voqe’ erdi ul ish.

Iltifot ettilar nihoyatsiz,
Ko‘rguzub xulq-u lutfi g‘oyatsiz.

Bo‘lubon lahzae ishimda malul,
Xidmatim ikkisiga tushti qabul.

Xidmat amrida ul sifat bo‘ldum-
Ki, ikkisiga multafat bo‘ldum.

Pardada goh xojag'a damsoz,
Parda keynida oyg'a ham hamroz.

Chun bor erdi munosabat mavjud,
Asru ko'p iltifot tutti vujud.

Mohrux chun tuzar eti nag'amot,
Meni bir hayrat aylar erdi mot:

Neki, abyoti jonfizosi edi,
Borchasi dard-u hajr adosi edi.

Nag'mag'a kirsa har tarona anga,
Nolalar erdi oshiqona anga.

Angladim xilvat ichra ham oni-
Ki, base yig'lar erdi pinhoniy.

Asru ko'p muztar aylasa edi g'am,
Parda keynida men edim mahram.

Har nechuk so'zki, qilsa erdi xayol,
Medin ul so'zni aylar erdi savol.

Bilganimcha javobin aytur edim,
Bori so'zning savobin aytur edim.

Tunlar uyqudin o'lsa begona,
Manga der erdi: «Ayt afsona».

Qaydakim, bo'lsa erdi sharhi firoq,
Yig'lar erdi yagonayi ofoq.

Buyla ahvolidin taaqqul ila,
Jazm bo'ldi manga taammul ila-

Ki, parivashki, zor-u mahzundur,
Go'yiyokim, birovga majnundur.

Hajr xori ichin chu kovish etar,
Savt ila toshqori tarovish etar⁹.

Chekmasa nag‘ma tun-u kun oni
Kuydurur ul sharora pinhoniy.

Holi chun mundoq erkanin bildim,
Andin anglarni orzu qildim.

Aytur erdim hadis har soridin,
So‘z o‘tar erdi xayr-u shar soridin.

Toki, toptim o‘zumga behad rom,
Tavsani tab’ida, base, orom.

Buyla holatda dedim: «Ey mahvash,
Tengri tutsun hamesha ko‘nglung xush!

Xotiring qayg‘udin yiroq bo‘lsun,
Aysh har lahza yaxshiroq bo‘lsun!

Mushkiledur manga qilaymu savol». – «Qil!» – degach, so‘zni boshladim filhol-

Kim: «Necha vaqt erurki, bandangmen,
Mehrdek xoki rahfigandangmen¹⁰.

Kuzaturmen hamesha holing ne?
Aysh yoxud g‘am-u maloling ne?

Har tarafkim, yetibdurur ko‘nglum,
O‘yla ma’lum etibdurur ko‘nglum-

Kim, sening bir g‘ami nihoning bor,
Xalasidin xaroshi joning bor¹¹.

Anga bois birov muhabbatidur,
Balki, anduh-u dog‘i furqatidur-

Ki, chu andin yetar alam chekmak,
Da‘b etarsen surudi g‘am chekmak.

O‘zni mashg‘ul etib tarona bila,
Nola aylarsen ul bahona bila.

Chun ko‘ngul sharhi holi aylarsen,
Xasta ko‘nglungni xoli aylarsen.

Manga bu g‘amni oshkor etsang,
Meni bu sirda rozdor etsang.

Toki, bo‘lg‘ay hayotim imkoni,
Kimsa mendin eshitmagay oni.

Lek mumkindurur davo qilurum,
Sa‘y etib hojaing ravo qilurum».

Chun eshitti so‘zum buti gulrux,
Fikr etib bo‘yla aytti posux-

Ki: «Bu so‘zkim, deding yiroq ermas,
Rostdin nukta yaxshiroq ermas.

Yaxshi bo‘lmish ishim sanga ma’lum,
Lek sharhin sen aylamak mafhum –

Xirad ollinda nomuvofiq erur,
So‘rmamoq sendin oni loyiq erur.

Sanga yo‘q sud anglamoq oni,
Manga yuz ming baliyat imkoni.

Ishki, tahqiqi bejihat bo‘lg‘ay,
So‘rmoq oni ne maslahat bo‘lg‘ay?

Munda gar istasang o‘zungga nuzul,
Ikki ishdin birini ayla qabul:

Yo bu taftish tarkini etgil,
Yoki, bilgach boshing olib ketgil.

O‘ylakim, bo‘limg‘il bu vodiyda,
Balki, bu mamlakat savodida».

Garchi ul nuktadin yetishti haros,
Lek jon qasdi ayladi vasvos.

Bir necha kun kezar edim g‘amgin,
Topa olmadi xotirim taskin.

Ham zamirimni g‘amkash etti bu fikr,
Ham dimog‘im mushavvash etti bu fikr.

Chunki, sabr-u qarorsiz bo‘ldum,
Oqibat ixtiyorsiz bo‘ldum.

Yana xilvat topib duo qildim,
Sudi yo‘q mojaro ado qildim-

Ki: «Xayolimda fikr o‘lub pesha,
Meni savdoyi etti andesha.

Chun hadisingni istimo’ etayin,
Boshim olib qayon desang ketayin!»

Dedi mahvash: «G‘arib erur bu so‘zung-
Ki, tilarsen balo o‘zungga o‘zung.

Shahrda turmasingg‘a paymon qil,
Boshing olib ketarga aymon qil».

Xotirig‘a, ne tavrkim, yetti,
Ahd qildim, nechukki, amr etti.

Ko‘nglida vahm qolmagach yona,
Mahvash og‘oz qildi afsona-

Ki: «Meni chun g‘amin xayol etting,
Ul g‘amimg‘a jihat savol etting.

So‘zni avvaldin etmasam marqum,
Yaxshi bo‘lmas g‘amim sang ma’lum.

Bilki, Chin mulkidur diyor manga,
O‘tubon anda ro‘zgor manga.

Ikki xon kin-u razmidin taqdir,
Tifl ekanda biravga qildi asir,

Bay'ima xoja mushtariy bo'ldi,
Bandasi mehri xovariy bo'ldi.

Garchi mundoq azizdurmen anga.
Sotqun olgan kanizdurmen anga.

Chunki, yo'q erdi xojag'a farzand,
Misli farzand qadrim etti baland.

Chun unum dilkash erdi, lahjam xush,
Chekar erdim taronayi dilkash.

Hukamokim, bu fanda mohir edi-
Kim, mahorat alarda zohir edi.

Kelturub uyg'a ko'p rioyat etib,
Jud-u ikrom benihoyat etib.

Ul qadar sa'y ayladi mah-u sol-
Kim, manga kasb bo'ldi muncha kamol.

Hosilim bo'ldi tortmoqqa nag'am,
Muzhik-u mubkiy-u munavvim ham¹².

Unum ovozasi jahon tutti,
Changim ovozi osmon tutti.

Husn xud beqiyos-u andoza,
Bo'ldi ovoza uzra ovoza.

Eshitib borchcha ahli joh-u tamiz-
Kim, bor ermish birovda bo'yla kaniz.

Bo'ldilar naqdsanj bay'im uchun,
To'ktilar mol-u ganj bay'im uchun.

Har tarafdin chu mol rez etti,
Xoja o'z farzandini kaniz etti.

Necha ko'prak ko'ruba xaridorim,
Tezrak aylar erdi bozorim.

Chinda bu nav' sho'r ila g'avg'o,
Har kishining boshida bir savdo.

Chinda bor erdi bir ajab naqqosh,
Sun' naqqoshidek jahon aro fosh.

Ishi monandsiz, oti Moniy.
Ul yozib suratimni pinhoniy.

Safar etmak uchun o'zin tuzmis,
Bir shahanshahg'a oni ko'rguzmis-

Kim, jahon mulki ichra har kim shoh,
Bor emish anga bandayi dargoh.

Shoh suratg'a mayl etib paydo,
Balki, bo'lg'on emish ko'rub shaydo.

O'ylakim, topibon amin kishilar,
Pokpayvand-u xurdabin kishilar,

Yiborib Ching'a sho'r solmoq uchun,
Bir kanizakni sotqun olmoq uchun,

Bir xaridor edi Xito xoni,
Hukm birla yiroq etib oni.

Bay' etib xojaning mizoji bila,
Necha birla Xito xiroji bila.

Shod o'lub baxtdin kushod topib,
Yondilar istagan murod topib.

Farz yo'l qat'ini bilurlar edi,
Ikki manzilni bir qilurlar edi.

To meni shohg'a keturdilar,
Durni daryo sori yeturdilar.

Yetti chun zarra mehri anvarg'a,
Banda sulton ni bandaparvarg'a.

Shoh ul elni beniyoz etti,
Olam ahlida sarfaroz etti.

Vatan etti manga shabistonin,
Ne shabistonki, ravzayi jonin.

Andoq o'ldiki, mensizin bir dam,
Tiyra erdi anga yorug' olam.

Umridin hosili jamolim anga,
Balki, umri abad visolim anga.

Ish anga ishrat-u shikor erdi,
Gashti sahro-vu lolazor erdi.

Chopibon ko'h-u dasht sori samand,
Go'r bo'ynig'a solur erdi kamand.

Har qayon chopsa go'rpo'ya sutur,
O'lar erdi suturi ollida go'r.

Lolagun go'rni shikor aylab,
Qonidin yerni lolazor aylab.

Lolazor ichra chun ichib mayi nob,
Go'r eti erdi bazmi ichra kabob.

Xoh shahr ichra, xoh dasht ichra,
Xoh orom-u xoh gasht ichra

Mensizin yo'q edi dame komi,
Kom yo'q, xotirining oromi.

Bo'lmasam hamrah urmay ul bir gom,
Men navo chekmay, ichmay ul bir jom.

Men, qayu nag'makim, ado aylab,
Ul chekib oh-u jon fido aylab.

Dasht aro sayr qilsa, yonida men,
Shahr aro xilvat-u nihonida men.

Olmayin ko'z dame jamolimdin,
To'ymayin bir nafas visolimdin.

Oqibat bo'ldi ul sifat mag'lub-
Kim, men erdim hayotidin matlub.

Yetti ul yerga ishki, xayl-u sipoh,
Qo'ydi navmidliqqa yuz nogoh-

Ki, alardin yo'q erdi shahg'a vuquf,
Kecha-kunduz manga edi mash'uf.

Onchakim, shah manga edi moyil,
Xasta ko'nglum anga edi moyil.

Vaslin istarga ixtiyorim yo'q,
Hajrida lahzae qarorim yo'q.

Shavq o'ti ikki yondin andog' tez-
Ki, bo'lub shu'lasi sipehrsitez.

Shohdin iltifoti nomaqdur,
Qilg'on erkondurur meni mag'rur.

Men kanizi siyohbaxti laim,
Ham siyahbaxt-u, ham siyohgilim.

Shahdin, ul bandalikki, ko'rgaymen,
Havsala, qaydakim, singurgaymen.

Har nekim, nutqum aylar o'lsa bayon,
Bor emish boshidan-ayoq hazyon.

Bir kun ul nav' voqe' o'ldiki, shoh,
Ovda erdi-yu men anga hamroh.

Mast edi ul, erdi bodaparast,
Lek men xudparastliqdin mast.

Shah etib bir kiyik sari ohang,
Chapig'a yo o'ngig'a oldi xadang.

Dedi: «Chun raxshim ul taraf surayin,
Ani har nav'kim, desang urayin».

Men dedimki: «Qo'lin shikil etgil,
Ham yiroqtin-o'q aylagil bismil»¹³.

Bilgach ul so'zni xotiri poki,
Tikti ikki qo'lin otib xoki.

Chunki, soldi ikki qo'lig'a shikol,
Kaybur otib bo'g'uzladi filhol.

Qildi bir ishki, qilg'oli oni,
Odamizodning yo'q imkonи.

Kerak erdiki, jon fido qilsam,
Shastining muzdini ado qilsam.

Emdikim, mendin istadi insof,
Boshlabon men siyohbaxt gazof.

Aqldin jahl sori qaytibmen,
Ul qadar hashv-u harza aytibmen¹⁴.

Ki, agar adl ila qilib chora,
Meni qildursa erdi yuz pora.

Deganimga jazo emas erdi,
Qilg'animg'a sazo emas erdi.

Anda ham qahr tig'ini surmay,
Mendek o'lturgulikni o'lturmay,

Bog'latib soldi bir biyobonda-
Ki, qazo yetsa o'lgamen onda.

Qahr ila mast qo'ydi shahrg'a yuz,
Toki, o'tti iki kecha-kunduz.

Xojakim, deb edi meni farzand,
Lek sotib edi uzub payvand.

Xotiri qolib ishtiyoqimg‘a,
Tuza olmay g‘am-u firoqimg‘a.

Meni ko‘rmak uchun bo‘lub jozim,
Bo‘lg‘on ermish Xitoydin ozim.

Manga solg‘onda jahl bo‘yla xato,
Ikki manzilg‘a yetgan ermish ato.

Ul iki kunki, men edim mag‘zub,
Xojag‘a ko‘rmagim bo‘lub matlub.

Surar ermish faras qilib shabgir,
Tiyra ermish kecha, nechukkim, qir¹⁵.

Urkudab yo‘ldin oti chiqqon emish,
Bir-iki qul bila oziqqon emish.

Surubon vodiy-u biyobong‘a,
Yuz mashaqqat aro yetib jong‘a,

Ul qaro tunda baxti bedori,
Solg‘on ermish ani mening sori.

Tiyra tun chun manga yaqin yetmish,
Xojag‘a uyqu asru zo‘r etmish.

Tushubon bormish uyqug‘a bir dam,
Chun ko‘z ochmish yorub emish olam.

Yonida yuz qadamg‘a yoqin yo‘l,
Ittifoqo nazora aylamish ul.

Dasht aro bir qaro ko‘runmish anga,
Bir qaro dasht aro ko‘runmish anga.

Kishidekkim, g‘ululaband o‘lg‘ay,
Bor bo‘yida xami kamand o‘lg‘ay¹⁶.

Aylayin deb haqiqatin ma’lum,
Qilmish ul sori xoja ranja qudum.

Yetsa ko'rmish zaifayi zori,
Har sari mo' tanida ozori.

Bog'lanib sochining kamandi bila,
Yotibon dasht uza bu bandi bila.

Rahm etib yeshgali uzotmisil ilik-
Ki, o'lukmu ekin bu, yo'q ersa tirik?

Chunki, ta'jil ila yeshib oni,
Yuzida garchi yo'q emish qoni.

Bo'y-u boshi manga shabih ermissi,
Ko'z-u qoshi manga shabih ermissi.

Ayog' ostida zulfi pomoli,
Zaqani xoli, la'lining xoli.

Xoja bilmayki, mast erur, yo sog',
Topmay uyqudadurmu, yo uyg'og'.

Har dam ul hayrat oni lol aylab,
Har zamon o'zga bir xayol aylab.

Xojaning bo'yla ibtilosi chog'i,
Ko'runub korvon qarosi dog'i.

Yiborib bir qulinki, elni surub,
Keturub ul maqom aro tushurub.

Necha qiz borchcha hamdam-u yorim,
Zuafodin necha parastorim.

Yetgali xidmatimg'a jon birla,
Kelgan ermissi bu korvon birla.

Xoja ul borchani qilib hozir,
Manga qilgan emish borin nozir.

Alar anglab nishonalar birla,
Navha tortib taronalar birla.

Yuzni yirtib, yaqoni chok aylab,
Darddin navhayi halok aylab.

Xojayi kordon-u farzona,
Bo'lub ul hayrat ichra devona.

Dard ila navhayi g'amim tutubon,
Yig'labon zor-u motamim tutubon.

Lek fahm aylamayki, hol nedur?
Mehri umrumg'a bu zavol nedur?

Asru ojiz bo'lub bu suratdin,
Ashk ila yub meni zaruratdin.

Kafan aylab harir ila sayfur,
Sepibon ul kafan aro kofur.

Chun meni chirmab ul harir bila,
Oni xushbo' etib abir bila.

Chun sepilgach, abiri nob anda,
Sepilib dam-badam gulob anda.

Tanki, o'lgan kibi emish betob,
Chun topib nafhayi abir-u gulob.

Yuzlanib za'fliq dimog'imma hush,
Nafas o'lmish tanimg'a hamog'ush.

Chun alar fahm etib hayot manga,
Naqdi jon aylabon zakot manga.

Yuzlarin surtubon ayog'img'a,
Yaxshi islar tutub dimog'img'a.

Der emish har bir o'zga yanglig' so'z-
Ki, o'zumga kelib, ochibmen ko'z.

Chun ko'zum tushti notavonlarg'a,
Mehrparvard mehribonlarg'a.

Ayttim: «Munda turmayin yurunguz,
Ko'chubon jahd aylabon surunguz-

Kim bu manzil mahalli ofat erur,
Jonsiton vodiyi maxofat erur».

Ko'ch o'lub, chunki, nola chekti daro,
Manga yer bo'ldi bir amori¹⁷ aro.

Tomizib gohi og'zima sharbat,
Gah ravoyih bila berib quvvat.

Yurubon yo'l iki kecha-kunduz,
Qo'ydi sihhat mening mizojima yuz.

Kololar chun horarg'a yovushti¹⁸,
Xoja bir chashma boshig'a tushti.

Sabza uzra yasaldi koshona,
Zeblik' borgoh-u shamyona.

Yasabon taxt uza rafe' maqom,
Manga berdilar ustida orom.

Kelib ollimg'a xoja o'lturdi,
Sharhi holimni mo'-bamo' so'rди.

Men dog'i ul sifatki, voqif edim,
Borin andog'ki, voqe' erdi, dedim.

Xoja bir dam boshin tutub qoldi,
Yana bir dam boshin quyi soldi.

Anga men, chunki, sharhi hol ettim,
Holin oning dag'i savol ettim.

Holin ul ham dedi, nechukki, edi,
Qissasi bor edi, nechukki, dedi.

Nazar etmay zamona g'amalarig'a,
Shukr deb Tengrining karamlarig'a.

Anda chun bir kun o'ldi osoyish,
So'z yuziga berildi oroyish-

Ki chu aytildi: «Har jihat emdi,
Ne durur ishga maslahat emdi?»

Men dedimkim: «Agar kaniziga shoh,
G'azab etti Xudoy erur ogoh.

Bor edim ulcha bo'ldi izhori,
Yuz tuman onchaning sazovori.

Chunki, shah kin-u qahrini surdi,
Tengri asradi gar ul o'lturdi.

Kishi o'lgonga tig'i kin surmas,
Bir o'lukni ikita o'lturmas.

Bu kafankim, libosim aylabsiz,
Xil'ati mavt-u yosim aylabsiz.

Kiyibon dargahiga qo'ysam yuz,
Aytsam bu fasona ravshan-u tuz-

Ki: «Gunoheki, men qilib erdim,
O'ltururdek edim, bilib erdim.

Adl ila shoh hukmi qatl etti,
Neki qilmish edim – jazo yetti.

Yangi jon manga berdi ersa Xudo,
Ani ham kelmisham qilurg'a fido.

Qatl agar qilsa ham figandasi men.
Afv ham aylar ersa, bandasi men.

Jurmum o'lsa o'zi panohim erur,
Karam-u lutfi uzrxohim erur.

Mundoq etsak, bu qissag'a tadbir,
Hech shak yo'qliki, shohi olamgir –

Afv rasmin riroyat etgusidur,
Karami benihoyat etgusidur».

Men bu so‘zni chu ayladim irod,
Xoja-vu xalq qildilar faryod-

Kim: «Xatodur bu ra’ykim, qilding,
Xiradingdin magarki, ayrilding?

Yova dersen! O‘zungdamu yo‘qsen?
Yoki, xoni hayotdin to‘qsen?

Shahki, bir so‘z uchun to‘kar qoning,
Yana qilmoq nedur, fido joning?

Shoh bir shu’layi furo‘zondur,
Har kishiga yetishsa so‘zondur.

O‘t aro ixtiyor ila surmak,
Bahra bermas, bag‘ayri kuydurmak.

Shohkim, bo‘yla tangdil bo‘lmish,
G‘azabi o‘ti mushtail bo‘lmish.

Qochmoq andin savob erur bu dam,
Necha andin yiroq – ofat kam.

G‘azabig‘a tugangach andoza,
Har taraf yetgusidur ovoza-

Kim, bu ishkim, sanga ravo ko‘rdi,
Jonig‘a yuz balo davo ko‘rdi.

Andin anduh ila nadomati bor,
Yoki, aysh ichra istidomati bor.

Nodim o‘lsa, iloji osondur,
Boribon qaytmoq ne nuqsondur.

Bor esa qilg‘onida isrori,
Jonne qutqorg‘on o‘lg‘abiz bori»¹⁹.

Xoja so'zni tugatmak erdi hamon-Ki, hadisin begandi yaxshi-yamon.

So'zga bu nav' chun qaror o'ldi,
Maslahat bir sari firor o'ldi.

Chun yiroq erdi kishvari Xorazm,
Qildilar ul taraf azimat jazm.

Men chu shahdin bu nav' ayrildim,
Hajrida qolmag'um tirik, bildim.

O'lgan-o'q ayladim o'zumni gumon,
Hajr voqe' hamon-u, marg hamon.

Ul kafankim, libosim o'lmish edi,
Mujibi ehtibosim o'lmish edi.

Ani kiymak tanimg'a fan bo'ldi-Ki, o'luk kisvati kafan bo'ldi.

Menki, bo'ldum visoli mahjuri,
Kafanimdur libosi kofuriy.

Bot to'kulmas uchun tani ranjur,
Sepilibdur kafanda ham kofur.

To bu kishvar hududig'a yettuk,
Toki, bu shahr aro nuzul ettuk.

Gar yiroqsen, yo'q ersa, hamrahsen,
Bori bo'lg'on ishimdin ogahsen.

Bu shah ollinda muncha yolg'onim,
Anga yuz iztirob solg'onim.

Demagilkim, ko'ngul havosi edi-Ki, valine'matim vafosi edi.

Chun sanga sirrim oshkor ettim,
Sen dog'i qil, nekim, qaror ettim.

Shartkim, aylading – vafo etgil,
Bu diyor ichra turmayin ketgil».

Men samo' aylagach bu nav' surud,
Sarvi gulruxqa ayladim padrud²⁰.

Mulk-barmulk tutmayin orom,
Aylabon yo'lni qat' gom-bagom.

Kishiga zohir etmadim bu roz,
Munga tegruki, shohi bandanavoz.

Hukm qildiki: «Ayt afsona!
Mundoq afsona topmadim yona.

Ham ko'rub bo'yla qasri kofuriy,
Yodima kirdi ul buti huriy-

Ki, firoq ichra bo'lg'ali ranjur,
Bu²¹ sifat hulla aylamish kofur.

Yo'qliki, kofurgun kafan qilmish,
Anga kofur urarni fan qilmish.

Ulki, olam aro ajoyibdur,
Bo'lsa bu qasr aro munosibdur».

So'zga berguncha qissago' anjom
G'oyibidin nishon topib Bahrom

Hush yuz qatla tark qilmish edi,
Yuzdin ortuq o'lub tirilmish edi.

Ushbu afsonadin o'lub, yona
Tirguzub oni ushbu afsona.

Noladin asrab, o'znikim, nogoh,
Bo'lsa roviy fig'onidin ogoh.

Aylasa bir nafas fasonani bas,
Anga bog'lang'ay o'zga rohi nafas.

Deguchi chun dedi fasonani pok,
Ko'kka tortib fig'oni otashnok,

Chorlabon nuktago'ni chun quchti,
Bulbuli ruhi go'yiyo uchti.

Aning obi hayotdek so'zidin,
Bordi o'lgan kishi kibi o'zidin²².

Kimni behush etar bu afsona,
O'ziga xud kelib netar yona?

XXXIV

*Bahrom g'oyibidin nishon topib, o'zdin g'oyib va benishon
bo'lub, Xorazm mulkiga nishon yiborib, xojayi farzona bila
gavhari yagonani tilatib, alar kelguncha o'zi dag'i o'tru chiqqo-
ni va subh anfosi Masihlaridek o'luk tang'a ruh kiyurgoni*

Chunki, ul kecha shohi shohnishon,
G'oyibidin bu nav' topti nishon.

To sahar beqaror-u bedil edi,
O'ylakim, saydi nimbismil edi¹.

Shavq o'tig'a kuyub, nechukki, xase,
Betahammulluq aylar erdi, base².

Shevasi iztirob qilmog'liq,
Goh qo'pmoq, gahe yiqlmog'liq.

Topsa erdi buzuq mizozi qaror,
Buyurur erdi qissag'a takror.

Ishi chun qilg'anini bilmak anga,
Goh o'lmak, gahi tirilmak anga.

Hajr anduhi chun qilib behol,
Holiga kelturub umidi visol.

Ne deyin hajrdin neler ko‘rdi-
Kim, ul oqshomni tongg‘a tegurdi.

Oncha qildi tirilmak-u o‘lmak-
Ki, padid o‘ldi subhg‘a kulmak.

Subhg‘a chunki, bo‘ldi kulgu padid,
Damidin yondi shu’layi xurshid³.

Shohning itti hosil oromi,
Qildi mayl andakim, Diloromi.

Ul taraf jazm qildi azm etmak,
Toki, Xorazm haddig‘a yetmak.

Bo‘lub arkoni davlati mone’,
Necha kun sabr ila qilib qone’,

Dedilar: «Azm qilmamoq avli
Ki, erur shahg‘a za’f mustavli.

Garchi muhlik durur firoq asru,
Lek bu yo‘l erur yiroq asru.

Bo‘limg‘ay ranj chun shadid o‘lg‘ay,
Sihhat asbobi nopadid o‘lg‘ay»⁴.

Hukamo ham kelib alar bila rost,
Qildilar shahg‘a yer o‘pub darxost-

Ki: «Necha shahg‘a ishq oyindur,
Lek ko‘hviqor-u tamkindur⁵.

Tog‘ oyini istiqomat o‘lur,
Chu taharruk topar qiyomat o‘lur⁶.

Necha kun ko‘nglunga tutub g‘amni,
Tutqil orom-u buzma olamni!»

Kishilar topti, oqibat ta'yin,
Charxsur'at valek mehroyin.

Xojag'a noma istimolat ila,
Oyg'a ham, lek, bas, xijolat ila-

Kim: «Bu yanglig' xabar eshittuk jazm-
Ki, bor ermish makoningiz Xorazm.

Bu xabardin agarchi bo'lduq shod,
Yetti yuz nav' bandimizg'a kushod.

Lek holatni anglag'an hangom,
Tutmangiz anda bir nafas orom.

Kecha-kunduz demay xirom qiling,
Uyquni biz kibi harom qiling».

Shohning⁷ ruq'asida pinhoniy
Tomizib ashkdin bog'ir qoni-

Ki: «Firoqing ichimni qon qilmish,
Ani ko'z yo'lidin ravon qilmish.

Kelki, aylay sanga fido jonim,
Yo'qsa bo'ynungg'a bo'lg'usi qonim,

Furqat ichra chiqorma jonimni,
Dashna urmay oqizma qonimni.

Kelki, chiqsun qoshingda jonim ham,
Yana oqsun yo'lungda qonim ham.

Xajr tig'ini jonima surma,
Jon berurdin burunroq o'lturma.

Sayr aro mehri xovariy yanglig',
Manga kelgil uchub pari yanglig'.

Garchi o'lturmak aylading manga fan,
Kel-u, ko'r, bo'ynum uzra tig'-u kafan.

Gar qoshingg'a yeturmadim o'zni,
Orazingg'a yorutmadim ko'zni.

Aylama haml komronliqg'a,
Hukm qil oni notavonliqg'a-

Ki, firoqing'a to asir o'ldum,
Za'fdin ul sifat haqir o'ldum-

Ki, su ichmak manga ne imkondur,
Tomizurlar valek ul qondur.

Bo'yla majruh-u notavondurmen,
Notavon jism-u xasta jondurmen.

Kel-u o'lg'on tanimg'a jon bo'lg'il,
Jismima moyayi ravon bo'lg'il-

Ki, tavaqquf qilurda fahm etgum,
Vahki, kelgung valek men ketgum!

Dahr chun aylagay meni nobud,
Sen taassuf yemak ne qilg'ay sud?»

Chun raqam ayladi bu ruq'ayi dard,
Ruq'aning safhasig'a berdi navard.

Soldi qosidlar ollig'a hayhot,
Dedi: «Turmay yeting nigorima bot!»

Yana Xorazm shahig'a yozdi misol,
«Buki, Xorazmdin bir illiq mol,

Xojag'a zodi roh yetkursun,
Xoja mahmilni bu taraf sursun».

Shahdin ul ishda mundog' anglab mayl,
Yer o'pub yo'lg'a kirdilar ul xayl.

Yel kibi yo'lda qildilar ta'jil,
Go'yi bir gom o'lur edi bir mil.

Chunki, musta'jil erdilar behad,
Yettilar bot andakim, maqsad.

Xoja bog'in topib, nechukki, nasim,
Shah misolini qildilar taslim.

Xoja chun olg'ach oni, qildi sujud,
Oyg'a ham yetti ruq'ayi maqsud.

Xoja boshi sipehrdin oshti,
Mohvash farqi mehrdin oshti.

Chunki, Xorazm shahig'a yetti misol,
Vajh berdi xizonadin filhol.

O'zi dog'i xizona yetkurdi,
Xidmati bekarona yetkurdi.

Asru ko'p shodmona bo'ldilar,
Taxt sori ravona bo'ldilar.

Ko'rguzub yo'l yururda isti'jol,
Shoh xud qilg'on ermish istiqbol.

Chunki, qoldi aroda bir manzil,
Shoh etib borcha xalqni g'ofil.

Uyug'on chog'da el qilib tadbir,
Ayladi mohrux sari shabgir.

Yel kibi kecha tinmayin ketti,
Sarvi gulruxg'a subhidam yetti.

Korvon yolqibon urardin gom
Topmisht erdi hamul zamon orom.

Go'yiyo erdi tong qarong'usi,
Eltibon el ko'zini uyqus.

Borgah chashma boshida tikilib,
Nargisi gulning uyqu mayli qilib

Chashma boshida bir rafe' chinor,
Ichi kovoki, ul sifatkim, g'or.

Ichini o'rtagan sharori halok,
Ko'ksi oshiq ichidek o'lg'on chok.

Shah otin bir hajarg'a bog'lab rust,
Ul shajar sori azm ayladi chust.

Kirdi pinhoniy ul chinor ichra,
Yori g'or, ul sifatki, g'or ichra.

Anda chun erdi sarvi hursirisht,
Topar erdi mashomi atri Bihisht.

Shohning chun maqomi o'ldi daraxt,
Oyni uyg'otdi uyqusidin baxt.

Qo'pubon subh, o'ylakim, ma'hud,
Zohir etti burun tariqi sujud.

Tengriga chun niyoz ko'rguzdi
Olib ilgiga changini tuzdi.

Takya aylab yig'ochqa boshlab rud,
Qildi og'oz oshiqona surud.

Nola shahning firoqidin aylab,
Oh aning ishtiyoqidin aylab.

Chashma sori urub paridek gom,
Tutti sarchashma boshida orom.

Anga loyiq navoyi rud yasab,
Nomasi so'zlarin surud yasab.

Har so'zidin chekib fig'on yig'lab,
Oqizib seli ashk-u qon yig'lab.

Shoh har nag'mada borib o'zidin,
Ashki anduh yog'durub ko'zidin.

Toki, oy un chekib tarona bila,
Boshladi savt bu fasona bila-

Ki: «Bu yo'l ne balo uzog' o'ldi,
Tobidin dog'im uzra dog' o'ldi.

Yetti og'zimg'a ranjidin jonim,
Qolmadi g'am yemakka imkonim.

Umrdin noumid bo'ldum lo!
Mehnati hajr ichinda o'ldum lo!

Ul kun o'lg'aymu, ey sipehri daniy-
Ki, solib shoh xidmatig'a mani.

Qulog'ig'a so'zumni yetkursang,
Ayog'ig'a ko'zumni yetkursang.

Vasldin hosil o'lsa darmonim,
Bo'lmag'ay o'lsam o'zga armonim!»

Bu surudini chun eshitti shoh,
Yoqasin chok qildi tortib oh.

Yugurub jismi notavon birla,
Chiqtan yuz nola-u fig'on birla.

Nafasining o'ti sharorangez,
Shu'la chiqqon kibi yig'ochdin tez.

Yor ayog'ig'a bo'ldi andoq past-
Ki, quyosh ko'rgay oftobparast.

Qolmadi anda hushning asari,
O'yla devonadekki, ko'rsa pari.

Chun pari dog'i ko'rda andoq hol,
Aylabon hayrat oni bexud-u lol.

Shoh oyog'ig'a dur sochib ko'zidin,
Bordi o'pgach ayog'ini o'zidin.

Yer uza, chunki, past bo'ldi sipehr,
Yerga tushti sipehr ayog'ig'a mehr⁸.

Qora tufroqqa tushti zilli Iloh,
Soyag'a tushti mehr ham nogoh⁹.

Shoh bexud yer uzra, moh dog'i,
Moh kelmay o'ziga, shoh dog'i¹⁰.

Hajr poyon topib visol ko'rung,
Alloh-Alloh, g'arib hol ko'rung!

Hajr shomi xud erdilar behol,
Hol ko'rgil, chu bo'ldi subhi visol.

Nafas urg'uncha subhi abyazpo'sh,
Birida yo'q edi nafas, bal hush¹¹.

Chun sahar ochti ma'dani kofur,
Mehr olamg'a yoydi hullayi nur.

Korvon ahli aylabon ma'lum,
Qildilar ul ikov boshig'a hujum.

Xojakim, ko'rdi ul g'arib ahvol,
Bildikim, qo'ndi toyiri iqbol.

Elni ul tegradin yiroq surdi,
Bir saroparda chust kelturdi.

Ko'rub ul tegraga saro parda,
Tutti kofurgun saroparda.

Kirdi oy-u quyosh niqob ichra,
Balki, kofurgun sahab ichra.

O'ziga kelgach, ul iki dilxoh,
Ne deyishgandin o'lmadim ogoh.

Bir shabistonki, el emas mahram,
Qaysi elkim, sahar nasimi ham.

So'zki, vasfida har namat bo'lg'ay,
Rost bo'lsa, dag'i g'alat bo'lg'ay.

Yetti alqissa chun murodig'a shoh,
So'ngg'idin yetti borchcha xayl-u sipoh.

Shahg'a chun zavq inbisot topib,
Barcha ul zavqdan nishot topib.

Xojani shah vaziri xos etti,
Sud-u savdosidin xalos etti.

Kasb chun el g'animat ayladilar,
Shahr sori azimat ayladilar.

XXXV

Bahrom Go'rning ov azmig'a charge solg'oni va ajal xayli ovinning chargasig'a qolg'oni va sayd azmig'a go'r summining tezraftorlig'i va o'zining go'r domig'a giriftorlig'i va sultanating anjomi va tarix va fasonasining itmomni va ixtitomi

Shoh chun shahrni maqom etti,
Yana ohangi rud-u jom etti.

Za'f ketti mizojidin bilkull,
Baski, gul atri birla ichti mul.

O'zi birla muqarrar etti muni-Ki, o'tar haftaning chu yetti kuni.

Ul yeti qasr aro xirom etgay,
Har kuni birda mayli jom etgay.

Mohvashlar bila qilib may no'sh,
Tutqay o'z mahvashi bila og'ush.

Bo'lsa gulchehralar anga mahbub,
Lek mahbubin anglag'ay marg'ub.

Bo'lg'ay ul qasr rangi malbusot,
Balki, ko'rmakta borcha mahsusot.

Necha yil bo'yla komlar surdi,
Hoy-huyin falakka yetkurdi.

Oqibat hay deguncha charxi daniy,
Tiyra go'r ayladi aning vatani.

Qilma Bahromdin muni hayrat,
Anga xud charx berdi oz fursat.

Kishi yuz qarn podshoh o'lsa,
Taxtgir-u jahonpanoh o'lsa.

Yetti ko'k gunbazida oromi,
Chovushi bo'lsa charx Bahromi¹.

Ham kerak oqibat vido' etmak,
Borchaning tarkini qilib ketmak.

Shoh Bahromning butub komi,
Mundoq o'ldi ishining anjomni-

Kim, ichar erdi yetti qasrda may,
Har biriga mururi paydarpay.

Qaysi manzil aroki, bo'lsa muqim,
Sarvi gulchehr erdi yor-u nadim.

Chang birla tarabfizo dag'i ul,
Nag'ma birla g'azalsaro dag'i ul.

Bo'lsa devori bast aro dilgir,
Azm etar erdi qilg'ali naxchir².

Anda ham yonida edi mahvash,
Chekib ot uzra nag'mayi dilkash.

Nag'mapardoz ul erdi, soqiy ham,
Boqiyi umr-u, umri boqiy ham.

Yuzidin majlisig‘a oroyish,
Unidin xotirig‘a osoyish.

Onsizin ermas erdi bir soat,
Xoh aysh aylasun, vagar toat.

Bir kun ov solmish erdi behad keng,
Davrasi charx davri birlan teng.

Sayd ul ovda, o‘ylakim, anjum,
Borchasig‘a firor raxnasi gum³.

Anda otliqqa had yo‘q erdi padid,
Saydg‘a ham adad yo‘q erdi padid.

Bir falakovor marg‘zor erdi,
To‘la otlig‘ bila shikor erdi.

Otlig‘i chargalar tuzub necha saf,
Qo‘shulub bir-biriga ikki taraf.

Chun qo‘marg‘olg‘a yetti ul charge,
Xalq berkittilar ayoq yerga⁴.

Saydg‘a haddin oshti el javri,
Uch yig‘och⁵ erdi charganining davri.

Lek o‘n besh saf erdi to‘-barto‘,
Sayddin charge o‘rtasida g‘ulu.

Zaxm ila sayd, baski, zor o‘ldi,
Marg‘zor, o‘yla, lolazor o‘ldi.

Balki, qon bo‘ldi sellar har yon,
Ayladi sel mayllar har yon.

Saydkim, yerga oqti qoni aning,
Chiqtı qon seli birla joni aning.

Shoh Bahrom Go‘ri beozarm,
O‘zni go‘r o‘ltururg‘a aylab garm.

Chargada mingcha qodirandozi,
Borchaning sayd urarg'a parvozi.

Sayddinkim, kelur chiqorib til,
Har birisiga yuz ramida qatil.

Charga ahli otib yog'indek o'q,
Har taraf qo'ysa yuz, qutulmoq yo'q.

O'lubon necha yuz tuman jonliq,
Har kishi necha sayd ila qonliq.

Qon to'kardaki, yo'q haros elga,
Bo'lubon lolagun libos elga.

Qondin ul yerda guliston butti,
Go'yiyokim, ul elni qon tutti.

Marg'zoriki, ov edi anda,
Qon yo'li nov-nov edi anda.

Go'yiyo o'yla yer ekandur bu-
Kim, bor ermish tubida bolchig'-u su.

Yuzini gard tah-batah tutmish,
Anda yomg'ur yog'ib giyah butmish.

Chun giyah butmish, o'ylakim, besha,
Tubini mahkam aylamish resha.

Bir qorig'a yaqin zaxomat anga,
Resha bandidin istiqomat anga.

Emdikim, qondin oqtı har yon sel,
Sel o'z markazig'a ayladi mayl.

Singib ul nav' nam quiyi ketti-
Ki, bu nam su namig'a ham yetti.

Bolchig' ul nav' bo'ldi ov eliga-
Ki, yetar erdi kimsaning beliga.

Bodpolarg'a botmoq o'ldi ish,
Bolchig' ustida yotmoq o'ldi ish.

Bo'yla holatda mehr chekti niqob,
Parda yopti quyosh yuziga sahob.

Bulut el uzra qatrabor o'ldi,
Nuh to'foni oshkor o'ldi.

Quyidin su-u yuqoridin nam,
Yuqoridin nam-u quyidin ham.

Orada bo'lg'on o'lsa tufroq rust,
Asrag'on bo'lsa ajrig' oni durust.

Chun yuzin yuz tuman cherik yopqay,
Sayd keynicha har biri chopqay.

Ajab ermas bo'lub taxalxul anga,
Yetsa har soridin tazalzul anga⁶.

Xossakim, qondin oqibon yuz arig',
Har arig' qilsa yer yuzin balchig'.

Ot ayog'i ani xalob etsa,
Yuqoridin yog'in dag'i yetsa.

Ne yog'inkim, etib falakka hayo,
To'ksa olam eli uza daryo.

Umridin el ne ayb ko'z yummoq?
Qayda tebranmak, anda-o'q cho'mmoq!

Ushbular borcha bor edi mavjud,
Bo'ldi bir damda ov eli nobud.

Charga davriki, xalqdin to'ldi,
Yer yuki og'ir erdi xam bo'ldi.

O'yla yumruldi yerga yuz ming xayl,
Qildilar bir yo'li su qa'rig'a mayl.

Davra birlaki, cho'mdilar mutlaq,
Bo'ldi ul ov hisorig'a xandaq.

Suki, xandaq qirog'idin toshti,
Ne qirog'kim, hisoridin oshti.

Ko'rgan ul davra ichra mundog' hol,
Yerni andog'ki, su uza g'arbol.

Jondin ul su bila ilik yudilar,
Shoh, balkim, bori cherik yudilar.

Topmas erdi cho'mub itardin amon,
Saydafkan hamon-u, sayd hamon⁷.

Sayd uchun borchag'a xirom o'ldi,
Saydgah xud alarg'a dom o'ldi.

Sher ila jayran ul maqom ichra,
Tushtilar chun bu nav' dom ichra.

Yuz tuman sher-u jayran o'ldi chu g'arq,
Sher-u jayran aro o'larda ne farq?

Bildilar oshkor-u pinhoniy,
Yo'q ekanni qutulmoq imkoni.

Sa'y ila bir-birin tutushtilar,
Mug'tanam anglabon quchushtilar.

Bor edi ul quchushmoq andoq rust-
Kim, bir o'ldilar iki hamdam chust.

Bo'yla vahdat chu oshkor o'ldi,
Bir-biriga ikov shikor o'ldi.

Ko'rди shahkim, sipohi dashtnavard,
Botti, andoqli, yo'q alardin gard.

Ul sarikim, azimat etti sipoh,
Ham o'shul yon azimat ayladi shoh⁸.

Mo'rdek tushti ul sipoh aro sho'r,
Kirdilar yerga borchas, o'ylaki, mo'r.

Kirdi gar mo'rdek sipohi dajam,
Kirmayin qolmadi Sulaymon ham.

Go'rdur borchas olam ahlig'a qism,
Anga Bahromi Go'r edi xud ism⁹.

Ajdahoe durur bu dahri daniy,
Elni yutmoq chekib shior-u fani.

Toki, yutmoq shiorini tutti,
Yuta olg'oncha xalqni yutti.

Lek qonuni erdi yutmog'ining,
Biru yo o'n, yo'q ersa yuz yo ming.

Andin elga, base, taab tushti,
Lek Bahrom ishi ajab tushti

Ki, ani oncha izz-u joh bila,
Dahr aro sig'mag'an sipoh bila,

Bermayin bir dam ichra hech amon,
O'yla, chekkay bu ajdahoyi damon-

Ki, birov topmayin xabar andin,
Dahr aro qolmag'ay asar andin.

Alloh-Alloh, ne ajdahodur bu,
Ajdaho demakim, balodur bu-

Kim, kishi topsa ajdahodin ranj,
Ham topibdurlar ajdaho bila ganj.

Munda yo'q ganj, g'ayri vayronliq,
Kimsa andin qutulmayin jonliq.

Toki, jondin erur nishon kishiga,
Andin ermas dame amon kishiga.

Jonni olg'on bila dag'i qo'ymas,
Tanni yutqon bila dag'i to'ymas.

Jismi xokini xoksor aylar,
Ko'kka ajzosini g'ubor aylar.

Onchakim, bo'lg'ay, ul g'ubor asari,
Yetar ajzosig'a aning zarari.

Anga bir damdadur tutulg'mog'liq,
Lek yillarda yo'q qutulg'mog'liq.

Bordur andin birovga istig'no-
Kim, shiori erur tariqi fano.

Garchi bo'ldi zabuni Afridun¹⁰,
Bu Faridundek aylar oni zabun.

Ey Navoiy, vujud harfin unut,
Adam o'lmoq bila fano yo'li tut.

Sen chu ursang fano yo'lida alam,
Yo'qqa mumkin emas yetishmak alam.

Alamin ko'rmayin desang yo'q bo'l,
Seni yo'q topsa o'zga netgay ul?

XXXVI

*Dahri muxolif norostlig'i taronasin tuzmak va benavo ushshoqqa
andin ijtinob pardasi ko'rguzmak va sipehr zulmidin bexabar-
larg'a ta'n toshi otmoq va g'afflat uyqusidin joh mag'rurlarin
nasihat go'shmoli bila uyg'otmoq*

Ey ko'ngul, boqmag'il jahon ishiga-
Kim, jahon qilmadi vafo kishiga.

Bir ulug'roq kesak erur bu jahon-
Ki, erur ko'pragi su ichra nihon.

Kurayi xok keldi bebunyod,
Su ichinda kesakka ne bunyod.

Anga oqil ne e'tibor etgay,
Anda bir dam qachon qaror etgay-

Kim, kesakni suda nazora qilur,
Bir-ikki lahza chun o'tar – ezilur.

Bu kesak manzili iqomat emas,
Kimsaga anda istiqomat emas.

Burun andinki, suda hal bo'lg'ay,
Su tubiga cho'mar mahal bo'lg'ay.

Sen fano birla kishtie soz et,
Anga raxting solurni og'oz et.

Kimki, ul kishti ichra topsa futuh,
Yo'q ajab bo'lsa kemachi anga Nuh¹.

Kimgakim, Nuh bo'ldi kishtibon,
G'am yo'q ar ko'kka mayj urar to'fon.

Voqif o'lg'ilki, aylabon talbis,
Topmag'ay yo'l bu kemaga iblis.

Dema garchi topar esang yoro,
«Lotazar kofirina dayyoro»².

Ko'rma ul demakda osonliq-
Ki, erur so'ngg'isi pushaymonliq.

Kurayi xokkim, deduk beshak-
Ki, erur, o'ylakim, su ichra kesak.

Charx mundin dog'i baqosiz erur,
Yo'q, kesak go'rdek vafosiz erur.

Anga bo'lsa suda kesakcha hisob,
Muni daryo yuzida angla hubob.

Gar hubob o'lsa, o'yakim, gunbad,
Anda qilmas iqomat ahli xirad.

Gunbadekim, yiqr nafas oni,
Kishi qilmoq nedur havas oni.

Uyki, bir damda bo'lg'ay ul barbod,
Ani ne nav' el istagay obod.

Charx toqiki, besutun o'lg'ay,
Har nafas sayr ila nigun o'lg'ay.

Goh farsh o'rnig'a kelib arshi,
Goh arsh ustiga chiqib farshi.

Kimsa ne nav' etar bu uyda maqom,
Yo tutar bu maqom aro orom.

Muxtalif keldi charxi zangori,
Andin ortuq nujumi sayyori.

Qaysi sayyor, bal savobit ham,
Mutaharrik demayki, sobit ham.

Har biri lu'bate yasab o'zini,
Xira aylab o'ziga el ko'zini.

Bir shabistonda jilva aylab soz,
Falak ul la'blarg'a lu'batboz.

Lu'bati mahvashi sumanbar ham,
Shomdin zulfi mushk-u anbar ham.

Yuz tuman la'b oshkor aylab,
Olam ahlini beqaror aylab.

Angakim, e'tibor-u joh berib,
Falak avjida jilvagoh berib.

Taxti johi qilib baland sipehr,
Gird bolishti johi aylab mehr.

Ko'rguzub anda zeb-u oroyish,
Lek bir lahza bermay osoyish.

Zulm ila fe'li bozgun boshlab,
Charxdin oni sarnigun toshlab.

Kimki, taxtin aning samog'a chekib,
Yerga urmoq uchun havog'a chekib.

Elki, bu nav' alarni qildi band,
Yana tufrog' uzra qildi najand.

Sarbalandeki, bo'yla qildi nigun,
Anga hadd-u qiyosdin afzun.

Elgakim, berdi charx uza avrang,
Ne Kayumars³ qoldi, ne Hushang⁴.

Qani Tahmuras⁵-u qani Jamshid⁶?
Bordilar borcha dahrdin navmid.

Qani Zahhok⁷-u qani Afridun⁸-
Ki, borin qildi sarnigun gardun.

Qani ajdarni o'lturur Gushtosp⁹,
Qani ganj elga bazl etar Kirshosp¹⁰?

Qaydadur Kayqubod¹¹-u Kaykovus¹²,
Qani Kayxisrav¹³-u Tahamtan¹⁴-u Tus¹⁵?

Qani Doro¹⁶, dog'i, qani Bahman¹⁷,
Qani Asfandiyor¹⁸ ro'yintan?

Qani Iskandari¹⁹ jahonoro,
Qani Dorob²⁰-u Ashk bin Doro²¹?

Somkim, adl qildi vird qani,
Mazhari zulm Yazdijird qani?

Qani Bahromshohi charxsarir,
Ki, sarir ayladi sipehri asir?

Yetti iqlim mulkini oldi,
Yetti charx uzra masnadin soldi.

Yetti gunbad, nechukki, yetti sipehr,
Har biri ichra hure, o'ylaki, mehr.

Birisi birla bir kun oromi,
Lekin oromi dil – Diloromi.

Ayshlar soz ayladi payvast-
Ki, salotindin elga bermadi dast.

Muncha kominki, berdi charxi kabud,
O'yla bir damda ayladi nobud-

Ki, bo'lub dahr noumid andin,
Asare qolmadi padid andin.

Dedi ul lahza aql o'lub ojiz,
Go'yi Bahrom yo'q edi hargiz.

Shohlarkim, jahonpanoh edilar,
Bori olamg'a podshoh edilar.

Charxning ishvasozi tannozi
Borig'a berdi bu sifat bozi.

Necha kun, chunki, rishxand etti,
Marg domig'a poyband etti.

Qochmadi kimsa bandidin oning,
Chekmadi bosh kamandidin oning.

Sen-u men, xudkim, o'lg'abiz oxir-
Ki, qo'lidin qutulg'abiz oxir.

Borchag'a chun adam sori yo'ldur,
Korvon ichra korvon uldur-

Ki, burunkim, cholinsa ko'si rahil,
Yo'l yarog'idin aylagay ta'jil.

O'zni olamdin aylab ozoda,
Andoq o'lg'ay safarg'a omoda-

Ki, murodi aning xirom bo'lub,
Ko'yi maqsud sori gom bo'lub.

Bo'lubon do'st yodidin xandon,
Ko'rub o'ziga dahrni zindon-

Ki, qachon marg va'dasi yetgay,
Ul yetardin burun bu azm etgay.

Chun azimat qilurg'a topti vuquf,
Qilmag'ay o'zni bir zamon mavquf.

Ey Navoiy, safarg'a tayyor o'l,
Toki, mumkin durur sabukbor o'l.

O'zlugungdek og'ir yuking yo'q bil,
Ul og'ir yukdin o'zni ayla yengil.

Chunki, ul yukni o'zdin etting kam,
Do'st ko'yida, bil, burung'i qadam.

Balki, ul yukni, chunki, salb etting,
Qadaming ranja aylamay yetting.

Vatan ichra safar, birovki, demish,
Anga ta'vil go'yiyo bu emish.

XXXVII

*Nozimning bu javohiri samin va bu laoliyi anjumoyin nazm
silkiga tortilg'ong'a kon qozor mashaqqatidin farog'at topqoni
va osoyish uyqusig'a ko'zin yopqoni va Shoh Bahrom xayo-
li tushda mutamassil bo'lg'oni va bu tarix nazmi uchun uzrlar
qo'lg'oni*

Lillahilhamdkim, yana iqbol
Kavkabi baxtim etti farruxfol'.

Tole'i sa'd yorliq qildi,
Qalamim durnisorliq qildi.

Yolg'uzun yo'qki, durri ummoniy,
Balki, turluk javohiri koni².

Ul javohir nujumidin homun
Bo'ldi, andoqki, qullayi gardun³.

Men necha fikr ayladim o'zuma,
Ul javohir ko'runmadi ko'zuma.

Gavhari obdori jolacha ham,
La'l-u yoquti bargi lolacha ham⁴.

Baski, har yon xirom etib edi chust,
Qalamim po'yadin bo'lub edi sust.

Payk yanglig'ki, bo'lsa dashtnavard,
Tiyra aylar yuzini ter bila gard.

Da'viyi rost, gar gazof aylar,
Po'yada da'viyi masof aylar.

Qat' bo'ldi chu dasht paykori,
Oritur orazin havodori.

Men dag'i chun bu payki farruxpay
Qildi mundoq vase' dashtni tay.

Xasta xotirni zavqnok ettim,
Yuzidin gard-u xayni pok ettim.

Topti chun qilg'on ishta baxshoyish,
«Necha kun, – dedim, – eting osoyish».

Manga ham tifli tab' hormish edi,
Baski, ul payk birla bormish edi.

Ayladim hujra azmi tinmoq uchun,
Ko'zlarim uyqudin isinmoq uchun.

Bir kuhan bo'ryo firosh erdi,
Muttako go'sha uzra tosh erdi⁵.

Bo'lg'och oromgohim ushbu firosh,
Uyqu istab qo'yuldi tosh uza bosh.

Uyqu etmay hanuz ko'zga nuzul,
Ko'ngui o'lmay xayoldin ma'zul,

Jilva qildi nazar fazosinda,
Navm-u uyg'og'lig' arosinda,

Sho'r-u g'avg'oda bir guruhi kasir
Boshlari uzra bir baland sarir⁶.

Vaz'i ul taxtning musamman o'lub,
O'rtasida biravga maskan o'lub.

Boshida toji sultanat zohir,
Yuzida nuri ma'dalat bohir.

Yana ul taxti osmonsoya-
Ki, anga bor edi sekiz poya.

Poyalar uzra erdi sekiz burj,
Har biri bir jamol durrig'a durj.

Durjlarda sekiz samin gavhar,
Burjlarda sekiz munir axtar.

Har birin bir quyosh nishiman etib,
Burjni aksi birla ravshan etib.

Manga ul taxt keldi o'truda,
Men ne uyg'oq edim, ne uyquda.

Mutahayyirki, ne misol erkin?
Manga bu tushmu yo xayol erkin-

Ki, birav keldi ul tarafdin tez,
Dedi: «K-ey nuktago‘yi sehrangez!

Qo‘p-u bir lahza ranja ayla qadam-
Ki, tilar suhbatingni shah bir dam!»

Yana bir qiz ham ehtimom aylab,
Yetti ham bu zamon xirom aylab,

Surdi bu nukta sho‘xi shiringo‘-
Ki: «Saloming dedi sekiz bonu⁷,

Yettisi shohi komrong‘a haram,
Biri mahbub-u munisi hamdam».

Nutqini ayladi kalomovar,
O‘ylakim, burnog‘i payomovar.

Dedim: «Ey iki nuktago‘yi fasih,
Nutqunguzda xavosi nutqi Masih!

Manga avval bu shoh otini deng,
Yana sekiz pari sifotini deng!

To bilib ul sari qadam urayin,
Nukta sursam vuquf ila surayin».

Dedilar: «Xusravi balandmaqom,
Yetti iqlim shohidur Bahrom.

Haram ahli yeti gulandomi,
Borisi dilbar-u Diloromi»⁸.

Bilgach, ul so‘zni shodmon o‘Idum,
Qo‘pubon ul taraf ravon o‘Idum.

Chun yer o‘ptum, shah istadi o‘ziga,
Qadam urdum mute’ o‘lub so‘ziga.

Surttum taxt poyasig‘a jabin,
Oncha ko‘rdumki, qo‘pti taxtnishin.

Chekti og‘ushig‘a naxust meni,
Quchti takror birla rust meni.

Shoh birla, quchushuchi birla,
Xo‘blar ham ilik uchi birla,

Qo‘pubon chun ko‘rushtilar mahjub,
Turubon yerga tiki ko‘z har xub.

Shoh tutqoch qo‘lumni o‘lturdi,
Zarra qadrin quyoshqa tegurdi.

Necha dedim: yerim emas bu makon,
Tushgali qo‘ymoq o‘lmadi imkon.

Bo‘lmadi tushmak iztirob bila,
Sokin o‘ldum tuman hijob bila.

Quyosh ollida zarradek betob,
Titrabon jismim, o‘ylakim, simob.

Bo‘ldi Doroyi kordon xomush,
Kirgucha tang‘a tob-u mag‘zima hush.

Chun muni bildi shohi farzona,
Nukta og‘oz qildi shohona:

K-ey bilik mulkin aylagan tasxir,
Nayzayi kilk birla olamgir⁹!

Chun chekib til saloyi nazm solib,
Dahr mulkin bu tig‘ birla olib.

Nazm kishvarsitoni ham sensen,
Balki sohibqironi ham sensen!

Keldi jonbaxsh nazminga avsof,
Kishi hayvon suyin demaklik sof¹⁰.

Buki, tariximiz bayon qilding,
Elga ahvolimiz ayon qilding.

Til aning vasfidin erur ojiz,
Sehr xud bor, agar emas mu'jiz.

O'zgalar ham yo'nub bu ishga qalam
Ayladilar bu dostonni¹¹ raqam.

Safhani chun munaqqash ayladilar,
Yozdilar, har nekim, xush ayladilar.

Ne eshitganni aylabon tasdiq,
Qildilar nazm, aylamay tahqiq-

Ki, qalamzan qilur zamon tahrir,
Topmis erdi fasona ko'p tag'yir.

Chin-u yolg'oni qildilar ma'lum,
Noma zimnida qildilar manzum.

Sanga navbat chu yetti sa'y etting,
Qissaning harf-harfig'a yetting.

Sidq-u kizbida, onchakim, maqdur,
Sa'y etib noma aylading mastur.

Yana bukim, alar yozarda varaq,
Berdilar chun raqam ishiga nasaq.

Qissa ko'prak ekanni bilmadilar,
Yana istarga sa'y qilmadilar.

Biri nazm ichra, har nekim, qildi,
Anga yetganda o'zga ham qildi.

Bu jihatdin, base, g'arib umur,
Qoldi olam eli aro mastur.

Sen bu ishning payig'a chun bording,
Eski daftar¹², base, ko'p axtording.

Lojaram ko'p g'aroyib o'ldi ayon-
Ki, bu afsona ichra topti bayon.

Yana bukim, alar qilurda raqam,
Forsiyona, magarki, erdi qalam-

Ki, nekim, kilk savti soldi sado
Forsiy lafz birla topti ado.

Forsiy bilgan ayladi idrok,
Lek mahrum qoldilar atrok.

Sen chu nazmingni turktoz etting,
Forsiy tildin ehtiroy etting.

Holiyo chun zamonda sultonlar,
Ko'pragi keldi taxmisaxonlar.

Dahr aro shah chu turk voqe'dur,
El aro turk lafzi shoye'dur.

Chun bu ma'nini aylading malhuz,
Turk ulus dog'i bo'ldilar mahzuz.

Men chu qildim vidoi dori g'urur,
Iki ming yil qilib sipehr murur.

Aytting muncha doston mendin,
Solding el ichra ko'p nishon mendin.

Otima o'chmish erdi ovoza,
Ani yang boshtin aylading toza.

Bo'lsa erdi mening chog'imda bu ish,
Ganjar aylagay edim baxshish.

Toki, tushti mening qo'lumg'a jahon,
Qilmadim yer tubida ganj nihon.

Har ne ilgimga tushti – sarf ettim,
Shohi darvesh dahrdin kettim.

Ganj qo'ysam edi Faridundek,
Naqlar ko'msam erdi Qorundek.

Manga rohat yetib bu chog' andin,
Sanga bergay edim so'rog' andin.

Shohlarkim, ko'rub zamonada ranj,
Yer tubida qo'yarlar ermish ganj.

Anda ham bu sifat jihatlar emish,
Bo'yla po'shida maslahatlar emish.

Odami bo'lmadi chu olimi g'ayb,
Manga bu ish ko'runur erdi ayb.

Garchi sendin, base, xijildurmen,
Shukrung ayturda munfaildurmen.

Ko'nglum ar asru, bas, mushavvashdur,
Ikki ishdin valek, base, xushdur:

Biri bukim, bu nav' derlar xayl-
Ki, sanga yo'q emish jahon sari mayl.

Dahr ishidin malolating bor emish,
Johidin sa'b holating bor emish.

Yo'q emish johi sori parvoying,
Molidin mujtanib emish roying.

Har nekim, dahr moli topsa vujud,
Ko'zung ollida bor emish mardud.

Nimakim, xotiringg'a dilkash emas,
Sanga qilmoq ruju' ani xush emas.

Yana bir buki, davrayi aflok,
Gar vujudumni qildi to'dayi xok.

Anga ham yetti sarsari bedod,
O'ylakim, berdi borchasin barbod.

Qolmadi olam ichra osorim,
Tutti yo'q hukmini – yo'q-u borim,

Lek shoheki, shahnishon bo'lg'ay,
Kafi ehsoni durfishon bo'lg'ay-

Ki, jahon ahli sarfarozidur,
Emdi olamda Shohi G'oziydur¹³.

Shoh Sulton Husayni charxsarir-
Ki, anga yo'q jahon elinda nazir.

Ra'yi ollinda nayyiri a'zam,
Quyosh ollinda zarradin ham kam.

Qadri qoshida gunbadi mino,
Charxi mino qoshida misli Suho¹⁴.

Sifati vasfidin chu keldi fuzun,
Ko'p deyilsa, fasona bo'lg'ay uzun.

Sen angakim, bu dam mulozimsen,
Jon bila qullug'ig'a jozimsen.

Garchi shohe durur jahondovar-
Ki, anga borchcha ishda Haq yovar.

Shohlarkim, jahon aro edilar,
Dahr mulkiga kadxudo edilar.

Misli Jamshed yo Faridun ham,
Yo Skandar, yo'q ersa Horun ham.

Borchadin bordurur nishon anda,
Ko'rguzub baxt komron anda.

Borig'a garchi bor mushobahati,
Manga ko'proq durur munosabati.

Biri ul jumladin shijoatdur,
Shahg'a bu ish ulug' bizoatdur.

Manga shahlikda berdi bu ish dast-
Ki, qo'lumni chu qildi hodisa past.

Qildi xoqoni Chin diyorima azm,
Istadir ro'baro'y qilmoq razm.

Sipahim bevafolig' ayladilar,
Borcha mendin judolig' ayladilar.

Mutahayyir bo'lub bu suratdin,
O'zni chektim yiroq zaruratdin.

Anga bordi el-u sipohim ham,
Qo'lig'a tushti taxt-u johim ham.

Ul bori olam uzra shoh o'ldi,
Manga har yer gurezgoh o'ldi.

Oqibat baxtning hidoyatidin,
Baxt yo'q, Tengrining inoyatidin.

Oz kishi birla ustiga surdum,
Anga barvaqt o'zumni yetkurdum-

Ki, ul etguncha razm uchun big'im,
Uchurib erdi boshini tig'im.

Yana olam sarosar o'ldi manga,
Rub'i maskun musaxxar o'ldi manga.

Shohi G'ozig'a ham bu hol o'lmish-
Kim, chu mulkiga intiqol o'lmish.

Charxdin uyqug'a qolib baxti,
Tushmish a'dosi ilgiga taxti.

Cheriki ham qo'yub adusig'a yuz,
O'zi qolq'onda bekas-u yolg'uz.

Oz kishi birla bir taraf ketmish,
Xasmi boshig'a ilg'abon yetmish.

Iyolab toj-u mulk-u maskanini,
Topmish o'z komi birla dushmanini.

Qonidin tig'in aylabon gulrang,
Lolagun mayg'a aylamish ohang.

Chun bu ish dushmanig'a ko'rguzmish,
Mening o'lgan otimni tirguzmish.

Lek insof agar aroda durur,
Medin oning ishi ziyoda durur-

Ki, men ettim ul ish biyobonda,
Lekin ul shahr birla qo'rg'onda.

Yana ulkim, Xavarnaqe yasadim,
Dahr bog'ig'a ravnaqe yasadim.

Ne Xavarnaq – Eram gulistoni,
Ne Eram, balki, ravza bo'stoni.

Anga dog'i bu kom bo'ldi nasib,
Dahr aro bog'e ayladi tartib.

Tufrog'i mushk-u anbari solo,
Oti olam aro Jahanoro¹⁵.

Jannatoso harim-u bo'stoni,
Yuz Xavarnaqcha bir gulistoni.

Yana bir buki, ayladim yeti qasr,
Har biri o'z chog'ida ziynati asr.

Chamanosoki, bor anga bir bog'.
Ravza bog'ig'a hasratidin dog'.

Anda o'n qasr, balki, ortuq ham,
Yasamish, o'ylakim, riyazi Eram.

Yana ulkim, manga bu berdi dast-
Ki, ko'ngul sultanat aro payvast.

Mayl etib aysh ila tarona sori,
Boqmadim ganj ila xizona sori.

Ul dag'i aysh sori moyildur,
Nag'ma-u savt birla xushdildur.

Manga bo'lsa xizona gar nobud,
Anga yo'qtur xizona xud mavjud.

Bo'yla shoheki, muncha holoti,
Turfa vaz'-u ajab xayoloti.

Shahlar ichra manga erur monand,
Dey olurman – erur manga farzand-

Ki, jahon shahlarig'a shoh o'lsun,
To qiyomat jahonpanoh o'lsun.

Senki, ollinda bir kamin qulsen,
Bog'ida xushtarona bulbulsen.

Qilmog'ing ulcha muddaosi erur,
Kecha-kunduz ishing duosi erur.

G'arazing buki, umri o'lg'ay uzun,
Davlati dog'i lahza-lahza fuzun.

Garchi har ishta Tengridur yori,
Yo'qki, men ham emon xabardori.

Ul chu farzand erur manga hosil,
Ruhum andin emas durur g'ofil.

Qaysi sa'b ish sariki, yuz keturur,
Anga ruhum base madad yeturur.

Sanga chun bor aning murodi – murod,
Men murodig'a aylasam immod.

Go'yiyo bo'yla hukm etar xiradim-
Ki, sanga ham yetar emish madadim.

Alloh-Alloh, bu ne degan bo'lg'ay,
Tengri uzrungni ham magar qo'lg'ay.

Menki, bazl-u saxoda otlig‘men.
Bo‘lsa yuz muncha ham uyotlig‘men.

Emdi shohingg‘a de salomimni,
So‘ngra mundoq yetur payomimni-

Ki, jahon kimsaga vafo qilmas,
Shohlig‘ tarkiga kiro qilmas.

Shahki, ming yil aning hayotidur,
G‘araz: o‘lganda yaxshi otidur.

Ming yil o‘lsa hayot maddig‘a pech,
Ul zamonkim, o‘lar, erur bari hech.

Yaxshilik birla gar qolur oti,
Bu erur mujibi mubohoti.

Senki, mustahsan o‘tti avqoting,
Yaxshiliqqa chiqibdurur oting.

Ming yil ummid erurki, qolq‘aysen,
Yaxshi ot-o‘q jahong‘a solg‘aysen».

Shoh chun so‘zni mundog‘ etti tamom,
Ul sekiz sarv qadd-u siymandom

Ham qo‘pub hamd ila sano dedilar,
Mahdi ulyog‘a ko‘p duo dedilar.

Men qabul aylabon dedim: dey so‘z-
Kim, og‘izdin burun ochildi ko‘z.

Ko‘z ochib angladim tush er mish bu,
Ko‘z yumub istadim yana uyqu.

Jahd ila garchi topmadim oni,
Lek ko‘p yetti fayzi ruhoniy.

Dovaro, Xisravo, Falakjoho,
Sarfarozo, Shaho, Shahanshoho!

Nekim, erdi nidoyi Bahromiy,
Rahi etti adoyi payg'omi.

Sanga, ul har ne pandkim, berdi,
Demaki, ehtiyoj emas erdi-

Ki, anga, har nekim, iroda durur.
Senda yuz onchadin ziyoda durur.

To qilur charx gunbadi davvor,
Aks etar sayr sab'ai sayyor.

Yetti ko'kni Haq aylasun pasting,
Yetti kavkabni ham furo'dasting.

Falak ustida taxt-u johing ham,
Falak etgan bino panohing ham!

XXXVIII

*So'z g'oyati va nazm nihoyati va g'oyatsiz xijolat izhori va
nihoyatsiz jur'at e'tizori va o'qur elga nasoyihi sanoyiham o'qumog
va bitir xaylg'a mavoiz ajzosi bitmak va tarixining tabyini va
abyoti adadining ta'yini*

Chun manga fayzi fazli Rabboniy
Ro'zi etti bu turfa inshoni.

Fayzi qudsidin ihmimat o'ldi-
Ki, bu daftarg'a ixtitom o'ldi1.

O'z ishimda tafakkur erdi manga,
Ne tafakkur, tahayyur erdi manga-

Ki, necha safhani qaro qildim,
Bir necha sharhi mojaro qildim.

Surubon rokibi bayon asru,
Kilkim o'ldi sabukinon asru.

Yo'l yururga o'zumni chun tuttum,
Yetti bu nav' aqbadin o'ttum².

Ne yeti aqba, yetti manzili biym,
Biymdin esmay ul damang'a nasim.

Yetti ko'kning balo makoni ul,
Rustami Zol haftxoni ul³.

Har nechuk bo'lsa garchi qat' ettim,
Bal'ki, maqsad harimig'a yettim.

Garchi yuzlandi bo'yla multamase,
Xotirimda taraddud erdi base-

Ki, necha nazm sust yo soda,
Chun erur kimsa tab'ig'a zoda.

Zodayi tab' elga xush ko'runur,
O'g'li zangiga hurvash ko'runur.

She'r ham chun kishigadur farzand,
Ko'ngliga qut-u bag'rig'a payvand.

Zisht esa qoyili ko'rар ani xo'b,
Elga mardud erur, anga marg'ub.

Bas, bu bir necha bikr subhgahi-
Ki, manga aybdin ko'rundi tihi.

Chun o'g'ul aybini ato ko'rmas,
Ko'rsa ham qilg'onin xato ko'rmas.

Voqean yaxshi yo yomonmu ekin,
Dilrabo, yo'qsa jonsitonmu ekin?

Yaxshilik birla bo'lsa gar shoye',
Bo'lmag'ay ranju mehnatim zoye'.

Ganj ummididin, ulki, ko'rgay ranj,
Ranji zoye' emas chu topqay ganj.

Gar yomon bo'lsa muncha pecho-pech,
Ranj-u mehnatki, chektim o'lg'ay hech.

Kishidekkim, haramg'a azm etgay,
Umr etib sarf dayr aro yetgay.

Gar ko'zumga mening g'ubori yo'q,
Bu nazarning ko'p e'tibori yo'q.

El o'kardin ko'ngulni shod etmon-
Ki, xushomadg'a e'timod etmon.

Ko'ngluma asru xorxor erdi,
Xorxorim hamesha bor erdi.

Meni giryon etib bu surati hol-
Kim, kulub kirdi hujrama iqbol,

Dedi: «K-ey durfishon-u gavharposh,
Durr-u gavhar kibi nedur sanga yosh?

Bu javohir so'zung aro basdur,
Ko'z aro ehtiyoj ermasdur.

Sanga bu holkim, erur hodis,
Manga dekim, nedur anga bois?»

Chun ko'rub ul sifat yomon holim,
So'rди holim xujasta iqbolim.

Ul Surushtin manga nishot o'ldi,
Xasta ko'nglumga inbisot o'ldi.

Har ne ko'nglumda erdi naqshpazir-
Ki, menga erdi mujibi tag'yir.

Zohir etmakni ixtiyor ettim,
Borin ollinda oshkor ettim.

Dedikim: «Ey ulusda nodir-u fard!
Bo'lmasun xotiring alamparvard!

O'zni mehnatqa solg'on ermishsen,
Bul'ajab g'amg'a qolg'on ermishsen.

Bu ne andeshayi xato bo'lg'ay?
Sen-u mundoq xato ravo bo'lg'ay?

Kim quyosh nurini nihon qildi?
Badrni mis tabaq gumon qildi?

Garchi dahr ahli hiylasoz o'lg'ay,
Yomoni ko'p-u yaxshi oz o'lg'ay.

Lek kunduzni deguchi kechadur,
Bilsa bo'lg'ayki, dahr aro nechadur?

Shabparak birla bum qilsa bu zo'r,
Yuz tuman turfa qush emas xud ko'r.

Gar zumurraddin o'lsa ko'r af'i,
Ham zumurrad qilur aning daf'i.

Gul isi gar jual balosidur,
Hamul is-o'q aning vabosidur⁴.

Andin o'tmish kalominga poya-
Ki, degay nukta har furo'moya.

E'tiroz ulki, ham tavahhum etar,
Ayturida oyog'-ilik gum etar.

Chun xavos ollida kiromiydur,
Ne desa g'am yo'q, ulki, omiydur.

Tog' ilakim, kesak qilur novard,
Chiqorur urg'och-o'q o'zidin gard.

Xas agar o't bila sitez aylar,
Ham o'zidin ul o'tni tez aylar.

Asru mashhur durur bu so'zda bali:
«It urar, korvon kechar» masali.

Kel-u mundin nori taabni unut,
O'zni bu fikrdin muarro tut.

Sen o'zungni tonimas ermishsen,
O'z so'zungni tonimas ermishsen.

Ro'd yanglig' necha fig'on-u xuro'sh?
Bahr o'lub aylagil o'zungni xamo'sh!»

Chun eshittim bu nukta shod o'ldum,
Bahrdek muhtasham nihod o'ldum.

Tushti bu bahr uzra andoq mavj-
Ki, aning mavji tutti charx uza avj.

Tab'din, munchakim, duri serob,
Borchag'a mehrdek safo bila tob.

Bahrdin toshqori berib erdim,
Bu safina aro terib erdim.

Chekib erdim nazm silkiga ham,
Lek xotirda erdi muncha alam-

Ki, bu durlarki, ayladim manzum,
F-i-lhaqiqat emas sanga ma'lum-

Ki, nechukkim, men ayladim idrok,
Bormudur elga dog'i sofiy-u pok?

Emdikim, xotir o'ldi andin jam',
Har biri yoqtı tiyra kulbama sham'.

Yonibon ko'shishi tamom bila,
Borig'a boqtim ehtimom bila.

Garchi nazmi topib edi tarkib,
Borchha vaz'ida yo'q edi tartib.

Chun nazar tahtida zuhur etti,
Ne kerak erdi borchag'a yeti-

Ki, biror bayt besh-u kam bo'ldi,
Gar kam o'ldi fuzuda ham bo'ldi-

Ki, birar lafzg'a berib tag'yir,
Biri kam bo'lsa, ortti yona bir.

Bo'lub islohnning raqamzadasi,
Yetti itmomg'a musavvadasi.

Men demasmen ne ayladim marqum-
Kim, raqamg'a boqar – qilur ma'lum.

Har kishikim, o'qurda bu noma,
Tab'ig'a garm bo'lsa hangoma.

Neki, men qilmisham nazar etsa,
Yuzidin gar birisiga yetsa.

Tab'i gar sof-u zihni pok o'lg'ay,
Shak emasturki, zavqnok o'lg'ay.

Anda shoyadki, aylabon tahsin,
Anga qilg'ay duoni dog'i qarin.

Yo Rab, andoq kishiga rahmat qil!
Oxir oromgohi jannat qil.

Topmag'on tab'i pok-u xotiri sof-
Ki, aning da'bi bo'limg'ay insof.

Qatracha durdin olmasa bahra,
Desa, firuza ko'rsa, xarmuhra.

Anga oyini da'b-u insof et,
Ko'nglini pok-u xotirin sof et!

Ulki, tahsin etar vale bilmay,
O'qug'on nukta darkini qilmay.

So'zi gar yaxshi, gar gazofdurur,
Har nekim, ul desa maofdurur.

Yana kotibki, tez etib xoma,
Istagay naqsh qilsa bu noma.

Neki, men yozdim uyla sursa qalam,
Ne raqam qildim oni qilsa raqam.

Baytlarda taxalluf aylamasa,
Lafzlarda tasarruf aylamasa.

Oq o'lub anga nomayi a'mol,
Tushsun ilgiga xomayi iqbol.

Kimki, yozmoqta muzd qildi havas,
Borchu maqsudi muzd bo'lsa-yu, bas,

Qora pul uzra mojaro qilsa,
Yuzidek safhani qaro qilsa.

«Ko'z» uza nuqta qo'y may aylab zo'r,
Mardumi bo'lmag'ondek aylasa, «ko'r»⁵.

«G'ayb» din nuqtae yo'nub amado,
Xat aro «ayb» aylasa paydo.

Xomasig'a ko'zi midod o'lsun,
Ul qarodin anga savod o'lsun.

Tili shaq bo'lsun, o'ylakim, xoma,
Orazi tiyra, o'ylakim, noma⁶.

Bu yeti zarnigor oliv qasr-
Kim, yana yo'q alar misoli qasr-

Ki, bu kishvarda ayladim ma'mur-
Ki, yeti qasr ichindadur yeti hur.

Sayr birla nishot etib Bahrom,
Bo'lubon har birisida bir shom.

Shom chun obnusi aylab oj,
Ul bo'lur erdi uyqug'a muhtoj⁷.

Bir musofir der edi afsona,
Topqoli uyqu shohi farzona.

Lutf bu nazm aro bag‘oyatdur,
G‘araz ammo yeti hikoyatdur.

Chunki, qoyil yeti musofir edi-
Ki, alar sayr ishiga mohir edi.

Bo‘ldi chun bu raqam ishi tayyor,
Qo‘ydum otini «Sab‘ayi sayyor».

Tortqonda bu turfa savt-u maddin,
Bayti besh mingga tortti addin⁸.

Manga ayyomi garchi yod ermas,
Lek to‘rt oydin ziyod ermas.

Bo‘lsam o‘zga umurdin emin,
Bor edi to‘rt hafta ham mumkin-

Ki, yozilg‘oy edi bu nazm ravon,
Balki, bu noma boshig‘a unvon.

Chun nihoyatsiz erdi ashg‘olim,
Kasrati shug‘ldin yomon holim.

O‘tub avqotim el gazofi bila,
Chin-u yolg‘on so‘z ixtilofi bila.

Yo‘q kun-u kecha xo‘rd-u xob manga,
Kecha g‘am, kunduz iztirob manga.

El g‘ulusi qilib meni mabhut,
G‘am ko‘ngulga g‘izo-u jonima qut.

Buyla ahvol ila meni mazlum,
Muncha fursatda qilg‘onim manzum.

Yaxshi gar bo‘lmasa, yomon ham emas,
Yomonin, kimki, yaxshi bo‘lsa demas.

Lek jam'iki, surdilar bu raqam-
Kim, haq ursun xatolarig'a qalam.

Ishlari g'ayri so'z demak yo'q edi,
Balki, demaklari bu so'z-o'q edi.

Manga fursat qilurda bu tahrir,
Yo'q, alar birla tengki, ushri ashir⁹.

Tole'im gar tuyassar etgay edi,
Ulcha kilkim musavvar etgay edi.

Desa bo'lg'ayki, charx atboqi,
Bo'lsalar erdi nazmim avroqi,

Raqami nazmi dilkash etgay edim,
Nukta birla munaqqash etgay edim.

Muncha mehnat aro bu fursat ila,
Muncha fursat aro bu mehnat ila.

Bu raqamniki, ayladim mastur,
Jöyi ul borki, tutsalar ma'zur.

Kel, Navoiy, fasonani qil bas-
Kim, emishsen ajab daroznafas!

Yo Rab, ushbu hadisi pecho-pech-
Ki, raqam torttim toriqmay hech.

So'zni gar tuz dedim vagar ozdim,
Neki, taqdir aylading yozdim.

Kilk o'lurda varaqnigor manga,
Qayda bor erdi ixtiyor manga?

Har ne kilkim varaqqa yozdi bu kun,
Kilkı taqdir yozmish erdi burun.

Yozg'onim xo'b, yo'qsa zisht o'ldi,
Manga naylay? Bu sarnavisht o'ldi.

Neki, yozding ani raqam qildim,
Shak emasdurki, sahv ham qildim.

Rostqa lutfdin raqam chekkil,
Sahvuma afv ila qalam chekkil.

Deganimni ulusqa marg‘ub et!
Yozg‘onimni ko‘ngulga mahbub et!

Tilga lafzini noguzir ayla,
Jong‘a nazmini dilpazir ayla!

Garchi tarixi erdi sekkiz yuz
Sekson o‘tmish edi yana to‘qquz.

Oyi oning jumodi us-soniy,
Panjshanba yozildi unvoni¹⁰.

Varaq-u satrin aylabon ta‘yin,
Baytini besh ming ayladim taxmin¹¹.

Xalqqa zebi torak ayla ani!
O‘qug‘ong‘a muborak ayla ani!

Yetti aflokni anga yor et!
Yetti iqlim elin xaridor et!

«Sab’ayi sayyor»ning sharh va izohlari

«Sab’ayi sayyor» Alisher Navoiy «Xamsa»sining to‘rtinchi dostoni bo‘lib, 1484-yilda yozilgan va dostonning ilmiy-tanqidiy matniga ko‘ra hajmi besh ming to‘qqiz baytdan iborat. U aruzning hafif bahrida yaratilgan.

Alisher Navoiy «Muhokamat ul-lug‘atayn» asarida «Yana chun «Sab’ayi sayyora» rasadin zamirim bog‘labtur. Ashraf «Haft paykar»ning yetti hurvashin peshkashimg‘a yarog‘labtur», deb yozgan va doston nomini «Sab’ayi sayyora» deb atagan bo‘lsa-da, ammo dostonning xotimasida:

Lutf bu nazm aro bag‘oyatdur,
G‘araz ammo yeti hikoyatdur.

Chunki, qoyil yeti musofir edi-
Ki, alar sayr ishiga mohir edi.

Bo‘ldi chun bu raqam ishi tayyor,
Qo‘ydum otini «Sab’ayi sayyor». —

deb ta’kidlaydi va diqqatni asarning asosini tashkil etgan yetti hikoyatga, bu hikoyatlarning aytuvchilari sayr ishiga mohir bo‘lgan yetti musofir ekanligiga qaratib, doston nomini «Sab’ayi sayyor», ya’ni «yetti sayyor» (yetti kezuvchi) deb ataganini ukdiradi.

Navoiy dostonidagi asosiy g‘oya sayyoohlar va ularning hikoyatlari orqali yoritiladi, lekin sayyoralar bilan bog‘liq masalalar ham bor. Shunga ko‘ra, Navoiy «sayyor» so‘ziga uning ikkala ma’nosini yuklab, dostonni «Sab’ayi sayyor» deb atagan. Qolaversa, Nizomiyning «Haft paykar» dostoni nomidagi «paykar» (go‘zal; surat), Dehlaviyning «Hasht bihisht» dostoni nomidagi «bihisht» (taxt; jannat), Ashrafning «Haft avrang»ida-gi «avrang» (taxt; sayyora) so‘zlari ham ikkala ma’nosida ishlatilgan. Shuningdek, «sayyor» ham «paykar», «bihisht», «avrang» so‘zlari kabi yopiq bo‘g‘in bilan tugallangan. Demak, Navoiy doston nomlanishida ham salaflari izidan borgan va dostonini «Sab’ayi sayyor» atagan.

I

Dostonning birinchi kirish bobি o‘tmishdagi badiiy asarlarga xos bo‘lgan an’anaviy «Hamд» bilan boshlanadi. Unda Xudo olamning yaratuvchisi sifatida maqtaladi va dostonning mazmuni taqozo-si bilan shoir bu bobda yetti raqamiga alohida e’tiborni qaratib, badiiy san’atlardan iltizomni qo‘llagani holda falakning yetti qavat ekanligi, yetti gumbazdan tashkil topgani, yer yuzi yetti iqlimga bo‘lingani, yetti ko‘k, yetti yulduz (haftaning kunlariga nisbat berilgan) kabilar haqida fikr yuritadi. Bahrom va Dilorom so‘zlarini asl

va majoziy ma'nolarda qo'llaydi va sayyoralar olami, kosmogonik mifologiya bilan bog'liq holda dunyoning yaratilishi haqidagi o'z falsafiy qarashlarini ifodalaydi.

II

Dostonning ikkinchi bobi «Munojot» deb atalgan va shoirning yaratuvchiga murojaati, najot umidi, tavba va iltijolari o'z aksini topgan. Dostonning barcha bobi sarlavhalari nasrning saj'li turida yozilgan.

III

Dostonning bu bobi «na't» bo'lib, payg'ambarlar ta'rifi ga bag'ishlanadi.

IV

To'rtinchi bob, me'roj kechasi ta'rifida. Bu bobda Muhammad alayhissalomning ko'kka (Alloh oldiga) ko'tariladigan tuni tasvirlangan bo'lib, dunyoning moddiyligi haqidagi shoir qarashlari, koinot sirlari va burjlarga aloqador falsafiy fikrlari bayon etilgan.

V

Bu bob so'z ta'rifida. Unda dunyo vujudga kelganidan beri so'z ham mavjudligi, so'z insonni boshqa maxluqotdan ajratib turishi haqida fikr yuritilib, «so'z» asaldan shirin, la'ldan ham rangdor kabi ko'p sifatlarda ta'riflanadi va so'zning qudrati va sehri xususida qalam tebratiladi.

1. «Kun» arabcha so'z bo'lib, «bo'l», «paydo bo'l» ma'nolarnini bildiradi. Bu yerda Navoiy dunyoning paydo bo'lishi haqidagi afsonaga asoslangan. Afsonaga ko'ra, Allah yetti qavat osmon va yerni paydo qilishda birinchi marotaba «paydo bo'l» ("kun") so'zini qo'llagan. Bu yerda so'zning paydo bo'lishiga ishora qilingan.

Bu bobda nasrdan nazmnning afzalligi xususida hikoya qilinadi. «Besh ganj» jamlovchilari Nizomiy va Dehlaviylar madh etiladi. Shoir dastlabki baytlarda «so‘z fani» – badiiy adabiyotda ikki uslub, ya’ni nazmiy va nasriy uslub mavjudligini ta’kidlab, ularni bir-biriga qiyoslaydi va nazmnning nasrdan ustun ekanligini isbotlar ekan, she’riy asarlarda chiroyli, ta’sirli ibora va badiiy san’atlarni ko‘plab qo‘llash va injuni ipga tergandek misralar tizish mumkin, nasa esa, sochib yuborilgan javohir kabi go‘zallikdan mahrum, deydi.

1. Maydondan to‘pni olib chiqib ketdi, ya’ni «go‘y va chavgon» o‘yinida yutdi. Bu yerda Nizomiya nisbatan, u masnaviy yaratishda birinchi bo‘ldi, deyilmoqda.

2. Birinchi yaratilgan «Xamsa»ning muallifi – Abu Muhammad Ilyos Yusuf o‘g‘li Nizomiy. Nizomiyni dunyoga mashhur etgan, uning vafotidan so‘ng bir kitob shakliga keltirilib, «Panj ganj» – «Xamsa» deb atalgan besh yirik dostonidir. Ular «Maxzan ul-asror» («Sirlar xazinasi»), «Xisrav va Shirin», «Layli va Majnun», «Haft paykar» («Yetti go‘zal») va «Iskandarnoma» bo‘lib, Nizomiy bu asarlari bilan Sharq adabiyotida xamsachilik an’anasini boshlab berdi. Nizomiydan so‘ng «Xamsa» yaratgan Xisrav Dehlaviy, Ashraf, Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiygina bu an’anani muvaffaqiyatli davom ettirdilar. Navoiy «Xamsa» dostonlarining barchasida Nizomiyning «Panj ganj»ini alohida hurmat bilan tilga oladi va uning asarlariga o‘z xolis munosabatini bildiradi. Bu hol ayniqsa, uning «Haft paykar» dostoni xususida yorqin ifodalangan va «Sab’ayi sayyor» dos-tonining maxsus boblarida o‘z aksini topgan.

Navoiy «Nasoyim ul-muhabbat» asarida ham Nizomiyni alohida hurmat bilan tilga oladi.

3. Qorun – juda ko‘p boylikka ega bo‘lgan shaxs. Bu yerda Nizomiy «Xamsa»si Qorun xazinasining beshtasiga qiyos qilinmoqda.

4. Amir Xusrav Dehlaviy (1258–1325) fors adabiyoti namoyandas. U 1299–1301-yillarda Nizomiyning besh dostoniga javoban «Matla ul-anvor» («Yoritqichlarning chiqishi»),

«Shirin va Xusrav», «Majnun va Layli», «Oinayi Iskandariy», «Hasht bihisht» («Sakkiz jannat») dostonlarini yaratib, «Xamsa» yaratish an'anasini boshlab berdi.

Xusrav Dehlaviy bir qator epik dostonlar, tarixiy mavzudagi ko'plab asarlar, bir qancha ilmiy risolalar muallifi bo'lib, mutaxassislar fikricha, uning poetik merosi 99 (ba'zi tazkiragan vislar 199) nomda bo'lib, 500 ming bayt atrofida.

Xusrav «Xamsa» dostonlarini uch yilda yaratgan deyilsa-da, u birinchi to'rtta dostonini yozishga o'n oygina sarflagan. «Hasht bihisht» esa, ikki yildan ortiq muddatda yozilgan. Chunki muallif o'z dostonini sakkiz hikoyat asosiga qurib, asarning asosini tashkil etgan Bahrom va Dilorom sarguzashti qatoriga yetti hikoyat qo'shar ekan, bu hikoyatlarning yangi, xushchaqchaq va shu bilan birga hayotiy bo'lishi uchun ko'p izlandi, hind folklori, tarixi bilan qiziqdi va ulardan keng foydalandi.

Navoiy «Sab'ayi sayyor» dostonida Xusravga ergashib, doston voqeasining boshlanishi (Bahromning taxtga o'tirishidan), Bahrom sevgilisining «Dilorom» deb atalishi va Dilorom taqdiringayim jihatlarini saqlab qoldi.

5. Ashraf – to'liq ismi Ashraf ibn shayx ul-umam Abulhasan ibn al-Hasan al-Marog'iy at-Tabriziy (tug'ilgan yili noma'lum, vafoti 1450-yoki 1460-yil). Ashraf Marog'iy XV asrning ko'zga ko'ringan shoirlaridan. U to'rtga devon sohibi, «Xamsa» ijodkor. Ashraf «Xamsa»sining yagona nusxasi Oksfordning Bodlean kutubxonasida (inv. №875) saqlanadi, 1457-yilda ko'chirilgan, 23630 baytdan iborat. Ashraf «Xamsa»si «Minhoj ul-abror», «Riyoz ul-oshiqin», «Ishqnomá», «Haft avrang», «Zafarnoma» dostonlaridan iborat.

Alisher Navoiy Ashraf va uning asarlariga yuqori baho beradi va «Xamsa» dostonlarining kirish qismida, «Majolis un-nafois», «Muhokamat ul-lug'atayn», «Nasoyim ul-muhabbat» asarlarida shoirga alohida o'rinn ajratadi.

6. Bu baytlarda Navoiy «Xamsa» yaratgan ikki buyuk ijodkor (Nizomiy va Dehlaviy)lar oldida o'zini kamtar tutib, ularni shaxmat donalaridagi oq ot-u (Nizomiy), qora filga (Dehlaviy), o'zini oddiy piyodaga nisbat beradi. Bu yerda tashbeh san'ati qo'llangan.

Dostonning bu bobি Mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiyiga bag‘ishlanadi. Abdurahmon Jomiy 1414-yilda tug‘ilib, 1492-yilda vafot etgan. Jomiy ham yetti dostondan iborat «Silsilat uz-zahab» («Oltin zanjirlar»), «Salomon va Absol», «Tuhfat ul-ahror» («Himmatlilar tuhfasi»), «Subhat ul-abror» («Yaxshi kishilar tasbihisi»), «Yusuf va Zulayxo», «Layli va Majnun», «Xiradnomayi Iskandari» («Iskandarning donishmandlik kitobi»), «Haft avrang» («Yetti taxt») asarini yaratdi va xamsachilik an’anasiga yangicha ulush qo’shdi.

Shuningdek, Jomiy o‘z davri fanining turli sohalariga – adabiyot nazariyasi, tilshunoslik, tarix, falsafa, musiqa ilmiga oid qator risolalar bitdi.

Alisher Navoiy ustozи Abdurahmon Jomiyiga juda katta hurmat bilan qaragan, o‘z ijodiy faoliyatida ham, ijtimoiy ishlarida ham Jomiy bilan maslahatlashib turgan va ustozи fikrlariga amal qilgan.

Navoiy Jomiyga atab maxsus «Xamsat ul-mutahayyirin» («Hayratlanganlar beshligi») nomli besh bo‘limdan iborat asarini yozgan. «Xamsa» dostonlarining har birida Jomiyga alohida boblar ajratgan. Shuningdek, «Majolis un-nafois», «Nasoyim ul-muhabbat» asarlarida Jomiyga bag‘ishlangan ayrim ravzalar mavjud. «Muhokamat ul-lug‘atayn», «Mahbub ul-qulub» asarları va «Arbain» tarjimasida ham Navoiy o‘z o‘rnida ustozи to‘g‘risida juda iliq va samimiy fikrlarini bildirgan.

1. Ibni Hojib laqabli Abu Amr Jamoliddin Usmon binni Umar (1175–1249) – arab tili grammatikasi bilimdoni. Jomiy Ibni Hojibning «Qofiya» asariga sharh bitgan. Bu asar «Sharhi Mullo» nomi bilan mashhur bo‘lib, asrlar davomida Xuroson va Turkiston madrasalarida birdan-bir darslik sifatida o‘qitib kelgingan.

2. «Jorulloh» unvoni bilan mashhur bo‘lgan Abulqosim Mahmud binni Umar az-Zamaxshariy (1075–1144) xorazmlik olim, arab tili va adabiyotiga oid asarlar bitgan.

3. Tafsir – Qur’он oyatlari izohi.

4. Ibn Hajar – Qur’он oyatlari va payg‘ambar hadislari ga sharh bitgan olim.

5. Arbain – «Chihil hadis» – Jomiyning asari. Unda qirq hadis forsiyga tarjima qilingan. Bu asarni Navoiy 886 yil hijriyda turkiy tilga o‘girgan (1481–82-y.).

6. Imomi A’zam – Islom huquqshunosi Abu Hanifaning laqabi. Bu misrada Jomiy fiqh ilmida Imom A’zamga tenglashtirilmoqda.

7. «Lavome’ fi sharh ul-xamriya» asari, 1470–1471-yilda so‘fiy shoir ibn al-Faridning «Qasidayi Xamriya»siga sharh tarzida bitilgan. Ikkinchisi misrada lavome’ – yaltiroq ma’nosida. Iyhom san’ati qo‘llangan.

8. «Lavoyih» – Jomiyning so‘fiy va mashoyixlar haqidagi asari. Ikkinchisi misrada lavoyih – ravshanliklar ma’nosida.

9. «Ashi’at ul-lamaot» – Jomiyning falsafa va tasavvufga oid asari bo‘lib, Hamadoniyning «Lamaot» asariga sharhdir. Ikkinchisi misrada “shu’la”, “ziyo” ma’nosida.

10. «To-vu Mimiya» – Ibn Forizning (arab huquqshunosi) fiqhga oid «Toiya» kitobiga Jomiy bitgan sharh, risola.

11. «Shavohid» – Jomiyning «Shavohid un-nubuvvat» nomli nasriy asari («Payg‘ambarlardan guvohlik beruvchi»).

12. «Nafahot» – Jomiyning «Nafahot ul-uns min hazarot ul-quds» («Pok zotlar huzuridan esgan do’stlik xush islari») nomli asari. Unda Sharqning yirik faylasuflari, sufiylik oqimining taniqli namoyandalari haqida qimmatli ma’lumot to‘plangan. Fors-tojik tilida yozilgan bu asarni Alisher Navoiy 1495–1496-yillarda (hijriy 901) turkiy tilga to‘ldirilgan holda tarjima qilgan. U «Nasoyim ul-muhabbat min shamoyim ul-futuvvat» («Ulug‘lik xush-bo‘yliklarini taratuvchi sevgi shabbodalari») asaridir. Alisher Navoiyning «Nasoyim ul-muhabbat» asari Jomiyning «Nafahot ul-uns» asari asosida yaratilgan tarjimagina bo‘lmay, balki Fari-diddin Attor («Tazkirat ul-avliyo»), Shayx Farid Shakarganj kitoblarida nomlari zikr etilgan so‘fiylar va Ahmad Yassaviydan tortib Navoiy davrigacha yashagan mashhur mashoyixlar haqidagi ma’lumotlar bilan to‘ldirilgandir.

13. «Tuhfat ul-ahror» («Himmatlilar tuhfasi») – Jomiyning «Haft avrang» nomli yetti dostonidan biri.

14. «Subha» – Jomiyning «Subhat ul-abror» («Yaxshilar tas-behi») dostoni.

15. «Silsila» – Jomiyning «Haft avrang» asariga kiritilgan doston. U uch kitobdan iborat bo‘lib, «Silsilat uz-zahab» («Oltin zanjir») deb ataladi, tarkibida «Salomon va Absol», «Layli va Majnun» hamda «Xiradnomayi Iskandariy» bor.

16. Oshiq-u ma’shuq – «Hafi avrang» dostonlaridan Yusuf va Zulayxo haqidadir.

17. Qasoyid – qasidalar. Ular shoir devonlari tarkibida berilgan.

18. G‘azaliyot – Jomiy nazmlari uch devonga tartiblangan. Ular 1479 yilda tuzilgan «Fotihat ush-shabob» («Yigitlik ibtidosi»), 1489 yilda tuzilgan «Vasat ul-iqd» («O‘rtacha marvarid shodasi»), 1491 yilda tartib berilgan «Xotimat ul-hayot» («Hayotning xotimasi») devonlaridir.

19. «O‘zga har fandakim, rasoyil anga» – Navoiy «Xamsat ul-mutahayyirin» asarida Jomiyning 40 dan ortiq asarlari nomini keltiradi. Unda adabiyot sohalariga aloqador asarlari (qofiya, musiqa, muammo, naqshbandiya va b.) ham sanaladi. Navoiy ustozи Jomiyni faqat «Sab’ayi sayyor» dostonidagina emas, balki boshqa bir qator asarlarida ham hurmat bilan eslaydi. Navoiyshunos olim, yirik matnshunos P. Shamsiyev Navoiyning barcha asarlaridagi Jomiy ta’rifiga oid qismlarini to‘plab, 1958 yilda «Jomiy va Navoiy» asarini chop etgan.

VIII

1. «G‘aribun ka-l-a’mo» – musofir ko‘rday bo‘ladi.
2. Ganja ganjuri – Nizomiy Ganjaviy nazarda tutiladi.
3. Besh ganj – besh xazina – «Xamsa», Nizomiy asari ko‘zda tutilgan.
4. Hind sohiri – Xusrav Dehlaviy.
5. Oncha ganjina – «Xamsa» – besh ganj nazarda tutiladi.
6. Ikki yilda uchta ganj yaratding, ya’ni uch dostonni («Hayrat ul-abror», «Farhod va Shirni», «Layli va Majnun») yozding.
7. «To‘rtinchi noma» deyilganda, «Sab’ayi sayyor» nazarda tutilmoqda.
8. «Haft paykar» («Yetti go‘zal») – Nizomiy Ganjaviyining «Xamsa»sidagi to‘rtinchi doston.

9. «Hasht bihisht» («Sakkiz jannat») – Xusrav Dehlaviy «Xamsa»si tarkibidagi beshinchi doston.
10. Muabbiri komil – usta ta’birchi (tushni ta’birlovchi).
11. Chin suratxonasi – avvaldan Chin budda va ma’budlar, nozik va go‘zal xalq amaliy san’ati, miniyaturlar vatani bo‘lgan. Bu yerda «Xamsa» dostonlarining har biri shunga qiyos qilin-moqda.
12. Alisher Navoiy ustozlari yaratgan Bahrom obrazida uchta kamchilik ko‘radi. Shulardan biri Bahromning ishqdek darddan – insonga xos bo‘lgan haqiqiy sevgidan mahrum holda tasvirlanganligidir.
13. Ustozlar dostonida Bahrom yetti rangdagi yetti qasr qurdirib, yetti shohning yetti go‘zal qiziga uylangach, har kuni may ichib, mast holda shoh qizlaridan navbat bilan afsona aytib berishni talab qiladi. Alisher Navoiy bu holat bilan kelisholmay, uni asarning ikkinchi kamchiligi deb hisoblaydi.
14. Alisher Navoiy ustozlarining yana bir qilmishlaridan kuyunib, «agar ular g‘ofil bo‘limganlarida nodon Bahromni shunchalar vasf etarmidilar», deydi.
15. Bajarilgusi ishning qanchalik og‘ir va mas’uliyatli ekan-ligini Navoiy «pashshaga fil ishi» yuklatilganidek, «osmonga nardbon», «quyoshga sham’don» yasash, «o‘rgumchak ipi bilan ajdahoni band etish» ishiga qiyos qiladi.

IX

Bu bob 1469–1503-yillarda Xuroson hukmdori bo‘lgan Sultan Husayn Bahodurxon madhiga bag‘ishlangan.

1. Zuhal – Saturn sayyorasining arabiy nomi; forscha «Kavyon» deb ataydilar. Maqomi yettinchi osmonda, rangi qora. Badiiy adabiyotda u yuksaklik ramzi sifatida qo‘llanadi. Bu misralarda shoir Zuhalga murojaat etib, «mening siyohdonimni yuzingdagi ter (qora rang) bilan to‘ldir», demoqda.
2. Mushtariy – Jupiter sayyorasining arabiy nomi, forscha «Birjis» deb ataladi. Badiiy adabiyotda u baxt yulduzi deb tal-qin qilinadi. Munajjimlar bu sayyorani «Sa‘di akbar» va «Falak qozisi», joyi oltinchi falakda, deydilar.

3. Bahrom – Mars sayyorasining forscha nomi. Arablarda «Mirrix» deb ataladi, rangi qizil. Bu sayyora jang va qahramonlik ramzidir, dostondag'i Bahromshoh xarakteriga ham ishora bor.
4. Mehr – quyosh, oftob. Majoziy ma'noda ishq otashi, sevgi.
5. Zuhra – Cho'lpon yulduzi (Venera). Badiiy adabiyotda u osmon cholg'uvchisi, sozandasasi, san'at homiysi, nafosat ramzi sifatida talqin etiladi. U dostondag'i Dilorom timsolidir.
6. Atorud – Merkuriy sayyorasi. U Sharq adabiyotida falak kotibi, yozuvchi va shoirlarning homiysi sanaladi.
7. Qamar – Oy. Yuqoridagi baytlarda shoir yetti sayyoraga murojaat etib, Husayn Boyqaro madhini boshlash uchun shart-sharoit yaratishlarini so'raydi.
8. «Ham ato xon-u ham anga ano xon» – Boyqaro ham ota, ham ona tomonidan shoh bo'lishga haqli edi, bu haqda Bobur «Sulton Husayn Mirzo karim ut-tarafayn edi, asil podshoh edi» ("Boburnoma"), deb yozgan.
9. Alonquvo – qadimda mo'g'ul va oltoy turkiy xalqlari orasida mashhur bo'lgan afsonaning bosh qahramoni: Alisher Navoiy Husayn Boyqaroning onasini shu afsonaviy ayloga, otasini esa, Chingizxonga o'xshatadi.
10. Jayhun – Amudaryoning qadimgi nomi. Bu yerda daryo ma'nosida keladi.
11. «Masnadi Jamshed» – Jamshid taxti. Jamshid – Ajam (qadimgi Eron) mulkidagi peshdodiylar sulolasiga mansub podshoh. U haqda «Tarixi muluki Ajam»da Navoiy yozadi: «Chun saltanatga o'turdi, jahon mulkin adl va dod bila tuzdi. Va husn-u jamolda dilpazir va fazl-u kamolda benazir erdi. G'arib ixtiolar qildi».
12. «Forsiygina emas, Iroq-u Ajam ham maftun bo'ladi». Bu so'zlarda mamlakat nomiga ham mumtoz kuylarga ishora qilinmoqda.
13. Suhayli Yaman – Yaman yulduzi, Yaman tomonda juda ravshan ko'rindigan yulduz.
14. Kayoniy – Eronning kayon sulolasiga mansub bo'lgan shohlar laqabi.
15. «Alafbah» – soliq nomi, ekinning ko'kiga qarab belgilangan soliq. Sulton Husayn bu soliqni bekor qilgan.

16. Nushirvon – odil shoh deb nom chiqargan sosoniylar sulolasiga mansub Eron shohlaridan. Bu yerda Navoiy Husayn Boyqaro odilligi haqida gapirib, agar Boyqaroni Nushirvondek odil shoh ko'rsa, u ham hayratda qolardi (boshini qimirlatib, chapak chalgay), deydi.

17. «Xudo mulkini ko'p va abadiy qilsin» (duo).

X

Bu bob Husayn Boyqaroning xotinlaridan biri – Xadichabegimga bag'ishlangan.

1. Sulaymoni ahd – Husayn Boyqaro nazarda tutiladi.
2. Bilqisi soniy – ikkinchi Bilqis. Bilqis – Sulaymon payg'ambarning suyukli xotini. Navoiy bu yerda Boyqaroning xotini Xadichabegimni «Bilqisi soniy» deb atamoqda. Uning yana «Mahdi ulyo» (“Oliy beshik”), «Ismat ut-dunyo» (“Dunyo ma'sumasi”) kabi unvonlari bo‘lgan.

3. Sorayi Uzmo, Xadichayi Kubro – Xadichabegim nazarda tutiladi.

4. Ummon – Arabistonagi dengiz, bu yerda, umuman «den-giz» ma’nosida.

5. «Ikki sa'd axtar ikki farzanding» – Husayn Boyqaro va Xadichabeginning ikki o'g'li – Shoh G'arib Mirzo va Muzaffar Mirzo nazarda tutilgan.

Muzaffar Mirzo – Husayn Boyqaroning Xadichabegimdan tug'ilgan katta o'g'li. U taxt vorisi sifatida Badiuzzamon bilan ko'p ixtilofda bo'ladi. Boyqaro o'limidan so'ng ham akasi Badiuzzamon bilan birga Xuroson taxti uchun kurashib, tezda Shayboniyxon hujumiga duch keladi va Astrobodga qochib ketib, o'sha yerda vafot etadi.

Shoh G'arib Mirzo – Husayn Boyqaro va Xadichabeginning kichik o'g'li. Turkiy va forsiy tillarda she'rlar bitgan, ularni to'plab devon ham tartib bergen. Navoiy «Hayrat ul-abror» dos-tonida va shahzoda o'limi munosabati bilan yozgan «Marsiya»da Shoh G'arib Mirzo haqida samimiy fikrlarini bayon etgan.

6. Masiho – Iso alayhissalom. U o'z nafasi bilan o'lganlarga jon baxsh etish qobiliyatiga ega bo'lgan. Bu sifatni muallif Xadichabegim farzandlarida ko'rishni orzu qilgan.

Bu bob Bahrom tarixiga bag‘ishlangan.

1. Bu baytlarda shoir so‘zdan foydalanish mahoratini zargarning asl la’lni tanlash mahoratiga qiyoslaydi va qimmat-baho toshni tanlash zoti asil odamni tanlashdek murakkab ishligini uqdiradi.

2. «Ota tuban (xulqlig-u), o‘g‘il sharaflı, bu (o‘g‘il) latif-u, u (ota) kasofatli bo‘lishi mumkin».

3. Xalilulloh – Ibrohim payg‘ambarning laqabi. Ozar – Ibrohim payg‘ambarning otasi. U but yasovchilik kasbi bilan shug‘ullangan.

4. Yazdijird (Nizomiyda “Yazdigird”) – Bahromning otasi, u sosoniylar sulolasidan bo‘lib, qadimiy Eronda 399–420-yillarda hukmronlik qilgan, o‘ta zolim bo‘lgan. U haqda «...chun mammakat egasi bo‘ldi, go‘yoki, mulk egasiz qoldikim, ul zolim va nodon kishi erdi», deb yozgan edi Alisher Navoiy.

5. Bahrom binni Yazdijird – sosoniylar sulolasiga mansub Eron shohlaridan biri. «Otasidan so‘ngra saltanat taxtiga o‘lturdi, otasi buzg‘onlarni tuzdi va aning o‘rnig‘a adolat ko‘rguzdi». Sharq adabiyotida Bahrom an’anaviy obrazlardan biri bo‘lib, u Firdavsiyning «Shohnoma», Nizomiy va Dehlaviylarning «Xamsa» asarlarida yetuk badiiy obraz darajasiga ko‘tarilgan.

6. U (Yazdijird) nimani buzgan bo‘lsa, bu (Bahrom) hammasini tuzatti. Bu baytda tardi aks san’ati qo‘llangan.

7. Nu’mon – Yaman shohlaridan, Bahrom uning qo‘lida tarbiyalangan.

8. Munzir – Nu’monning o‘g‘li.

9. Ahmadi Mursal – Muhammad payg‘ambar.

10. Xavarnaq – Bahrom uchun qurilgan afsonaviy qasr. Tarixiy ma’lumotlarga ko‘ra, Xavarnaq yer yuzida tengi yo‘q muhtasham qasrlari bilan shuhrat topgan shahar bo‘lgan.

11. Go‘r – yovvoyi eshak, qulon. Ikkinci misrada qabr, mozor ma’nosida qo‘llangan. Bu so‘z Bahrom ismi bilan birga ishlatalishining sababi shundaki, shoh shu hayvon ovini juda sevgan. «Go‘r» Bahromning laqabiga aylangan. «Ani “Bahrom-

go'r" dedilar. Muning jihatin ba'zi dedilarkim, go'mi sher sayd qilg'anda, aning o'qi egnisidin o'tub, yerga tegdi. Ba'zi debturlarkim, go'r ovig'a ko'p moyil erdi».

12. Bu misrada quyidagi ma'lumotga ishora etilyapti: Navoiy «Tarixi mulki Ajam»da yozishicha, Yazdijirdning zulmini ko'p tortgan xalq uning o'g'li Bahromning shoh bo'lishini qat'ian istamaydilar va Ardasher naslidan bo'lgan Kisro otiliq kishini taxtga o'tqazadilar. Bu voqeani Bahrom eshitgach, ota taxtini egallah maqsadida Nu'mon bilan yetib keladi. El Bahromni tan olmaydi. Shunda Bahrom: mamlakatda xavf tug'ilsa qaysi birmiz daf' eta olishimizga qarab, shoh tayinlangiz, deydi. Shunda xalq shohlik tojini ikki och sherning o'rtasiga qo'yib, tojni kim ololsa, shuni shoh tayinlaymiz, deyishadi, Kisro toj olishga jur'at etmaydi. Bahrom esa, shu ikki och sherni yengib, toj-taxtga erishadi.

13. Xusravi G'oziy – Husayn Boyqaroning sifatlardan biri. Bahromshohning turk xoqonini tor-mor etishdag'i urush usulini (Bahrom ko'p ming kishilik turk xoqonini g'aflat paytida qo'lga tushirib, o'z taxtini egallaydi) Alisher Navoiy maslahati bilan Husayn Boyqaro ham Yodgor Muhammadga qarshi qo'llagan. Sho'r shunga ishora qilmoqda.

14. Nizomiy va Xusrav Dehlaviy.

15. «Yetti bo'ston» – «Sab'ayi sayyor» ko'zda tutiladi.

XII

Dostonning boshlanishi: Bunda Bahromning ovga chiqib, suratkash Moniy bilan uchrashgani, u Diloromning suratini ko'rsatgani va Bahromning ishqqa mubtalo bo'lgani haqida hikoya qilinadi.

1. Ajam mamlakati shohlari haqida qarang: «Tarixi muluki Ajam».

2. Bu misralarda «moh» – oy va baliq ma'nolarida kelgan. Ya'ni, Bahrom, «Oydan oyga muttasil – uzoq vaqt shohlik gash-tini surdi, oydan baliqqacha – yerdan ko'kkacha bo'lgan elning shahanshohi bo'ldi (O'rta asrlarda erni katta baliq o'z ustida

ko‘tarib turadi, degan tasavvur mavjud edi). Bu yerda Navoiy «moh» va «mohi» so‘zlaridan so‘z o‘yini yasagan.

3. «G‘arib umur» – Bu yerda «g‘arib» so‘zi ham bechora, yolg‘iz ma’nosida, ham ajoyib-g‘aroyibotlarga to‘la umr ma’nosida ishlatilgan.

4. Ikkisin, ya’ni biri – g‘arib bo‘lib yurishing sababini ayt, ikkinchisi, o‘zing ko‘rgan eng ajoyib-g‘aroyib voqealardan ayt.

5. Bilki: axtargan topadi.

6. Moniy – mohir rassom, Moniy ibn Fatak (216–276) o‘zining muqaddas kitoblarini juda go‘zal miniyaturlar bilan bezatgan. Sharq adabiyotida Moniy – usta naqqosh, rassom sifatida mashhur.

7. Ikkinchi so‘z; bu yerda ko‘rgan eng ajoyib voqealardan so‘zlab berish.

8. Mushtariy – Yupiter sayyorasi. Bu yerda “xaridor” ma’nosida.

9. Birinchi misrada surat – rasm, ikkinchi misrada ajoyib holat ma’nosida (tajnis san’ati qo‘llangan).

XIII

Bu bob Diloromning husni ta’rifida, uni bedil (holsiz) Bahromga olib kelganlari haqida.

1. Bu yerda shoir lafziy san’at qo‘llab, zulf (kokil) va layl (tim qora – tun, kecha) so‘zleri orqali go‘zalning tim qora zulfi kokili dom (tuzoq)ga o‘xshashligini tasvirlaydi.

2. «Ko‘zi ohu, uning qoraligi (qorachig‘i) Xo‘tan (shahar nomi, u yerda a’lo navli mushkilar tayyorlangan) mushkiga (mushk – tim qora tusli xushbo‘y narsa) o‘xshaydi, xuddi jayron (ohu) o‘z mushkidan uning ko‘ziga xol tomizgandek (jayrondan mushk olinadi)».

3. «Lablari orasida og‘zi shundan yashirinki (ochilmagan) teshilmagan la’l deysan – og‘zi (la’lga nisbat berilgan) shunchalik kichikki, lablari orasida ko‘rinmaydi».

4. Bu baytlarda lafziy san’at qo‘llangan bo‘lib, labning jonbaxshligiga ishora qilingani holda, Taqdir Kotibi «jon» yaratish-

da «nun»ni quyiroqqa yozib, uning g'abg'abi (iyak) aylanasini va «nun»ning nuqtasidan g'abg'ab chuqurchasini yasagan, deyiladi.

5. «Qoshlar butxona peshtoqidek bir-biriga payvasta (tutashgan) va ular ichida rahmsiz mastona ikki ko'z. Toqni qo'y, u (qosh) qorong'u mehrob (sajdagoh), qosh ustidagi xoli qora pashshadir».

6. Bu yerda «Dilorom» ham ism, ham lug'aviy ma'nosida («dilga orom beruvchi») qo'llanilgan. Xusrav Dehlaviyning dostonida ham Bahromning sevgilisi «Dilorom» deb atalgan. Nizomiy «Haft paykar»ida esa, uning ismi «Fitna», Ashraf «Haft avrang»ida «Ozoda».

XIV

Bu bob Diloromning chang chalishdagi mahorati xususida.

1. Qaqnus – afsonaviy qush, u juda xushovoz hisoblangan. Uning tumshug'ida juda ko'p teshiklar (360 ta) bo'lib, ularning har biridan turlicha ovoz eshitilib, go'yo kuy paydo bo'lar emish. Bu qushning mukammal ta'rifi «Lison ut-tayr» dostonida berilgan. Badiiy adabiyotda qaqnus – abadiy hayot timsoli hamdir.

2. Xo'tan – shahar nomi bo'lib, u Sharq she'riyatida go'zal ayollari, a'lo sifatli mushklari, nafis shoyilar bilan shuhrat qozongan shahar sifatida talqin qilinadi. Bu yerda Diloromning go'zal sifatlariga ishora qilinmoqda.

XV

Bu bob Bahromning may harorati ta'sirida Diloromini dasht-u biyobonga tashlagani xususida hikoya qiladi.

1. Qalamzan – shoh saroyida hukm va farmonlarni yozib, xalqqa tarqatuvchi mirzo.

2. Bu misra tanqidiy matnda: «Dema qo'y tu'ma bo'ldi, balki shubon».

3. Tanqidiy matnda «uyi».

4. «Muz sumalagidan sham' yasayman, degan bo'ladi», ya'ni niyati puch bo'ladi.

5. Nizomiyda: Fitna deydi: «O'qing bilan qulonning oyog'ini boshiga tik!» Xusrav Dehlaviyda: Dilorom deydi: «Kiyiklarning urg'ochisini erkak, erkagini urg'ochi qil!»

6. Nizomiyda: Fitna deydi: «Bu kuchning ko'pligidan emas, mashqning natijasidir». Xusrav Dehlaviyda: Dilorom deydi: «Bu hunar – jodu, sehr ishidir».

7. «Ikki qattiq hadis»ning biri bu yerda Diloromning shohga tahsin aytmagani, ikkinchisi to'g'ri gapni aytgani edi.

8. Nizomiyda: Bahrom Fitnani o'llimga mahkum etib, hukmni bajarishni sarkardasiga topshiradi. Xusrav Dehlaviyda: Bahrom Diloromni otdan tushirib, sahroda qoldirib ketadi.

XVI

Bu bob Bahromning mastlikdan hushyor bo'lib, Diloromini istab, biyobonga ketib, uni topmay, o'zini yo'qotgani haqida.

1. G'orati G'o'r – bu yerda «g'orat» – «talon-taroj» degan ma'noda. Ya'ni G'o'rga qilingan bosqinchilik.

2. Joni bo'Imagandan keyin tan yerning quyida (tagida) bo'ladi, ya'ni yerga ko'miladi.

1) «Quyosh botib, osmonda yulduzlar paydo bo'ldi»;

2) «Dilorom ko'rinmagach, Bahrom ko'zyosh to'kdi».

3. Bu baytda tashbih san'ati qo'llanib, ikki ma'no ifodalangan.

4. Xizr – «obi hayvon» ("tiriklik suvi")ni izlab topgan va undan ichib, abadiy hayotga erishgan payg'ambar.

XVII

Bu bob Bahromning ayriliq azobida kechgan kunlari haqida hikoya qiladi.

1. «Bu kecha shoh Bahrom go'rlar (kiyiklarning bir turi) makonini maqom etdi».

2. «Ko‘hna dunyo unga go‘rdek (qabrdek) qorong‘u tuyuldi».

3. «Ikki sheri arin» – Ikki changalzor sheri. Bu yerda toj egallash vaqtidagi sherlar bilan to‘qashuv voqeasiga ishora bor.

XVIII

Bu bob Bahromning o‘z parivashi hajrida devona bo‘lgani va savdoyiligini tuzatish va ko‘nglini ochish maqsadida yetti iqlim (mamlakat) sultonlarining yetti qasr bino qilganlari haqida.

*Nizomiyda Bahrom Xavarnaq hujralaridan birining devoriga naqshlangan yetti malikaning suratini ko‘rib, (bu malikalarning ismlari ham ma’lum: Furak, Yag‘manoz, Nozpari, Nasrinnush, Humoy...) oshiq bo‘lib qoladi va ularga atab yetti qasr qudirradi. So‘ng Bahrom yetti rangdagi yetti qasrda, yetti mamlakatning yetti qiziga uylanib, kunda bir malikadan qissa eshitadi.

Dehlaviy dostonida esa, Bahrom qulon oviga haddan tashqari berilib ketib, shohlik ishlarini unutib qo‘yayozdi. Bunda tashvishlangan arkoni davlat Bahromni ovdan chalg‘itish uchun yetti qasr qudiririb, yetti mamlakatning yetti qiziga uylantiradilar. Kechalari shoh malikalardan hikoya tinglaydi.

Ashraf dostonida esa, Bahromning Ozoda bilan kiyik ovida bo‘lish epizodi umuman yo‘q. Unda Bahrom yetti mamlakat shohlarining yetti qiziga uylanganidan so‘ng bu malika-larga atab yetti qasr qudirradi. Mamlakati va xalqi tinchligi va osoyishtaligi yo‘lidaadolatli ish yuritayotgan Bahrom haftaning har bir kuni shohlikka tahlika tug‘dirayotgan xavfli kuchlarga (ajdaho, dev kabi) qarshi kurashib, ularni yengib qaytadi va ma’lum bir qasrda dam olib, malikalardan hikoya tinglaydi.

1. Taxta – bu yerda “sartaxta”, “tobut” ma’nolarida.

2. Bexud – hushsiz. Bu yerda vazn talabiga muvofiq «bexad» o‘qish kerak. Xud, xush kabi «vov» yoki «zamma» bilan yoziladigan so‘zlardagi «vov»ni «vovi ma’dula» (“o‘zgartirilgan vov”) deyiladi. She‘riyatda qofiya va vazn talablariga muvofiq bu tovush «alif» bilan almashishi mumkin.

XIX

Bu bob yetti qasrning qurilib bitkazilgani va yetti iqlim (mamlakat) shohlari qizlarining u yetti qasrda Bahrom bilan nikohdan o'tganlari va haftaning har kuni Bahrom bir qasrda suhbat qurgani haqida.

1. «Xayoli qasrdagi naqshlar bilan band bo'lib, o'z xayolidagi ishq savdosini unutib».
2. «U bir nechaga uylanishi kerak, qasrlar ichida kuy va may (xursandchilik) bo'lishi kerak»
3. «To'y-tamosho avjga chiqib, Mohlar (go'zallar) shohga nikohlandilar».
4. Vaqtshunos – (kunning sharofatli yoki sharofsatsizligini aniqlovchi) olimlar yaxshi vaqtini aniqlashga kirishdilar.
5. «Yulduzlar sharofatli kun bo'lishidan darak berdilar».

XX

Bu bob shanba kuni Bahromning qora kunini tunga ulagani haqida hikoya qiladi. Shanba kuni – Sharqda haftaning birinchi kuni hisoblangan. Keyingi kunlar esa, shanbadan keyingi birinchi kun (yakshanba), ikkinchi kun (dushanba) tarzida davom etgan.

Sarlavhadagi qoralik ma'nosini anglatuvchi mushkfon libos, mushkin gunbad, mushkbo' g'azol, mushkin boda, dudi qaro, shom so'zları ketma-ket ishlatalig'an va shohning firoq dardida o'rtanayotgan kayfiyatini ifodalash vositasi sifatida qo'llanilgan. Bu tanosub san'atining eng yaxshi namunasidir.

1. «Qop-qorong'u tunli shanba tongi yuziga oq rangli nafis parda yoptdi». Majozan aytilgan bu ibora qora tun tugab, shanba tongi otdi, ma'nosini ifodalaydi.
2. «Chin go'zallariga o'xshagan hind go'zali (hind – qora rangga ishora)».
3. «Uydagi barcha jihozlar mushkdan – qora rangda bo'lgani uchun mahvash (u go'zal) xuddi zulmatdagi obi hayot (tiriklik suvi, o'lganlarni tiriltiruvchi)ga o'xshardi».

4. Vorisi Jamshed – Jamshid taxtining merosxo‘ri. Bu yerda Bahromshoh nazarda tutiladi.

XXI

1. Sarandib – Seylon orolining qadimgi nomi.

2. Jasrat – jasoratli, Farrux – husndor, baxtiyor. Shoir asarlarida, xususan «Sab’ayi sayyor» dostonida hikoya qahramonlarining nomi ularning ichki ruhiy olami va tashqi ko‘rinishiga («Oti Farrux, jamoli farxunda») qarab atalgan, ismi jismiga monand etib tanlangan. Dostondagi Dilorom, Sa’d, Mas’ud, Muqbil, Mudbir kabilar shular jumlasidandir.

3. Mahmil (kajava – ichida odami bilan ko‘tarib yuriladigan arava), ustida qora duxoba, undan Chin mushkidek xush ifor sochilardi.

4. «Tong shamoli esib, tun qorong‘isini (tutunini) tarqatgach, osmon chodiri xushbo‘y pardani yig‘ishtirdi, ya’ni tun ketib, tong otdi, demakdir. Bu yerda tashbih san’ati qo‘llangan.

5. Vazn talabiga binoan «bexad» o‘qish kerak.

6. «U zamonda kim ziyyaratga borsa, Ka’ba o‘rniga Quddusga borar edi». Ka’ba musulmonlarning Makka shahridagi ziyyaratgohi. Quddus shahri ham «Bayt ul-muqaddas» nomi bilan mashhur ziyyaratgoh.

7. Halab.– Suriyadagi bir shaharining nomi.

8. «Tong qo‘rasi (qo‘ra – dam berib (puflab) olovi yondiriladigan o‘choq) damini ishga solib, olamni quyosh o‘ti bilan yoritdi». Ya’ni tongning g‘ira-shirasi ketib, quyosh chiqdi (tashbih san’ati qo‘llangan).

9. «Tong oq pardasini tutib, boshiga nurli sallasini kiyganda», ya’ni tong otib, quyosh chiqqanda.

10. «Xo‘roz sahardan darak berib chaqirgandan so‘ng, kelin kabi kun ham jilvalandi», ya’ni tong otdi.

11. «Ikki: baxt yulduzi (yori va do‘sti) ketgandan keyin uning yorug‘ baxtiga zarar yetdi».

12. Tanqidiy matnda «o‘zga».

13. «Birodarlik xatini joniga chekdi», ya’ni aka-uka tutundi.

14. Muso bilan Horun aka-uka bo‘lgan. Horun – Muso payg‘ambarning akasi. Bu aka-ukalar bir-birlariga juda mehribon bo‘lgan ekanlar.

15. Hikoyaning boshlanishidan oldin qora rang Bahromning Diloromdan judolik kunlari, motam, azadorlik ramzi sifatida qo‘llangan bo‘lsa, hikoya oxiriga kelib, an’anaga zid holda qora rangning boshdagini toj ekanligini, ya’ni boshdagini sochning qoraligi insonning baxtiyorligidan, yoshligidan darak beruv-chilagini ta’kidlash bilan tugallanadi. «Sochning qoraligi nav-qironlik belgisi. Navqironlik esa, muborak – qutlug‘likning o‘zi».

16. «Visol tongidan umid bor joyda hijron shomi abadiy qolmaydi».

XXII

Bu bob yakshanba kuni Bahromning zarrin qasrda kechirgan kuni haqida hikoya qiladi. Sarlavhada sariqlik ma’nosini bildiruvchi so‘zlar tanosubi ketma-ket ishlataligani: quyoshdek zarbof libos, zarrin qasr, sariq kiyimli hur, oltin qadah, sap-sarig‘ may, quyosh nuri, oftob rangi.

1. «Yakshanba kuni quyosh bayrog‘ini ko‘targach, ko‘k gunbazi zarbof to‘n kiydi. «Ko‘k kelini zarli to‘nga o‘ralib, gul yuzli mahvashdek ko‘rindi», ya’ni oftob chiqib, olam yorishdi. Bu yerda tashbih san’ati qo‘llangan.

2. Sadriddin Ayniy nashrida, «Tun siyahtab qildi oltunini». Afsonalarga ko‘ra, tog‘larda rangi qoramtil oltin toshlar (sangi siyohtob) bo‘lar emish. Shoir bu misradagi tashbehda shunga ishora qiladi.

3. «Quyoshning pardaga kirishini (botishini) rumiynajod (oq yuzli) oy fosh qildi».

XXIII

1. «Tong shabadasi – dam, osmon gardishi qo‘ra (temirchi qo‘raga dam berib, metallni eritadi), har bir oltin bo‘lagi quyosh aylanasidek edi unga», ya’ni u quyosh aylanasidek oltin bo‘laklarni osmon gardishidek qo‘ralarga solib, tong shabadasi bilan dam berar edi (mubolag‘a san’ati qo‘llangan).

2. Sohibiyor – oltin-kumushlarning (qimmatbaho toshlar ning) soflik darajasini belgilovchi.
3. Zayd Zahhob – Zahhob zargar, Zayd – zargarning nomi, bu so‘zning lug‘aviy ma’nosini «ko‘paytirish», «qo‘shish» bo‘lib, hikoya qahramoni fe'l-atvoriga mos keladi.
4. 2000 botmon – besh tonna (bir botmon, 2,5 kg. Bu og‘irlik o‘lchovi turli davrlarda turlich bo‘lgan).
5. Humo(y) – afsonaviy davlat qushi. Xalq orasida uning soya si boshiga tushgan kishi boy va baxtli bo‘ladi, degan naql yuradi.
6. Shoirning bu xayoliy taxi hozirgi liftni eslatadi.
7. «Ikki duogo‘y (to‘ti) o‘rniga ikki sir fosh etuvchi (to‘ti) qo‘yilsa».
8. «U ikki to‘tini bu ikki to‘ti bilan almashtirdi».
9. Farang, Faranj – Fransiya. Hozirgi Yevropa ko‘zda tutilgan.
10. Qustantiniya – Konstantinopol – Istambul.
11. «Hamma yog‘i yashm (yashil qimmatbaho tosh), past ki qismi esa oq tosh bilan ziynatlangan, yer esa oq marmartosh bilan qoplangan edi».
12. Sumnot, Lot – Islomdan ilgari arablar cho‘qinadigan mashhur butlarning nomi.
13. Tanqidiy matnda «bir».
14. «Kofirlarning ilohidan (butidan) bitta ham iloh (but) qolmadi, yolg‘iz Xudodan boshqa Alloh yo‘q».
15. Za’faron – o‘rta asrdagi Sharq tabiblari ta’limotiga ko‘ra, za’farondan tayyorlangan dori qattiq kulgu qo‘zg‘ar ekan.
16. Tanqidiy matnda «har dam» o‘rnida «zohir».
17. «Tong yuzi sarg‘aymaguncha charx unga quyoshni ko‘rsatmaydi», ya’ni oq (yuz) sarg‘aymaguncha yor visoliga yetib bo‘lmaydi (tashbih qo‘llangan).

XXIV

Bu bob dushmanba kuni Bahromning yashil rangli qasrda kun o‘tkazgani haqida. Bu sarlavhada navbahormonand libos, yashil-rang qasr, sabzarang libosli sarv (go‘zal), zumradrang jom, hayot suvi, tiriklik chashmasi, xizr kabi yashil rang ma’nosini anglatuvchi so‘zlar tanosubi ishlataligian.

1. «Dushanba kuni zangori osmon ko‘zgusini zangdan tozaladi. Gardun yuzini turli rang bilan tongning zumurrad chodiriga o‘radi. Olamtob quyosh nurlari bilan ko‘k sabzazorini serob qildi», ya’ni zangori osmon bulutlardan tozalangach, quyosh o‘z nurini ko‘kalamzorlarga yoydi (tashbeh san’ati qo‘llangan).

2. «Ko‘m-ko‘k osmon tun qorong‘iligi bosishidan qop-qora bo‘lguncha», ya’ni kech bo‘lguncha.

XXV

1. Jamoli Yusufi Misriy – Misrning go‘zali, aynan «Yusuf va Zulayxo» asarining qahramoni Yusuf kabi (Yusuf payg‘ambarga ham ishora bor).

2. Shahrисabz – Samarqandning janubiy tomoniga joylashgan shahar bo‘lib, qadimiy nomi Kesh, Kash. Shahrисabz – “yashil shahar” demakdir.

3. Tanqidiy matnda «bir».

4. «Suv bilan avj olayotgan o‘tni (olovni) o‘chirish mumkin emas».

5. Xizri roh – Xizrdek hamroh (xalq orasida tarqalgan va uzoq yo‘lga kuzatilayotgan kishiga aytildigan yaxshi tilak: «Xizr hamrohing bo‘lsin» iborasiga ishora).

6. «Osmon quyoshini yashirganda tun ham osmondek quyoshsiz bo‘ldi», ya’ni qorong‘ulik tushdi.

7. Barhaman – barahman – otashparastlar ibodatxonasining boshlig‘i, ruhoniy.

8. Hisni Xaybar – Xaybar qal’asi, Madinaga yaqin qishloq bo‘lib, u yerda qadimgi yahudiylar yashagan.

9. Paylaqus – Luqmon hakimning shogirdi.

10. «Hikmat ayturg‘a yaxshiroq Luqmon» – xalq hikmatli so‘zlaridan. Luqmon – payg‘ambarlardan biri, Sharq adabiyotida u hakim – tabib tarzida ta’riflanadi. Uning nomi bilan bog‘liq ko‘p hikmatlar va hikoyatlar mavjud.

11. «Balo xavfidan ko‘ra baloning o‘zi yaxshiroq».

12. Xizr – pang‘ambar. Sharq adabiyotida insonlarga yo‘l-doshlik qiluvchi, to‘g‘ri maslahat beruvchi shaxs, abadiylik timsoli sifatida gavdalanadi. Bu yerda Xizrga o‘xshash qariya nazarda tutilgan.
13. Yashil rang – abadiylik, yashovchanlik ramzi.
14. «Jomospnoma» – kelajakni oldindan aytib beruvchi kitob.
15. Axtari sa’d, Sa’di akbar – aynan, baxt yulduzi, xosiyatli yulduz. Bu yerda hikoya qahramoni Sa’dning taqdiriga ishora ham bor.
16. Tanqidiy matnda «bashir».
17. «Ofati asr» – shohning qizi nazarda tutiladi va u o‘z davrining o‘ta go‘zali bo‘lganiga ishora qilinadi.
18. Tanqidin matnda «kim».
19. «Shu holatida qonxo‘r zangi xuddi qop-qora bulutdek tog‘ orasidan (chiqib keldi)».
20. Baytning mazmuni: «Oy yuzli go‘zal minora ustiga chiqib, quyosh nurlarini Zuhal sayyorasi tomon taragandek turar edi». Zuhal sayyorasining qora rangli belgisiga ko‘ra, bu yerda qora tanli posbon nazarda tutilgan.
21. «Ravzayi xazro» – yashil jannat (bog‘).
22. Ya’ni may g‘amni yo‘qotdi, aynan «g‘am ajdahosi elga zo‘rlik qilmoqchi edi, uni zumrad jom ko‘r qildi» (afsonalarga ko‘ra zumradga tikilganning ko‘zi ko‘r bo‘lib qolar ekan).

XXVI

Bu bob seshanba kuni, Bahromning gulnoriy qasrsa o‘tkazgan kuni haqida. Sarlavhada qizil rangni anglatuvchi so‘zlar birikmasidan mohirona foydalilanigan: gulrang libos, gulnoriy qasr, shafaqrang libosli quyosh (go‘zal), yoqutrang qadah, yoqut-u la’l dori, may kabi so‘zlardan qizillik ma’nolarini ifodalovchi tanosub san’ati yuzaga kelgan.

1. Mazkur ikki baytning mazmuni: «Seshanba kuni tezyurar osmon yulduz uchqunlaridan gul sochdi. Ko‘hna charx ra’no (qizil) rangga kirib, qizg‘ish bulut bilan xinolandii», ya’ni tong yorishib, shafaq bilan qoplandi (tashbeh san’ati qo‘llangan).

1. Bir lak – yuz ming, o'n lak – bir million.
2. Taroz – Dostonda Hindistondagi shahar. Asardagi geografik nomlarga shartli ravishda yondashmoq kerak.
3. Kavsar, salsabil – jannat suvlari, toza, tiniq va laziz oqar suvlar.
4. «Tangri undan barcha yuksaklikni, mukammallikni, hatto mol-dunyoni ham ayamagan».
5. Hotam – Sharqda o'zining o'ta saxiyligi bilan nom chiqargan afsonaviy shaxs. Alisher Navoiy «Hayrat ul-abror» dostonining karamga bag'ishlangan beshinchi maqolatida Hotamning himmat va saxovatiga bag'ishlangan maxsus hikoyat keltiradi.
6. Zaminnavard – aynan, «yer kezuvchi», majoziy ma'noda «ot».
7. Yig'och – uzunlik o'lchovi, bir yig'och taxminan 7–12 km.
8. Bayt mazmuni: «Har bir suhabatdosh yuz xil hazilnamo so'z aytar, hamma narsa bir-biridan go'zal edi».
9. Ya'ni tong otib, quyosh chiqdi.
10. Tanqidiy matnda «Tuna».
11. «Shabdez» – Xisrav Parvezning oti («Farhod va Shirin» dostonidagi qora tusli ot).
12. Quyosh shohi yuzini ochgach (kun yorishgach), tun hindusining lashkari qochdi (tun qorong'uligi yo'qoldi).
13. Sadriddin Ayniy nashrida, Mallu o'rnida «Ballu».
14. Yusuf payg'ambarning chohga tashlanganiga ishora (talmeh san'ati qo'llangan).
15. Vaziri xorijroy – yomon niyatli, fikri buzuq vazir, ya'ni Mallu.
16. «(Avval) rafiq-u so'ngra safar», ya'ni avval hamroh tanla, so'ngra safarga chiq.
17. Sabablarning sababchisi, Tangri.
18. Tanqidiy matnda misralar almashib tushgan.
19. Umna (mango), tanbul – Hindistonda xushbo'y yaproqlardan tayyorlanadigan maxsus ovqat.

20. «Do'stlar gulga g'arq edilar (atroflari gul, bahor edi), dushmanlari ham gulga g'arq yotardi» (ammo farqi shu ediki, ular (dushmanlar) g'arq bo'lgan «gul» qizil rangdagi o'z qonlari edi).

21. Hayotning go'zalligini tarannum etuvchi bu misralar Ali-sher Navoiyning hikmatli so'zlaridan biriga aylanib ketgan.

XXVIII

Chorshanba kuni Bahromning moviy qasrda kun o'tkazgani haqida. Sarlavhada tanosub san'ati qo'llanib, havo rang turli ko'rinishlarda ifodalangan: moviy kiyim, ko'k (osmonrang) qasr, och ko'k (quyoshli osmon) libos kiygan go'zal, feruzagun qadah, ko'kimtir may.

1. «Chorshanba kuni moviy falak tun karvonini safarga chiqardi. Quyosh o'z zarrin nurlarini yoygach, qorong'ulik ustini yorug'lik yopdi, Quyosh ko'kda safar qilib, nilufarga ro'baro' bo'ldi», ya'ni tong otib, quyosh o'z nurlarini moviy osmonda taratdi (tashbeh qo'llangan).

2. «Go'yo ko'zni abadiy yoritmoq uchun oftob ko'k atlasini kiyib chiqdi», ya'ni oy chiqdi.

3. «Ko'k gumbazi lojuvardi (yuzi)ni qaro qilguncha», ya'ni qorong'u tushguncha (davom etdi).

4. «Osmonda yulduzlar paydo bo'lib, quyosh kemasi Nil ichida (ko'k rang yoki Nil daryosi ichida) botdi», ya'ni quyosh botib, qorong'i tushdi. Bu va yuqoridagi misralarda murakkab tashbih keng qo'llanilgan.

XXIX

1. Tanqidiy matnda bu bayt avvalgi bobning oxirida berilgan.
2. Adan – Hozirgi Saudiya Arabistoniga qarashli shahar, Yamanning janubida joylashgan.

3. Jobir – jabr etuvchi, zolim. Bu nomda shoir hikoya qahramonining ichki qiyofasini ham fosh etadi.

4. «Mehr» ismining quyosh, oftob ma'nosi bilan birga sevgi-muhabbat, ishq ma'nolari ham bor.

5. Suhayl – eng yorug‘ yulduz. Afsonalarda bu yulduz baxt keltiradi deb talqin qilingan. U Yaman tomondan yaxshiroq va ravshanroq ko‘rinar ekan. Suhaylning Yaman shahridan ekanligi ham shundan.

6. Nilufar – suv yuzida ochiladigan va suvda o‘sadigan ko‘kintir rangdagi ko‘zasimon chirolyi gul.

7. Ikki sutuh – ikki dahshatli fil bilan sher.

8. Ikki muhlik ajab g‘am – ikki dahshatli, halokatli g‘am, ya’ni ham Mehrning, ham Suhaylning Jobir qo‘lida asirlikda ekani nazarda tutilgan.

9. «Yuziga shapaloq uraverganidan yuzi ko‘karib ketdi (ya’ni, gulistonida nilufarlar ochildi)».

XXX

Bu bob panjshanba kuni Bahromning qora-sariq rangli gulshanda orom olgani haqida.

1. Mazkur uch bayt mazmuni: «Payshanba kuni falak tong mahalda ko‘k yuziga sandal hidini ufurdi, nasim sandal kabi hid tarqatib, ko‘k dimog‘ini atirga burkadi, sandal isiga o‘xhash atirdan tun mijozи o‘zgardi (qorong‘ulikdan qutuldi), ya’ni tong otib, xushbo‘y shabada esdi (murakkab tashbeh qo‘llangan).

2. «Soqiy bosh og‘rig‘ini daf etish uchun mayga sandalning qizil (sharbat)idan qo‘shgan edi». (Sandal daraxti efir moyiga boy bo‘lgani uchun Sharq tabobatida u bosh og‘rig‘i davosi sifatida ham qo‘llangan. Bu yerda sandalning shu xususiyatiga ishora qilinmoqda). «Sandal bog‘ining xurshedi botib, tun zog‘i (qora) qanotini yoydi. Kecha mushk rangli chodirini yopingach, osmon sandali unga yulduzlarini sochdi», ya’ni kech kirib, osmonda yulduzlar paydo bo‘ldi.

3. Sandali – kursi, sandal (qora-sariq rangli xush isli) daraxtdan yasalgan kursi.

XXXI

1. Muqbili biyobongard – biyobon kezuvchi Muqbil. Muqbil – iqbolli, qobil demakdir.

2. Mudbir bihornavard – daryo kezuvchi Mudbir. Mudbir – ishi orqaga ketuvchi, baxtsiz demakdir. Nizomiyning «Haft paykar» dostonida sandalrang qasrdagi go‘zal «Xayr va Sharr» (yaxshi va yomon) haqida hikoya so‘zlaydi. Navoiyning «Muqbil va Mudbir» hikoyasi g‘oya jihatidan Nizomiy hikoyasiga yaqin turadi. Alisher Navoiyning «Lison ut-tayr» dostonida ham Muqbil va Mudbir haqida hikoyat keltirilgan bo‘lib, shoir ularni shunday tasvirlaydi:

Biri noqisvash, biri komilsifat,
Onga Mudbir, munga Muqbil erdi ot.

Har biriga zot edi oti kibi,
Ul sifatkim, ot edi zoti kibi.

Muqbil aytur erdi ahlullohdin,
Dinda xayli komil-u ogohdin.

Ahli nuqsondin edi Mudbirg‘a so‘z
O‘ylakim, but vasfidin kofirg‘a so‘z...

3. «Xabardor kishilar bu yerdan yurmas edilar».
4. «Suv-u tuprog‘i – neft-u gugurt edi».
5. «Bug‘u qo‘lansa hid hujum qilib, Iso nafasini ham zaharlab qo‘ydi».
6. «Bu o‘rtamizda ayriliq bo‘lur».
7. Baytning mazmuni: «Malloh – kemachi ularga ikki kishi-lik kema (sandal) berdi».
8. Misra mazmuni: «Bir ulug‘ kemaga uning arqonini (bog‘ladilar)».
9. «Darhol ochlik va tashnaligi yo‘qoladi» (ju‘-u atash – ochlik va tashnalik). Tanqidiy matnda bu misra «Aylagay daf’ ju‘-u man‘ atash» shaklida berilgan.
10. «Nurli qadd-u qomati jannat niholidek (edi), Vujudining tufrog‘-u suvgaga daxli yo‘q edi. Bu yerda shoir «inson tuprog‘-u suvdan, ya’ni loydan yasalgan» aqidasini tan olmaydi.
11. «Taomlar shunday totli ediki, go‘yo jannat ne’matlariga o‘xshar edi».

- 12. Bayt mazmuni: «Suvning badbo‘yligi sabab bo‘lib, barchalari vabo kasalidan o‘ldilar».

XXXII

Juma kuni Bahrom oq qasrda go‘zal ma’shuqasi Dilorom-dan xabar topgani haqida. Bu sarlavhada oq rangga mutanosib so‘zlardan foydalilanilgan oppoq (kofuriy) kiyim, oq (kofurgun) qasr, oppoq libosli go‘zal, fil suyagidan (u oq bo‘ladi) yasalgan taxt, billuriy (oq) jom, oqrang boda kabilar.

1. «Juma kuni bu baland osmonning toqi tong ganjidan oqardi. Falak sehrgari yulduz donalaridan og‘ziga cho‘g‘ solib olgan, u erta tongdan boshlab shunday alangalandiki, nafasidan olamga o‘t sochdi. Tongotar tarafni falak tozalovchisi quyosh (mehr) sovunini surtib, pokizalab yuvdi», ya’ni oppoq tong otib, quyosh chiqdi.

XXXIII

1. «Barbatzan» — barbat chaluvchi ayol, barbat — yoy shaklidagi qadimgi chertma torli soz, cholg‘u asbobi.

2. Ikki bayt mazmuni: «Mehribon shohning shu so‘zлари (xojaga kuyov bo‘lishi haqidagi) bu qulga (xojaga) izzat-ikrom ko‘rsatish edi: qora tuproqni osmonga ko‘tarib, zarrani quyosh darajasida qadrladi».

3. Bayt mazmuni: «Haq uni davrning yagonasi va dunyodan toq o‘tadigan qilib yaratgan».

4. Misra mazmuni: «Hayotimdan tamom umid uzilganda»...

5. «Yo‘q ersa, so‘zimga loyiq hukmingizni chiqaring».

6. «Farishta (dek xoja) ehsonidan oziqlanib, hur (qiz)ning xonishlaridan rohatlansam».

7. Nuh — uzoq umr ko‘rgan payg‘ambar.

8. Kofur — oq rangli va xushbo‘y modda (kamfara). Uni ko‘p iste’mol etilsa, kishi organizmidagi ayrim hujayralarga salbiy ta’sir etadi. Kofur ismida shunga ishora ham bor.

9. «Hajr tikani uning ichini azoblar, kuy(lash) bilan (azoblar) tashqariga sizib chiqar edi».

10. «Oyog‘ing tagidagi yo‘lni quyosh (nuri)dek yorituv-chingman».
11. «Qiynoqdan azoblangan joning bor».
12. «Natijada kun chalish bilan (kishilarni) kuldiradigan, uxlataladigan, yig‘latadigan (san’atga ega) bo‘ldim...»
13. «Men dedimki: (Avval) qo‘lini band et, Keyin yiroqdan turib bo‘g‘izla!»
14. Shu qadar bema’ni va o‘rinsiz gap aytibman.
15. «Qop-qorong‘i kechada ham uxmlamay ot surib kelar ekan».
16. «Koptokdek bandlangan odam bo‘lib, Boshdan oyog‘i sirtmoqlangan emish».
17. Tuya yoki filga o‘rnatilgan kajava (Unda ayollar olib yurilgan).
18. «Yo‘lovchilar bir jaziramaga yetganda».
19. «Agarda so‘zida qat‘iy turgan bo‘lsa, Hech bo‘lmasa, jonni qutqarib qolaylik».
20. «Men bu xil gaplarini eshitgach, Gul yuzli go‘zal bilan xayrlashdim».
21. Tanqidiy matnda «ne».
22. Uning (hikoya aytuvchining) jon baxsh etuvchi so‘zidan (Bahrom) o‘lgan kishidek o‘zidan ketdi. Bu misralarda «tazod» san’ati qo‘llanilgan.

XXXIV

Bahrom yo‘qotgan kishisidan xabar topib, o‘lik taniga jon kirgani haqida.

1. «Chala bo‘g‘izlangan ovdek edi».
2. «Olovda kuygan xasdek o‘rtanib, nihoyatda sabrsizlik qilar edix».
3. «Tong kulib yorishganda, Quyosh shu’lasi (uning) damidan yondi», ya’ni tong yorishgach, quyosh nurlari taraldi.
4. Dedilar: «(U tarafga) bormagan yaxshi, chunki shohda holsizlik yuz bermoqda. Garchi firoq o‘ti halokatli bo‘lsa-da, lekin oradagi bu yo‘l (ham) ancha yiroq. (Yo‘l) mashaqqati shiddatidan salomatlikka zarar yetishi mumkin.

5. «Lekin tog‘ ulug‘ vor-u vazmindir».
6. «Tog‘ning odati (o‘z yerida) mustahkam turishdir. Agar u qo‘zg‘olsa, qiyomat bo‘ladi».
7. «Xamsa»ning 1960-yil nashrida «Sho‘xning».
8. «Osmon yergacha past tushib, yerga tushgan osmon oyog‘iga quyosh (bosh qo‘ygandek) bo‘ldi». (Osmon va quyosh so‘zlarida shoh va Diloromga nisbat berilib, tashbeh san’ati qo‘llangan).
9. «Qora tuproqqa Xudo soyasi tushgandek, soyaga to‘satdan quyosh ham tushdi. (Xudo soyasi – shoh, quyosh – Dilorom). Bu yerda tashbeh san’ati qo‘llangan.
10. «Shoh yerda o‘zidan ketib yotar edi, moh ham, Moh o‘ziga kelmas edi, shoh ham». Bu misralarda «tardi aks» san’ati qo‘llanilgan.
11. «Oppoq tong otguncha bittasida ham hush yo‘q edi».

XXXV

Bahromgo‘rning ovga otlangani va uning sultanati tugagani haqida.

1. «Yetti falak gumbazi oromgohi bo‘lib, falak Bahrom (sayyorasi) xizmatkori bo‘lsa ham...»
2. «O‘z uyida (xursandchilik devori ichida) diqqat bo‘lsa, ovga otlanardi».
3. «U ovda ovlanadigan (hayvon)lar (osmondagi) yulduz-larcha (ko‘p) edi. (Ularning) barchasig‘a qochib ketadigan joylar berkitilgan edi».
4. «Qurshov egallangach, xalq to‘xtadi».
5. Yig‘och – uzunlik o‘lchovi, bir yig‘och – taxminan yetti-o‘n ikki ming metrga teng.
6. «(Bu holatda ular) bir-biridan ajralishi ajab emas, (chunki) har tarafda yer zir titrar edi».
7. «Sayd qiluvchilar ham, sayd bo‘luvchilar ham cho‘kib ketishdan qutula olmasdilar».
8. Ya’ni, «sipoh ketgan tomonga (o‘lim botqog‘iga) shoh ham ketdi».

9. Navoiyda Bahrom o‘z odamlari bilan botqoqqa botib ketadi. Nizomiyda Bahrom qulon (Go‘r) orqasidan quvib borib, bir g‘orga kirib ketadi va qaytib chiqmaydi. Dehlaviyda Bahrom ov paytida bir tubsiz chohga tushib ketib g‘oyib bo‘ladi.

10. Afridun – Faridun – Qadimgi Eron shohlaridan biri. Jamshidning nabirasi. U yaxshi axloqli olim va odil podshoh bo‘lgan... «Faridunning podshohligi besh yuz yil erdi». Navoiy bu yerda Faridun shuncha yil shohlik qilgani bilan bari bir o‘lim-dan qutila olmadi, demoqchi.

XXXVI

Davrning nosozligini aytib, mansabdan mag‘rurlanganlarni tanbeh bilan uyg‘otmoq haqida.

1. Eng uzoq umr ko‘rgan payg‘ambarning nomi.

2. «Lotazar kofirina dayyoro» – Kofirlarni butxonaga taklif qilma.

3. Qadimgi Eron hukmdorlarini tarixchilar to‘rt tabaqaga ajratganlar. Bular peshdodiylar, kayoniylar, ashkoniyalar va sosoniylar sulolasidir.

Kayumars – peshdodiylar sulolasiga mansub bo‘lgan birinchi podshoh. U haqda Navoiy quyidagi ma’lumotni keltirgan: «...Har taqdir bila podshohlik qoidasi andin burun yo‘q erdi. Bu qoidani ul tuzdi. Dag‘i avval kishikim, shahr bino qildi, ul erdi»...

4. Hushang – Kayumarsning nabirasi. U haqda Navoiy yozadi: «Xiradmand va odil va olim podshoh erdi... Va dod va adl jihatidin ani peshdod dedilar. Va temirni toshdin ul chiqordi... yig‘ochdin taxta ul kesib, uylarga eshik yasadi va aksar konlarni ul chiqordi va barsni va itni ul kiyik olg‘uvchi qildi va otqa egar ul yasadi va tevani yukka ul kiyurdi... arig‘lar qozib suv solib, obodlig‘ ul qildi...»

5. Tahmuras – Hushangning o‘g‘li. Navoiy yozishicha, u «...xaloyiq rioyatiga va mamolik himoyatig‘a jidd bila mashg‘ul bo‘ldi... Va forsiy kitob bitmak va bo‘z to‘qumoqni ul ixtiro qildi. Va aning zamonida qattiq vabo bo‘ldi. Har kimning bir sevar kishisi bor ersa erdi, aning suvratin yasab, aning bila xursand bo‘lur erdi».

6. Jamshid – Tahmurasning ukasi (ayrim manbalarda jiyanı).
7. Zahhok – Jamshiddan so‘ng uning taxtini egallagan jiyanı.
Navoiy ma'lumotiga ko‘ra, u «...zulm-u sitam og‘oz qildi... Ammo Zahhok saltanati va zulmi uzoqqa tortti, andoqki el aning zulmidin ojiz bo‘ldilar...»
8. Afridun – Jamshidning nabirasi, olim, oqil va odil shoh bo‘lgan.
9. Gushtosp – kayoniylar sulolasidan bo‘lgan podshoh.
10. Kirshosp – Girhasp – peshdodiyalar sulolasining so‘nggi podshohi.
11. Kayqubod – Eron shohlarining ikkinchi tabaqasi – kayoniylardan bo‘lgan birinchi hukmdor.
12. Kaykovus – Kayqubodning o‘g‘li (ko‘proq el nabirasi derlar).
13. Kayxisrav – Kaykovusning o‘g‘li.
14. Tahamtan – kayoniy shohlardan biri.
15. Tus – Eron shohlaridan biri.
16. Doro – (mil. avv. 336–330) kayoniylar sulolasidan bo‘lgan shoh. «Chun zolimtab’ kishi erdi, zulmidin ulug‘ el ozurda bo‘ldilar...»
17. Bahman – kayoniylar sulolasi shohlaridan biri.
18. Asfandiyor (Isfandiyor deb ham yoziladi) – Bahmanning otasi.
19. Iskandar – kayoniylar sulolasining mashhur podshohi (laqabi Zulqarnayndur – ikki shoxli). «Ham hakim erdi, ham valiy. Ba‘zi anga nubuvvat ustodi ham qilibturlar. To‘rt yuz hakim aning xidmatida erdilar... Olamning barr-u bahrin olib, hayvon suyi tamannosi bila zulmotqa kirdi... Mashhurdurkim, vasiyat qildikim, yalang iliklarni tobutdan toshqari chiqorsun-larkim, olam ahlig‘a mujibi tanbih, balki ibrat bo‘lg‘aykim, olamdan ilik torta tutqanlar va aning osoridin Ya’juj saddidur...»
Alisher Navoiy Iskandarga bag‘ishlab maxsus «Saddi Iskandariy» dostonini ham bitgan.
20. Dorob – Bahmanning o‘g‘li, Doroning otasi.
21. Ashk bin Doro – ashkoniyalar tabaqasining hukmdor-laridan.

Yozuvchining Shoh Bahrom suratini tushda ko'rgani va bu tarix nazmi uchun uzr so'ragani haqida.

1. «Allohga shukrki, yana iqbol yulduzi baxtimni porloq qildi».
2. «(Bular) faqat dengiz durlari emas, balki turli javohirlar konidir».
3. «Bu javohir yulduzlardan xuddi qirlarda osmon (bo'y) cho'qqilar paydo bo'lgandek edi».
4. «Sof gavharlar do'l donasicha, la'l-u yoqtular loiacha (ko'rinnadi)».
5. «Bir eski bo'yra to'shak edi, bir chekkadagi tosh suyanchiq edi».
6. «Bir guruuh olomon g'avg'o-to'polonda boshlarida bir baland taxt (ko'tarib, paydo bo'ldilar)».
7. Sekiz bonu – sakkiz xonim. Bu yerda yetti rangli qasrdagi yetti mamlakat malikasi va Dilorom ko'zda tutiladi. Yuqoridagi "sekiz poya", "sekiz burj", "sekiz samin", "sekiz munir" kabi so'z birikmalarida ham yetti iqlim voqealari va Bahrom-u Dilorom sarguzashtlariga ishora qilinadi.
8. Dilorom – ham ism, ham sifat. Bu yerda tajnis san'ati qo'llangan.
9. «Ey bilim mulkini zabit etgan, qalam nayzasi (uchi) bilan olamni egallagan».
10. «Nazmingni jonbaxsh deb ta'riflash – Obi hayotni (jon baxsh etuvchi suvni) sof (top-toza) deb maqtash bilan tengdir».
11. Nizomiyning «Haft paykar» va Dehlaviyning «Hasht bihisht» dostonlari ko'zda tutiladi.
12. Tarixiy asarlar ko'zda tutiladi.
13. Sulton Husayn Boyqaro «Shohi G'oziy», ya'ni urushlarda g'alaba qiluvchi shoh, deb ham ataladi.
14. «Husayn Boyqaroning fikri quyoshdan afzal, quyosh esa (uning) oldida zarradan ham kam. Kuch-qudrati oldida ko'k gumbazi Suho yulduzi (Hulkar to'plamidagi eng xira yulduz) kabidir».

15. «Jahonoror» – Afsonaviy «Xavarnaq»qa nisbat qilingan bu hashamatli bog‘ni Husayn Boyqaro o‘zi uchun qurdirgan. Tariixiy ma’lumotlarga ko‘ra, bog‘ Hirotning shimoli-sharq tomonida joylashgan. U 440 jarib (1 kv km.) maydonni egallagan. Bog‘ o‘rtasida baland saroy, shimol qismidagi hovuz atrofida 4 ta shiypon qad ko‘targan.

XXXVIII

So‘z oxiri va doston tarixining bayoni va baytlar sonining anig‘i.

1. «Rabbitiy fazilatining fayzi menga bu ajoyib asarni (yaratishni) nasib etdi. Poklik fayzining g‘ayrati bilan bu daftar (kitob) tugallandi».

2. «Yetti xil qiyin yo‘ldan o‘tdim (Yetti sayyoh haqidagi asarni tugatdim)».

3. «U Rustami Zol («Shohnoma» qahramoni) o‘tgan yetti xatarli yo‘ldir». Rustam jinlar qo‘lida tutqinda bo‘lgan Kaykovusni qutqarish uchun Mozandaronga yo‘l oladi. Yetti kecha-yu yetti kunduz yo‘l yurib, yetti xavfli to‘qnashuvga (arslon, ajdaho, ajina va b.) uchrab, ularni yenggan Rustam Kaykovusni ozod qiladi.

Alisher Navoiy «yetti aqbadin o‘tdim – yetti qiyin yo‘ldan o‘tdim, ya’ni yetti hikoyatni tugatdim», deganda, o‘zining bu ishini Rustam o‘tgan yo‘lga qiyoslaydi.

«Yetti» so‘zi «Sab’ayi sayyor» dostonida yetti iqlimdan kelgan yetti sayyoohning haftaning yetti kunida so‘zlagan yetti hikoyati, yetti shohning go‘zal qizi, yetti rang, yetti sayyora, yetti falak, yetti qasr birikmalarida qo‘llanilgan bo‘lib, jami to‘qson marta ishlatilgan.

4. «Zumraddan ilon ko‘zi ko‘r bo‘lsa, shu zumrad ko‘rlikni daf’ ham qiladi. Gul isi qo‘ng‘iz balosi bo‘lganidek, shu is baloning vabosi hamdir».

5. «Kotib «ko‘z» so‘zidagi «z» harfi tepasiga qo‘yiladigan nuqtasini chekmasa, ko‘zni qorachiqsiz (nuqtasiz) ya’ni ko‘r qilib qo‘yadi». Bu yerda lafziy san’at qo‘llangan.

6. Tili qamishqalamdek yorilsin, basharasi xatidek qora bo‘lsin.

Alisher Navoiy bilimdon va madaniyatli kishi sifatida o'z asarlarining (undagi so'z va iboralarning) bexato va nuqson-siz bo'lishini juda istar edi. Ayrim kotiblarning «tuzatish» va e'tiborsiz ko'chirishlari esa shoirni qattiq ranjitar edi. Alisher Navoiy «Mahbub ul-qulub» asarida kotiblar zikriga alohida fasl ajratgan bo'lib, unda ham xato ko'chiruvchi kotiblar xususida to'xtalib, quydagilarni yozgan:

Qaysi bir kotibki, ul so'zga qalam surgan xilof,
Ul qaro yuzluq, boshi bo'lsun qalam yanglig' shikof.

7. «Qorong'u kecha oppoq tong bilan almashganda, uning (Bahromning) uyqusi kelar edi».

8. «Bu ajoyib (asarni) boshdan oyoq hisoblab chiqilsa, bayti besh mingga boradi».

9. Bu asarni yozishga ketgan fursatim ularning (Nizomiy, Dehlaviyning) ketkazgan o'ndan bir vaqtining o'ndan biriga teng.

Agar Nizomiyning «Haft paykar», Dehlaviyning «Hasht bihisht» dostonlari ikki yildan ortiq, Ashrafning «Haft avrang»i uch yilda yaratilganini eslasak, Navoiyning bu so'zlari naqadar haqligiga ishonch hosil qilamiz. Vaholanki, yuqorida Navoiy o'zidan avval Bahrom haqida doston yaratgan ijodkorlarning asosiy ishlari faqat ijod bilan shug'ullanish ekanligiga, Navoiy esa, el-xalq mojarosidan ortgan vaqt dagina qo'liga qalam ola olishini, shunga qaramasdan, bu doston to'rt oyda yozilganini, agar boshqa ishlardan ozod bo'lganida esa, to'rt haftada yozishi mumkinligini ta'kidlagan edi.

10. Bu baytlarda dostonning yozilish tarixi berilib, asar 889-yil jumodi us-soniy oyining payshanba kuni (6-, 13-, 20-, 27-kunlariga) tugallangani ma'lum qilinadi. Bu hijriy yil hisobi. Agar milodiyga aylantirilsa, 1484-yilning iyun oyiga to'g'ri keladi.

11. Varag'-u satrlarini hisoblab, besh ming bayt taxmin qildim. «Sab'ayi sayyor» dostonining P. Shamsiyev nashrga tayyorlagan ilmiy-tanqidiy matnida (1956-y.) baytlar soni besh ming to'qqiztadir.

Adabiy-badiiy nashr

Alisher Navoiy

SAB'AI SAYYOR

Doston

Muharrir *Sanjar Tursunov*

Badiiy muharrir *Izzat Yo'ldoshev*

Texnik muharrir *Xosiyat Hasanova*

Musahihh *Dono To'ychiyeva*

Sahifalovchi *Umida Valijonova*

Nashriyot litsenziyasi AI № 290. 04. 11. 2016.

Bosishga 2020-yil 5 yanvarda ruxsat etildi.

Bichimi 84x108^{1/32}. Tayms garniturası. Offset bosma.

21,21 shartli bosma toboq. 16,8 nashr tobog'i. Adadi 5000 nusxa.

3-raqamli buyurtma. Bahosi shartnoma asosida.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi

Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining

G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.

Toshkent, 100128. Labzak ko'chasi, 86.

Telefon: (371) 241-25-24, 241-83-29

Faks: (371) 241-82-69

www.gglit.uz info@gglit.uz

ALISHER NAVOIY

*Sab'ai
Sayyor*

+16

ISBN 978-9943-6106-5-1

9 789943 610651